NICULESCU

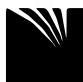
ALAN G. JAMIESON

Credința prin sabie

SCURTĂ ISTORIE A CONFLICTULUI DINTRE CREȘTINI ȘI MUSULMANI

Citim. Știm.

Alan G. Jamieson

CREDINȚA PRIN SABIE

Scurtă istorie a conflictului dintre creștini și musulmani

Traducere: Andra Ramona Dodiță

NICULESCU

Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Naţională a României

Titlu original: *Faith and Sword. A Short History of Christian-Muslim Conflict*
by Alan G. Jamieson

Bd. Regiei 6D, 060204 – Bucureşti, România
Telefon: 021 312 97 82; Fax: 021 312 97 83
E-mail: editura@niculescu.ro
Internet: www.niculescu.ro

Comenzi online: www.niculescu.ro
Comenzi e-mail: vanzari@niculescu.ro
Comenzi telefonice: 0724 505 385, 021 312 97 82

Redactor: Liliana Scarlat
Tehnoredactor: Dragoş Dumitrescu
Coperta: Carmen Lucaci

ISBN 978-606-38-0104-4

Cuprins

Lista hărţilor

1
PREZENTAREA CELUI MAI LUNG RĂZBOI

Fusese o zi lungă pentru primarul arab al Ierusalimului, Hussein Selim al-Husaini. Imediat ce forțele otomane au părăsit Ierusalimul, primarul a împrumutat o pânză albă de la un misionar american și a pornit în dimineața zilei de 9 decembrie 1917 să predea orașul sfânt a trei dintre religiile lumii, iudaismul, creștinismul și islamul, forțelor armatei britanice care se apropiau. Mai întâi a dat de doi bucătari din armată care nimeriseră în Ierusalim în căutare de apă, dar care nu s-au simțit competenți să-și asume responsabilitatea capitulării. Mai departe, primarul a întâlnit doi sergenți de infanterie care patrulau pe drumul Lifta-Ierusalim. Și aceștia au refuzat onoarea, însă s-au fotografiat cu primarul și cu grupul său. Într-un final, înainte ca ziua să se sfârșească, primarul și-a croit drum prin structura de comandă britanică, până a ajuns la generalul-maior J.S.M. Shea din Divizia 60 (londoneză), care era pregătit să accepte capitularea orașului în numele generalului Sir Edmund Allenby, comandatul britanic suprem.

Allenby și-a făcut intrarea oficială în Ierusalim prin poarta Jaffa, la amiază, pe 11 decembrie 1917. Pentru a-și arăta respectul, generalul a descălecat înainte să intre în Orașul Sfânt. În proclamația adresată locuitorilor „Ierusalimului cel binecuvântat", Allenby a clarificat că va respecta și proteja locurile sfinte ale tuturor celor trei religii care considerau orașul sacru. Prim-ministrul David Lloyd George îi ceruse lui Allenby să captureze

Ierusalimul drept cadou de Crăciun pentru poporul britanic. Acesta a dus la îndeplinire ordinul cu două săptămâni înainte de termen şi fără ca vreo clădire sacră să fi fost afectată.

Generalul Allenby a fost primul cuceritor creştin al Ierusalimului de după 1099, când oraşul a fost luat cu asalt de primii cruciaţi care i-au masacrat pe locuitorii musulmani şi evrei. Cu tact, Allenby a evitat să facă vreo referire la Cruciade în proclamaţia sa adresată locuitorilor Ierusalimului, relatările din presă despre succesul lui nefiind la fel de reţinute. Propaganda britanică se străduia să facă mult caz pe tema capturării oraşului de la turci la sfârşitul anului 1917, însă populaţiile aliate erau în mare măsură neimpresionate. Ilustrarea Cruciadelor nu putea schimba realităţile unui an nefast pentru cauza aliată, cu evenimente precum răscoalele armatei franceze, masacrul trupelor britanice în noroiul de la Passchendaele, ieşirea Rusiei din război şi înfrângerea Italiei la Caporetto. Anul 1918 a venit cu şi mai multe crize pentru ca, în final, cauza aliată să iasă învingătoare. În toamna anului 1918, rezistenţa turcă din Orientul Mijlociu a cedat, încheindu-se un armistiţiu. Forţele Aliate au cucerit Constantinopolul, pe care creştinii îl pierduseră în 1453, în timp ce Imperiul Otoman, cel mai puternic adversar musulman al Europei creştine era la pământ. Când Turcia s-a refăcut, în 1919, sub conducerea lui Mustafa Kemal (Ataturk), avea să fie un stat foarte diferit, devotat secularismului, modernizării şi altor aspecte ale occidentalizării.

Turcii au pierdut părţile arabe ale imperiului lor. În ciuda promisiunilor de independenţă pe care britanicii le făcuseră arabilor, teritoriile acestora au fost împărţite între francezi şi britanici. Franţa avea să primească Siria, însă localnicii arabi l-au declarat pe prinţul Faisal rege al Siriei în martie 1920. Patru luni mai târziu, ignorând rezistenţa arabă, trupele franceze sub comanda generalului Henri Gouraud l-au expulzat pe Faisal din capitala Siriei, Damasc. Britanicii îl vor numi, ulterior, rege al Irakului. Generalul Gouraud, care îşi pierduse un braţ în lupta cu turcii de la Gallipoli

din 1915, avea să se dovedească mai puţin abil decât generalul Allenby. Imediat ce Damascul a intrat sub controlul său, Gouraud s-a dus la mormântul lui Saladin, probabil cel mai de seamă erou musulman din lunga istorie a conflictului dintre creştinism şi islam, declarând cu îndrăzneală: „Saladin, ne-am întors. Prezenţa mea aici marchează biruinţa crucii asupra semilunii!"

În Franţa, amintirea rolului major jucat de această ţară în Cruciade nu a fost uitată niciodată, aşa cum infatuarea lui Gouraud reflectă, în egală măsură, opinia creştinilor din multe ţări. Pentru aceştia, victoria forţelor aliate asupra Imperiului Otoman reprezenta victoria creştinismului asupra islamului, punând punct probabil celui mai lung conflict din istoria omenirii. Timp de aproape 1300 de ani, creştinii şi musulmanii au dus războaie dese şi dureroase, din care musulmanii au ieşit victorioşi de mai multe ori decât creştinii. Cu toate acesta, începând cu secolul al XVII-lea, puterea Europei creştine a crescut într-un mod impresionant. Odată cu împărţirea Imperiului Otoman după victoria aliată din 1918, puţine au fost statele musulmane care nu făceau parte din unul dintre imperiile coloniale europene. Triumful creştinilor părea total. Cu toate acestea, sursele de putere care i-au ajutat pe creştini să obţină victoria au subminat, de asemenea, ideea că acest succes era bazat pe un angajament religios. Puterea economică şi militară superioară a Occidentului creştin se datora revoluţiei ştiinţifice din secolul al XVII-lea, spiritului secular al cunoaşterii caracteristic Iluminismului secolului al XVIII-lea şi, mai cu seamă, Revoluţiei industriale din secolul al XIX-lea. Nu este exclus ca religia creştină să fi contribuit la crearea condiţiilor care au dat naştere la aceste schimbări revoluţionare, însă implicaţiile mai largi ale acelor schimbări puneau sub semnul întrebării toate formele de credinţă religioasă, inclusiv cele islamică şi creştină.

Distrugerea Imperiului Otoman la sfârşitul Primului Război Mondial a pus capăt luptei dintre creştini şi musulmani bazate pe rivalitatea religioasă, ceea ce nu însemna, însă, că un nou tip de

luptă care să ducă mai departe conflictul dintre cele două părţi nu putea să izbucnească. Musulmanii au fost principalele victime ale imperialismului european, urmând ca între 1920 şi 1970 să lupte, cu succes, pentru a se elibera de această dominaţie străină. Însă natura conflictului s-a schimbat, elementele de factură religioasă fiind din ce în ce mai puţin importante pentru ambele părţi. Occidentul creştin a devenit din ce în ce mai secular, în vreme ce mişcările de rezistenţă musulmane considerau doctrine importate, precum naţionalismul şi socialismul, ca fiind mai importante decât identitatea religioasă.

Cel de-al Doilea Război Mondial a confirmat că state europene precum Anglia şi Franţa nu mai erau puteri mondiale, rolul de lider al Occidentului fiind preluat de Statele Unite ale Americii. Cu excepţia unor scurte războaie cu piraţii berberi şi a ciocnirilor cu rebeli musulmani în Filipine, SUA au avut puţine conflicte serioase cu lumea islamică, de unde şi acceptarea dominaţiei americane în ţările musulmane. Cu toate acestea, evoluţiile din Orientul Mijlociu au convins SUA să joace un rol activ în lumea islamică. Necesitatea de a apăra uriaşele rezerve de petrol găsite în regiune de rivali precum Uniunea Sovietică au făcut intervenţia americană greu de evitat.

Pe lângă aceasta, schimbările din relaţia dintre musulmani şi evrei a adăugat un alt element de instabilitate în regiune. Timp de secole, evreii persecutaţi de creştini au găsit refugiu în teritoriile islamului, în timp ce în conflictul dintre creştini şi musulmani, aceştia au ţinut, aproape întotdeauna, partea musulmanilor. După crearea Israelului în 1948, evreii şi musulmanii au început să se urască din ce în ce mai profund, mulţi arabi văzând în noul stat o colonie occidentală implantată în mijlocul lor, o versiune modernă a statelor creştine întemeiate pentru o perioadă de către cruciaţi. Statele Unite au susţinut Israelul, fapt ce le-a determinat pe unele ţări arabe să ceară ajutorul Uniunii Sovietice.

Cu toată susţinerea sovietică, statele arabe nu au învins Israelul, iar eşecurile lor repetate i-au determinat pe mulţi dintre musulmani să nu mai creadă în naţionalismul secular. Unii au ajuns să creadă că eşecul arab nu se datora cunoaşterii şi întrebuinţării deficitare a modernizării occidentale, ci renunţării la credinţele tradiţionale islamice. Astfel, doar reîntoarcerea la acestea, idee susţinută de fundamentaliştii islamici, putea ajuta ţările musulmane să ţină piept Occidentului şi interpuşilor săi. Fundamentaliştii nu urau atât creştinismul Occidentului, care oricum se afla în declin de secole, cât urau secularismul. Pentru aceştia, Occidentul capitalist era la fel de ateu ca blocul comunisto-sovietic. După revoluţia din 1979 din Iran, când şahul prooccidental a fost îndepărtat de la putere şi înlocuit de un guvern islamic, fundamentalismul de factură islamică a devenit o forţă majoră în lumea musulmană.

Statele Unite s-au bucurat să susţină înflăcărarea musulmanilor îndreptată împotriva duşmanului său din Războiul Rece, Uniunea Sovietică, după ce acesta a invadat Afganistanului la sfârşitul anului 1979. Cu toate acestea, luptele de gherilă care au urmat vreme de 10 ani nu s-au încheiat doar cu înfrângerea sovieticilor, acestea ducând şi la crearea unei excepţionale organizaţii militare islamice cu legături internaţionale. După căderea Uniunii Sovietice între anii 1989-1991, unii fundamentalişti islamici au văzut în acest eveniment urmarea firească a eforturilor depuse în Afganistan. După înlăturarea uneia dintre superputerile necredincioase, aceştia au crezut că vor putea să o supună şi pe cealaltă rămasă, Statele Unite. Mai mult decât atât, ostilitatea faţă de americani a crescut după ce primul Război din Golf a adus pentru prima oară în Orientul Mijlociu garnizoane americane de mari dimensiuni. Atacurile teroriste asupra americanilor s-au înmulţit, iar unii observatori din Statele Unite au afirmat că ameninţarea reprezentată de comunismul sovietic la adresa Occidentului fusese înlocuită acum de fundamentalismul islamic. Cu toate acestea, se

pare că în anii 1990, terorismul islamic nu era o amenințare cu mult mai mare la adresa păcii internaționale decât alte forme de terorism care se răspândiseră în lume începând din anii 1960. Apoi au urmat evenimentele din 11 septembrie 2001.

În acea dimineață în care teroriști islamici au deturnat avioane cu care au intrat, apoi, în World Trade Center din New York și în Pentagonul aflat în capitala Washington, părea că lupta dintre creștini și musulmani s-a reaprins, doar că de data aceasta la o scară nouă și mai mare. Comentatorii occidentali au rămas consternați când cel bănuit că ar fi pus la cale atrocitățile, Osama bin Laden, a făcut revendicări care făceau trimitere la izgonirea musulmanilor din vechea Andaluzie (actuala Spanie și Portugalia). Părea firesc, însă, ca liderii americani să vorbească despre cruciade și să-l invoce pe Dumnezeul creștin ca să legitimeze războiul împotriva terorismului. Ambele părți făceau referire la acel conflict din trecut pentru a-și motiva poziția.

America a ripostat după 11 septembrie invadând Afganistanul la sfârșitul anului 2001 și determinându-l pe Osama bin Laden să se ascundă în Pakistan. În cele ce au urmat, în loc să se concentreze pe bin Laden, SUA au hotărât să invadeze Irakul în 2003, sub pretextul că Saddam Hussein, conducătorul țării, ar avea arme de distrugere în masă care ar putea să cadă în mâini teroriste. Nu după mult timp, Irakul a fost cucerit, iar conducătorul său, eliminat de la putere. Atacurile militare americane convenționale asupra Afganistanului și Irakului păreau să fi fost victorii rapide, însă pătrunderea armatelor occidentale în inima lumii islamice nu a făcut decât să alimenteze conflictul dintre militanții islamici și Occident.

Gherilele musulmane de rezistență atât din Afganistan, cât și din Irak au slăbit rezistența SUA și a aliaților săi. În Irak, americanii au reușit să reducă violența la un nivel acceptabil până în 2009, astfel că, la sfârșitul lui 2011, și-au retras forțele militare din țară. După o luptă intensă în Afganistan, conflictul părea să se

aplaneze, astfel încât prezenţa militară străină a fost redusă considerabil până în 2014. Cu toate acestea, aşa-numita *Primăvară arabă* din 2011, când populaţia musulmană s-a răsculat împotriva conducătorilor musulmani autocraţi din diferite ţări, a generat o stare de tensiune generalizată, care a permis renaşterea grupărilor teroriste de factură islamică care, la rândul lor, i-a făcut pe insurgenţi să se întoarcă nu numai împotriva guvernelor lor, ci şi împotriva Occidentului. Cel mai de succes grup de acest tip se autointitulează Statul Islamic, dar este cunoscut şi ca ISIS sau ISIL, precum şi ca Da'esh. Acronimul ISIS – Islamic State of Iraq and Syria (Statul Islamic în Irak şi Siria) – rezumă realizările acesteia. Gruparea şi-a creat propriul stat ocupând teritorii din estul Siriei şi vestul Irakului şi s-a asociat cu grupări din alte ţări, mai cu seamă din Afganistan, Libia şi Egipt. Provocarea reprezentată de ISIS a readus în Irak trupe americane şi străine, împiedicând retragerea completă a acestora din Afganistan. În prezent, Occidentul încearcă să oprească ISIS prin campanii aeriene, însă o formă de acţiune militară pe teren pare din ce în ce mai probabilă pentru eliminarea grupării teroriste.

Reînnoirea conflictului dintre Occident şi părţi ale lumii musulmane pare să se plaseze în continuarea marii confruntări religioase dintre creştini şi musulmani de dinainte de 1918, aşa cum sunt şi suficiente aspecte care o disting de aceasta. Printre acestea se numără creşterea prezenţei musulmane în ţările din Vest.

În aproape întreaga istorie a conflictului dintre creştini şi musulmani, lumea islamică a găzduit populaţii mari de creştini şi evrei, însă puţini musulmani au trăit în ţări creştine. Astăzi, situaţia este foarte diferită. În statele musulmane au rămas puţin evrei, majoritatea acestora mutându-se în Israel, în timp ce micile comunităţi creştine din ţări islamice, precum Irak, fie au fost distruse, fie au fost scoase din zona de conflict. Doar mărimea semnificativă le-a permis comunităţilor creştine din Liban (maroniţii) şi Egipt

(copţii) să supravieţuiască ostilităţii musulmanilor, cu toate că şi aceştia se află sub presiuni din ce în ce mai mari.

În timp ce evreii şi creştinii au dispărut de pe pământurile islamice, populaţia musulmană din Vest a crescut. Acesta este, în mare măsură, un fenomen european, întrucât musulmanii constituie doar o mică parte din populaţia Americii de Nord (SUA şi Canada). Populaţia musulmană numeroasă care a trăit în Peninsula Iberică timp de secole a dispărut de mult (musulmanii abia dacă reprezintă 2% din populaţia Spaniei), însă cea rămasă în Balcani după retragerea Imperiului Otoman este încă însemnată numeric. Albania şi Kosovo sunt singurele ţări majoritar islamice din Europa, în vreme ce atât în Bosnia, cât şi în Macedonia musulmanii vor reprezenta, în curând, jumătate din populaţia ţării. Cu toate acestea, cea mai semnificativă schimbare din Europa nu se datorează supravieţuirii populaţiilor musulmane în Balcani. Adevărata noutate este creşterea constantă a populaţiei musulmane din ţările Europei de Vest. Musulmanii formează, în prezent, aproximativ 10% din populaţia Franţei, în timp ce în ţări precum Germania, Olanda şi Marea Britanie, aceştia numără 5% din totalul populaţiei. Influxul de refugiaţi musulmani în Europa, în anul 2015, nu poate decât să mărească aceste populaţii musulmane, în special în Germania, Austria şi Suedia, care au acordat cele mai multe locuri de azil refugiaţilor sirieni. Rămâne de văzut ce impact va avea creşterea populaţiilor musulmane asupra politicilor guvernelor europene faţă de lumea islamică.

Scopul acestei cărţi este acela de a rezuma parcursul conflictului dintre creştini şi musulmani de-a lungul secolelor, arătând cum a evoluat în timp cea mai îndelungată luptă. În mod firesc, creştinii şi musulmanii nu s-au aflat tot timpul în conflict, cele două comunităţi trăind şi perioade de pace atunci când schimburile comerciale şi culturale le aduceau împreună. Cu toate acestea, ideologia războiului sfânt s-a dezvoltat şi a persistat de-a lungul anilor, de ambele părţi. Vom acoperi atât perioada de război sfânt

cuprinsă între moartea profetului Mahomed, în 632, şi căderea Imperiului Otoman, în 1918, cât şi lupta împotriva imperialismului occidental din perioada 1929-1970 sau intensificarea ostilităţilor dintre Statele Unite şi fundamentalismul islamic începând cu 1970. După atrocităţile din 11 septembrie 2001, reuşita invaziilor din Afganistan, în 2001, şi Irak, în 2003, părea să promită o victorie rapidă pentru SUA şi aliaţii acestora, însă rezistenţa militantismului islamic în ţările respective şi nu numai – şi mai ales emergenţa ISIS – pare să promită că acest conflict, în noua sa formă, va continua şi în anii următori.

2

CUCERIRILE ARABE, 632-750

UN CONFLICT INEVITABIL?

Cele trei mari religii monoteiste ale lumii, iudaismul, creştinismul şi islamul, pretind că sunt unice, însă au foarte multe în comun. Toate îl consideră pe Avraam sursa credinţelor lor religioase, însă fiecare pretinde o relaţie specială cu Dumnezeu. Din perspectivă istorică, creştinii credeau că religia lor este superioară religiei evreilor, în timp ce musulmanii erau convinşi că Dumnezeu i-a transmis profetului Mahomed revelaţia sa finală, făcând ca islamul să fie superior atât creştinismului, cât şi iudaismului. Întrucât fiecare religie avea pretenţii de universalitate, conflictul dintre ele părea inevitabil, iar conflictul armat, mereu o alternativă, mai cu seamă între creştini şi musulmani.

Revolta lui Bar Kochba împotriva romanilor în 131-5 d. Hr. a fost ultima izbucnire semnificativă a militantismului iudaic de până la mijlocul secolului XX. În răstimp, evreii s-au străduit să-şi apere comunitatea, găsind, de obicei, mai multă toleranţă sub autoritate musulmană decât sub conducere creştină. La origine, religia lui Iisus Hristos era orice, numai războinică nu, fiind axată mai mult pe iubire şi pace decât pe putere şi agresiune. Cu toate acestea, după ce împăratul Constantin s-a convertit la creştinism în 312 şi a înfiinţat o nouă capitală creştină la Constantinopol în 330, creştinismul s-a legat atât de puterea seculară, cât şi de credinţa religioasă. În 391, împăratul Teodosiu a impus

creştinismul ca religie oficială a Imperiului Roman. Imperiul a fost împărţit, în 395, într-o parte de vest şi o parte de est, fiecare cu propriul conducător. Ultimul împărat din apus a căzut în 475 în urma invaziilor barbare. Imperiul a supravieţuit la răsărit, însă dată fiind cultura sa puternic grecizată, istoricii mai târzii l-au denumit Imperiul Bizantin (de la Bizanţ, fostul nume grecesc al Constantinopolului), pentru a accentua civilizaţia sa diferită. Cu toate acestea, cetăţenii săi au continuat să se autodenumească „romani", iar după ce sultanul otoman a cucerit Constantinopolul în 1453, acesta a adăugat la titlurile lor „rum kayseri" („cezar al Romei").

Împăratul Iustinian a recâştigat o parte din vest (Italia, Sicilia, Nordul Africii şi o parte din Spania) la mijlocul secolului al XVI-lea, însă cea mai extinsă luptă purtată de bizantini în acele vremuri a fost cea cu Imperiul Sasanid al Persiei, a cărui religie era zoroastrismul. Deşi creştinii au încercat mereu să ajungă la un acord asupra a ceea ce reprezenta un „război justificat", aceştia aveau puţine îndoieli cu privire la justificarea unui război împotriva necreştinilor. Împăratul Heraclie avea să adopte conceptul de „război sfânt" în campaniile sale împotriva perşilor din anii 620, cu mai mult de un deceniu înainte ca arabii să aducă războiul sfânt pe teritoriile stăpânite de acesta.

Pentru musulmani, jihadul (care înseamnă, literal, „efort", „străduinţă") sau războiul sfânt a reprezentat o trăsătură deosebit de importantă a credinţei încă de la început. Creştinismul şi-a dobândit puterea seculară şi militară cucerind din interior un imperiu care deja exista. Încă de la început, islamul a fost creat de o societate de luptători arabi, identificându-se cu succesul militar. Cu toate că angajamentul musulmanilor faţă de jihad a oscilat de-a lungul secolelor, acesta nu a dispărut niciodată. Între teritoriile islamului şi cele ale necredincioşilor nu putea fi niciodată pace permanentă, ci doar armistiţii temporare. Musulmanii nu au încercat să-i convertească pe oameni cu forţa, însă au căutat,

într-adevăr, să elimine toate obstacolele din calea convertirii, mai cu seamă guvernele necredincioase.

Această înflăcărare i-a făcut pe unii comentatori creştini să perceapă islamul ca fiind exclusiv dedicat războiului. În încercarea de a dovedi că islamul nu era o credinţă autentică, Toma de Aquino, marele filozof medieval creştin, a avansat ideea că acesta era o religie a violenţei şi a războiului. Opinii precum aceasta au fost reiterate de comentatori laici şi în vremuri mai recente. Doar că, ţinând cont că majoritatea societăţilor de până în perioada modernă s-au organizat în jurul capabilităţilor militare pentru război, este greşit să individualizăm societăţile islamice ca fiind îndeosebi militante. Atât creştinii bizantini cât şi musulmanii i-au considerat pe cruciaţii medievali veniţi din vestul Europei necivilizaţi şi obsedaţi de violenţă. Odată victorioşi, musulmanii au fost mult mai generoşi şi mai toleranţi cu popoarele cucerite decât creştinii victorioşi. Cu toate acestea, islamul a intrat pe scena istoriei lumii printr-un val de cuceriri militare arabe care avea să ducă la apariţia unui imperiu care se va întinde de la malurile Oceanului Atlantic la graniţele Chinei.

IEŞIREA DIN ARABIA

După moartea profetului Mahomed în 632, Abu Bakr a devenit primul calif (succesor), iar multe dintre triburile din Peninsula Arabă au renunţat la recenta convertire la islam. Acţiunea militară a fost necesară pentru a-i readuce pe calea dreaptă, iar una dintre modalităţile de a devia impulsurile violente din interiorul Arabiei era redirecţionarea acestora către raiduri asupra teritoriilor bizantine şi persane înspre nord. Cu toate că este puţin probabil ca arabii să fi avut vreun plan de atac pentru cucerirea lumii, asaltul asupra imperiilor Bizantin şi Persan nu ar trebui văzut ca un val nomad arbitrar mânat exclusiv de înflăcărarea religioasă. Mai degrabă, acesta a fost expansiunea unui nou stat care avea la bază

Medina. Califii şi sfătuitorii lor au dat o direcţie centrală armatelor formate din păstori nomazi din nordul şi centrul Arabiei şi oameni de munte din Yemen. Dacă ritmul de avansare era rapid, acest lucru avea mai puţin de-a face cu înflăcărarea religioasă a atacatorilor şi mai mult cu slăbiciunea societăţilor atacate, unde arabii au găsit populaţii pregătite să se supună conducătorilor imperiali. Raidurile s-au transformat în cuceriri, iar arabii erau pregătiţi să se extindă cât de repede şi de departe aveau să le permită slăbiciunile bizantinilor şi persanilor.

Între 602 şi 628, cele două mari imperii au intrat într-un război aspru şi epuizant. Iniţial, persanii sasanizi au obţinut succese importante. În 614, aceştia au luat cu asalt Ierusalimul de unde au fugit cu rămăşiţele Sfintei Cruci. Până în 620, persanii au ocupat Siria, Palestina şi Egiptul şi au condus raiduri până aproape de zidurile Constantinopolului. După aceea, împăratul bizantin Heraclie a atacat înapoi. În 622, acesta a declarat ceea ce s-a dovedit a fi un război sfânt împotriva persanilor necredincioşi şi care îşi propunea să salveze creştinismul, să recucerească Ţara Sfântă şi să readucă Sfânta Cruce la Ierusalim. Împingând războiul pe teritoriu persan, Heraclie a reuşit, în 628, să obţină capitularea Persiei, care a returnat teritoriile bizantine capturate şi Sfânta Cruce, pe care Heraclie a dus-o personal la Ierusalim în 630. Până la înfrângerea persanilor, ambele imperii erau sleite de puteri, iar aproape întreg Orientul Mijlociu fusese distrus de război. Pentru a întreţine conflictul, bizantinii au impus taxe mari în provinciile deţinute, ceea ce i-a îndepărtat şi mai mult pe mulţi dintre supuşi. Nu în ultimul rând, bizantinii au redus armata şi au scăzut subvenţiile unor aliaţi, printre care şi triburile arabe creştine care le păzeau graniţele cu Arabia.

Primul calif, Abu Bakr, a trimis trupele arabe atât în Irak, împotriva persanilor, cât şi în Palestina, împotriva bizantinilor. În 633, arabii l-au învins şi ucis pe comandantul militar bizantin din Palestina. Prin urmare, împăratul Heraclie a trimis o armată condusă de fratele său, Teodor, împotriva invadatorilor arabi

(pe care bizantinii îi numeau „sarazini"). Pus în gardă de apropierea acestuia, califul i-a dat ordin lui Khalid ibn al-Walid să aducă forțe din Irak, pentru a întări armata arabă din Palestina. În iulie 634, Khalid a înfrânt armata lui Teodor la Ajnadain și a luat în stăpânire toată Palestina, cu excepția Ierusalimului și a câtorva alte orașe. În 635, armatele arabe au invadat Siria, cucerind orașele Damasc, Homs și Alep.

Cum se face, totuși, că armata bizantină, care învinsese de curând Persia, nu a reușit să înfrângă atacurile arabilor? În mare parte, eșecul s-a datorat faptului că bizantinii și-au subestimat dușmanul. Arabii făceau raiduri de secole, dar, de cele mai multe ori, acestea nu cauzau decât neplăceri minore. Bizantinii și-au dat seama cu greu că noile incursiuni ale arabilor erau ceva diferit. Cu toate că s-au văzut nevoiți, curând, să recunoască progresele arabilor în materie de înarmare și organizare, bizantinii încă nu își dădeau seama câtă putere le dădea înflăcărarea religioasă armatelor arabe. Dezinformat cu privire la natura islamului, împăratul Heraclie efectiv nu l-a socotit o amenințare reală la adresa creștinismului, așa cum fusese asaltul persan. Însă când și-a schimbat părerea, era deja prea târziu.

Arabii aveau multe avantaje care, peste secole, le-a permis luptătorilor nomazi să triumfe asupra unor societăți mai bogate, mai așezate, mai avansate din punct de vedere tehnologic: aveau trupe deosebit de mobile, luptătorii erau obișnuiți cu greutățile și cu războiul, iar luptele din trecut au făcut ca doar cei mai buni comandanți militari să ajungă la vârful forțelor lor. În cazul arabilor, angajamentul față de noua lor religie întărea și mai mult solidaritatea și agresiunea specifice tuturor luptătorilor nomazi. O competență militară pe care arabii nu o aveau, inițial, era asedierea. Chiar și așa, aceștia au dovedit că sunt capabili să facă orașe mari să se predea, aspect ce s-a datorat și faptului că ofensivele împotriva bizantinilor se desfășurau pe câmpul de luptă. De îndată ce orașele asediate aflau că forțele bizantine fuseseră înfrânte și că nicio altă forță nu le mai vine în ajutor, acestea nu aveau altă opțiune

decât să se predea. Pe lângă aceasta, multe elemente din populația orașelor, precum evrei sau creștini neortodocși, nu îi susțineau pe bizantini. Astfel, aceștia erau pregătiți să se predea arabilor, mai ales că invadatorii au devenit cunoscuți, la scurt timp, pentru generozitatea cu care tratatau populațiile cucerite.

Locuitorii de la oraș ar putea, foarte bine, să creadă că cucerirea nomadă nu poate dura prea mult. Din punct de vedere istoric, acest lucru a fost, de cele mai multe ori, corect. De exmplu, până și cei mai mari cuceritori nomazi, mongolii, au fost absorbiți de civilizația chineză superioară, care a fost una dintre cele mai semnificative cuceriri ale acestora. Arabii aveau să fie, însă, excepția care confirmă regula. Aceștia aveau să lase una dintre cele mai importante religii ale lumii, islamul, și una dintre cele mai importante limbi ale lumii, araba, să se răspândească odată cu vasta lor expansiune.

În 636, Heraclie a adunat o mare armată la Antiohia cu care i-a izgonit, apoi, pe arabi din Siria. Bizantinii nu și-au slăbit inamicul, însă la râul Yarmuk, în august 636, o armată arabă sub Khalid ibn al-Walid a hotărât să-l înfrunte. Armata bizantină, comandată de Teodor Trithyrius, vistiernic imperial, și prințul armean Vahan, a depășit-o numeric pe cea a arabilor, fiind alcătuită dintr-un amestec de forțe, printre care armeni, arabi creștini, sirieni și greci. Grație unei furtuni de nisip care i-a orbit pe inamici și a presupusei dezertări a arabilor creștini de partea bizantină, armata în ofensivă a lui Khalid a obținut o victorie decisivă, ambii comandanți bizantini fiind uciși. În cele ce au urmat, Heraclie s-a retras la Constantinopol, având grijă ca rămășițele Sfintei Cruci să fie scoase pe furiș din Ierusalim și să fie aduse și ele în capitala bizantină. Arabii au început asediul Ierusalimului în iulie 637, iar Orașul Sfânt a fost predat de patriarhul creștin, Sofronie, în februarie 638. Siria și Palestina erau, acum, în întregime sub control arab. În Irak, arabii au obținut victorii împotriva perșilor, imperiul acestora începând să decadă pe măsură ce arabii avansau.

Amr ibn al-As a cucerit Egiptul, în mare parte din proprie inițiativă, venind dinspre Palestina și traversând Sinaiul, spre sfârșitul lui 639. După ce a înfrânt o forță bizantină la Heliopolis, Amr a asediat Babilonul, o fortăreață din apropierea orașului Cairo al zilelor noastre. Aceasta a capitulat în 641, anul morții lui Heraclie, iar garnizoanei i s-a permis să se retragă la Alexandria, capitala Egiptului și baza flotei Imperiului Bizantin în Levant. Amr a asediat, după aceea, Alexandria, iar până la sfârșitul lui 641 Cyrus, viceregele bizantin, era pregătit să se predea. Acestuia i s-au oferit termeni generoși, iar garnizoanei lui i s-a permis sa părăsească țara. Până în 643, Egiptul fusese cucerit în totalitate, dar în 644, după ce au auzit că Amr a fost rechemat la Medina, bizantinii au trimis o flotă și o armată pentru a recâștiga provincia pierdută. Alexandria a fost recucerită la începutul anului 645, însă când bizantinii au înaintat spre noua capitală arabă, Fustat, aceștia au fost înfrânți de Amr care se întorsese la post. Comandantul bizantin a fost atât de scârbit de lipsa de susținere din partea creștinilor locali, încât nu a mai apărat Alexandria și a plecat spre Constantinopol. Arabii nu au avut același succes când au înaintat în sus pe râul Nil, în 652, unde au fost respinși de creștinii din Nubia. Cu toate acestea, în mai puțin de un deceniu, Imperiul Bizantin pierduse trei dintre cele mai bogate provincii ale sale: Siria, Palestina și Egipt.

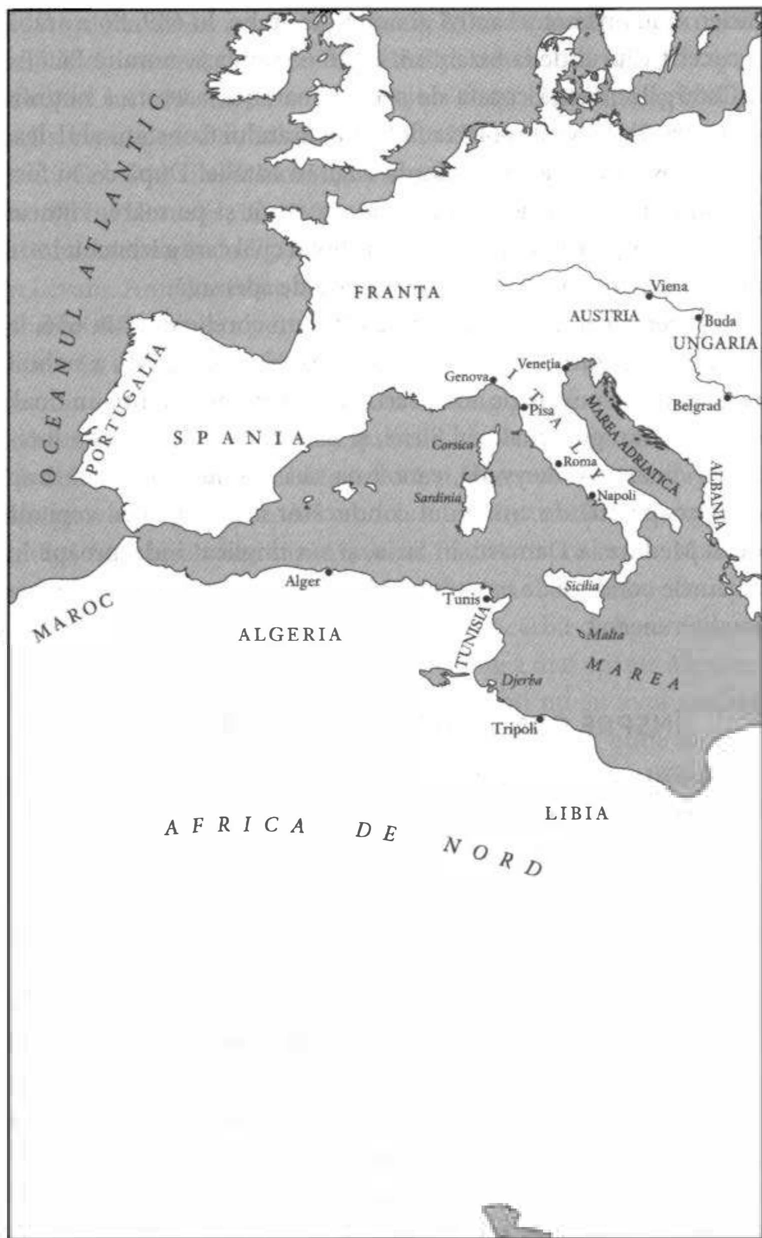
Intervenția bizantinilor pe mare, la Alexandria, în 645, le-a dat de înțeles arabilor că dacă voiau să-și păstreze cuceririle, trebuiau să obțină și superioritatea navală pe lângă cea terestră. Arabii aveau ceva tradiție pe mare, cu nave active în Marea Roșie, Golful Persic și Oceanul Indian, dar majoritatea beduinilor din deșert care conduceau cuceririle erau străini de apele sărate. Cu toate acestea, experții maritimi locali din Siria și Egipt, în special creștinii copți din cea de-a doua, erau mai mult decât pregătiți să-i ajute pe noii stăpâni să dobândească competențe maritime. Abdullah ibn Saad, guvernator al Egiptului, și Muawiya ibn abi Safian, guvernator al

Siriei, erau promotori activi ai noii flote arabe. În 649, flota arabă a cucerit Ciprul de la bizantini, iar în 655, în aşa-numita Bătălie a Catargelor, lângă coasta de sud a Anatoliei, aceasta a obţinut o victorie decisivă împotriva flotei împăratului Constans al II-lea, care a fost la un pas să-şi piardă viaţa în bătălie. După ce au fost înfrânţi fără drept de apel atât pe uscat cât şi pe mare, viitorul bizantinilor părea întunecat, însă războiul civil care a izbucnit între arabi le-a dat, pentru ceva timp, o rază de speranţă.

Uciderea califului Uthman de către un coreligionar în 656, la Medina, a aruncat lumea arabă în haos. Noul calif, Ali, a trebuit să se lupte cu o serie de adversari, însă a fost învins, într-un final, de Muawiya, guvernatorul Siriei, şi ucis în 661. Muawiya a întemeiat dinastia Omeyyadă, care avea să-i conducă pe arabi timp de aproape 100 de ani. Noul conducător a mutat noua capitală de la Medina la Damasc, în Siria, şi s-a implicat îndeaproape în atacurile conduse de musulmani împotriva creştinilor din lumea mediteraneană.

ÎNSPRE CONSTANTINOPOL ŞI CARTAGINA

După 670, califul Muawiya a început să pună la cale un atac de mare anvergură asupra capitalei Imperiului Bizantin, Constantinopol. După ce a asigurat Ciprul şi Rodosul ca baze, flotele arabe s-au îndreptat cu hotărâre înspre nord, prin Marea Egee. Navele arabe au reuşit, într-un final, să treacă prin Dardanele în Marea Marmara (Constantinopolul se află pe malul nordic al acesteia, pe Bosfor, canalul care duce la Marea Neagră). Arabii au ridicat o bază la Cizic, pe malul sudic al Mării Marmara. Abia în 674, fiul califului, Yazid, a instaurat o blocadă pe uscat şi pe mare asupra Constantinopolului, asediu care avea să dureze 5 ani. Cu toate că nu a fost un efort continuu, forţele arabe retrăgându-se pe timpul iernii la Cizic şi chiar înapoi, în Marea Egee, capitala bizantină a suferit o înfrângere zdrobitoare.

OCEANUL ATLANTIC
FRANȚA
AUSTRIA
Viena
Buda
UNGARIA
Veneția
Genova
ITALY
Pisa
Belgrad
PORTUGALIA
SPANIA
Corsica
Roma
MAREA ADRIATICĂ
ALBANIA
Sardinia
Napoli
Alger
Sicilia
Tunis
MAROC
ALGERIA
TUNISIA
Malta
MAREA
Djerba
Tripoli
LIBIA
AFRICA DE NORD

Dniepr
Volga
Don
TRANSILVANIA
MOLDOVA
Crimeea
Munții Caucaz
MAREA CASPICĂ
VALAHIA
MAREA NEAGRĂ
Dunărea
BULGARIA
Constantinopol
ANATOLIA
MAREA EGEE
Tigru
PERSIA
Antiohia
SIRIA
Eufrat
Bagdad
GRECIA
Rodos
IRAK
Creta
Cipru
Basra
Golful Persic
MEDITERANĂ
Ierusalim
PALESTINA
Alexandria
Suez
Aqaba
Cairo
EGIPT
HEJAZ
ARABIA
Medina
MAREA ROȘIE
Jiddah
Mecca
Nil
YEMEN
SUDAN
Aden
Khartoum

Zidurile groase ale Constantinopolului au rămas, însă, neatinse, iar flota bizantină, de neînvins. Ceea ce i-a salvat, cu adevărat, pe bizantini a fost întrebuinţarea unei noi arme secrete, „focul grecesc". Se spune că ar fi fost inventată de Callinicus, arhitect şi chimist sirian, iar formula exactă a amestecului incendiar rămâne necunoscută, cu toate că era, probabil, compus dintr-un amestec de materiale inflamabile precum sulf şi răşină într-o bază de ţiţei. Acest compus era pulverizat asupra inamicului prin tuburi prin care era propulsat cu presiune cu ajutorul pompelor. Se pare că „focul grecesc" se aprindea spontan şi nu putea fi stins cu apă. Dotaţi cu această nouă armă, vasele bizantine forţau asediul flotei arabe provocând daune considerabile vaselor acesteia.

Până în vara lui 678 era clar că arabii nu puteau cuceri Constantinopolul, iar ce mai rămăsese din armata şi flota lor s-a retras. Asediul eşuat a fost prima cea mai importantă înfrângere suferită de arabi. Când califul Muawiya a venit să facă pace cu împăratul bizantin, Constantin al IV-lea, în 679, el era cel care trebuia să facă concesii. Arabii au consimţit la un lung armistiţiu, s-au retras din Rodos şi Cipru, ba chiar s-au angajat să plătească un tribut anual împăratului bizantin. Muawiya a murit în anul următor, asistând la distrugerea aproape completă a flotei la a cărei creare contribuise. Acesta a fost, totuşi, doar un obstacol temporar pentru cuceritorii islamici.

Arabii au avut o problemă şi mai mare odată cu izbucnirea războiului civil între ei, după moartea lui Muawiya, ceea ce a întârziat şi mai mult înaintarea spre necredincioşi. Husayn, fiul lui Ali, a încercat să-i răstoarne pe omeyyazi, dar a fost zdrobit rapid. Alţi adversari au încercat, apoi, să lupte împotriva dinastiei conducătoare, însă şi aceştia au fost învinşi în 685. Husayn şi tatăl său, Ali, au fost ridicaţi la rangul de martiri sacri de către ramura şiită a islamului care avea să se formeze la scurt timp după aceasta. Şiiţii („partida lui Ali") au refuzat să-i recunoască pe califii care au urmat. Şiismul a devenit expresia în termeni religioşi a rezistenţei

la ordinea instaurată, acceptarea acesteia implicând supunerea la doctrina islamică sunnită care reprezenta curentul principal.

Războiul dintre bizantini şi arabi a fost reluat în anii 690, arabii cucerind, din nou, Ciprul şi avansând în Armenia. Însă principala zonă de conflict dintre cele două părţi avea acum să fie în vechea provincie romană din Africa (actuala Tunisie), unde bizantinii aveau o bază importantă la Cartagina. Arabii din Egipt au încercat să pătrundă acolo dinspre est, prin nordul Africii, încă de la sfârşitul anilor 660, dar s-au lovit atât de bizantini, cât şi de triburile locale berbere, dintre care majoritatea erau păgâne şi doar câteva se convertiseră la iudaism. În 670, arabii au întemeiat o bază la Kairouan, în Tunisia, iar la începutul anilor 680, aceştia au lansat o campanie îndrăzneaţă înspre vest, despre care s-a spus că ar fi ajuns la malurile Oceanului Atlantic, în Maroc. Comandatul arab se întinsese, însă, mai mult decât era cazul. A fost învins şi ucis aproape de Tahuda, în Algeria, de o coaliţie de triburi berbere şi bizantine. În cele ce au urmat, învingătorii i-au împins pe arabi înapoi, la graniţele Egiptului.

În 693, arabii au lansat o nouă ofensivă de-a lungul Africii de Nord, iar în 695 au cucerit Cartagina de la bizantini. Apoi, o răscoală berberă condusă de un misterios şef-femeie, cunoscută drept al-Kahina, posibil evreică de origine berberă, a pus la încercare dominaţia arabilor. Pentru a exploata această schimbare de situaţie, împăratul Leonitos al II-lea a trimis o armată şi o flotă bizantină pentru recucerirea Cartaginei, obiectiv pe care acestea l-au atins cu uşurinţă. Încă o dată, arabii au fost nevoiţi să-şi regrupeze forţele şi să pornească în contraatac. Aceştia au învins-o pe al-Kahina, iar în 698 i-au scos pe bizantini din Cartagina. Trupele bizantine care au supravieţuit au cârmit înapoi spre Constantinopol şi l-au răsturnat de la putere pe împăratul Leonitos. Noul împărat, Tiberius al III-lea, avea să se bucure şi el de un oarecare succes militar împotriva arabilor, în Armenia şi Cilicia, în perioada 700-704. Bizantinii nu au mai încercat

niciodată, însă, să recucerească teritoriile pierdute din nordul Africii, astfel că mulţi dintre creştinii locului au părăsit zona. Dat fiind faptul că portul Cartagina părea prea vulnerabil să fie atacat dinspre mare, o nouă bază navală arabă a fost creată la Tunis, făcând legătura între un lac situat în interiorul uscatului şi mare, printr-un canal care străbătea zona de coastă. Guvernatorul Egiptului a trimis 1000 de constructori de nave, creştini copţi, să populeze noul oraş şi să construiască o flotă de 100 de vase de luptă. Noul guvernator al Africii de Nord, Musa ibn Nusayr, a folosit această nouă flotă ca să facă incursiuni tocmai până în vestul Mediteranei, pentru prima oară când puterea navală arabă ataca această zonă. Tot el a folosit şi mijloace militare şi diplomatice ca să-i supună pe berberi şi să-i încurajeze să se convertească la islam. Până în primii ani ai secolului al VIII-lea, arabii îşi extinseseră controlul până la malurile Atlanticului. Următoarea ţintă pentru cucerire a fost regatul vizigot al Spaniei.

ÎN SPANIA

Vizigoţii se aşezaseră în Peninsula Iberică în timpul invaziilor barbare şi s-au convertit la creştinism. La începutul secolului al VIII-lea, imperiul lor a fost dezbinat de neînţelegeri interne, astfel încât unele grupuri din rândul populaţiei, precum evreii, care fuseseră îndelung persecutaţi, nu s-ar fi împotrivit cuceririi musulmane. După moartea regelui Wittiza, în 710, a izbucnit un război civil între facţiunile de nobili. Regele Roderic (Rodrigo) a câştigat controlul asupra capitalei vizigote, Toledo, şi o mare parte din sudul Iberiei. Un monarh rival, Agila al II-lea, a luat în stăpânire Barcelona, valea Ebro şi Septimania, enclava vizigotă din sud-vestul Franţei, a cărei capitală se afla la Narbonne.

În 711, Tariq ibn Ziyad, guvernatorul Tangerului, a condus o forţă arabă şi berberă spre Spania. Tariq a traversat strâmtoarea Gibraltar (care a fost numită chiar după el: Jabal Tariq, „muntele

lui Tariq”), după care a dat de o armată vizigotă, condusă de regele Roderic. Într-o bătălie purtată, probabil, undeva între Algeciras și Jerez, Tariq l-a învins și l-a ucis pe Roderic. Apoi, musulmanii au avansat spre nord, unde au capturat orașul Toledo. Musa ibn Nusayr, guvernatorul Africii de Nord, a mai adus o altă armată formată din arabi și berberi (creștinii iberici îi numeau pe toți inamicii musulmani „mauri”), împreună cu care a continuat să avanseze în Iberia. Până în 714, forțele musulmanilor ajunseseră în valea Ebro și cuceriseră Zaragoza. Ultimul conducător vizigot, succesorul lui Agila al II-lea, Ardo, a încercat să reziste în Septimania, doar că musulmanii au cucerit Narbonne în 720. Arabii și-au numit noua cucerire iberică Andaluzia, mutând capitala de la Toledo la Sevilla și, mai târziu, la Cordoba.

Luarea în stăpânire a orașului Narbonne le-a dat musulmanilor o bază de înaintare de unde să facă incursiuni spre inima Franței, chiar dacă o tentativă de capturare a orașului Toulouse, în 721, a fost înfrântă. În 732, o forță musulmană a ocupat orașul Bordeaux, înaintând, ulterior, la nord, spre râul Loara. Avansând pe drumul dintre Poitiers și Tours, musulmanii, conduși de Abdar-Rahman al-Ghafiqi, s-au întâlnit cu o armată francă sub conducerea lui Charles Martel, care i-a zdrobit în luptă, ucigându-l pe comandatul musulmanilor. Cronicarii și istoricii mai târzii au făcut mult caz pe seama Bătăliei de la Tours (sau Poitiers), despre care au spus că a fost un punct de cotitură în istoria lumii, o victorie care a oprit înaintarea musulmanilor în vestul Europei. Este foarte probabil ca natura decisivă a luptei să nu fi fost evidentă la momentul respectiv. O revoltă berberă în Africa de Nord și Iberia din perioada 740-741 a contribuit, probabil, și mai mult la stoparea atacului musulmanilor la nord de Pirinei. Cu toate acestea, invazii precum aceasta au fost reluate în curând, orașul Lyon fiind atacat, de exemplu, în 743. Doar campania îndelungată a lui Pepin, fiul lui Charles Martel, a dus, într-un final, la capturarea orașului

Narbonne de către franci, în 759, şi expulzarea musulmanilor din Franţa.

Până în anii 750, cuceririle arabe îşi pierdeau, în sfârşit, inerţia. Până şi în Spania, creştinii îşi recâştigaseră teritoriul din nord-vestul ţării. Se spune că momentul care a marcat, tradiţional, începutul *Reconquistei* (Recucerirea) este victoria lui Pelayo împotriva guvernatorului arab al oraşului Gijon, la Covadonga din jurul anului 720, însă retragerea musulmană din nord-vestul Spaniei a fost cauzată mai puţin de rezistenţa creştină, cât de conflictul arabo-berber din anii 740 şi a foametei generalizate din anii 750. Regii de Asturia, Alfonso I şi fiul său, Fruela I, au contribuit la retragerea musulmană, lărgindu-şi autoritatea în Galicia şi Ţara Bascilor între 740 şi 770. Această expansiune a pus bazele rezistenţei creştine durabile. Mai importante decât eforturile creştine din Franţa şi Spania au fost, însă, rezistenţa bizantină la un al doilea mare asediu musulman asupra Constantinopolului, în 717-718, şi redresarea militară bizantină care a urmat după acest succes. Poate, însă, că ceea ce a pus cu adevărat capăt expansiunii arabe a fost schimbarea politică din inima imperiului, când, în 750, dinastia Omeyyadă a fost eliminată de la putere de către abbasizi.

CUCERITORI ŞI CUCERIŢI

Înainte de 632, cele mai importante centre ale creştinismului se aflau la ţărmul Mediteranei. După aceea, cuceririle arabe au adus teritorii creştine precum Siria, Palestina, Egipt, Africa de Nord şi Iberia sub stăpânire musulmană. Victoriile islamului au făcut din Europa ultimul bastion al creştinismului, blocând, în acelaşi timp, şi accesul direct al europenilor la alte civilizaţii ale lumii. Creştinătatea urma să fie concentrată, acum, în ce mai rămăsese din Imperiul Bizantin şi în statele în curs de formare din vestul şi nordul Europei. Felul cum teritoriile creştine rămase reacţionau la provocarea continuă reprezentată de islam avea să fie un factor

major în crearea propriului viitor, dar oare ce avea să se întâmple cu populaţiile fostelor teritorii creştine stăpânite, acum, de arabi?

Una dintre ironiile cuceririlor arabe a fost că, iniţial, arabii au ezitat să încurajeze convertirile la islam în rândul popoarelor cucerite. Garnizoanele arabe ocupau puncte strategice în teritoriile cucerite, însă administrarea cotidiană a fost lăsată, în mare parte, în grija oficialilor moşteniţi din fostele imperii învinse, Bizantin şi Persan. Nemusulmanilor le-a fost acordat statutul de *dhimmi*, adepţi ai religiilor tolerate de lege, mai cu seamă creştini şi evrei. Povara fiscală a acestora era mai uşoară decât sub stăpânirile anterioare, dar tot era mai grea decât taxele percepute musulmanilor. Pe măsură ce anii au trecut, numărul convertiţilor nearabi la islam (numiţi *mawali*) a crescut, însă arabii au refuzat să le acorde egalitate totală cu arabii musulmani, mai ales în ceea ce privea taxele. Revolta *mawali*-lor faţă de statutul pe care îl aveau şi-a găsit expresie religioasă în ascensiunea ramurii şiite a doctrinei islamice, care punea accent pe drepturile asupriţilor. Ramura haşemită a şiismului i-a stârnit pe *mawali* şi pe alţii din regiunea persană a Khurasanului, astfel încât, în 747, a izbucnit o revoltă condusă de familia abbasidă. Rebelii i-au învins pe omeyyazi în 750, iar Abul-Abbas a devenit calif. Imediat după aceea, membrii rămaşi ai casei regale omeyyade au fost ucişi printr-o acţiune hotărâtă şi decisivă.

Noii conducători abbasizi, care, odată ajunşi la putere, le-au întors spatele susţinătorilor şiiţi şi au devenit sunniţi ortodocşi, aveau să facă schimbări cu un impact semnificativ asupra conflictului dintre creştini şi musulmani. Pentru a-i satisface pe *mawali*, islamul a devenit marca identitară a imperiului, îl locul etniei arabe. Abbasizii au mutat centrul de putere înspre est, departe de Mediterana, iar capitala a fost mutată de la Damasc în noul oraş din Irak, la Bagdad. În parte datorită originii rezistenţei lor, abbasizii au favorizat o versiune a imperiului islamic care se inspira din exemplul imperiilor persane din trecut, mai ales cele care îl

investeau pe conducător cu multă putere, în cazul de față, pe calif. Deși pregătiți să continue jihadul împotriva creștinilor bizantini, dacă era cazul, abbasizii au început să manifeste din ce în ce mai puțin interes față de lumea mediteraneană. Nu au făcut mare lucru nici ca să împiedice statele musulmane din acea zonă să se rupă de imperiu, fragmentare care avea să le dea creștinilor șansa să-și recucerească teritoriile.

3

SFIDAREA BIZANTINĂ, 750-1000

STÂNCA BIZANTINĂ

Între anii 630-750, cuceritorii musulmani au înregistrat victorii de la malurile Oceanului Atlantic până la graniţele Chinei. În acel vast teritoriu, un singur stat i-a sfidat cu succes: Imperiul Bizantin. Distrus şi văduvit de unele dintre cele mai bogate provincii ale sale, imperiul a continuat să le ţină piept musulmanilor, chiar şi atunci când aceştia au ajuns până la zidurile Constantinopolului. În spatele digului bizantin se adăposteau nu doar creştinii din imperiu, ci şi cei din vestul Europei. Indiferent de succesul lui Charles Martel în Bătălia de la Tours, bizantinii au fost cei care au ţinut piept afluxului musulman şi aveau să continue să o facă timp de secole.

În ciuda întemeierii, în vest, în 800, a Sfântului Imperiu Roman de către Carol cel Mare, creştinii de acolo nu erau suficient de puternici încât să aibă un impact militar major asupra lumii musulmane până în secolul al XI-lea. Dar odată ce situaţia s-a schimbat, aceştia au demonstrat, în scurt timp, că sunt capabili să folosească acea putere atât împotriva bizantinilor, cât şi împotriva musulmanilor. Cu toate că separarea formală a creştinismului estic (ortodox) de cel vestic (catolic) nu s-a produs decât în 1054, cele două biserici începuseră să se îndepărteze una de cealaltă cu

secole în urmă, diferențele doctrinare transformându-se în ostilitate reciprocă. Creștinii din vest (cunoscuți drept „franci" atât de bizantini cât și de musulmani) au răsplătit fidelitatea bizantinilor față de cauza creștină prădând Constantinopolul în 1204 și provocând mai multe distrugeri în oraș decât cucerirea musulmană finală din 1453.

Toate acestea se aflau, însă, într-un viitor îndepărtat când al doilea cel mai important asediu musulman asupra Constantinopolului s-a produs în anii 717-718. Pregătirile musulmanilor în vederea atacului au fost descoperite deja de prin jurul anului 715, astfel că împăratul Anastasiu al II-lea a încercat să își asigure capitala împotriva invadatorilor. Acesta a mai adunat forțe și în Rodos pentru a lansa un atac preventiv asupra flotei musulmane, care, însă, s-au răsculat, s-au întors la Constantinopol și l-au răsturnat pe împărat. Înlocuitorul său, Teodosiu al III-lea, a avut o domnie scurtă, fiind eliminat de la putere în martie 717 de către soldatul care a devenit împăratul Leon al III-lea, unul dintre cei mai mari conducători bizantini.

Leon era și el conștient de intențiile musulmane, așa încât a reînceput pregătirile de apărare începute de Anastasiu. Atunci când armata musulmanilor, condusă de fratele califului, Maslama, a traversat strâmtoarea Dardanele în Tracia și a atacat zidurile Constantinopolului, în august 717, orașul era pregătit să reziste dușmanului. La scurt timp după aceea, flota musulmană și-a făcut apariția în Marea Marmara unde, însă, au găsit forțele navale bizantine în Cornul de Aur, intrare care fusese ferecată cu un lanț gros de fier. Leon a condus misiuni cu flota sa, iar „focul grecesc" a produs la fel de multe daune asupra flotei musulmane ca în timpul primului mare asediu din anii 670. Spre deosebire de primul asediu, musulmanii nu s-au mai retras când a venit iarna, ci și-au continuat blocada pe uscat și pe mare în iarna din 717-718. Această iarnă s-a dovedit a fi una dintre cele mai reci din istorie, ceea ce a cauzat pierderi majore în rândul

forţelor musulmane. În primăvara lui 718, asediatorii musulmani au primit întăriri de la o flotă din Egipt. Marinari creştini de pe vasele venite recent au trecut în tabăra bizantină, furnizându-i lui Leon informaţii valoroase care i-au permis să producă daune şi mai mari flotei musulmane. Lovitura finală pentru musulmani a venit atunci când bulgarii au fost de acord să-l sprijine pe împăratul bizantin, atacând armata musulmană din spate. În august 718, Maslama a ridicat asediul şi a retras ceea ce mai rămăsese din armata şi flota musulmanilor, care suferiseră o înfrângere zdrobitoare. Mai mult de 700 de ani aveau să mai treacă până când o altă armată musulmană să atace serios Constantinopolul.

Împăratul Leon al III-lea a obţinut şi alte victorii împotriva musulmanilor în Anatolia, inclusiv victoria importantă de la Akroinen, din 740. De asemenea, acesta a produs daune semnificative şi în lumea creştină, declanşând controversa religioasă a iconoclasmului. Până la moartea sa în 741, Leon a contribuit la divizarea profundă a Imperiului Bizantin. În 746, fiul său, Constantin al V-lea, a dus războiul în teritoriul inamic, iniţiind operaţiuni în Siria musulmană. Izbânda pe uscat se îmbina cu izbânda pe mare: flota bizantină a învins flotele egipteană şi siriană în bătălia de la Ceramea, în 747, şi a recapturat Ciprul. Pentru următorii cincizeci de ani, bizantinii aveau să deţină supremaţia pe mare.

Până la mijlocul secolului al VIII-lea, un nou sistem militar a fost instaurat în Imperiul Bizantin. Armatele Imperiului Bizantin au fost transformate într-o gardă expediţionară de elită numită *tagmata* şi în districte militare numite teme (*themata*). Fiecare temă era comandată de un *strategos*, sau general, care avea autoritate civilă şi militară asupra districtului său. Leon al III-lea, de exemplu, a fost *strategos* al importantei teme Anatolikon înainte să acceadă la tron. Soldaţii armatelor tematice au dobândit terenuri neimpozabile şi au apărat inima imperiului, evitându-se,

astfel, costurile ridicate pretinse de armatele de mercenari pe care bizantinii le întrebuinţau în perioada de dinaintea invaziilor arabe. Dacă un împărat bizantin voia să lanseze o expediţie împotriva musulmanilor sau bulgarilor, acesta trimitea *tagmata* din capitală să se alăture trupelor din teme aflate cel mai aproape de graniţa inamică în cauză.

Împăratul Leon al IV-lea a reluat războiul împotriva musulmanilor în a doua jumătate a secolului al VIII-lea obţinând un oarecare succes, însă după moartea lui, în 780, musulmanii au început să domine. O invazie în Anatolia, în 782, a fiului califului Harun al-Rashid a obligat-o pe împărăteasa Irina să încheie o pace umilitoare. Domnia lui Harun (786-809) este deseori considerată ca punctul cel mai înalt al Dinastiei Abbaside. Acesta a făcut numeroase incursiuni pe teritoriul bizantin, însă niciodată nu a încercat să facă vreo cucerire permanentă. Până în anul 800, graniţa dintre imperiul bizantinilor şi cel al musulmanilor s-a stabilit pe linia Munţilor Taurus, în estul Anatoliei.

Şi tot pe acea linie avea să rămână, aproape în mod constant, în următorii două sute de ani. În funcţie de cine deţinea controlul asupra trecătorilor din Taurus, atacatorii musulmani năvăleau în Anatolia sau armatele bizantine avansau în Siria, fără ca vreuna dintre părţi să obţină câştiguri durabile, până la atacul bizantin din a doua jumătate a secolului al X-lea. Harun al-Rashid şi conducătorii care i-au urmat au continuat să invoce jihadul în războaiele purtate împotriva bizantinilor, însă acum erau pregătiţi să accepte că au ajuns într-un punct mort în ceea ce-i privea pe adversarii creştini. Lui Harun nu prea îi păsa de conflictul dintre creştinii şi musulmanii de oriunde din Mediterana, mai cu seamă pentru că, până în anul 800, Spania, Marocul şi Tunisia se desprinseseră de imperiul arab originar şi deveniseră noi state musulmane.

SPANIA SE DESPRINDE

Când abbasizii au venit la putere în 750, aceştia au încercat să-i ucidă pe toţi membrii Dinastiei Omeyyade învinse, ceea ce au şi reuşit, în mare măsură, cu excepţia unui prinţ omeyyad, Abd al-Rahman, care a scăpat de la măcel şi a fugit în vest. Într-un final, acesta a ajuns în Andaluzia, în 755, unde a căutat să câştige sprijin local. Apoi, Abd al-Rahman a capturat Cordoba şi a refuzat să se supună abbasizilor, pentru ca, în 756, să se autoproclame emir (prinţ) al Andaluziei independente. Cordoba avea să fie capitala statului omeyyad din Spania pentru următoarele trei secole. Noului emir nu i-a fost uşor să îngenuncheze Andaluzia în contextul în care agenţii abbasizi agitau rezistenţa locală. Toledo şi regiunea de care aparţinea s-a supus tocmai la mijlocul anilor 760, Sevilla a fost supusă în anii 770, iar supunerea Văii Ebro a fost finalizată tocmai în jurul lui 780.

Statele creştine din Spania nu făceau înaintări majore împotriva musulmanilor la sfârşitul secolului al VIII-lea, însă puterea în creştere a Regatului Franc, la nord de Pirinei, părea să reprezinte o ameninţare pentru Andaluzia. În 778, în timp ce armatele lui Abd al-Rahman se apropiau dinspre sud, conducătorul musulman al Zaragozei i-a cerut ajutorul lui Carol cel Mare. Acesta a traversat Pirineii, dar când armata sa a ajuns la Zaragoza, conducătorul acesteia s-a răzgândit cu privire la ajutorul militar creştin şi a refuzat să permită accesul francilor. Astfel a început un asediu care, însă, a fost oprit atunci când de acasă au început să vină veşti despre răscoale, ceea ce l-a forţat pe Carol cel Mare să se retragă prin Pirinei, lăsând Zaragoza pradă lui Abd al-Rahman, care a cucerit-o anul următor. În timpul retragerii lui Carol cel Mare, ariergarda sa, comandată de Roland, a fost blocată în trecătoarea Roncesvalles şi decimată. Responsabilii atacului erau, probabil, bascii, însă, în marele poem epic *Cântecul lui Roland*, care a descris evenimentul, aceştia erau descrişi ca musulmani, cu scopul de a-i încuraja pe luptătorii creştini de mai târziu să reia lupta

împotriva necredincioşilor. În 801, francii au capturat Barcelona de la musulmani şi au pus bazele unui stat creştin în nord-estul Peninsulei Iberice, pentru a le face rivale pe cele întemeiate în nord şi nord-vest.

Eşecul lui Carol cel Mare din Spania, în 778, a reprezentat un episod minor în strălucita sa carieră. În 800, papa l-a încoronat împărat al Sfântul Imperiu Roman, primul împărat din vest din 476. Bizantinii au refuzat să-i recunoască lui Carol cel Mare statutul de împărat, însă acest lucru nu însemna că puterea creştinilor din vest era în creştere. Cu toate acestea, aveau să mai treacă mulţi ani până când o asemenea putere avea să influenţeze în mod semnificativ echilibrul de forţe dintre creştini şi musulmani. Secolul al IX-lea avea să fie martor la revenirea musulmanilor ca putere la Marea Mediteraneană, ceea ce a condus la alte cuceriri.

BAZE ÎN INSULE ŞI CUIBURI DE PIRAŢI

Statele musulmane care s-au pus în mişcare în Mediterana au fost foarte interesate de puterea maritimă, astfel că, în secolele X-XI, aproape toată Mediterana a fost transformată într-un lac musulman. Acest lucru a permis capturarea sau recapturarea de la creştini a Ciprului, Cretei, Siciliei, Corsicii, Sardiniei şi Insulelor Baleare. Din aceste insule, şi cu baze de înaintare – sau, mai degrabă, cuiburi de piraţi – spre coastele franceză şi italiană, flotele şi năvălitorii de pe mare îi împingeau pe creştini înapoi în apele din nord ale Mărilor Egee, Adriatică şi Mediterană. Principala rută comercială de pe Mediterana dintre vest şi est se afla, acum, sub control musulmanilor, care facilitau comerţul şi trecerea pelerinilor musulmani în drum spre Mecca. Eforturile creştine din aceste secole pentru a combate puterea de pe mare a musulmanilor a avut doar un succes limitat, iar situaţia nu avea să se schimbe până în secolul al XI-lea.

Primul succes musulman important avea să fie cucerirea insulei Creta de la bizantini. Corsarii musulmani rebeli care fuseseră expulzaţi din Andaluzia au ajuns în insulă în jurul lui 824, unde până în 827 aceştia deţineau controlul complet. Această cucerire a musulmanilor a schimbat dramatic decorul în estul Mediteranei, facilitându-le corsarilor din Creta accesul în toată Marea Egee, şi chiar şi în Marea Marmara. Bizantinii nu au reuşit să recaptureze Creta, însă au descins în porturi egiptene de unde corsarii din Creta îşi primeau proviziile.

Începând din 860, Califatul Abbasid a căutat să-şi reactiveze puterea maritimă din Mediterana, înfiinţând baze navale la Tripoli, în Siria, şi Tarsus, în Cilicia. O victorie a unei escadre din Tarsus asupra flotei bizantine, în 898, le-a permis navelor abbaside să înceapă să atace în Marea Egee. În 904, o flotă sub comanda lui Leon de Tripoli, fost marinar bizantin care s-a convertit la islam, a condus un atac devastator asupra unuia dintre cele mai importante oraşe bizantine, Salonic. Despre corsarii lui Leon se spune că ar fi omorât 5000 de oameni, eliberat 4000 de prizonieri musulmani, capturat 60 de nave şi răpit mii de bărbaţi, femei şi copii pentru a fi vânduţi ca sclavi. O campanie navală bizantină, în 910-912, a încercat să-l distrugă pe Leon şi pe la fel de grozavul său aliat, Damianos din Tarsus, şi el convertit la islam, însă a eşuat lamentabil. Abia după 950, renaşterea militară bizantină, atât pe uscat cât şi pe mare, a început să producă daune serioase musulmanilor. Până la sfârşitul secolului al X-lea, atât Tarsus, cât şi insula Creta reveniseră în posesia Imperiului Bizantin.

În timp ce pierderea Cretei, în anii 820, a reprezentat o lovitură dură pentru creştinii din estul Mediteranei, atacul musulmanilor asupra Siciliei, din aceeaşi perioadă, avea să aibă consecinţe şi mai extinse pentru creştinii din centrul Mediteranei. Insula Sicilia, aflată sub stăpânire bizantină şi care controla cel mai îngust punct al Mării Mediteraneene, a fost atacată, în mod izolat, de către musulmani începând cu secolul al VII-lea, însă abia în

secolul al IX-lea aceştia au încercat cu adevărat să o cucerească. În 825, Eufemius, un amiral bizantin rebel, a preluat controlul Siciliei, dar a fost înfrânt de forţele imperiale şi a fugit în Tunisia, care, în momentul respectiv, era un stat musulman independent condus de Dinastia Aghlabidă. Eufemius l-a îndemnat pe conducătorul aghlabid, Ziyadat-Allah I, să invadeze Sicilia, ceea ce acesta a şi făcut, în 827, atunci când trupele sale au ajuns la Mazara. Cu toate acestea, invadatorii nu au avansat prea repede, întrucât tocmai în 831 au capturat oraşul Palermo, care avea să devină capitala Siciliei musulmane. Messina a fost cucerită în 843, dându-le musulmanilor controlul asupra strâmtorii dintre Sicilia şi Italia. Ulterior, aceştia au cucerit şi toate insulele din larg – Malta, de exemplu, a fost supusă în 878. Ultimul cel mai important avanpost creştin de pe insulă, Taormina, a căzut pradă în 902, însă abia cucerirea Siracuzei a confirmat succesul cuceririi musulmane.

Cu mult înainte ca Siracuza să fie ocupată, Sicilia era deja folosită ca bază pentru atacurile musulmanilor de-a lungul coastelor de est şi de vest ale Italiei. Ulterior, musulmanii au invadat Calabria şi Apulia, urmând ca aceştia să ocupe Brindisi, în 838, Taranto, în 839, şi Bari, în 841. Năvălitorii musulmani au ajuns, în 846, pe coasta de vest a Italiei, în portul Ostia, de unde au navigat pe râul Tibru, înspre Roma. Zidurile care înconjurau oraşul erau prea greu de atacat, însă Bazilica Sfântul Petru se afla, vulnerabilă, în afara acestora. Spre groaza papei şi a tuturor creştinilor din vest, bazilica a fost atacată de musulmani care, după aceea, au plecat neatinşi. Această provocare l-a determinat pe papă să facă apel la puterile seculare pentru a apăra Biserica, oferind beneficii spirituale creştinilor care aveau să lupte împotriva musulmanilor. Mai pragmatic, Papa Leon al IV-lea a construit ziduri în jurul bazilicii şi a sprijinit formarea unei flote creştine care i-a alungat din Ostia pe năvălitorii musulmani.

Împăratul Sfântului Imperiu Roman a venit în ajutorul papei, ba chiar a intrat într-o alianţă nesigură cu bizantinii în lupta creştinilor

împotriva musulmanilor. Bizantinii însă au refuzat să recunoască statutul imperial al împăratului din vest, numindu-l „rege al germanilor", avansând propriile pretenții la sudul Italiei, foste teritorii bizantine. Un asediu franco-bizantin comun asupra orașului Bari a fost înfrânt în 869, însă împăratul Ludovic al II-lea a reușit să captureze orașul, fără ajutor bizantin semnificativ, în 871. Orașul Capua, care se afla sub control musulman, a fost cucerit de împăratul din vest în 873, în timp ce bizantinii au recapturat Taranto în 880. Când Ludovic al II-lea a murit în 875, bizantinii au preluat controlul asupra orașului Bari, care avea să rămână capitala teritoriilor lor italiene pentru următorii două sute de ani. În secolul al X-lea, împărații din Apus ai Dinastiei Ottoniene au început să manifeste interes față de sudul Italiei, luptând atât împotriva bizantinilor, cât și împotriva musulmanilor. După ce o armată musulmană din Sicilia l-a înfrânt, în 982, pe împăratul Otto al II-lea lângă Capo Colonna, în Calabria, împărații din Apus au început să lase sudul Italiei în grija papei și a bizantinilor.

Până în 880, ocupația musulmanilor asupra unor porțiuni întinse din sudul Italiei luase sfârșit, însă corsarii musulmani continuau să facă ravagii pe coasta Italiei. Controlul pe care musulmanii îl dețineau pe mare însemna că aceștia puteau înființa, pe perioade surprinzător de îndelungate, baze de atac situate adânc în teritoriul inamic. Din aceste baze puteau fi lansate atacuri în zona rurală înconjurătoare pentru jaf și capturare de sclavi. Între anii 881-883, forțele creștine i-au izgonit pe corsarii musulmani din bazele aflate la poalele Muntelui Vezuviu și în Golful Salerno, dar n-au făcut mai nimic împotriva unei baze care fusese instalată pe râul Garigliano, la nord de Napoli. De aici, năvălitorii musulmani puteau lansa atacuri în Campania și Latium, aproape de porțile Romei, iar în 884, aceștia au atacat abația de la Monte Cassino. Eforturile creștinilor de a înlătura această bază musulmană au înregistrat eșec după eșec. Abia în 915, o flotă bizantină a blocat gura râului Garigliano, timp în care trupele unei alianțe papale

îi atacau pe musulmani. Ignorând interdicţia adresată clericilor de a lua parte la vărsarea de sânge, se spune că Papa Ioan al X-lea a mers personal în fruntea soldaţilor săi când au distrus baza musulmană.

Corsari musulmani din Andaluzia au înfiinţat o enclavă asemănătoare la Fraxinetum (La Garde-Freinet), lângă Saint-Tropez, pe coasta de sud a Franţei, în jurul anului 890. Din această bază, aceştia lansau atacuri la vest, în Marsilia, la nord, în Viena, la est, în Asti, şi la nord-est, la abaţia Sfântul Gaal din Austria. Încercările creştinilor de a-i expulza pe musulmani în 931 şi 942 au fost zadarnice. Abia în 972, conţii de Provence şi Torino au condus o armată creştină comună care, într-un final, a distrus baza acestora.

Supravieţuirea îndelungată a acestor baze de atac musulmane a demonstrat beneficiile controlului maritim. Nu numai că acestea se puteau întreţine din resurse locale, dar puteau, în egală măsură, să fie alimentate cu uşurinţă din porturile musulmane. Această capacitate a puterii maritime de a susţine baze îndepărtate, plasate adânc în teritoriul inamic, avea să fie demonstrată din nou, în timpul Cruciadelor, doar că atunci puterea maritimă creştină avea să susţină enclave creştine situate adânc în teritoriul musulman.

SPANIA: VICTORIE MUSULMANĂ SAU PUNCT MORT?

În timpul primei jumătăţi a secolului al IX-lea, Dinastia Omeyyadă din Andaluzia a rămas puternică, însă în a doua jumătate a secolului, războaiele civile între musulmani au început să fie mai dese. Creştinii au profitat de pe urma acestora, astfel încât au putut să-şi continue înaintarea lentă la sud de Iberia. Descoperirea, în jurul lui 820, a presupuselor moaşte ale Sfântului Apostol Iacob (devenit, mai târziu, patronul spiritual al Spaniei), care aveau să fie adăpostite în catedrala din Santiago de Compostela din nord-vestul Spaniei, le-a ridicat moralul. Santiago avea să devină al doilea

loc de pelerinaj creştin din vestul Europei, după Roma. Încă din 822, la Bătălia de la Clavijo, se spune că Sfântul Iacob s-ar fi arătat armatei creştine a regelui Ramiro de Asturia pentru a-i încuraja să-i învingă pe mauri. Apariţii ale lui „Santiago Matamoros" (Sfântul Iacob, nimicitorul de mauri) aveau să inspire armatele creştine să obţină victorii în viitoarele lupte.

În secolul al X-lea, însă, puterea musulmană din Peninsula Iberică avea să ajungă la apogeu. Perspectivele musulmanilor s-au îmbunătăţit rapid odată cu venirea la tron a lui Abd al-Rahman al III-lea, în 912. Acesta i-a răpus pe rebelii musulmani şi a condus companii repetate împotriva statelor creştine din nordul Peninsulei Iberice. După ce a înfrânt armatele unite ale lui Leon şi Castile la Tudela, în 918, acesta i-a mai învins pe creştini şi în 920, la Val de Junqueras, la doar 40 de mile de Golful Biscaya. În 924, acesta a atacat Pamplona, capitala provinciei Navarra.

În 929, Abd al-Rahman al III-lea şi-a încununat succesul autodeclarându-se calif, ceea ce însemna că din acest moment lumea musulmană avea trei califi. Iniţial, singurul califul era cel abbasid, de la Bagdad, însă la începutul secolului al X-lea, fatimizii, un grup de şiiţi înflăcăraţi care a condus o parte din Africa de Nord (şi mai târziu, Egipt) l-au declarat pe liderul lor calif.. Această înmulţire a liderilor credincioşilor nu avea cum să contribuie la unitatea islamului. Flota fatimidă reprezenta o ameninţare majoră pentru Andaluzia, aşa că Abd al-Rahman şi-a consolidat propriile forţe navale, decizie încurajată şi de raidurile vikingilor păgâni care coborau în Mediterana din mările nordice. Din fericire pentru Abd al-Rahman şi urmaşii acestuia, fatimizii au hotărât să se extindă spre est, în Egipt şi dincolo de acesta, şi nu înspre nord, în Andaluzia. Astfel, califul omeyyad a putut să-şi canalizeze eforturile în războaiele împotriva creştinilor iberici.

Abd al-Rahman a atacat Burgos în 934, dar în 939, acesta a fost învins de o armată creştină sub comanda regelui Ramiro al II-lea de Leon la bătălia de la Simancas, lângă Valladolid. Califul

a avut noroc să scape cu viaţă, astfel că n-a mai intrat niciodată pe câmpul de luptă împotriva creştinilor. Ramiro a fost cel mai hotărât adversar creştin al musulmanilor, însă după moartea sa în 951, soarta creştinilor a intrat în declin. Înainte ca Abd al-Rahman să moară în 961, majoritatea conducătorilor creştini din Iberia l-au recunoscut pe acesta ca stăpânitor. Dinastia Omeyyadă şi-a atins apogeul, iar oraşul Cordoba a rivalizat, pentru o perioadă, cu Bagdadul şi Constantinopolul.

Fiul şi succesorul lui Abd al-Rahman a murit în 976, lăsând un copil ca moştenitor, în timp ce adevărata putere a trecut la vizir (*wazir*), prim-ministrul califului. Acesta era Muhammad ibn Abi Amir, iar după înfrângerea creştinilor la Rueda, în 981, şi-a luat titlul de al-Mansur („cel victorios”), de unde creştinii au ajuns să-l cunoască drept Almanzor. Acesta a condus campanii împotriva creştinilor aproape în fiecare an, obţinând succese însemnate. În 985, Almanzor a prădat Barcelona, iar în 988, venise rândul oraşului Leon. În 997, acesta a condus o campanie în Munţii Galiciei, unde a atacat Santiago de Compostela. Oraşul şi catedrala au fost distruse, însă Almanzor a lăsat intact celebrul mormânt al Sfântului Iacob. A luat, însă, clopotele de biserică ce au fost recuperate din Cordoba abia după ce aceasta a fost cucerită de creştini în 1236. Acest atac asupra celui ce era, probabil, cel de-al doilea loc sfânt al creştinătăţii apusene a reprezentat o lovitură dură pentru creştini, umiliţi de incapacitatea lor de a-l apăra. Atacul asupra catedralei Sfântul Petru din Roma, în 846, a atras după sine o oarecare reacţie militară din partea creştinilor, însă jefuirea oraşului Santiago abia dacă a stârnit vreo reacţie. Almanzor părea invincibil, dar în 1002 a murit, în timp ce se întorcea dintr-o campanie în Castile.

Mai mult chiar şi decât Abd al-Rahman al III-lea, Almanzor supusese regatele creştine din Peninsula Iberică. La fel ca predecesorul său, însă, acesta nu a gândit în termeni de cucerire a respectivelor teritorii creştine. În ciuda succeselor obţinute de

conducătorii musulmani, aceştia păreau pregătiţi să accepte că ajunseseră într-un impas teritorial de-a lungul unei graniţe recunoscute. Această situaţie a trasat o linie diagonală de-a lungul Iberiei, lăsând aproximativ o treime din peninsulă creştinilor din nord. În spatele statelor graniţă Badajoz, Toledo şi Zaragoza, centrul şi sudul Iberiei au rămas inima Andaluziei. Prin urmare, în Spania, precum de-a lungul Munţilor Taurus din Anatolia, musulmanii păreau pregătiţi să accepte un echilibru de forţe care, în curând, avea să încline în favoarea creştinilor.

REVENIREA BIZANTINĂ

După moartea lui Harun al-Rashid în 809, fiii săi s-au luptat între ei pentru tron, al-Mamun ieşind victorios abia în 813. În anii 830, acesta, împreună cu succesorul său, al-Mutasim, au purtat o serie de campanii, cele mai multe de succes, împotriva împăratului bizantin, Theophil, deseori traversând trecătorile din Munţii Taurus pentru a face ravagii în Anatolia. Cu toate acestea, componenţa armatelor musulmane care au făcut aceste campanii era în schimbare, iar acest lucru urma să aibă efecte îndelungate. De când au preluat puterea în 750, abbasizii au favorizat trupele nearabe şi mai ales pe cele persane. Acum, un nou element începea să pună stăpânire: turcii. Unii erau mercenari, alţii erau prizonieri sau sclavi aduşi din Asia Centrală şi convertiţi ulterior la islam. Armata de sclavi (mameluci) începea să-şi facă apariţia ca trăsătură a organizării militare musulmane şi avea să rămână astfel timp de secole. Pentru conducător, avantajul consta în faptul că mamelucii erau soldaţii lui personali, nu trupe mobilizate de nobili potenţial nesupuşi. Dezavantajul era că, în situaţia în care conducătorul era slab, mamelucii puteau deveni cu mult prea multă uşurinţă forţa de conducere dominantă. După 860, comandanţii militari au fost, de obicei, mai puternici decât califii abbasizi,

iar după 945, califul abia dacă mai avea o oarecare autoritate religioasă.

Din păcate pentru musulmani, eşecul guvernării abbaside a coincis cu redresarea militară a Imperiului Bizantin. Împăratul Vasile I a venit la putere în 867 şi a preluat controlul asupra trecătorilor din Taurus, unde a construit fortificaţii, după care a lansat o serie de campanii pe teritoriul musulman, între 871 şi 879. Samosata, aflat pe cursul superior al Eufratului, a fost ocupat în 873, iar în timpul campaniei din 878-879, atât Cappadocia cât şi Cilicia au fost eliberate de sub conducerea musulmană. În sudul Italiei, Bari, Taranto şi Calabria au ieşit şi ele de sub tutela musulmană, reîntorcându-se în sânul Imperiului Bizantin. Până la moartea lui Vasile în 886, acesta restabilise Imperiul Bizantin ca putere militară de mare importanţă.

Spre sfârşitul secolului al IX-lea şi în prima jumătate a secolului al X-lea, însă, acea putere era mai probabil să fie folosită în Peninsula Balcanică împotriva păgânilor sau a triburilor creştinate care veneau dinspre stepe decât împotriva musulmanilor. Una dintre principalele slăbiciuni militare ale Imperiului Bizantin era faptul că aceştia trebuiau să lupte pe două fronturi în acelaşi timp. În est se aflau musulmanii, în timp ce în vest se aflau diferite triburi balcanice ostile, bulgarii reprezentând principala ameninţare la sfârşitul secolului al IX-lea.

În timpul domniei împăratului Romanos I Lecapanos (920-944), Imperiul Bizantin a început să înregistreze din ce în ce mai mult succes în conflictul cu musulmanii, Ioan Kourkouas numărându-se printre cei mai de seamă comandanţi bizantini. Califul abbasid din Bagdad era în mare măsură incapabil să organizeze rezistenţa musulmană, astfel că apărarea graniţelor era lăsată în grija conducătorilor locali. Cel mai important dintre aceştia era Ali ibn Hamdan, cunoscut drept Sayf al-Dawlah, care a preluat controlul asupra Alepului în 944. După ani de victorii împotriva bizantinilor, după 955, musulmanilor le-a fost mai greu să reziste

atacurilor unui grup de generali bizantini străluciţi, vârful de lance fiind reprezentat mai cu seamă de Nicefor, Leon Focas şi Ioan Tzimiskes.

În 960, Leon Focas l-a înfrânt pe Sayf al-Dawlah în trecătoarea Kylindros din Munţii Taurus, iar în 961, profitând de creşterea puterii navale a bizantinilor, Nicefor a cucerit Creta de la musulmani. În 963, Nicefor a capturat Alepul, iar la sfârşitul anului a pus stăpânire pe tron, devenind împăratul Nicefor al II-lea Focas.

Nicefor i-a atacat pe musulmanii din sud-estul Anatoliei în 964, ocupând Adana. Oraşul Tarsus a fost ocupat în 965, iar Ciprul a fost recucerit de bizantini în acelaşi an. Sayf al-Dawlah a murit în 967, astfel că Alepul a ajuns, în scurt timp, vasal al Imperiului Bizantin. În 968, împăratul a invadat Siria atacând oraşele Homs şi Hama şi distrugând coasta de la Tripoli până la Tarsus. În 960, măreţul oraş al Antiohiei, capitala Siriei pe vremea romanilor, a fost recapturat de către generalul bizantin Michael Bourtzes după mai mult de 300 de ani de stăpânire musulmană. La sfârşitul lui 969, Nicefor a fost ucis şi înlocuit de Ioan Tzimiskes, care a devenit împăratul Ioan I. Războaiele din Balcani l-au reţinut acolo timp de câţiva ani, dar până în 974, prezenţa sa începuse să devină necesară la frontierele de est ale imperiului.

Califul fatimid cucerise Egiptul în 969, după care şi-a trimis forţele în Palestina şi Siria. Începând din 970, fatimizii au fost principalii apărători ai frontierei musulmane împotriva bizantinilor. Un atac fatimid asupra Antiohiei a fost respins în 971, însă forţele fatimide au fost înfrânte de forţele bizantine la Amida, în 973. În 974, Ioan a invadat teritoriul musulman gândindu-se, iniţial, să lanseze un atac asupra califului abbasid de la Bagdad. În timp ce slăbiciunea abbasidă părea să invite la un asemenea atac, realitatea ameninţării fatimide trebuia, însă, să aibă prioritate. În 975, împăratul a condus o invazie importantă în Siria aflată sub stăpânire fatimidă. Oraşele Homs şi Damasc s-au predat fără să opună multă rezistenţă, însă Tripoli a respins atacul bizantin.

Cu toate acestea, Siria a fost luată, în mare parte, sub stăpânire bizantină pentru prima oară din vremea lui Heraclie.

Campaniile lui Nicefor Focas şi Ioan Tzimiskes au făcut din Imperiul Bizantin, pentru încă o dată, o mare putere la răsărit. În mod semnificativ, acestea erau, în mod conştient, războaie sfinte, primele de la războiul lui Heraclie împotriva persanilor. În războaiele anterioare purtate împotriva musulmanilor, bizantinii au fost, de cele mai multe ori, în defensivă, scopul fiind acela de a-şi păstra teritoriile, nu de a şi le extinde. Cu toate acestea, atât Nicefor, cât şi Ioan au declarat că războaiele purtate de ei erau întru gloria creştinătăţii şi că acestea vizau eliberarea locurilor sfinte şi distrugerea islamului. Arabii au fost dintotdeauna mai pregătiţi să vadă războiul ca pe o chestiune religioasă, dar invaziile făcute vreme de ani şi ani pe teritorii creştine şi-au pierdut, în mare parte, semnificaţia religioasă, devenind simple expediţii de jaf. Noul război sfânt iniţiat de creştini i-a forţat pe musulmani să încerce să readucă la viaţă propria înflăcărare. În 974, răscoale organizate la Bagdad l-au forţat pe califul abbasid, căruia, personal, nu îi părea rău să-şi vadă rivalul fatimid învins de creştini, să declare un război sfânt, un jihad, împotriva bizantinilor.

Împăratul Ioan I nu a mai obţinut alte victorii importante. Acesta a murit la începutul anului 976, posibil otrăvit, iar urmaşul său, Vasile al II-lea, a devenit cunoscut sub numele de „Bulgaroctonul", întrucât şi-a petrecut o mare parte din domnie luptând în Balcani. Cu toate acestea, Vasile a condus şi o campanie în Siria, în 995, pentru a restabili suzeranitatea bizantină în Alep, iar în 999, s-a aflat în fruntea unei armate care a înaintat pe coastă, până la Tripoli. Musulmanii, demoralizaţi, nu au avut nicio tentativă de a recaptura teritoriul şi oraşele reocupate de bizantini încă din 960. Până în anul 1000, era clar că echilibrul de forţe se schimbase în favoarea creştinilor de la frontiera bizantino-musulmană.

4

ASCENSIUNEA APUSULUI: ÎNAINTĂRI CREŞTINE ÎN SECOLUL AL XI-LEA

NOI FORŢE

Secolul al XI-lea a fost un punct de cotitură important pentru lupta dintre creştini şi musulmani. Pentru prima dată în aproape patru secole, creştinii au făcut înaintări serioase, recucerind teritorii aflate de mult sub dominaţie musulmană. Acest progres se datora unor schimbări majore, de ambele părţi. De partea creştină, cea mai mare schimbare era creşterea puterii militare şi navale a statelor din vestul Europei. Regatele iberice făceau progrese majore împotriva maurilor, aventurieri normazi cucereau Sicilia musulmană, statele maritime italiene, Veneţia, Genova şi Pisa, îşi impuneau superioritatea navală creştină asupra Mediteranei şi, în final, şi cel mai cunoscut, Prima Cruciadă îşi făcuse cu greu drum din Europa de Vest până în Palestina, cucerind Ierusalimul de la musulmani în 1099.

Pentru cel puţin prima jumătate a secolului al XI-lea, părea că bizantinii creştini vor contruibui la aceste înaintări, însă puterea acestora era subminată în mod constant de noi forţe atât din vest, cât şi din est. În vest, câteva dintre puterile creştine în ascensiune – mai ales normanzii din sudul Italiei şi Siciliei – erau la fel de ostile bizantinilor, pe cât le erau şi musulmanilor. Până şi Veneţia, care i-a susţinut pe bizantini împotriva normanzilor, a făcut acest lucru doar în schimbul unor importante concesii

comerciale imperiului. În est, Imperiul Abbasid aflat în declin, care nu reuşise să oprească înaintările bizantine de la sfârşitul secolului al X-lea, a fost înlocuit de o forţă nouă şi puternică, turcii selgiucizi.

Sub Tughril, selgiucizii cuceriseră, până la mijlocul secolului al XI-lea, majoritatea zonelor estice ale Imperiului Abbasid şi se apropiau de Bagdad. În capitală, califul abbasid sunnit se afla sub controlul buyizilor şiiţi care, însă, au fost răsturnaţi de la putere de către selgiucizi în 1055. Aceştia l-au păstrat pe califul abbasid în calitate de conducător religios, însă Tughril deţinea puterea supremă drept noul sultan. Nepotul şi succesorul său, Alp Arslan, i-a condus pe selgiucizi, mai departe, împotriva ultimilor inamici majori, respectiv Imperiul Bizantin creştin şi Califatul Fatimid şiit din Egipt. Selgiucizii au atacat Armenia, unde au distrus capitala, Ani, în 1064. Bizantinii le-au permis multor armeni să emigreze spre noi aşezări din Munţii Taurus care, într-o bună zi, aveau să devină Regatul Armean din Cilicia. Până în 1068, Armenia a fost cotropită de selgiucizi, iar în 1070, raidurile acestora aproape au ajuns până la coasta Anatoliei dinspre Marea Egee.

În 1071, împăratul Roman al IV-lea Diogenes a hotărât să recucerească Armenia de la turci cât timp principala lor armată era ocupată să lupte împotriva fatimizilor în Siria. Împăratul a primit veşti rele în timp ce se pregătea să părăsească Constantinopolul pentru a conduce campania. Bari, ultima posesiune bizantină din Italia, căzuse pradă normanzilor. Mai mult decât atât, armata bizantină adunată pentru a înainta în Armenia era nesemnificativă în comparaţie cu forţa puternică condusă de Împăratul Vasile al II-lea în urmă cu cincizeci de ani, o mare parte din trupele sale fiind alcătuite din mercenari, acestea mai numând însă şi contingente ale principalelor imperii inamice: turcii şi normanzii. Trupele provinciale bizantine din temele din Anatolia erau mai de încredere decât mercenarii, dar erau slab dotate. Armata era constituită în principal din infanterie, la care se alătura un

tren de luptă[1] mare, astfel că forțele împăratului se mișcau doar încet. Când a fost informat de înaintarea bizantinilor, însă, Alp Arslan și-a condus rapid armata din Siria în Armenia. Majoritatea luptătorilor erau arcași călare, neîmpovărați de niciun echipament.

Crezând în continuare că Alp Arslan se afla departe, Roman a luat de la turci, în august 1071, orașul Manzikert, aflat în apropierea lacului Van. Împăratul nu a trimis iscoade, astfel că a fost luat prin surprindere când călăreții lui Alp Arslan au apărut din senin lângă Manzikert. Cu toate acestea, Roman și-a desfășurat armata și a înaintat spre inamic. În scurt timp, linia sa de luptă a început să se rupă, pe măsură ce trupele porneau în urmărirea corpurilor cavaleriei turcești care simulau replierea, dar care apoi lansau atacuri-surpriză. Arcașii călare au lansat o ploaie continuă de săgeți asupra infanteriei bizantine care au sfârșit prin a înfrânge rezistența. Într-un final, Roman a dat ordin trupelor sale de a se retrage organizat, doar că acestea au luat-o imediat la sănătoasa. Comandantul ariergardei bizantine, Andronicus Ducas, era atât rudă cu împăratul, cât și dușman al acestuia. În loc să asigure retragerea, acesta și-a ademenit oamenii și a plecat spre Constantinopol pentru a asista la numirea unui nou împărat. Nici mercenarii nu s-au dovedit a fi mai folositori. Contingentul turc a dezertat din armata lui Alp Arslan în noaptea dinaintea bătăliei, în timp ce importanta cavalerie normandă a refuzat să participe la luptă. Roman a rămas alături de infanteria bizantină, sortită să piardă, până când a fost rănit și luat prizonier de turci.

Manzikert a fost, probabil, cel mai decisiv dezastru din istoria bizantină, cronicarii bizantini referindu-se, ulterior, la acest capitol ca „ziua cumplită". Imperiul Bizantin avea să supraviețuiască într-o formă din ce în ce mai restrânsă timp de încă aproape patru secole, trecând prin câteva perioade de redresare aparentă, însă

[1] Convoi care aprovizionează cu muniții trupele aflate în linia de luptă. (*n. trad.*)

înfrângerea de la Manzikert a condus la cea mai importantă rupere a statului bizantin de la invaziile arabe din secolul al VII-lea. Pentru cruciaţii de mai târziu părea că bizantinii îşi pierduseră pe câmpul de luptă titlul de protectori ai creştinătăţii. Manzikert a justificat intervenţia Apusului.

Turcii selgiucizi nu s-au folosit imediat de importanta lor victorie, însă până la sfârşitul anilor 1070, năvălitorii ocupaseră Anatolia aproape în întregime. O rudă a conducătorului turc a căpătat permisiunea să înfiinţeze sultanatul de Rum (Roma), care acoperea cea mai mare parte din Anatolia. Pierderea acelei zone a reprezentat o lovitură grea pentru bizantini dat fiind faptul că aceasta fusese principala sursă de recrutare pentru armata lor. În anii haotici de după Manzikert, alţii, la fel ca şi turcii, au încercat să-şi înfiinţeze propriile state în Anatolia. Roussel de Bailleul, conducătorul contingentului normand de la Manzikert, a avut o tentativă eşuată de a-şi institui propriul dominion normand, însă armenii au avut mai mult succes în a-şi înfiinţa propriul stat creştin în Cilicia.

Selgiucizii au ajuns la apogeul puterii sub Malik Shah I (1072-1092), însă după moartea acestuia, imperiul a început să se dezbine, împărţindu-se în state separate şi facţiuni contestatoare. Ca şi în Iberia şi Sicilia, mai devreme în acelaşi secol, această lipsă de unitate a musulmanilor le-a dat creştinilor şansa să înainteze masiv. Doar că, de data aceasta, nu bizantinii erau cei care aveau să înainteze. Pentru prima dată, creştinii din vest înaintau în Orientul Mijlociu ca o forţă militară majoră, o forţă care era la fel de îngrijorătoare pentru bizantini, pe cât era pentru musulmani.

PUTEREA MARITIMĂ ŞI SICILIA

De la începul secolului al XI-lea, creştinii din vest începeau să-şi exercite puterea maritimă împotriva musulmanilor. În 1004, veneţienii au înfrânt o flotă musulmană lângă Bari, în Marea Adriatică,

iar în anii ce au urmat, creştinii din Pisa au obţinut un succes similar lângă Messina, în Sicilia. În 1016, trupe din Genova şi Pisa şi-au unit forţele pentru a recuceri Corsica şi Sardinia de la necredincioşi. Războiul s-a purtat, ulterior, direct pe pământuri musulmane, creştinii din Pisa atacând oraşul algerian Bone, în 1034, şi Palermo, capitala Siciliei, în 1063-1064. În 1087, Papa Victor al III-lea a ajutat la organizarea unui atac de succes asupra oraşului Mahdia, în Tunisia, făcut de o flotă creştină care a inclus nave din Genova, Pisa şi Amalfitan. În timpul Primei Cruciade, Genova şi Pisa au trimis vase în sprijinul cruciaţilor, fiind răsplătite, ulterior, cu baze comerciale în porturile cucerite. Veneţia şi-a abătut atenţia de la lupta împotriva islamului, implicându-se în conflictul împotriva normanzilor şi bizantinilor din anii 1080. Abia în 1100, o flotă veneţiană a mers în Palestina să-i ajute pe cruciaţi să captureze Haifa, unde a fost recompensată cu o bază comercială.

Secolul al XI-lea a fost martor la răspândirea puterii navale creştine de Apus din mările Tireniană şi Adriatică în aproape toată Mediterana. Majoritatea flotelor musulmane fuseseră învinse, flota fatimidă din Egipt fiind singura care a mai supravieţuit, pentru puţin timp, până ce a fost învinsă definitiv de veneţieni în 1123, la Ascalon. Însă aceste înaintări maritime ar fi fost limitate dramatic dacă Sicilia ar fi rămas în mâinile musulmanilor, dominând, aşa cum o face, centrul Mediteranei şi cel mai strâmt punct al căii maritime dinspre vest înspre est din această mare. Bizantinii au făcut o ultimă încercare de a recuceri insula de la musulmani între 1038 şi 1040, tentativă care a eşuat. Noii forţe a normanzilor i-a revenit sarcina de a recuceri insula, cu ajutor naval din partea Genovei şi Pisei, şi să le permită vaselor creştine să se deplaseze nestingherite prin Mediterana.

În urmă cu câteva secole, vikingii se aşezaseră în partea de nord-vest a Franţei, care a devenit cunoscută sub numele de Normandia, însă aceşti normanzi nu şi-au limitat acţiunile războinice la acea zonă. Este bine cunoscută cucerirea Angliei de

către normanzi în 1066, însă formarea unui stat normand în sudul Italiei și Sicilia nu a atras atenția la fel de mult, cu toate că era de o importanță însemnată pentru lupta dintre creștini și musulmani. Dacă, inițial, aceștia veniseră, în primele decenii ale secolului al XI-lea, în sudul Italiei ca mercenari, până în 1050, normanzii cucereau pământuri pentru ei înșiși. Papa Leon al IX-lea a organizat o coaliție împotriva lor, însă în Bătălia de la Civitate, din 1053, normazii au zdrobit armata coaliției.

Deși victoria i-a pus pe normanzi într-o poziție mai puternică, creșterea succesului lor în următorii douăzeci de ani s-a datorat câtorva factori. În primul rând, după eșecul expediției în Sicilia din 1040, pe fondul amenințării crescânde reprezentate de turcii selgiucizi, bizantinii s-au văzut nevoiți să acorde din ce în ce mai puțină atenție posesiunilor lor din sudul Italiei. În al doilea rând, începând cu 1059, papalitatea și normanzii au devenit aliați din ce în ce mai apropiați. Normanzii îi furnizau papei forța militară necesară combaterii dușmanilor comuni: bizantinii, musulmanii și împăratul de la Apus. În al treilea rând, conducătorii musulmani din Sicilia au început să se lupte între ei, oferind normanzilor prilejul să intervină începând din 1060. În ultimul rând, normanzii au ajuns să fie dominați de doi luptători de seamă și longevivi, Robert Guiscard de Hauteville și mai tânărul său frate, Roger. Aceștia au asigurat normanzilor o continuitate a puterii și o unitate de comandă pe care inamicii lor nu le puteau egala. În special Robert Guiscard a devenit, după cum se va putea citi mai târziu și pe epitaful acestuia, „teroarea lumii", un războinic care i-a făcut pe papi, pe emirii musulmani și pe împărații bizantini să tremure.

Cei doi frați au luptat, inițial, pentru a supune Apulia și Calabria, în sudul Italiei, ca posesii normande. Principalii lor inamici erau bizantinii, dar în 1060 aceștia și-au îndreptat interesul spre Sicilia musulmană. Un conducător musulman rebel a cerut ajutorul normanzilor împotriva inamicilor săi, ceea ce le-a oferit

acestora şansa să câştige un avanpost în insulă, cucerind Messina în 1061. Cei doi fraţi au încheiat, apoi, o alianţă cu Ibn Tamnah, emirul Siracuzei, ajutându-l să înfrângă forţele musulmane rivale din apropiere de Enna. În cele ce au urmat, Robert Guiscard a fost nevoit să se întoarcă în Italia, emirul Siracuzei a murit, iar Roger s-a trezit atacat în Troina în timpul iernii din 1062-1063. Cei care l-au atacat nu erau doar musulmani, ci şi locuitori greci ai Siciliei care nu prea îi simpatizau pe normanzii antibizantini. Roger a reuşit să scape de atac, astfel că în 1063 a câştigat o victorie zdrobitoare împotriva musulmanilor în Bătălia de la Cerami. Acest succes le-a permis normanzilor să înainteze înspre capitala musulmană, Palermo, care se afla deja sub atacul flotei din Pisa. Cu toate acestea, normanzii au fost forţaţi să se retragă fără să încerce un atac serios asupra oraşului Palermo, iar în următorii ani, conflictul din Sicilia părea să fi ajuns într-un punct mort.

Oficial, Sicilia se afla sub suzeranitatea sultanului zirid din Tunisia, care îşi avea capitala la Mahdia. Sultanul a trimis trupe din Africa de Nord să-i ajute pe emirii musulmani locali din Sicilia în lupta împotriva normanzilor, dar curând au izbucnit dispute între arabii din Sicilia şi cei din Africa de Nord. Roger a încercat să exploateze aceste divizări. În 1068, acesta a înaintat de la Troina, i-a înfrânt pe arabii din Africa de Nord în Bătălia de la Misilmeri, apoi a încercat să cucerească Palermo, dar a eşuat din nou. Se ajunsese într-o altă situaţie fără ieşire când Roger a fost rechemat în Italia să-l susţină pe Robert Guiscard în asediul oraşului Bari, ultima posesiune bizantină din Italia. Bari a fost cucerit în 1071, după care cei doi fraţi au pornit spre Sicilia, hotărâţi să cucerească Palermo.

Punând în aplicare tacticile de blocadă terestă şi maritimă care funcţionaseră atât de bine în cazul oraşului Bari, Robert Guiscard şi Roger au reuşit, într-un final, să supună oraşul Palermo în ianuarie 1072. Cucerirea marei metropole musulmane a sporit prestigiul normanzilor. În acest moment, Palermo era al doilea cel

mai mare şi mai bogat oraş din lume, după Constantinopol, condus de creştini. Acesta a fost primul mare oraş musulman din Mediterana cucerit de creştini în secolul al XI-lea. Până să înceapă secolul următor, oraşului Palermo i s-au alăturat Toledo, din Spania, cucerit în 1085, şi Ierusalimul, luat cu asalt în 1099. Doar că, pentru încă o dată, alte preocupări au întârziat cucerirea normandă a Siciliei, mai ales războiul împotriva bizantinilor purtat de Robert Guiscard în Balcani, în prima jumătate a anilor 1080.

Deşi capturat în 1072, stăpânirea normandă asupra Siciliei era departe de a fi sigură, aceasta fiind îngrădită îndeosebi în nord şi nord-estul insulei. Între anii 1072-1074, Roger a construit castele pentru a-şi consolida stăpânirea asupra zonelor cucerite de normanzi, iar în 1075, acesta a negociat un tratat cu sultanul din Tunisia care s-a soldat cu retragerea trupelor nord-africane din Sicilia. Cu toate acestea, rezistenţa musulmană din insulă a continuat şi a găsit un lider capabil în persoana lui Ibn el-Werd, emirul Siracuzei. Numit Benarvet de către creştini, emirul era un adversar pe măsura lui Roger, astfel că oraşe precum Catania, Trapani şi Taormina au trecut când în mâinile unuia, când în mâinile celuilalt în următorii zece ani. Roger era deseori readus la ţărm de evenimente din sudul Italiei, dându-i emirului şansa să recucerească câte un teritoriu în Sicilia şi să conducă atacuri dincolo de Strâmtoarea Messina. În toamna anului 1084, acesta a pustiit Calabria, răpindu-le pe măicuţele de la Reggio pentru a împodobi haremurile din Siracuza.

Roger era pregătit acum să lanseze o ofensivă majoră împotriva Siracuzei. Până la sfârşitul lui 1084, acesta a construit o nouă flotă, în mai 1086 a instaurând o blocadă maritimă asupra Siracuzei, în timp ce o armată ataca portul de pe uscat. În octombrie 1086, Siracuza a fost cucerită de normanzi. Ultima cetate musulmană din Sicilia, Noto, a căzut în 1091, în acelaşi an în care normanzii au luat în stăpânire Insula Malta. Roger controla, acum, întreaga Sicilie, iar după moartea lui Robert Guiscard, în 1085,

acesta a luat în stăpânire şi sudul Italiei, devenind cunoscut drept Roger I, „Marele Conte". Acesta a fost, în general, tolerant faţă de noii supuşi musulmani din Sicilia, pe care i-a integrat în armata sa şi pe care i-a găsit folositori mai cu seamă în înăbuşirea rebelilor creştini din sudul Italiei. Până la moartea sa în 1101, Roger a făcut, de asemenea, şi eforturi susţinute pentru a-şi extinde flota, astfel încât să le poată rivaliza pe cele din Pisa, Genova şi Veneţia. Urmaşul său, Roger al II-lea, l-a convins pe papă să-l numească rege, în 1130, după care s-a folosit de flota siciliană pentru a captura porturi musulmane de pe coasta Africii de Nord aflată în apropiere, între 1146 şi 1153. Pentru o perioadă, creştinii au deţinut controlul asupra ambelor părţi ale strâmtorii Siciliei, însă până în 1160, musulmanii au recucerit toate porturile pierdute.

SPANIA: ÎNAINTAREA CREŞTINĂ ŞI REACŢIA MUSULMANĂ

Un lider musulman rebel le-a dat normanzilor şansa să pătrundă în Sicilia. În Spania, în prima jumătate a secolului al XI-lea, conducătorii musulmani au divizat şi slăbit Andaluzia atât de mult, încât creştinii păreau să invadeze întreaga zonă. După moartea fiului lui Almanzor în 1008, inutilul calif omeyyad din Cordoba n-a mai avut conducători puternici care să-i susţină cauza. Între musulmani au izbucnit războaie civile, iar Califatul din Cordoba a luat sfârşit în 1031. Andaluzia s-a rupt în domeniile aşa-numiţilor regi de *taifa* (partidă), pentru început în număr de 30, reducându-se, ulterior, la aproximativ şase state mai mari.

Lipsa de unitate a musulmanilor se combina cu puterea militară aflată în declin. Califii omeyyazi ajuseseră să se bazeze în mare parte pe trupe importate, fie din estul Europei, formate din slavi, care au devenit soldaţi mameluci (sclavi), fie din Africa de Nord, de mercenari berberi. După anul 1000, aprovizionarea cu slavi a început să scadă, în timp ce, odată cu colapsul autorităţii

centrale, berberii au început se devină din ce în ce mai nestatornici, ajungând chiar să atace Cordoba la un moment dat. Statul *taifa* de Denia s-a bucurat de un oarecare succes naval atunci când a cucerit Insulele Baleare, însă eforturile sale de a prelua controlul asupra Sardiniei au fost înfrânte de flotele din Genova şi Pisa în 1016. În general, statele *taifa* au devenit din ce în ce mai lipsite de apărare.

Creştinii din Peninsula Iberică aveau şi ei disputele lor interne, însă până în 1050, aceştia erau pregătiţi să profite de slăbiciunea militară a statelor musulmane *taifa.* În secolul al X-lea, statele creştine fuseseră obligate să plătească tribut musulmanilor, dar rolurile s-au schimbat pe la mijlocul secolului al XI-lea. Cel care a impus acest impozit a fost Ferdinand I, regele Leonului şi Castiliei, din 1037 până în 1065. Până la sfârşitul domniei sale, acesta percepea tribut anual (cunoscut ca *parias*) statelor musulmane Toledo, Badajoz şi Zaragoza şi, ocazional, percepea şi un tribut Sevilliei şi Valenciei. Fiul său, Alfonso, avea să adauge şi îndepărtata Granada pe lista celor care plăteau tribut.

Ar fi fost de aşteptat ca perceperea tributului să-i facă pe creştini să ezite asupra ocupării vecinilor musulmani, de teamă să nu omoare găina care făcea ouă de aur. Cu toate acestea, s-au făcut înaintări în teritoriu. Din 1055, Ferdinand I al Leonului şi Castiliei a lansat o ofensivă în urmă căreia a câştigat valea inferioară a râului Douro. În 1064, după ce a mers într-un pelerinaj special la Santiago de Compostela pentru a-i cere ajutorul Sfântului Iacob, acesta a cucerit şi oraşul Coimbra. Mai la est, avansarea regatului de Aragon a fost zdruncinată după ce regele din fruntea sa a murit, lăsând doar un minor ca moştenitor. Papa Alexandru al II-lea a intervenit pentru a organiza o expediţie împotriva oraşului Barbastro, de lângă Zaragoza. Ordinul papal care a consfinţit campania şi prezenţa francezilor şi a altor cavaleri străini în rândul forţei de atac au fost precursoare ale practicilor folosite mai târziu, în timpul Cruciadelor. Barbastro a cedat în acelaşi an cu Coimbra,

însă moartea lui Ferdinand al Leonului şi Castiliei a stăvilit avansul creştin.

Succesiunea a stârnit o dispută aprigă între fiii lui Ferdinand, ceea ce le-a dat musulmanilor o clipă de respiro. Castilia i-a revenit fiului cel mai mare, Sancho, iar Leon, fratelui său, Alfonso, doar că cei doi au ajuns curând să se încaiere. Sancho a câştigat în 1072, în parte graţie eforturilor depuse de susţinătorul său, Rodrigo Díaz de Vivar, cunoscut sub numele de El Cid („lordul"). Alfonso a fost trimis în exil în Toledoul maur, însă s-a întors în acelaşi an, după ce Sancho a fost ucis. Acum, rege necontestat, Alfonso al VI-lea, a căzut la învoială cu El Cid, care a fost de acord să-l susţină. Relaţiile bune dintre cei doi nu aveau să dureze prea mult şi, în 1081, Alfonso l-a alungat pe El Cid din imperiu. Ca o dovadă a gradului în care realităţile de la frontieră se suprapuneau pe o separare religioasă foarte clar delimitată, în teorie, El Cid a intrat în slujba regelui musulman din Zaragoza, luptând împotriva rivalilor acestuia, atât musulmani cât şi creştini.

Alfonso a exploatat şi rivalităţile musulmane, instalând un conducător-marionetă la Toledo. Apoi, conducătorul s-a oferit să-i cedeze lui Alfonso oraşul, dacă acesta îl ajuta să preia controlul asupra Valenciei. Regele a acceptat cu bucurie oferta. În mai 1085, Alfonso a luat în stăpânire statul *taifa* Toledo, acesta fiind, probabil, cel mai mare succes creştin de la începerea *Reconquistei*, în urmă cu 350 de ani. Dintr-o lovitură, regatul lui Alfonso crescuse în mărime cu o treime, ceea ce i-a permis să înceapă colonizarea creştină a ţinuturilor aflate între râurile Douro şi Tagus. Oraşul Toledo însuşi era vechea capitală a vizigoţilor şi scaunul arhiepiscopal al Bisericii Spaniole. Pentru un monarh ca Alfonso al VI-lea care, începând din 1077, începuse să-şi facă cunoscute pretenţiile hegemonice în Peninsula Iberică autointitulându-se „împărat al tuturor Spaniilor", cucerirea oraşului Toledo a fost un act de o imensă însemnătate simbolică.

Pierderea Toledoului i-a forţat pe regii *taifa* să facă front comun. Conştienţi de propriile slăbiciuni, aceştia au făcut apel la noua putere musulmană din Africa de Nord pentru a le veni în ajutor. În Afrrica de Nord, o sectă berberă fundamentalistă, al-Murabitun, cunoscută de creştini drept almoravizi, preluase controlul. Liderul acestora, Yusuf ibn Tashufin, şi-a purtat armata până în Andaluzia şi l-a învins, în octombrie 1086, pe Alfonso în Bătălia de la Sagrajas, lângă Badajoz. Răsturnarea de situaţie în cazul creştinilor l-a determinat pe Alfonso să se împace cu El Cid, în timp ce, în 1097, Odo, duce de Burgundia, a condus o oaste de cavaleri francezi în Spania pentru a lupta împotriva necredincioşilor. Yusuf, însă, deja se retrăsese în Africa de Nord, astfel că almoravizii au revenit în forţă în Iberia, iar în 1090, acesta a luat cu asalt oraşul Toledo, unde a recucerit cea mai mare parte a teritoriului luat de creştini, mai puţin oraşul în sine.

Conducătorul almoravid era de părere că statele *taifa* rămase nu l-au susţinut în eforturile sale. Declarând că aceştia nu sunt musulmani adevăraţi, Yusuf a cucerit cele mai multe *taifa* din vestul şi sudul Andaluziei între 1090 şi 1094. El Cid căzuse, din nou, din graţiile lui Alfonso al VI-lea, plecând în exil, astfel că acum îşi consacra eforturile pentru a-şi asigura regatul maur al Valenciei. În 1094, acesta a reuşit, în sfârşit, să preia controlul asupra Valenciei, iar atunci când almoravizii au încercat să intervină, El Cid i-a înfrânt pentru prima oară, în Bătălia de la Cuarte. Deşi încă întreţinea legături cu Alfonso, El Cid domnea peste Valencia ca prinţ independent. Acesta a murit în 1099 iar în 1102, creştinii s-au retras din Valencia care, apoi, a căzut în mâinile almoravizilor. În 1110, fiul lui Yusuf a luat Zaragoza, ultimul stat *taifa* din Andaluzia. O conducere musulmană puternică şi unită fusese reinstaurată în Andaluzia, aceasta devenind o ameninţare serioasă pentru creştinii din Peninsula Iberică. Chiar şi în aceste condiţii, chiar dacă *Reconquista* se lovise de un obstacol, aceasta era departe de a se fi încheiat.

PRIMA CRUCIADĂ, 1096-1099

Cu toate că în Peninsula Iberică aveau loc evenimente dramatice în anii 1090, cea mai mare parte a creştinătăţii apusene privea înspre Orientul Mijlociu, unde Prima Cruciadă încerca să elibereze locurile sfinte ale creştinismului, aflate în Ierusalim, de sub stăpânire musulmană. De ce acest pelerinaj militar s-a petrecut în acest moment şi sub această formă este o chestiune dezbătută intens de învăţaţi. Ierusalimul se afla sub stăpânire musulmană de mai mult de patru secole, iar în trecut creştinii nu au manifestat nicio dorinţă arzătoare de a-l elibera, părând mai degrabă mulţumiţi atunci când conducătorii musulmani le permiteau pelerinilor accesul la locurile creştine. De la începutul secolului al XI-lea, Ierusalimul s-a aflat în mâinile Dinastiei Fatimide din Egipt, iar în 1009, califul al-Hakim a dat ordin ca Biserica Sfântului Mormânt şi alte biserici din Oraşul Sfânt să fie distruse. Lăcaşul a fost avariat serios, doar că reacţia lumii creştine la această provocare a fost înăbuşit cu hotărâre, împăratul bizantin Vasile al II-lea reînnoind armistiţiul cu fatimizii, în loc să intre într-un nou război cu aceştia. Deşi s-au strâns bani pentru reconstrucţia bisericilor, aceasta a fost realizată tocmai în anii 1040, în baza unui acord între bizantini şi fatimizi. După 1071, Ierusalimul a fost sub stăpânire selgiucidă, iar fatimizii l-au recucerit cu un an înainte ca trupele cruciate să ajungă în faţa zidurilor acestuia, în 1099.

Prin urmare, nu părea să existe vreun nou pericol la adresa locurilor creştine din Ierusalim care să fi justificat expediţia la est. Justificarea imediată pentru Prima Cruciadă a fost că aceasta reprezenta o reacţie la solicitările de ajutor ale bizantinilor împotriva turcilor selgiucizi. Înfrângerea de la Manzikert şi consecinţele deosebit de serioase s-au petrecut, însă, în 1071, iar în ciuda nenumăratelor solicitări, niciun ajutor serios din vest nu a fost trimis timp de mai mult de 25 de ani. Într-adevăr, când puterea militară bizantină începea să dea ceva semne de redresare în anii 1080, în timpul împăratului Alexie I Comnenus, bizantinii nu au putut să

intre în luptă cu musulmanii, din cauza necesității rezistenței la atacurile creștinilor normazi asupra Balcanilor. În același timp, nici bizantinii nu cereau genul de mișcare de masă care a ajuns, într-un final, pe teritoriul lor, aceștia vrând doar contingente de cavaleri din vest, așa cum erau cele care îi ajutaseră deja pe creștinii din Peninsula Iberică în anii 1060 și 1080. Este foarte probabil ca chemările în ajutor ale bizantinilor să fi fost ignorate în continuare dacă în vestul Europei nu ar fi acționat forțe puternice care să favorizeze o expediție în est.

Puterea papală crescuse în timpul secolului al XI-lea, iar papii fuseseră deja implicați în organizarea războiului sfânt împotriva musulmanilor din Spania. Atunci când Papa Urban al II-lea a emis, în 1095, apelul la realizarea unei expediții în est, fără îndoială că a sperat ca acțiunea să fie una ordonată, sub control papal. Ca și bizantinii, papa a fost, cel mai probabil, surprins de mișcarea care se crease. Unul dintre obiectivele Bisericii a fost acela de a-i opri pe cavalerii din vestul Europei să se lupte între ei. Creștinii, la fel ca musulmanii, aveau o convingere de bază, conform căreia adepții aceleiași religii nu trebuiau să se lupte unii cu alții, cu toate că, în realitate, aceast lucru se întâmpla foarte des. Cavalerii aveau să-și redirecționeze energia războinică împotriva necredincioșilor din est, motivele religioase îmbinându-se cu aspirația seculară de a cuceri noi pământuri.

O astfel de dorință nu trebuie confundată cu dorința de a-i converti pe locuitorii acelor teritorii. Cruciadele nu erau o tentativă de convertire în masă a musulmanilor la creștinism. Spre deosebire de jihadul musulman, obiectivele cruciadelor erau, la bază, limitate. Acestea vizau eliberarea și apărarea locurilor sfinte ale creștinismului aflate în Palestina, nu declanșarea unui război sfânt cu țeluri universaliste. Faptul că Prima Cruciadă a fost asociată cu asemenea obiective apocaliptice se datorează răspunsului popular pe care l-a stârnit. Calculelor la rece ale papei și instinctelor de război ale cavalerilor li s-a adăugat o înflăcărare religioasă care,

împreună, au făcut din această cruciadă un eveniment atât de remarcabil. Profunzimea trăirii religioase populare i-a luat prin surprindere pe mulţi contemporani şi, cu toate că a cauzat o serie de evenimente îngrozitoare precum masacrarea evreilor din Ţara Rinului înainte de plecarea cruciaţilor, aceasta le-a insuflat multor creştini dorinţa de a se alătura marelui pelerinaj armat înspre est.

Papa Urban nu şi-a dorit o cruciadă condusă de regi, întrucât aceasta ar fi redus controlul papal asupra expediţiei – în orice caz, acesta nu era în relaţii bune cu conducătorii din Franţa şi Germania. Apelul lansat de papă a fost adresat îndeosebi nobililor de seamă, cu toate că unii dintre ei aveau legături cu regii. Normanzii, care acţionaseră ca braţ armat al papalităţii în Italia, aveau să fie o prezenţă majoră printre conducătorii cruciadei, punând la socoteală atât normanzi din Normandia, cât şi din sudul Italiei. Papa Urban a încercat să-i descurajeze pe nobilii spanioli şi pe lorzii francezi de lângă Pirinei să se alăture cruciadei – aceştia urmau să fie folosiţi mai bine pentru a ţine în frâu ameninţarea în creştere reprezentată de almoravizii musulmani în Peninsula Iberică.

Cu excepţia legatului papal, episcopul Adhemar din Le Puy, principalii comandanţi ai cruciadei erau un grup de lorzi francezi, flamazi şi normazi, dintre care unii aveau legături cu regalitatea. Contele Raymond al IV-lea de Toulouse a condus cel mai mare contingent. Alte grupuri de cruciaţi au fost conduse de Godfrey de Bouillon, duce de Lorraine, şi fratele său, Baldwin de Boulogne, de Hugh, conte de Vermandois şi fratele regelui Franţei, de ducele Robert de Normandia, fratele regelui Angliei, şi de Bohemond de Taranto şi nepotul său Tancred, care i-au condus pe normanzii din sudul Italiei. Nici certurile dintre aceşti nobili, nici relaţiile tensionate cu bizantinii nu contribuiau la unitatea de acţiune, însă, cu toate acestea, Prima Cruciadă avea să se bucure de un succces mai mare decât cele care i-au urmat. Creştini fervenţi îi atribuiau succesul lui Dumnezeu, doar că realitatea părea să fie aceea că lipsa de unitate a musulmanilor, ca urmare a declinului

imperiului selgiucid, le-a dat creştinilor din vest şansa să pătrundă adânc în teritoriul musulman şi cucerească Ierusalimul.

Oportunitatea oferită de lipsa de unitate musulmană nu ar trebui, însă, să minimalizeze caracterul unic ai cruciadei şi impactul de durată pe care aceasta îl va avea asupra relaţiilor Vestului atât cu musulmanii, cât şi cu bizantinii. În ceea ce îi privea pe musulmani, cruciada a fost un şoc, pentru că aceasta a pătruns până în inima teritoriilor islamice. Pentru majoritatea musulmanilor, războiul sfânt cu creştinii era ceva ce se petrecea departe de graniţele lor. Acum, creştinii apuseni erau la un pas de a invada inima islamului şi de a cuceri Ierusalimul, al treilea oraş sfânt după Mecca şi Medina. Pentru creştini, cruciada reprezenta şi o nouă aventură. Recucerirea teritoriului creştin pierdut nu era un lucru nou, aşa cum s-a văzut în avansul creştin din Peninsula Iberică şi Sicilia, în vest, şi asupra graniţelor bizantine, în est. Dar conducerea unui amplu pelerinaj armat, consfinţit de papă şi susţinut de întreaga creştinătate de Apus, cu scopul de a recuceri şi apăra locurile sfinte ale creştinismului aflate în Palestina reprezentau, fără îndoială, noutăţi majore. Indiferent de raţiunile seculare ale multora dintre participanţi, fervoarea religioasă a multora dintre cruciaţi era incontestabilă. Aceştia aveau un scop clar, recucerirea Ierusalimului, şi erau pregătiţi să facă orice sacrificiu pentru a-l atinge.

În contextul creşterii dominaţiei creştine asupra Mării Mediterane în secolul al XI-lea, mulţi dintre cruciaţi erau aşteptaţi să călătorească înspre Palestina pe mare. Însă numărul acestora era atât de mare, încât ar fi copleşit transportul existent, la care se adaugă faptul că încă nu existau prevederi pentru transportul cailor pe mare. Rolul navelor creştine în Prima Cruciadă avea să fie mai cu seamă acela de a-i aproviziona pe cruciaţii ajunşi în Ţara Sfântă. În orice caz, dat fiind faptul că motivul folosit drept pretext pentru cruciade a fost acela de a ajuta Imperiul Bizantin, principalul loc de întâlnire pentru cruciaţi avea să fie capitala

Constantinopol, la care cei mai mulţi dintre aceştia ajungeau cel mai uşor pe uscat, prin Balcani.

Aşa-numita Cruciadă a Oamenilor, condusă de Pierre l'Ermite (Petre Sihastrul) şi Gauthier Sans-Avoir (Gauthier Fără de Avere) au mers înaintea forţelor cruciate şi au ajuns la Constantinopol în 1096. Bizantinii au fost oripilaţi de această adunătură de pelerini săraci, cu doar câţiva cavaleri şi soldaţi printre ei. Hoarda nemilitară a fost trimisă imediat în Anatolia, unde majoritatea cruciaţilor au fost masacraţi de turci. Doar câţiva au scăpat, printre care şi Petre Sihastrul, după care au început să împăştie poveşti despre trădarea bizantină care aveau să alimenteze şi mai mult ostilitatea deja existentă dintre bizantini şi apuseni. Principalele contingente de cruciaţi au ajuns la Constantinopol până în primăvara lui 1097, dar împăratul Alexie nu le-a permis să avanseze, până când conducătorii acestora nu i-au promis că îi vor înapoia orice teritoriu cucerit care aparţinuse bizantinilor. Într-un final, toţi conducătorii cruciaţi şi-au dat cuvântul, după ce Boemund de Taranto, un vechi duşman normand al bizantinilor, a încercat să tergiverseze cât de mult s-a putut.

În mai 1097, cruciaţii au traversat Anatolia şi au asediat oraşul Niceea. Kilij Arslan, sultanul de Rum, i-a atacat pe asediatori, dar a fost respins. Însă când Niceea a capitulat în iunie, comandantul său l-a predat bizantinilor. Acest lucru i-a înfuriat pe cruciaţii care speraseră să jefuiască oraşul. Pe fondul lipsei de hrană şi apă, cruciaţii înaintau repede dincolo de centrul, de cele mai multe ori arid, al Anatoliei. Kilij Arslan i-a atacat, din nou, la Dorylaeum în iulie, însă după o luptă teribilă, turcii au fost, într-un final, izgoniţi.

În septembrie 1097, cruciaţii au ajuns din nou pe teritoriul creştin, după ce au trecut prin Regatul Armean de Cilicia. În octombrie, aceştia au început un asediu asupra măreţului oraş al Antiohiei, fost oraş bizantin care fusese cucerit de turcii selgiucizi în 1085. Asediul, care a durat până în iunie 1098, avea să fie un eveniment fundamental din istoria Primei Cruciade, astfel

că unii contemporani au numit cruciada „Războiul Antiohiei". În mod asemănător, mulţi musulmani i-au văzut, iniţial, pe cruciaţi ca pe nişte simpli mercenari franci al căror scop era să cucerească şi să redea Antiohia bizantinilor, trecând cu vederea scopurile mai ample.

Antiohia era puternic fortificată şi păzită de o mare garnizoană turcească sub comanda lui Yaghi-Siyan. Cruciaţii nu au încercat să atace direct oraşul, ci au preferat să instaureze o blocadă, care să-i înfometeze pe cei din apărare. Spre sfârşitul lui 1097, asediatorii creştini au respins o forţă musulmană care venise în ajutorul selgiucizilor, sub comanda lui Duqaq de Damasc, şi o alta, în februarie 1098, condusă de Ridwan de Alep. În martie, o flotă creştină şi-a făcut apariţia pe coastă, aducând asediatorilor hrana şi proviziile de care aveau atâta nevoie, astfel că, acum, cruciaţii au putut înăspri asediul asupra Antiohiei, în timp ce Boemund a început să poarte negocieri secrete cu creştinii armeni din oraş. Armenii au plănuit ca la începutul lunii iunie unul dintre turnurile din zidurile oraşului să fie invadat de cruciaţi, de unde au împânzit Antiohia. În timp ce cruciaţii au jefuit cea mai mare parte din oraş, Yaghi-Siyan a retras garnizoana în citadelă.

În cele ce au urmat, o mare armată sub conducerea lui Kerbogha de Mosul s-a apropiat de Antiohia, iar cruciaţii s-au trezit într-un oraş devastat, secătuit de provizii, prins între Kerbogha, aflat în afara zidurilor cetăţii, şi Yaghi-Siyan, aflat deasupra lor, în citadelă. Luptătorii creştini păreau să nu mai aibă cale de scăpare, astfel că s-au demoralizat rapid. Apoi, ca prin minune, aceştia au găsit îngropată în catedrala Sfântul Petru din Antiohia o rămăşiţă a ceea ce se credea a fi „Suliţa cea Sfântă" cu care Iisus a fost înţepat în coastă în timpul răstignirii pe cruce. Descoperirea a fost percepută ca un semn de la Dumnezeu care i-a încurajat pe cruciaţi să lanseze o ieşire disperată pe 28 iunie 1098, care a precipitat „marea bătălie" de la Antiohia. Armata superioară a lui Kerbogha a părut să fie luată prin surprindere şi a făcut cale întoarsă după

o înfrângere dureroasă. Pe parcursul bătăliei, cruciații au pretins că au văzut, pe cerul de deasupra lor, o ceată cerească condusă de sfinții militari, Gheorghe și Dimitrie.

După victoria surprinzătoare asupra lui Kerbogha, Yaghi-Siyan a predat citadela, astfel că acum toată Antiohia aparținea cruciaților. Aceștia au început neîntârziat să se certe între ei. Boemund a pus stăpânire pe citadelă, pretinzând că este noul conducător al Antiohiei, spre mânia lui Raymond de Toulouse, care se considera pe sine conducătorul cruciadei. Asemenea dispute au ținut în loc expediția, astfel că abia în ultimele luni din 1098 cruciații au început să se îndrepte la sud de Antiohia. Asediul rapid și jefuirea brutală a orașului Marat-an-Numan a convins alte orașe să-i ajute pe cruciați cu bani și provizii, pe măsură ce avansau. Înaintând în special pe drumul de coastă, cruciații au păstrat legătura cu navele care îi aprovizionau din larg. Au pătruns, într-un final, pe teritoriu fatimid, iar pe 7 iunie 1099, aceștia au ajuns la Ierusalim.

Apărarea Ierusalimului nu era la fel de puternică ca cea a Antiohiei, însă garnizoana egipteană fatimidă a reușit să respingă atacul cruciaților asupra zidurilor. În cele ce au urmat, o flotă creștină a ajuns în portul Jaffa, care le-a adus asediatorilor bușteni, cuie și alte materiale necesare construirii a diferite edificii strategice, mai ales două turnuri mari de asediu. Pe 15 iulie 1099, cruciații s-au folosit de turnuri pentru a pătrunde în Ierusalim prin două puncte, după care au jefuit întregul oraș sfânt, masacrându-i pe toți locuitorii musulmani și evrei.

Godfrey de Bouillon a fost desemnat conducător al Ierusalimului cu titlul de „protector al Sfântului Mormânt", însă conducătorii cruciadei au început, din nou, să se certe între ei. La fel ca în trecut, doar o nouă amenințare musulmană a redat unitatea frontului creștin. Al-Afdal, vizirul fatimid și adevăratul conducător al Egiptului, a condus o mare armată din Egipt la Ascalon, unde și-a așteptat flota. Intenția sa era aceea de a-i înfrânge pe cruciați și a recuceri Ierusalimul, doar că aceștia s-au mișcat prea

repede pentru el. Adunându-şi forţele în august 1099, cruciaţii au luat pe nepregătite armata fatimidă care se afla în afara zidurilor oraşului Ascalon, episod încheiat cu înfrângerea zdrobitoare a musulmanilor. Această victorie a cruciaţilor a confirmat stăpânirea creştină asupra Ierusalimului şi a înlesnit cucerirea, între anii 1100-1124, a restului liniei de coastă siriene, Ascalonul căzând pradă tocmai în 1153.

Învingătorii şi-au croit noi teritorii creştine în ţinuturile cucerite. Godfrey de Bouillon şi-a schimbat titlul în „rege al Ierusalimului" şi s-a pus în fruntea statelor cruciate aflate cel mai la sud. La nord, Raymond de Toulouse conducea Comitatul de Tripoli, Boemund de Taranto, Principatul de Antiohia, iar Baldwin de Boulogne, Comitatul de Edessa. Pe lângă acestea, armenii îşi aveau propriul stat creştin în Cilicia, în timp ce bizantinii s-au folosit de succesul cruciaţilor pentru a-şi recâştiga câteva dintre teritoriile pierdute din Anatolia. Creştinii păreau să fi avut foarte mare succes în est, cucerirea Ierusalimului încununând celelalte succese obţinute în Sicilia şi Spania în secolul al XI-lea. Acum nu puteau face altceva decât să aştepte să vadă cum vor reacţiona musulmanii la toate aceste victorii creştine.

5

REACȚIA MUSULMANILOR: VICTORIE ÎN STATELE CRUCIATE, ÎNFRÂNGERE ÎN SPANIA, 1100-1300

RELUAREA JIHADULUI

În primii ani de după Prima Cruciadă, musulmanii nu au părut prea deranjați de pierderea Ierusalimului sau de înființarea de state creștine în Siria și Palestina. Unii învățați musulmani au văzut acest succes creștin ca parte dintr-o luptă religioasă mai amplă purtată în regiunea Mediteranei, creștinii obținând victorii similare împotriva musulmanilor în Sicilia și Spania. Acești scriitori le-au cerut cârmuitorilor musulmani să reînvie jihadul și să-i izgonească pe creștini, doar că în secolul al XII-lea, acei conducători se luptau mai degrabă între ei decât împotriva necredincioșilor.

Lipsa de unitate a musulmanilor le-a dat statelor cruciate, cunoscute, laolaltă, de către creștinii din Vest, ca *Outremer* („peste mări"), aproximativ treizeci de ani în care să se formeze. Acest lucru nu însemna, însă, victoria totală a cruciaților. Roger de Antiohia, de exemplu, a fost înfrânt și ucis în bătălia cunoscută drept „Câmpul însângerat" în 1119. Astfel de victorii musulmane erau, însă, rare și nici nu exista vreo autoritate supremă care să coordoneze contraofensiva musulmană. Până și în sud, fatimizii nu au reușit să susțină vreun atac serios împotriva cruciaților. După eșecul acestora de a salva Tyr, care a căzut în mâna musulmanilor

în 1124, fatimizii au păstrat un singur port pe coasta Siriei şi a Palestinei, Ascalon, care a rămas un spin în talpa cruciaţilor, fiind singurul port naval fatimid la nord de Egipt şi o bază din care se lansau atacuri în interior, o dată ajungând chiar şi până la zidurile Ierusalimului. Din 1136, cruciaţii au încercat să izoleze Ascalon construind un lanţ de castele în jurul lui, fără să reuşească să-l cucerească mai devreme de 1153.

Chiar şi după ce şi-au asigurat toate oraşele de pe coastă cu excepţia unuia singur, statele cruciate rămâneau, în 1124, o construcţie fragilă. Majoritatea cruciaţilor se întorseseră acasă după capturarea Ierusalimului în 1099, şi nu erau foarte mulţi nici cei care se mutau din vestul Europei în aceste state.

Conducătorii catolici ai acestora îi tratau pe supuşii lor ortodocşi şi pe alţi creştini din est nesemnificativ mai bine decât pe cei musulmani, ceea ce nu stimula solidaritatea creştină. Statele cruciate nu aveau propriile lor flote, astfel că, aproape de la început, acestea au devenit puternic dependente de statele maritime italiene pentru comunicaţiile pe mare sau pentru apărarea navală. Capturarea portului Tyr, de exemplu, ar fi fost foarte dificilă fără ajutorul primit din partea unei flote veneţiene care a învins-o pe cea a fatimizilor la Ascalon, în 1123, şi a instaurat o blocadă asupra oraşului Tyr, în timpul asediului din 1124. În semn de răsplată, veneţienilor li s-a dat controlul asupra unei părţi din portul capturat, pe care l-au transformat în centrul lor exclusiv de comerţ.

Conducătorii statelor cruciate şi-au împărţit teritoriile vasalilor feudali, însă subordonaţii respectivi nu puteau furniza suficiente trupe pentru armate terestre mari. Războiul la frontierele acestor state se rezumau, de obicei, la raiduri, respectiv la a rezista în castele, creştinii făcând tot posibilul să evite luptele de mare amploare. Cavalerii pelerini se ofereau să lupte un anotimp, cât vizitau Ţara Sfântă, însă aceştia nu reprezentau o soluţie pe termen lung pentru lipsa cronică de efective militare. Statele cruciate nu puteau supravieţui fără capitalul uman şi financiar furnizat, în

mod constant, de creştinătatea apuseană, iar cel mai eficient mod prin care se realiza acest transfer era prin instituţii cunoscute drept ordine militare. Constituite din cavaleri, care erau atât luptători cât şi călugări, ordinele militare erau o creaţie unică a cruciaţilor, prin care se asigura un flux continuu de material militar în Ţara Sfântă.

Prima creaţie de acest fel a fost Ordinul Templului lui Solomon din Ierusalim, ai cărui membri erau mai bine cunoscuţi ca templieri. La bază, aceştia erau doar un mic grup de luptători, format în jurul anului 1119, pentru a escorta pelerinii creştini pe drumul de la Ierusalim la Ierihon, de unde îşi spuneau, „sărmanii soldaţi ai lui Hristos". Noul nume l-au primit ulterior, când regele Ierusalimului le-a dat o construcţie pe Muntele Templului pe care să o poată folosi ca sediu. În 1124, fondatorul ordinului, Hugh de Payens, s-a întors în Franţa şi a încercat să obţină recunoaşterea ordinului său de către papă pe care nu numai că l-a obţinut, dar conducerea acestei organizaţii de factură militaro-religioasă avea să fie pregătită de Bernard, abate de Clairvaux. Bernard i-a văzut pe Templieri ca pe un nou tip de cavaleri care avea să lupte nu pentru ţeluri egoiste, ci pentru apărarea creştinătăţii. Cavalerii s-au îmbulzit să intre în noul ordin, aşa încât la întoarcerea în Palestina, Hugh a adus cu sine 300 de cavaleri. Până la a Doua Cruciadă, în Ţara Sfântă aveau să fie 600 de cavaleri susţinuţi de câteva mii de sergenţi ai ordinului precum şi de alte trupe. Templierii au primit şi multe donaţii de pământ în vestul Europei, pentru a le aduce câştiguri care să susţină eforturile militare atât din statele cruciate, cât şi din Peninsula Iberică.

Al doilea cel mai important ordin militar internaţional avea rădăcini mult mai vechi decât templierii, acesta fiind Ordinul Spitalului Sfântului Ioan din Ierusalim, ai cărui membri erau cunoscuţi ca Ospitalieri. Funcţia iniţială a ordinului era aceea de a pune la dispoziţie un spital pentru pelerinii creştini care vizitau Ierusalimul, misiune începută în a doua jumătate a secolului al

XI-lea. Ordinul şi-a menţinut constant activitatea de-a lungul timpului, doar că, începând cu secolul al XII-lea, acesta a început să-şi asume şi un rol militar. Această schimbare nu a fost menită să rivalizeze cu Templierii, ci pare să fi fost adoptată pe fondul nevoii disperate de trupe permanente în statele cruciate. La fel ca în cazul Templierilor, Ospitalierii aveau să devină şi ei o organizaţie militaro-religioasă în subordinea directă a papei, urmând să primească, apoi, de la binefăcători pioşi donaţii de pământ în vestul Europei. Cu toate că, la început, le-a luat ceva vreme să-şi clădească forţele militare, Ospitalierii au primit primul lor castel-garnizoană (unul dintre cele situate în jurul Ascalonului) în 1136, cu câţiva ani înainte ca Templierii să-l primească pe al lor (în Principatul de Antiohia). Până în 1168, trupele din Ordinul Ospitalierilor crescuseră considerabil, fapt ce le-a permis să trimită 500 de cavaleri într-o expediţie în Egipt, în acel an.

Ordinele militare au asigurat un nucleu profesional în jurul căruia se puteau construi armatele din statele cruciate, dar supravieţuirea creştină depindea mai ales de lipsa unităţii musulmane, care începuse să ia sfârşit în anii 1120. În 1127, Imad al-Din Zengi, un ofiţer selgiucid, a preluat controlul asupra Mosulului, iar în anul următor a cucerit oraşul Alep. În 1138, a adăugat şi oraşul Homs la dominioanele aflate sub autoritatea ta. Asediul Damascului, în 1139-1140, l-a determinat pe conducătorul musulman să ceară ajutor de la regele creştin al Ierusalimului, Zengi fiind forţat să se retragă. Ofiţerul turc a reînviat jihadul împotriva creştinilor, obţinând o victorie majoră spre sfârşitul lui 1144, când forţele sale au capturat Edessa şi au ocupat cea mai mare parte a statului cruciat a cărei capitală era. Zengi a fost ucis în 1146, dar fiul său, Nur al-Din Mahmud, a continuat lupta împotriva creştinilor.

Când lumea creştină a auzit, în 1145, vestea despre cucerirea Edessei, Papa Eugen al III-lea a chemat la o nouă cruciadă, iar pătimaşul orator Bernard de Clairvaux a răspândit mesajul din ţară în ţară. Spre deosebire de Prima Cruciadă, personalităţi regale

marcante s-au poziţionat în prima linie a trupelor cruciate: Regele Ludovic al VII-lea al Franţei şi Conrad al III-lea, rege al germanilor. Conrad şi Ludovic şi-au condus armatele până la Constantinopol, în toamna anului 1147, unde l-au găsit pe împăratul bizantin Manuel I Comnen dezinteresat de participarea la expediţie. Cruciaţii englezi şi flamanzi înaintau spre Mediterana pe mare, când au făcut un popas în Peninsula Iberică pentru a-l ajuta pe regele portughez să captureze Lisabona de la musulmani. Aceasta avea să fie unul dintre cele câteva reuşite asociate cu cea de-a Doua Cruciadă.

Cruciaţii au început să traverseze Anatolia în octombrie 1147, numai că armata lui Conrad a suferit o înfrângere zdrobitoare lână Dorylaeum, unde a nimerit într-o ambuscadă pusă la cale de turci. Invocând că este bolnav, Conrad s-a întors la Constantinopol. Ceea ce a mai rămas din armata germană s-a alăturat francezilor, care înaintau de-a lungul drumului de coastă spre Adalia. Condiţiile de iarnă, atacurile turcilor şi eşecul bizantinilor de a furniza provizii au erodat rezistenţa trupelor cruciate. Forţele lor au fost la un pas de a fi nimicite într-un atac lansat de turci în Muntele Cadmus, în ianuarie 1148, eveniment ce a dus la demoralizarea acestora. Templierii i-au regrupat pe cruciaţi impunându-le o disciplină aspră, ceea ce i-a ajutat să ajungă la destinaţie – Adalia. Ludovic a dus, apoi, pe mare, în statele cruciate, o parte din armată, în timp ce majoritatea trupelor lăsate să înainteze pe uscat s-au pierdut pe când treceau Munţii Taurus.

Renunţând la ideea de a încerca să recaptureze Edessa, Ludovic şi Conrad, care se alăturaseră din nou cruciadei, s-au consultat cu regele Ierusalimului la Acra, în iunie 1148. S-a decis atacarea Damascului, cu toate că, până atunci, conducătorul acestuia fusese aliat al statelor creştine. Asediul asupra Damascului din luna iulie s-a încheiat cu o înfrângere umilitoare pentru cruciaţi, fapt ce a dizolvat cruciada, iar conducătorii acesteia au fost nevoiţi să se întoarcă în vest. Învinuirile reciproce care au

urmat aveau să răcească relaţiile dintre Apus şi statele cruciate timp de o generaţie.

Eşecul celei de-a Doua Cruciade avea să aibă consecinţe serioase asupra statelor cruciate. Nur al-Din nu fusese nici înfruntat, nici învins. În 1149, acesta l-a ucis pe prinţul Raymond al Antiohiei în bătălia de la Inab şi i-a trimis capul califului de la Bagdad. După ce Nur al-Din a ocupat Damascul în 1154, acesta controla aproape întreaga Sirie, fiind recunoscut ca principalul adversar al statelor cruciate. Eşecul celei de-a Doua Cruciade a pus la îndoială întreaga mişcare cruciată din vestul Europei, în timp ce şansele ca statele cruciate să primească ajutor consistent din vest în viitorul apropiat au scăzut dramatic. Tot ce le mai rămăsese statelor cruciate era să caute ajutor local, mai cu seamă de la Imperiul Bizantin, care se afla într-o oarecare etapă de revenire.

VENIREA LUI SALADIN

Până în 1160, creştinii şi musulmanii ajunseseră la un oarecare echilibru de forţe în Siria şi Palestina, în timp ce ambele considerau acum Egiptul locul critic de confruntare. Califatul fatimid şiit de la Cairo era pe punctul de a se prăbuşi, iar o luptă pentru succesiune părea de neevitat. Cu toate că puterile limitate ale regelui Ierusalimului excludeau posibilitatea cuceririi Egiptului, acesta tot spera să instaureze un guvern musulman supus care să-i plătească tribut. În 1163, regele Amalric al Ierusalimului a invadat Egiptul, iar în anul următor, Nur al-Din l-a trimis pe vasalul său kurd, Shirkuh, cu o armată să-i sprijine pe egipteni împotriva creştinilor. Shirkuh l-a luat cu el şi pe nepotul său, Salah al-Din bin Ayyubid, cunoscut de creştini sub numele de Saladin. După un număr de campanii, armatele creştine s-au retras, într-un final, din Egipt, în 1169, Shirkuh murind la scurt timp după aceasta. Saladin a preluat funcţia unchiului său de reprezentant al lui Nur al-Din în Egipt. În 1171, acesta a abolit califatul cu capitala la Cairo, califatul

abbasid de la Bagdad rămânând unic, cu toate că puterea reală se afla în mâinile lui Nur al-Din. În scurt timp, Saladin a început să se comporte de parcă Egiptul ar fi fost în stăpânirea sa, astfel că Nur al-Din se pregătea să conducă o armată împotriva vasalului său nesupus când a murit în 1174.

Saladin şi-a legitimat nesigura preluare de putere afirmând că va duce mai departe tradiţia lui Zengi şi a lui Nur al-Din de a purta jihad împotriva creştinilor. Musulmanii mai sceptici l-au văzut ca pe un aventurier oportunist. Nu există nicio îndoială că între 1174 şi 1186, Saladin a petrecut 33 de luni luptând împotriva altor musulmani, şi doar 13 luni în campanii împotriva statelor creştine. Supunând, însă, majoritatea teritoriilor musulmane din jurul statelor cruciate, Saladin crea un stat unit egipteano-sirian care îi putea zdrobi pe creştini.

În vreme ce unitatea şi puterea musulmanilor erau în creştere, statele cruciate erau copleşite de fragmentarea internă şi creşterea izolării externe. Un grup de baroni condus de Raymond de Tripoli s-a ciocnit cu un alt grup din care făcea parte Reynald de Chatillon şi era susţinut de maestrul templier, Gerard de Ridefort. Cel de-al doilea grup îl susţinea pe Guy de Lusignan care avea să ajungă rege al Ierusalimului în 1186, deşi Raymond de Tripoli refuzase iniţial să-i aducă omagii. În aceste condiţii, sprijinul extern pentru statele cruciate a început să scadă. În 1176, împăratul bizantin Manuel I Comnenus a suferit o înfrângere zdrobitoare la Myriocephalon, în Anatolia, în lupta cu turcii selgiucizi de Rum. După moartea lui Manuel în 1180, Imperiul Bizantin a încetat să mai fie o forţă majoră în regiune. Cât despre creştinătatea din Apus, mici expediţii de cruciaţi mai ajungeau în statele cruciate, însă fără a le fi de vreun ajutor semnificativ acestora, în contextul creşterii ameninţării reprezentate de Saladin.

În ciuda declinului în care se aflau statele cruciate, exista, totuşi, un conducător creştin care nu a ezitat niciodată în hotărârea lui de a-i ataca pe musulmani. Reynald de Châtillon devenise lord al

castelului din Kerak, la sud-est de Marea Moartă, în 1175. Fortăreaţa ocupa o poziţie strategică, respectiv ceea ce putea fi considerat punctul de articulaţie al statului egipteano-sirian în formare al lui Saladin. De la Kerak, Reynald putea ataca drumul caravanelor care ducea din Egipt spre Siria, precum şi drumul care ducea de la Damasc spre oraşele sfinte ale islamului, Mecca şi Medina. Reynald a pus, apoi, stăpânire pe portul Aqaba, iar în 1182 a trimis o escadră care să atace în Marea Roşie. Aceasta plănuia ca navele să prade bunurile aflate pe ruta pentru pelerini, iar apoi să-i lase pe oameni la mal să atace Mecca şi Medina. Saladin a trimis trupe care să-i înfrunte pe corsari, ultimele efective fiind capturate (şi executate) la doar câţiva kilometri de Medina. Niciodată creştinii nu au mai ajuns atât de aproape de cele două oraşe sfinte ale islamului ca acum, tentativa lui Reynald fiind atât de aproape de a marca o reuşită, încât l-a pus pe Saladin într-o situaţie jenantă.

Saladin a încercat să captureze castelul lui Reynald de la Kerak de două ori, însă a eşuat de fiecare dată. Într-un sfârşit, în 1187, în timpul unui armistiţiu între creştini şi musulmani, Reynald a lansat un atac perfid asupra unei caravane din Damasc (în care s-ar fi aflat, se spune, şi sora lui Saladin) care era în trecere pe pământurile sale. Întrucât acum era pregătit pentru o confruntare finală cu creştinii, Saladin s-a folosit de acest atac pentru a lansa o ofensivă. Armata lui Saladin a invadat teritoriul creştin şi a asediat Tiberias din Galileea. Regele Guy al Ierusalimului a adunat toate forţele pe care le-a găsit la dispoziţie pentru a conduce o expediţie de ajutor. Din păcate, regele a ascultat de sfatul nechibzuit al unora precum Reynald de Châtillon şi Gerard de Ridefort, maestrul templier, eşuând lamentabil în bătălia de la Hattin din iulie 1187. Armata creştină a fost zdrobită, mulţi luptători, printre care şi regele Guy, fiind luaţi prizonieri. Reynald de Châtillon a fost executat, la fel şi ceilalţi cavaleri din ordinele militare, maestrul templier fiind singurul cruţat. Saladin a început acum să ia la rând statele cruciate, silind fiecare castel şi oraş să i se supună.

Până şi prizonierii săi au contribuit la aceasta: regele Guy a convins Ascalonul să capituleze, maestrul templier făcând acelaşi lucru cu Gaza. Ierusalimul a rezistat pentru scurt timp, iar pe 2 octombrie 1187 Saladin a reimpus controlul musulman asupra acestuia, după aproape un secol de dominaţie creştină. Saladin reuşise să confere reluării jihadului un deznodământ victorios.

A TREIA CRUCIADĂ

Răspunsul creştinătăţii apusene la un eveniment atât de traumatizant ca pierderea Ierusalimului a fost pe măsură de tulburător. Regele Richard I (Inimă de Leu) al Angliei, Regele Filip al II-lea al Franţei şi Împăratul Sfântului Imperiu Roman, Frederic I au ridicat cu toţii crucea, devenind principalii conducători ai celei de-a Treia Cruciade. Dar întrucât erau slabe şanse să ajungă în Ţara Sfântă în scurt timp, supravieţuirea imediată a trupelor creştine depindea de forţele locale. Un cruciat apărut recent, Conrad de Montferrat, respinsese încercările lui Saladin de a captura oraşul Tyr, timp în care nave italiene au aprovizionat portul şi au ţinut piept atacurilor iniţiate de flota lui Saladin. În 1189, acesta a făcut gestul nechibzuit de a-i elibera pe Regele Guy şi pe maestrul templier. Aceştia au pornit imediat înspre Tyr, iar până în august 1189, creştinii atacau Acra, aflată sub stăpânire musulmană. Saladin i-a atacat pe creştini, dar armata sa a fost respinsă de Conrad şi Guy, maestrul templier murind în luptă. Conducătorul musulman a decis, atunci, să oprească contraatacul de la Acra asupra creştinilor şi să aştepte să vadă ce ajutor vor primi din afară.

Armata lui Frederic a venit pe uscat, din Germania, dar după ce împăratul s-a înecat în timp ce traversa un râu din sudul Anatoliei, armata s-a dezmembrat, astfel că doar un mic contingent a mai ajuns la Acra la sfârşitul anului 1190. Regii Franţei şi Angliei şi-au adus forţele pe mare, Richard făcându-şi timp şi pentru o scurtă campanie în care a cucerit Ciprul de la bizantini. Ajungând

în 1191, francezii şi englezii au ajutat să încline balanța în favoarea creştinilor, care au sfârşit victorioşi în asediul de la Acra. Regele Franței a plecat, după aceea, spre casă, lăsându-şi cea mai mare parte din forțe sub comanda lui Richard. Înaintând la sud de Acra, armata lui Richard a respins un atac lansat de Saladin la Arsuf, în septembrie 1191, şi a mers mai departe să ocupe Jaffa. În decembrie, Richard a pornit spre Ierusalim, însă vremea rea l-a silit să se întoarcă la Beit Nuba, aflat la o distanță de aproximativ 32 de kilometri de Oraşul Sfânt, în ianuarie 1192. Guy de Lusignan renunțase acum la poziția de rege al Ierusalimului şi a cumpărat Ciprul de la Richard ca noul său domeniu. Coroana urma să i-o ofere lui Conrad de Montferrat, dar acesta a fost ucis de Secta Asasinilor, astfel că Henric a devenit noul rege.

Asasinii erau ismaeliți, o ramură a şiismului, care ajunseseră să inspire teroare atât în rândul musulmanilor, cât şi al creştinilor. Secta îşi are originea în secolul al XI-lea când a ajuns să dețină o fortăreață în Persia şi Siria. Aceştia au devenit deosebit de temuți, pentru că se specializaseră în uciderea conducătorilor politici, mai mult musulmani decât creştini. Uciderea acelora care se îndepărtau de la adevăratul islam trebuiau, şi aşa a rămas mereu, ucişi înaintea simplilor necredincioşi. Asasinii au încercat să-l omoare pe Saladin de câteva ori. Atunci când l-au ucis pe Conrad, motivația a fost una extrem de banală: acesta capturase unul dintre vasele care, printre altele, transporta şi bunuri de-ale asasinilor şi refuzase să le returneze. Lovitura nu fusese una împotriva creştinătății, cu atât mai mult cu cât, la un moment dat, asasinii din Siria au plătit tribut Templierilor în schimbul protecției asigurate împotriva altor musulmani. Asasinii şi-au continuat acțiunile teroriste până când mongolii le-au distrus fortărețele din Persia, iar sultanul mameluc Baybars, fortăreața din Siria, în secolul al XIII-lea.

Odată aplanată chestiunea coroanei Ierusalimului, Richard a plecat spre Ascalon în iunie 1192, în încercarea de a recuceri Oraşul Sfânt. S-a întors, din nou, la Beit Nuba, dându-şi probabil

seama că şi în eventualitatea în care ar fi cucerit Ierusalimul, tot nu ar fi avut cum să impună şi să menţină stăpânirea cu forţele sale reduse. Saladin se afla, de asemenea, în apropiere, în fruntea unei armate numeroase, şi tocmai ce otrăvise izvoarele din jurul oraşului. După retragerea lui Richard, Saladin a avansat atacând Jaffa, doar că regele englez s-a grăbit înspre port şi, în ciuda inferiorităţii armate, a reuşit să izgonească armata musulmană. Atunci când Richard a părăsit Ţara Sfântă în octombrie 1192, controlul creştin asupra fâşiei de coastă din Palestina şi Siria fusese reinstaurat, însă cea de-a Treia Cruciadă tot eşuase în a-şi atinge scopul principal, respectiv cucerirea Ierusalimului. Acra devenise, acum, capitala a ceea ce mai rămăsese din regatul Ierusalimului.

După cea de-a Treia Cruciadă, calea maritimă spre est a devenit de importanţă primară pentru viitoarele cruciade. Calea terestră către Ţara Sfântă prin Anatolia devenise extrem de riscantă şi de grea. În orice caz, ţinta strategică a creştinilor devenise, acum, Egiptul, care era mult mai accesibil pe mare. Egiptul era principala bază de putere a Imperiului Ayyubid şi a rămas astfel chiar şi după divizările survenite după moartea lui Saladin în 1193. Creştinii preferau acum o strategie indirectă prin care intenţionau să lanseze atacuri navale asupra Egiptului cu scopul de a cuceri oraşe care ar putea fi date, ulterior, la schimb pentru Ierusalim sau alte aşezări creştine din Palestina. Această strategie, „calea Egiptului", avea să fie importantă pentru cruciaţi mai ales în prima jumătate a secolului al XIII-lea. Ciprul, care acum era condus de familia Lusignan, oferea o bază pe uscat unde forţele creştine puteau fi grupate pentru atacurile în Egipt.

Saladin încercase să reînvie întrucâtva puterea maritimă a musulmanilor, însă forţele sale au fost înfrânte. Creştinii au continuat să domine Mediterana aproape continuu în următorii 300 de ani. Unul dintre dezavantajele opţiunii maritime pentru cruciaţii de mai târziu a fost, însă, că i-a plasat prea mult la mâna oraşelor maritime din Italia, care aveau propriile ambiţii. Acest

aspect avea să fie foarte evident în timpul celei de-a Patra Cruciade, când veneţienii au jucat un rol deosebit de important în redirecţionarea cruciaţilor împotriva propriilor lor inamici, bizantinii creştini, fapt ce a dus la asediul Constantinopolului în 1204.

SPANIA: SPRE VICTORIA CREŞTINĂ

Dacă până în 1190 situaţia creştinilor în statele cruciate era cel puţin precară, nici cea a creştinilor din Peninsula Iberică, în care noi forţe musulmane îşi făceau simţită prezenţa, nu părea cu mult mai mai bună. Cu toate acestea, în aproape întreg secolul al XII-lea, regatele creştine făcuseră progrese încete, dar sigure în recucerirea teritoriului musulman. Până şi în timpul valului de victorii obţinute de almoravizi, Regele Alfonso al VI-lea al Castiliei şi Leonului reuşise să captureze fortăreaţa-oraş Medinaceli în 1104. În mai 1108, însă, armata acestuia a fost anihilată de almoravizi la Ucles, la est de Toledo. Fiul şi moştenitorul lui Alfonso, Infantele Sancho, a murit în luptă, ceea ce a dus la o serie de probleme politice după moartea lui Alfonso în 1109. O dispută asupra succesiunii şi jafurile statelor creştine vecine au redus puterea Castiliei şi a Leonului pentru o generaţie.

Dacă, însă, un stat creştin se afla în declin temporar, un altul, Aragon, venea în faţă să-i ia locul de lider al *Reconquistei*. Regele Alfonso I al Aragonului, numit şi Războinicul a condus un contraatac creştin în valea râului Ebro. În decembrie 1118, susţinut de un contingent de cavaleri francezi care luptaseră în Prima Cruciadă, acesta a cucerit oraşul Zaragoza după un asediu de şapte luni. Aceasta a fost prima mare pierdere suferită de almoravizi şi cel mai important succes creştin de la capturarea oraşului Toledo în 1085. În 1119, Alfonso I a înregistrat o altă victorie cucerind Tudela, iar apoi, în 1120, i-a învins pe almoravizi în Bătălia de la Cutanda. Conducătorul Aragonului a iniţiat, în 1125, un atac îndrăzneţ pe coasta de est a Peninsulei Iberice, ajungând până la

Pensinsula Iberică între secolele al XII-lea şi al XIII-lea

Malaga. De asemenea, acesta a adunat familiile creştine din Andaluzia şi le-a adus să colonizeze valea Ebro. În semn de răzbunare, almoravizii au deportat mulţi creştini din Andaluzia în Maroc, în 1126. Alfonso I şi-a continuat eforturile de a eradica prezenţa musulmană din valea Ebro, însă a fost învins de almoravizi în iulie 1134, la Fraga, iar în septembrie a murit.

Moartea unui asemenea luptător creştin de succes ar fi fost de aşteptat să contribuie la o revenire musulmană, însă declinul puterii almoravide a continuat. Aceştia au pierdut Africa de Nord

în fața unei noi secte berbere numite al-Muwahhidun (cunoscute creştinilor drept almohazi), au asistat la înmulțirea revoltelor musulmane în Andaluzia, care a marcat începerea unei a doua perioade de state *taifa*, şi au continuat să fie atacați de creştini. În 1139, Afonso Henriques i-a înfrânt pe almoravizi la Ourique, iar în 1143 papa l-a recunoscut drept noul conducător al regatului Portugaliei. În 1147, cu ajutorul cruciaților care se aflau în drum spre cea de-a Doua Cruciadă, acesta a cucerit Lisabona de la musulmani.

Până la mijlocul anilor 1140, Andaluzia se divizase în peste douăsprezece state musulmane mici pe care almoravizii nu le mai puteau controla. Slabe din punct de vedere militar, aceste state au început, la scurt timp, să fie prădate de creştini. În 1146, Alfonso al VII-lea al Castiliei a reuşit până şi să captureze oraşul Cordoba, însă nu pentru mult timp. În anul următor, în alianță cu flota genoveză, a capturat Almeria, probabil cel mai important port din Andaluzia acelor vremuri, care a rămas sub stăpânirea sa pentru un deceniu. În 1148, Ramon Berenguer al IV-lea, conte şi rege al Barcelonei şi Aragonului, a capturat Tortosa la gura râului Ebro, pentru ca în anul următor să cucerească Lerida şi Fraga, punând capăt prezenței musulmane în valea Ebro. Până în 1151, Alfonso al VII-lea şi Ramon Berenguer dezbăteau cum să-şi împartă Andaluzia între ei. Planurile lor s-au dovedit, însă, a fi premature. Începând cu 1148, almohazii au înaintat cu hotărâre în Peninsula Iberică, cucerind statele musulmane *taifa* şi forțându-i pe ultimii almoravizi să se refugieze în Insulele Baleare. Noua amenințare almohadă i-a obligat pe creştini să treacă în defensivă, conducătorii acestora încercând să extindă rolul ordinelor militare pentru apărarea granițelor, care erau din ce în ce mai expuse în fața musulmanilor. Ordinele internaționale ale Templierilor şi Ospitalierilor se stabiliseră deja în statele creştine din Peninsula Iberică, dar au fost mai bine primite în Aragon şi Portugalia decât în Castilia. Începând cu 1160, conducătorii musulmani au început să

înființeze ordine militare indigene care să ocupe fortărețele și să le păzească granițele. În Castilia, ordinul de Calatrava a fost fondat în 1158, cel de Santiago în 1170, iar cel de Alcantara în 1175. În Aragon, ordinul de Monte Gaudio, iar în Portugalia, ordinul de Avis, au fost și acestea fondate la începutul anilor 1170. Ordinele autohtone au fost curând preferate celor internaționale, care se aflau în subordinea papei, ajungând să joace un rol major în istoria viitoare a conflictului dintre creștini și musulmani din Peninsula Iberică.

Presiunea almohadă nu a fost continuă, aceasta oscilând în funcție de prezența conducătorului almohad în Peninsulă, care fie derula campanii în zonă, fie era nevoit să ia parte la evenimente din Africa de Nord. În timp ce încerca să cucerească Santarem de la portughezi în 1184, conducătorul almohad Yusuf I a fost ucis, iar până în 1190, portughezii, cu susținerea cruciaților care se îndreptau spre cea de-a Treia Cruciadă, au capturat Algarve, aflat în sudul Portugaliei, aproape în totalitate. În cele ce au urmat, noul conducător almohad Abu-Yusuf Yaqub i-a atacat pe portughezi în 1191, recapturând în scurt timp toate teritoriile pe care le cuceriseră la sud de râul Tagus. Nu s-a oprit aici, ci l-a înfrânt pe regele Alfonso al VIII-lea al Castiliei în Bătălia de la Alarcos în 1195, în așa fel încât creștinii din Peninsula Iberică păreau să se afle din nou la mila islamului reformat.

Distras fiind de problemele din Africa de Nord, conducătorul almohad a fost de acord să încheie un armistițiu cu creștinii în 1197. Papalitatea era acum dornică să pună capăt luptelor dintre conducătorii creștini din Peninsula Iberică și să reaprindă flacăra cruciată. Eforturile diplomatice de a forma o coaliție creștină au fost intensificate în 1211, când conducătorul almohad Muhammad al-Nasir a pus stăpânire pe locul de adunare al Ordinului Calatrava aflat la Salvatierra, în La Mancha. Papa Inocențiu al III-lea a inițiat o cruciadă, iar Alfonso al VIII-lea al Castiliei, Petru al II-lea al Aragonului și Sancho al VII-lea al Navarrei au fost de acord să

o susţină. Arhiepiscopul de Toledo, Rodrigo Jimenez de Rada, a fost trimis în Franţa pentru a obţine sprijin. Până în vara lui 1212, coaliţia creştină era formată şi se afla pe poziţii. Deşi majoritatea cruciaţilor francezi dezertaseră după capturarea fortăreţei Calatrava în iunie, Alfonso al VIII-lea şi aliaţii săi au continuat să avanseze. În iulie 1212, la Las Navas de Tolosa, aceştia au câştigat o victorie decisivă împotriva armatei almohade conduse de Muhammad al-Nasir. Această victorie avea să fie punctul de cotitură al *Reconquistei*, după care atât Imperiul Almohad cât şi Andaluzia maură aveau să se destrame.

Cu toate acestea, divergenţele dintre creştini aveau să-i împiedice pe aceştia să exploateze victoria obţinută pentru o perioadă de câţiva ani. După 1224, autoritatea almohadă a intrat în colaps, iar Andaluzia s-a sfărâmat, pentru a treia şi ultima oară, în state *taifa*. Abia în anii 1230, creştinii au fost pregătiţi să înainteze serios, odată ce regii Portugaliei, Aragonului şi Castiliei s-au pus de acord asupra zonelor de operaţiuni. Capturarea oraşului Silves în 1249 a desăvârşit recucerirea Portugaliei. Regele de Aragon, Iacob I (Cuceritorul), a luat Insulele Baleare de la mauri (1229-1235), iar apoi a ocupat bogatul stat *taifa* al Valenciei (1232-1245), oraşul Valencia căzând pradă acestuia în 1238. Ferdinand al III-lea al Castiliei a înaintat spre valea râului Guadalquivir, capturând Cordoba în 1236, Jaen în 1246 şi Sevilla în 1248. Statul *taifa* al Murciei a intrat sub control castilian în 1243-1244. Până în 1250, Granada era singurul stat musulman rămas în Peninsula Iberică, dar a fost nevoit să plătească tribut Castiliei. În mod neverosimil, Granada nu avea să fie cucerită de creştini decât abia după 200 de ani, ceea ce a întârziat încheierea totală a *Reconquistei*.

Cu toate acestea, realizările creştinilor din Peninsula Iberică de până în anul 1250 nu erau puţine, fiind foarte admirate în restul lumii creştine din vest. Într-un moment în care statele cruciate păreau a fi pe punctul de a fi şterse de pe hartă, fie de musulmani, fie de noua forţă a mongolilor păgâni, creştinii obţinuseră

succese notabile în Spania şi Portugalia, care aveau să se dovedească de durată.

CRUCIAŢI, MONGOLI ŞI MAMELUCI

A Patra Cruciadă din perioada 1202-1204 abia dacă merită să fie inclusă în istoria conflictului dintre creştini şi musulmani. Cu toate că scopul era acela de a ataca Egiptul, acţiunea a fost redirecţionată, mai cu seamă de veneţieni, spre un atac împotriva bizantinilor. Constantinopolul a fost prădat în 1204, un împărat latin a fost instalat acolo, iar câştigătorii şi-au împărţit prada – în cea mai mare parte, teritorii şi insule din Grecia şi Marea Egee – între ei. Bizantinii au reuşit să recupereze Constantinopolul în 1261, însă Imperiul Bizantin era atunci doar o umbră din ceea ce fusese odată. Faptul că acesta nu mai reprezenta un obstacol pentru reformarea musulmană se datora acţiunilor creştinilor, nu necredincioşilor.

După crunta farsă reprezentată de cea de-a Patra Cruciadă, Papa Inocenţiu al III-lea a mai chemat la o cruciadă împotriva musulmanilor. În 1217, regele Ungariei şi ducele Austriei au condus cruciaţii în Ţara Sfântă, însă primele operaţiuni nu au reuşit să obţină mare lucru. Regele maghiar s-a întors acasă, însă noi cruciaţi, din Germania şi Flandra, au sosit ulterior. Aceştia au fost de acord să i se alăture regelui Ierusalimului într-un atac pe mare împotriva Egiptului. Damietta a fost cucerită la sfârşitul anului 1219, în speranţa că ar fi putut fi oferită la schimb pentru Ierusalim. Sultanul Egiptului, al-Kamil, a propus termeni avantajoşi pentru un acord, însă legatul papal, Pelagius, a dat ordin să se avanseze în Cairo în 1221. Întrucât acţiunea a eşuat, cruciaţii au fost nevoiţi să se întoarcă în Damietta, unde au acceptat un tratat care le permitea retragerea paşnică din ţară. Cea de-a Cincea Cruciadă s-a sfârşit cu o înfrângere umilitoare.

Împăratul Sfântului Imperiu Roman, Frederic al II-lea, care era şi conducătorul Siciliei, intenţionase să se alăture celei de-a Cincea Cruciade, însă a sfârşit prin a renunţa. Neîndeplinirea angajamentului de a porni în cruciadă în 1215 a tensionat şi mai mult relaţia deja dificilă cu papa. Cronicarii papali aveau să-l înfăţişeze pe Frederic ca ţinând prea mult partea musulmanilor sau ca fiind el însuşi, în secret, musulman. În ciuda acestor detalii, ultimii musulmani din Sicilia au fost expulzaţi în timpul domniei sale, în 1223, şi mutaţi la Lucera, în sudul Italiei, unde au trăit sub protecţia specială a lui Frederic. Precum predecesorii săi sicilieni, Frederic încorporase trupe musulmane în armata sa şi întreţinuse relaţii apropiate cu conducătorii musulmani din Africa de Nord, aspecte care nu i-au alterat sau anulat regelui identitatea creştină.

Când Frederic a decis să pornească în cruciadă în 1228, acesta fusese deja excomunicat de către papă, însă moştenise dreptul de a fi rege al Ierusalimului. Sultanul Egiptului, care era tot al-Kamil, se simţea ameninţat de rivali musulmani din Siria, astfel că era pregătit să negocieze cu Frederic. Prin tratatul de la Jaffa din 1229, conducătorul musulman a cedat Ierusalimul pentru a fi plasat sub control creştin, cu condiţia ca zidurile de apărare să fie dărâmate, iar musulmanii să păstreze controlul asupra locurilor sfinte ale islamului. Un singur culoar îngust a fost permis pentru accesul creştinilor în Ierusalim. Frederic a venit în Oraşul Sfânt şi s-a autoproclamat rege al Ierusalimului, ca imediat după aceea să se întoarcă în vestul Europei. Atât musulmanii cât şi creştinii s-au arătat scandalizaţi de înţelegerea încheiată între Frederic şi al-Kamil, dar niciuna dintre părţi nu a luat vreo măsură în acest sens. Prin urmare, creştinii au redobândit o influenţă redusă asupra Ierusalimului – măcar o dată câştigată prin negociere, şi nu prin război.

Vizita făcută de Frederic în Ţara Sfântă a contribuit foarte mult la soarta unui nou ordin militar. Se spune că un spital al Sfintei Maria a germanilor a fost fondat în Ierusalim la începutul

secolului al XII-lea, iar unii dintre membrii săi au ajutat, mai târziu, trupele germane în timpul asediului asupra oraşului Acra din 1190. Aceşti fraţi au fost, ulterior, militarizaţi, de unde au ajuns să fie cunoscuţi drept Cavalerii Teutoni ai Spitalului Sfintei Maria din Ierusalim. Ordinul a fost recunoscut de papă în 1198. Cu toate că teutonii au jucat un rol important în cruciadele purtate împotriva slavilor păgâni din zona baltică, aceştia au vizat şi lărgirea prezenţei lor în statele cruciate. Frederic a decis să susţină ordinul, în parte pentru a-i ofensa pe Templieri şi Ospitalieri care, de cele mai multe ori, erau ostili împăratului. Cele trei ordine militare au devenit din ce în ce mai puternice în statele cruciate în timpul secolului al XIII-lea. Întrucât creştinii se aflau acum restrânşi doar la o fâşie de coastă, mai rămăseseră doar câţiva lorzi feudali care să furnizeze trupe. Din ce în ce mai multe castele erau cedate ordinelor militare pentru a fi ocupate, întreaga strategie militară a statelor cruciate fiind, acum, una de apărare pasivă, cu excepţia situaţiei în care o importantă expediţie cruciată venea din vestul Europei.

Controlul creştin asupra Ierusalimului s-a dovedit a fi de scurtă durată, căci în 1244 turcii khwarazmizi au cucerit oraşul, distrugând locurile sfinte creştine şi mormintele regilor creştini, redând musulmanilor controlul asupra Ierusalimului, care avea să fie deţinut constant până în 1917. Fugind din calea mongolilor, turcii au mers să se alieze cu conducătorul ayyubid al Egiptului. Adversarii săi din Siria erau susţinuţi de creştinii din statele cruciate, cele două părţi întâlnindu-se la Bătălia de la La Forbie, în apropiere de Gaza, spre sfârşitul lui 1244. Sirienii şi aliaţii lor creştini au suferit o înfrângere zdrobitoare, cavalerii ordinelor militare creştine suferind cele mai multe pierderi. Din fericire pentru creştini, conducătorul egiptean nu a ripostat printr-un atac asupra statelor cruciate.

Când veştile despre pierderea Ierusalimului şi decimarea forţelor creştine de la La Forbie au ajuns în vestul Europei, papa a vrut să iniţieze, în 1245, o nouă cruciadă. Cei mai mulţi dintre

conducătorii din Apus au răspuns doar cu promisiuni, Regele Ludovic al IX-lea al Franței fiind singurul care a pornit cruciada. Acesta a ajuns în Cipru în 1248, iar în anul următor a ancorat în Egipt, capturând Damietta. Ludovic a înaintat apoi spre Mansura, unde a fost înfrânt și luat prizonier. După ce a plătit răscumpărarea și a cedat Damietta, lui Ludovic i s-a permis să se ducă la Acra, unde a petrecut patru ani în care a încercat să pună la cale alte atacuri împotriva musulmanilor. Cum nu a avut mare succes, în 1254, acesta s-a întors în Franța, lăsând în urmă câteva trupe franceze care să susțină apărarea a ceea ce mai rămăsese din statele cruciate.

Creștinii aveau nevoie de apărători având în vedere că până în anii 1250 două noi forțe operau în Orientul Mijlociu. Cea mai importantă era reprezentată de mongoli, care intraseră pentru prima oară în zonă în anii 1220, dar care au început să avanseze în forță spre vest începând din 1240. În 1258, aceștia au invadat Bagdadul, învingând în mod definitiv Califatul Abbasid. Mongolii păgâni reprezentau o amenințare mult mai mare la existența continuității civilizației islamice decât au fost creștinii vreodată. Aceștia păreau de neînvins până s-au izbit de cea de-a doua forță nou apărută care acționa în regiune.

Sultanii ayyubizi ai Egiptului, precum mulți alți conducători musulmani, au recrutat soldați sclavi, cunoscuți ca mameluci. În Egipt, în acest moment, se aflau preponderent turci care se folosiseră de ocazia creată de atacul lui Ludovic asupra Egiptului în 1249-1250 pentru a prelua puterea de la stăpânitorii lor ayyubizi. Mamelucii aveau să fie salvatorii islamului în Orientul Mijlociu, punând piedică înaintării mongole prin victoria de la Ain Jalut în septembrie 1260, victorie care le-a dat controlul și asupra fostelor teritorii ayyubide din Siria. Pentru prima dată de la domnia lui Saladin, creștinii din statele cruciate s-au trezit înconjurați de un stat unit egipteano-sirian.

SFÂRŞITUL STATELOR CRUCIATE

Creştinii din statele cruciate s-au găsit brusc într-o situaţie dificilă. Unii dintre ei erau pregătiţi să-i susţină pe mongoli împotriva musulmanilor, o parte dintre aceştia sperând chiar ca mongolii să se convertească la creştinism. Alţii, care îi considerau pe mongoli drept cel mai mare pericol, erau pregătiţi să-i susţină pe musulmani. În 1260, mamelucii au oprit înaintarea mongolilor, însă lupta dintre cele două părţi a continuat, timp de ani şi ani, la graniţele Siriei. Abia în 1290, mongolii din Orientul Mijlociu s-au convertit la islam, ceea ce nu le-a redus cu mult pornirile agresive. Mamelucii s-au temut mereu de o alianţă între mongoli şi creştini, mai ales în contextul unei noi cruciade venite din vestul Europei, de unde au ajuns la concluzia evidentă că trebuie să elimine inamicul cel mai slab dintre cei doi – creştinii din statele cruciate.

La scurt timp după Bătălia de la Ain Jalut din 1260, al-Zahir Baybars a devenit noul sultan mameluc. Acesta avea să dispună de abilităţile dezvoltate ale musulmanilor în materie de tehnici de asediu împotriva apărării practicate de statele cruciate. Experţi în construcţia de maşini de război care aruncau pietre şi adepţi ai tehnicilor de slăbire a zidurilor, musulmanii nu aveau nevoie de mai mult de şase săptămâni să facă orice măreţ castel cruciat să se predea. Strategia lui Baybars avea să vizeze reîntărirea oraşelor de pe uscat şi a castelelor luate de la creştini, dar şi demolarea tuturor apărărilor porturilor capturate, astfel încât noi cruciaţi din Europa să nu aibă baze pe coastele Palestinei şi Siriei. În 1265, Baybars a capturat Cezareea şi Haifa, iar în anul următor a cucerit, de la Templieri, fortăreaţa de la Safed. În 1268, sultanul a capturat Jaffa, iar apoi Antiohia, punând capăt îndelungatei importanţe politice şi economice ale acestora. Ascalon a fost distrus în 1280, iar în 1271, Baybars a cucerit fortăreaţa Ospitalierilor de la Krak des Chevaliers. În cele ce au urmat, sultanul plănuia un atac asupra

Tripoliului, când a fost distras de o forţă cruciată care ajunsese la Acra din vestul Europei.

Chiar şi înainte să piardă Antiohia, Regele Ludovic al Franţei plănuia o altă cruciadă, pentru care şi primise promisiuni de ajutor de la fratele său, Carol de Anjou, acum rege al Siciliei, şi prinţul Eduard al Angliei (devenit, ulterior, Eduard I). S-a spus că Ludovic a hotărât să înceapă un atac iniţial asupra Tunisului întrucât aflase că stăpânitorul acestuia era pregătit să se convertească la creştinism. Cel mai probabil, operaţiunea a fost o favoare pentru fratele său, noul conducător al Siciliei, după care cruciada urma să se mute în Ţara Sfântă. La scurt timp, însă, după ce Ludovic a atacat Tunisul în 1270, acesta a fost răpus de boală, iar cruciada a eşuat. Cu toate acestea, prinţul Eduard a condus o mică forţă de cruciaţi la Acra, unde a încercat să negocieze o alianţă cu mongolii împotriva mamelucilor. Planul său a eşuat şi, după ce a fost cât pe ce să moară asasinat – probabil la ordinele lui Baybars –, acesta s-a întors în Anglia în 1272.

Eduard a fost de acord să încheie un armistiţiu pe zece ani cu Baybars, aşa încât conducătorul mameluc a făcut campanii în altă parte până la moartea sa în 1277. Succesorul său, Kalavun, a oprit o altă invazie mongolă, după care a pornit împotriva creştinilor. În 1281, acesta a cucerit Tripoli şi i-a dărâmat zidurile, lăsând Acra ca ultima fortăreaţă creştină. Kalavun a murit la sfârşitul anului 1290, în timp ce se pregătea să atace Acra. Fiul său, al-Ashraf Khalil, a preluat planul, astfel că Acra a fost invadată în mai 1291. Cei mai mulţi membrii ai ordinelor militare creştine care se aflau în oraş au murit în luptă. Restul avanposturilor creştine aflate de-a lungul coastei au fost şi ele cucerite, astfel încât, după aproape 200 de ani, statele cruciate creştine situate în inima teritoriului musulman au fost distruse, cu excepţia bazei Cipru, care era situată în larg şi protejată de puterea maritimă creştină.

Sfârşitul statelor cruciate a reprezentat o înfrângere serioasă pentru creştini, căci dacă lupta dintre creştini şi musulmani din

Țara Sfântă era văzută ca o judecată prin luptă, atunci părea că Dumnezeu se decisese în favoarea musulmanilor. Această viziune era, în mod evident, inacceptabilă în Vestul creştin, care se consola cu victoria forţelor creştine din Peninsula Iberică, care recuceriseră aproape întreaga peninsulă. Pierderea statelor cruciate nu a fost acceptată ca finală, astfel că se plănuiau noi cruciade. Odată cu apariţia turcilor otomani în secolul al XIV-lea, însă, cruciadele au început să fie mai puţin o chestiune de a încerca recucerirea Ţării Sfinte şi mai mult una de a apăra Europa creştină de creşterea ameninţării musulmane.

6
ASCENSIUNEA TURCILOR OTOMANI, 1300-1500

LUPTĂTORI LA FRONTIERĂ

Multe triburi turcice, fugind din calea atacurilor mongolilor, au ajuns în Anatolia, unde au intrat sub protecţia sultanilor selgiucizi de Rum. În 1243, mongolii au ajuns în Anatolia şi l-au învins pe sultanul de Rum în Bătălia de la Kose Dagh, care a devenit vasalul acestora. În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, Anatolia s-a împărţit în câteva mici state musulmane, care au cunoscut o dezvoltare înfloritoare în spaţiul dintre creştini, la vest, şi mongoli, la est. Un astfel de stat neimportant, situat în nord-vestul Anatoliei, era ţinutul locuit de turcii otomani, care şi-au luat numele de la primul lor mare conducător, Osman.

Teritoriul otoman se afla la graniţa dintre musulmani şi creştini, de-a lungul a ceea ce mai rămăsese din Imperiul Bizantin. Otomanii se considerau *ghazii*, războinici sfinţi care luptau împotriva creştinilor, angajamentul conducătorilor acestora faţă de jihad rămânând o constantă în aproape întreaga lor istorie. Conducătorul otoman Orhan a cucerit Bursa în 1326, care a devenit prima capitală otomană. După victoria împotriva bizantinilor în Bătălia de la Pelekanon, în 1328, Orhan a capturat Niceea în 1331 şi Nicomedia în 1337. Expansiunea otomană era îndreptată, în primul rând, împotriva creştinilor, dar în 1345-1346, otomanii au cucerit

şi un stat musulman vecin, Karesi, care le-a dat ieşire la Strâmtoarea Dardanele. Următorul pas logic era traversarea în Europa.

Ca o dovadă a naturii fluide a relaţiilor de la frontieră, chiar şi în situaţia neînţelegerilor religioase, creştinii au fost cei care i-au ajutat pe otomani să pătrundă în Europa. Orhan l-a ajutat pe Ioan Cantacuzino să devină împăratul bizantinilor, susţinere ce i-a adus o fortăreaţă pe partea europeană a strâmtorilor. Otomanii şi-au asigurat o bază şi mai importantă pe ţărmul european atunci când au ocupat, în 1354, oraşul Gallipoli, cu ieşire la Dardanele. În cele ce au urmat, otomanii au început să se răspândească în Tracia.

Sosirea turcilor otomani în Europa nu i-a agitat prea mult pe creştini. Statele musulmane din Anatolia care stârniseră o reacţie creştină au fost Aydin şi Menteshe, aflate în sud-vestul regiunii. Acest lucru s-a datorat faptului că musulmanii dezvoltaseră flote care prădau vasele creştine şi provocau monopolul maritim deţinut în acea perioadă de creştini, unul dintre puţinele avantaje rămase în lupta împotriva musulmanilor după căderea statelor cruciate.

CRUCIADĂ PE MARE

Mulţi dintre creştinii din statele cruciate, printre care şi ordinele militare, se refugiaseră în Cipru. Acesta avea să le ofere, sub stăpânirea regilor de Lusignan, o bază din care porturile şi navele musulmane puteau fi atacate, un singur ordin militar ducând cruciada pe mare. Într-adevăr, după 1291, toate aceste ordine au trebuit să-şi reevalueze poziţia militară. Acestea primiseră resurse generoase de la donatorii din vestul creştin pentru a le putea asigura protecţia statelor cruciate din Ţara Sfântă, ai căror apărători principali au şi devenit. Aşa cum s-a văzut, însă, acestea au eşuat. Deşi au existat câteva voci care cereau abolirea ordinelor militare, majoritatea oamenilor le doreau unite într-un singur ordin înaintea lansării unei noi cruciade în vederea recuceririi Ţării Sfinte.

Împotrivindu-se acestor solicitări de unire, ordinele militare şi-au păstrat independenţa, pornind fiecare pe alte căi. Cavalerii teutoni au părăsit Mediterana şi şi-au concentrat toate eforturile asupra războiului împotriva slavilor păgâni din regiunea baltică. Templierii au început să-şi dezvolte propria flotă cu care să atace porturile musulmane, doar că avuţia lor însemnată, acumulată parţial prin exercitarea meseriei de zarafi ai pelerinilor creştini, a atras atenţia lui Filip al IV-lea al Franţei. În 1307, regele a susținut ideea că Templierii practicau vrăjitoria şi alte îndeletniciri odioase. În Franţa, cavalerii au fost întemniţaţi, iar proprietăţile le-au fost confiscate. În 1312, papa a fost convins să dizolve Ordinul Templierilor, iar în 1314, ultimul mare maestru Templier a fost ars pe rug la Paris. Averea acestora ar fi trebuit să fie dată Ospitalierilor, însă cea mai mare parte a ajuns pe mâna familiilor regale din Franţa şi nu numai. În Portugalia, bogăţiile Templierilor au fost folosite pentru a finanţa un nou ordin, Cavalerii lui Hristos, care aveau să lege, ulterior, conflictul dintre creştini şi musulmani de explorarea maritimă a Europei.

În anii 1290, Cavalerii Ospitalieri au lansat operaţiuni navale împotriva musulmanilor, organizând atacuri şi furnizând ajutor Regatului Armean de Cilicia, iar până în 1299, funcţia de amiral, deţinută, de obicei, de un italian, a fost creată în cadrul ordinului. În primii ani ai secolului al XIV-lea, problemele din ce în ce mai mari ale Templierilor şi ostilitatea dintre regi în Cipru i-a convins pe Ospitalieri că ar fi mai în siguranţă dacă ar avea propriul lor teritoriu, precum Cavalerii Teutoni din Prusia. În 1306, Ospitalierii au atacat Insula Rodos, care se afla încă sub stăpânire bizantină. Până în 1310, cavalerii deţineau controlul asupra Rodosului, precum şi asupra celorlalte insule din Arhipelagul Dodecanez, aflat la sud-vest de coasta anatoliană. Insula Rodos avea să fie o bază excelentă pentru atacurile navale asupra teritoriilor şi vaselor musulmane, rămânând sediul ordinului pentru următorii 200 de ani.

Aşa cum a fost punctat deja, raidurile nu se făceau într-un singur sens. „*Ghazii* de mare" din Aydin şi Menteşe s-au luptat cu cavalerii din Rodos în insulele din Marea Egee. Papa a susţinut crearea primei ligi cruciate în 1332, care să ducă un război pe mare împotriva necredincioşilor, astfel că, în 1334, flota ligii a câştigat prima victorie împotriva turcilor în Golful Adramyttium. Cea mai importantă victorie obţinută de liga cruciată, însă, a fost în anul 1344, când forţele sale au capturat Smirna, principalul port al Aydinului. Ospitalierii aveau să-şi mobilizeze aproape toate efectivele până în 1402, când Smirna a fost jefuită de Tamerlan. Operaţiunile navale ale creştinilor nu au putut, însă, să salveze Regatul Armean de Cilicia, care a fost ocupat, într-un final, de musulmani, în 1375, ultimul rege fugind în Rodos.

Imperiul mameluc al Egiptului şi Siriei şi-a dezvoltat lent capacitatea navală, astfel că, de multe ori, s-a aflat la mila atacurilor creştine venite de pe mare. După căderea statelor cruciate, papa le-a interzis creştinilor din vestul Europei să facă comerţ cu mamelucii, interdicţie încălcată la scurt timp de veneţieni şi genovezi. Nici un embargou limitat la vinderea de echipament militar mamelucilor nu a avut prea mult efect real. În general, oraşele italiene cu ieşire la mare au preferat comerţul paşnic războiului cu necredincioşii, cu excepţia situaţiilor în care un atac maritim creştin era iminent, moment în care erau, de obicei, dispuşi să se implice. Atunci când Petru I, regele Ciprului, şi-a condus pe mare cruciada împotriva Egiptului, în 1365, flota sa a inclus, pe lângă trupe cipriote, şi contingente franceze, ospitaliere, veneţiene şi genoveze. Alexandria a fost ocupată şi jefuită, însă după contra-atacul mameluc, dominaţia creştină a luat sfârşit. Chiar şi după această incursiune, mamelucii tot nu s-au grăbit să-şi dezvolte puterea navală, abia în anii 1420 creându-şi o flotă suficient de puternică încât să atace Ciprul şi să-l forţeze pe rege să devină vasalul sultanului mameluc, punând capăt folosirii insulei de către corsarii creştini. În anii 1440, mamelucii şi-au trimis flotele tocmai

până în Rodos, însă tentativele acestora de a captura acea bază pentru corsarii creştini a fost un eşec.

În general, creştinii şi-au menţinut superioritatea maritimă în Mediterana atât în secolul al XIV-lea, cât şi în cel următor. Ameninţarea musulmană a început să fie resimţită, însă, pe uscat, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea, odată cu avansările importante făcute de turcii otomani în Balcani.

OTOMANII ÎN EUROPA

Gallipoli, prima mare bază otomană din Europa, a fost pierdută, temporar, în urma a unei cruciade conduse de Amadeus de Savoy, o rudă a împăratului bizantin, în 1366. Cucerirea oraşului Aâdrianopol în 1369 le-a dat, însă, otomanilor o nouă capitală şi le-a restabilit poziţia în Europa. Sultanul otoman Murad I a pornit să cucerească Balcanii, victoria sa de la râul Mariţa, din 1371, aducând sub stăpânirea sa aproape întreaga Bulgarie şi Macedonie. În scurt timp, Bulgaria, Serbia şi până şi ceea ce mai rămăsese din Imperiul Bizantin au fost forţate să-l accepte pe Murad ca stăpânitor. Cu toate acestea, în 1388, statele creştine din Balcani s-au revoltat împotriva dominaţiei otomane, astfel încât sultanul a fost nevoit să pornească la luptă împotriva lor.

În iunie 1389, Murad a adus o armată de sârbi şi bosniaci, sub comanda prinţului Lazăr al Serbiei, să lupte lângă Priştina, în Kosovo. Cunoscută ca prima bătălie de la Kosovo, această confruntare aprigă s-a soldat cu moartea celor doi comandanţi inamici şi cu decimarea armatelor lor. În mod tradiţional, bătălia a fost văzută ca o înfrângere zdrobitoare suferită de sârbi, care a pus capăt măreţiei statului lor medieval, însă se poate considera şi că nimeni nu a câştigat. După bătălie, fiul sultanului, Baiazid, a fost nevoit să se retragă în inima imperiului pentru a asigura succesiunea la tron, în timp ce statul sârb avea să mai supravieţuiască încă 50 de ani, chiar dacă cu statutul de vasal al otomanilor. Abia

după ce a preluat puterea, Baiazid I s-a întors să-i supună pe bulgari şi pe alte popoare creştine din Balcani.

Lui Murad i s-a atribuit începutul transformării armatei otomane dintr-un grup de războinici de frontieră într-o maşinărie extrem de disciplinată, în centrul căreia se afla prima instituţie militară a Europei. Aceasta se baza în primul rând pe ieniceri (adică „trupe noi"), o forţă extrem de experimentată de soldaţi sclavi, majoritatea infanterişti din trupele care serveau sultanului. Grosul armatei continua să fie alcătuit din războinici liberi călare, doar că aceşti spahii au devenit din ce în ce mai legaţi de sultan, întrucât se întreţineau din veniturile obţinute din timarurile[1] oferite de acesta. O forţă de soldaţi sclavi aflată în serviciul sultanului nu era o noutate în istoria islamului, noutatea în cazul ienicerilor constând în modul lor de recrutare.

Cu toate că otomanii erau musulmani înflăcăraţi, cel puţin în primele secole ale imperiului lor, este posibil ca aceştia să fi stăpânit peste mai mulţi supuşi creştini decât musulmani. Abia după ce otomanii au cucerit imperiul mameluc, la începutul secolului al XVI-lea, baza de supuşi devenise predominant musulmană. În vremea lui Murad I, centrul de greutate al Imperiului Otoman se afla în Balcani, acolo unde a fost instituit şi sistemul *devşirme*. Prin acesta erau recrutaţi băieţi tineri din satele creştine care erau, ulterior, convertiţi la islam şi antrenaţi ca sclavi militari, cei mai buni dintre ei fiind selectaţi să devină înalţi oficiali în palatul sultanului. Aceştia ajungeau să fie nu doar foarte bine antrenaţi şi pregătiţi profesional, cât şi extrem de loiali sultanului.

De-a lungul secolului al XV-lea, ienicerii s-au dezvoltat şi mai mult renunţând, într-un final, la arcuri în favoarea armelor de foc şi creând artileria specială şi unităţile de pionieri care să-i susţină în atac şi în luptă. În timpul domniei lui Mehmed al II-lea, se spune că numărul ienicerilor ar fi crescut de la 5000 la 10 000. De departe,

[1] Denumire dată, în Evul Mediu, în Imperiul Otoman, loturilor de pământ conferite, temporar, oştenilor, în schimbul obligaţiei de a presta serviciul militar. (*n. trad.*)

niciun conducător din Europa de Vest a acelei perioade nu mai putea susţine o asemenea forţă proprie şi personală de mărimea celei deţinute de sultan, aşa cum niciun conducător din vestul Europei nu putea aduna o armată de 80 000 de oameni – formată din ieniceri, spahii şi trupe voluntare – aşa cum a făcut-o Mehmed pentru asediul Constantinopolului din 1453. După 1458, regele Ungariei, Matei Corvin, a încercat să-şi creeze propria forţă militară după model otoman, însă costisitoarea „armată neagră" (numită astfel după culoarea armurii) a fost dezmembrată la scurt timp după moartea regelui, în 1490. Cam în aceeaşi perioadă, în vestul Europei, regii de Valois ai Franţei începuseră să pună bazele unei armate profesioniste.

Ienicerii aveau să devină legendarul corp al armatei otomane şi unul dintre principalele motive care au contribuit la succesul imperiului. La sfârşitul secolului al XIV-lea, însă, ienicerii abia începeau să se formeze. Când Baiazid I s-a mutat din Balcani în Anatolia la începutul anilor 1390 pentru a face campanii şi în restul statelor independente din regiune, principalele forţe pe care le-a luat cu el erau din surse creştine, fiind reprezentate de contingente furnizate de vasalii creştini. În ciuda acestui lucru, acestea nu l-au ajutat să se impună cu succes în statele musulmane. Până în 1395, Baiazid s-a întors în Balcani, înaintând înspre Dunăre şi ameninţând graniţele Ungariei.

Conştient de creşterea ameninţării otomane, regele Sigismund al Ungariei s-a străduit vreme de câţiva ani să găsească în vestul Europei susţinere pentru o nouă cruciadă împotriva invadatorilor musulmani. Papa şi-a dat acordul pentru cruciadă, iar pentru că în acel moment Anglia şi Franţa se aflau într-o perioadă de armistiţiu, de altfel îndelungat, mulţi cavaleri din Vest au fost pregătiţi să se alăture cruciadei. Cel mai mare contingent vestic era format din cavaleri francezi şi din Burgundia. După ce s-au adunat, într-un final, la graniţa de sud a Ungariei în 1396, se spune că armata cruciată era una dintre cele mai mari care au pornit vreodată la luptă

împotriva necredincioşilor. O flotă compusă din nave veneţiene, genoveze şi ospitaliere a intrat în Marea Neagră şi a înaintat pe Dunăre pentru a se alătura cruciaţilor.

Regele Sigismund era în favoarea unei strategii de apărare împotriva otomanilor, dar aliaţii săi occidentali au insistat asupra atacului. Înainte de asediul de la Nicopole, principala fortăreaţă otomană de la Dunăre, creştinii au ocupat două fortăreţe mai mici şi au masacrat două garnizoane turceşti. În septembrie 1396, sultanul Baiazid şi-a făcut apariţia cu o armată numeroasă, astfel că forţele cruciate au format o linie de atac care să-l împiedice să elibereze fortăreaţa. Cavalerii francezi şi de Burgundia au lansat un atac dezorganizat împotriva turcilor. După un oarecare succes iniţial, cavalerii au fost înconjuraţi şi înfrânţi, iar restul armatei cruciate a fugit urmărită de forţele turce. Regele Sigismund a reuşit să scape pe un vas veneţian, pe Dunăre, ajungând înapoi în Ungaria după ce a ocolit tocmai pe la Constantinopol. Pe măsură ce vasele veneţiene treceau prin Dardanele, turcii i-au lăsat pe prizonierii nobili luaţi în Bătălia de la Nicopole pe plaja de la Gallipoli.

Cruciada care s-a încheiat atât de dezastruos la Nicopole a fost ultima dată, vreme de secole, când vestul Europei a trimis o armată împotriva otomanilor. Când au făcut aceasta din nou, în secolul al XVI-lea, Ungaria avea să fie cucerită de necredincioşi, iar turcii aveau să se apropie de porţile Vienei. După marea victorie din 1396, Baiazid a început să se gândească la un alt oraş creştin. Sultanul a intensificat blocada asupra Constantinopolului în speranţa că va reuşi, într-un final, să-l cucerească. Bizantinii, însă, aveau să reziste şi să supravieţuiească încă o dată, salvarea venind dintr-o direcţie neaşteptată.

Campania lui Baiazid în Anatolia l-a adus pe acesta împotriva statelor vasale conduse de Timur Lenk (cunoscut creştinilor sub numele de Tamerlan), provocându-l, într-un final, pe acest mare războinic turco-mongol să intervină împotriva otomanilor. În Bătălia de la Ankara, din iulie 1402, Timur Lenk a zdrobit armata

lui Baiazid, iar pe acesta l-a făcut prizonier pe viață. După aceea, Timur Lenk a luat cu asalt orașul Smirna, aflat sub stăpânire creștină, în parte pentru a închide gura musulmanilor pioși care spuneau că, atacându-i pe otomani, acesta îi nimicea pe principalii luptători împotriva necredincioșilor. Izgonirea creștinilor din Smirna a dat campaniei de la Ankara, în retrospectivă, o motivație religioasă. În cele ce au urmat, Timur Lenk a restabilit micile state musulmane din Anatolia. Imperiul Otoman era slăbit, în continuare, de lunga și greaua luptă pentru succesiune dintre fiii lui Baiazid, care s-a încheiat abia în 1413, când Mehmed I a obținut victoria finală. Pentru încă o dată, năruirea unității musulmane le-a dat creștinilor o perioadă de răgaz de care, însă, aceștia nu au profitat pentru a-și pregăti apărarea în eventualitatea în care otomanii ar fi revenit în sud-estul Europei.

REVENIREA OTOMANĂ ȘI CĂDEREA CONSTANTINOPOLULUI

Murad al II-lea, care i-a urmat tatălui său la tron în 1421, a încercat să cucerească Constantinopolul în 1422, însă a fost respins. Murad a avut, însă, mai mult succes în Balcani, unde a cucerit Salonicul în 1430, împingându-i pe creștini din ce în ce mai în spate. Împăratul bizantin devenise atât de disperat încât, în 1439, acesta a fost de acord cu papa ca cele două Biserici, de Răsărit și de Apus, să se reunească în schimbul ajutorului militar pe care ar fi urmat să-l trimită Europa de Vest. Cu toate acestea, supușii împăratului creștin ortodox au refuzat soluționarea schismei din 1054 și supunerea față de papă. În orice caz, nu a mai venit nicio trupă din Vest, așa că, până în 1440, otomanii erau pe punctul de a invada Ungaria.

Ungurii au fost norocoși să găsească un adevărat lider în Ioan de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, care a respins primele atacuri otomane. Ungurii dețineau artilerie cu care au reușit să se

apere, însă otomanii s-au mobilizat rapid pentru a face rost, la rândul lor, de propriul armament. Ioan de Hunedoara a invadat, apoi, teritoriul otoman, iar până în 1443, acesta reuşise să-i izgonească pe turci din Serbia, Bosnia şi Bulgaria. Această reuşită i-a încurajat pe albanezi să se revolte, rezistenţă care s-a întins pe şapte decenii, sub conducerea grozavului Skanderbeg. La origine, creştin, pe care îl chema George Kastrioti, aceasta s-a convertit la islam şi a deţinut o poziţie de comandă în armata otomană sub numele de Iskander Beg. Când oamenii săi s-au răsculat, Skanderbeg (o alterare a numelui său musulman) a trecut de cealaltă parte, conducând rezistenţa albaneză până la moartea sa în 1468, după care otomanii au preluat, în sfârşit, controlul asupra Albaniei.

Deşi în 1444 ungurii au lansat propria cruciadă care îşi propunea să-i scoată pe otomani din Balcani, după câteva ciocniri petrecute încă de la început, aceştia au încheiat un armistiţiu cu Murad al II-lea. După ce au aflat că sultanul luase hotărârea de a abdica în favoarea tânărului său fiu, creştinii au simţit că acesta este un moment prielnic în care îşi puteau ataca duşmanul, posibil slăbit. Legatul papal i-a convins pe liderii creştini că încălcarea armistiţiului n-ar fi un păcat, astfel că trupele cruciate au ridicat, din nou, armele. Murad şi-a adunat forţele şi i-a înfrânt pe cruciaţi în Bătălia de la Varna, în care atât regele maghiar cât şi legatul papal au fost ucişi. Ioan de Hunedoara a scăpat ca prin urechile acului din dezastrul de la Varna, după care, în 1446, acesta a fost numit regent al Ungariei şi mâna dreaptă a noului rege. Conducând o altă invazie pe teritoriul otoman în 1448, Ioan de Hunedoara a încercat să-şi coordoneze operaţiunile cu cele ale lui Skanderbeg, ceea ce s-a dovedit, însă, a fi imposibil de realizat, iar acesta a fost din nou învins de Murad în a doua bătălie de la Kosovo.

Până în 1450, turcii otomani s-au asigurat că ei, şi nu ungurii, aveau să domine Balcanii, numai că imperiul acestora nu era încă o putere majoră. Sultanatul mameluc din Egipt şi Siria părea, în viziunea multora, să fie mult mai important, asta şi pentru că pe

teritoriul său se aflau cele trei oraşe sfinte ale islamului: Mecca, Medina şi Ierusalim. Până când Selim I a devenit sultan otoman, în 1512, au avut loc schimbări mari. Imperiul Otoman făcuse rost de o capitală imperială, Constantinopol, iar teritoriile sale atât din Balcani cât şi din Anatolia se măriseră considerabil. Armata otomană ajunsese la o asemenea dezvoltare încât era, probabil, cea mai eficientă forţă militară în momentul respectiv, pregătită să-i supună pe mameluci şi să facă din Imperiul Otoman statul islamic dominant. Mai mult decât atât, otomanii se afirmaseră ca putere navală pentru prima dată, dovedindu-se a fi o reală provocare musulmană pentru controlul creştin asupra Mediteranei, pentru prima oară după secole.

Creierul care a stat în spatele acestor schimbări a fost Mehmed al II-lea, cel care i-a urmat la tron lui Murad al II-lea în 1451. La nici 20 de ani, potenţialii săi inamici creştini l-au subestimat, iniţial, din cauză că era tânăr, însă această impresie nu avea să dureze prea mult. În timpul războaielor cu ungurii din anii 1440, otomanii deja începuseră să manifeste un interes crescut faţă de armele de foc, fie că erau arme de asediu, de artilerie sau pistoale. În 1452, Mehmed şi-a aprofundat acest interes, însărcinând un artilerist german să-i fabrice un tun. Primele arme de acest fel au fost instalate într-o nouă fortăreaţă pe care sultanul o construise pe malul Bosforului, la câţiva kilometri la nord de Constantinopol. Mehmed avea de gând să controleze trecerea navelor în şi din Marea Neagră. Prin urmare, armele sale au scufundat rapid un vas veneţian care refuzase să se oprească pentru inspecţie. Accesul la Marea Neagră, o sursă vitală pentru aprovizionarea Constantinopolului, se afla acum sub control otoman.

În iarna dintre 1452-1453, Mehmed se pregătea să lanseze un atac major asupra Constantinopolului. Împăratul bizantin, Constantin al XI-lea Paleologul, a început, disperat, să pregătească apărarea oraşului, în timp ce Mehmed a adunat o flotă mare la Gallipoli pentru a-i bloca pe bizantini în Marea Egee. În martie

1453, flota otomană a avansat în Marea Marmara şi s-a apropiat de zidurile dinspre mare ale Constantinopolului. În Tracia, armata lui Mehmed, despre care se spunea că număra 80 000 de oameni, a înaintat spre zidurile dinspre uscat, pe care, începând din aprilie, noile tunuri ale sultanului au început să le bombardeze. Împăratul bizantin putea aduna abia 7000 de oameni pentru a apăra cele 14 mile de zid, în timp ce navele flotei bizantine, doar 10 la număr, abia dacă îndrăzneau să se aventureze dincolo de locul în care se aflau ancorate în Cornul de Aur. Câţiva veneţieni, genovezi şi alţi voluntari au contribuit la apărare, în timp ce alţi genovezi din suburbia Galata, aflată de cealaltă parte a Cornului de Aur, au încercat să rămână neutri în lupta care a urmat dintre creştini şi musulmani.

Zidurile dinspre uscat care supravieţuiseră multor asedii în ultimii 1000 de ani au început să cadă la atacul armelor de asediu ale lui Mehmed. Apărătorii au sperat că Veneţia va trimite o flotă care să-i salveze, însă săptămânile treceau fără niciun semn că ar veni întăriri. Câteva nave de aprovizionare au reuşit să treacă de flota otomană şi să ajungă în siguranţă în Cornul de Aur. Cu toate că erau şi insuficiente şi ajunseseră şi cam târziu, reuşita acestora de a sparge blocada l-a mâniat pe sultanul otoman. Mehmed a dat ordin ca un număr de nave de-ale sale să fie scoase din apă, transportate pe uscat şi lansate la nord de Cornul de Aur. Creştinii nu mai puteau naviga în siguranţă nicăieri, în timp ce turcii ar fi putut ataca partea de oraş aflată de-a lungul Cornului de Aur, acolo pe unde războinicii celei de-a Patra Cruciade au pătruns în oraş în 1204. De fapt, atacul final al otomanilor din 29 mai 1453 a fost lansat asupra zidurilor dinspre uscat, care se năruiau, ienicerii sultanului conducând ofensiva. Renunţând la rangul său, Împăratul Constantin al XI-lea s-a alăturat soldaţilor săi împotrivindu-se, cu disperare, pentru ultima oară. Trupul său nu a fost găsit niciodată. Până la sfârşitul acelei zile, Mehmed a îndeplinit visul vechi de secole al musulmanilor – cucerirea Constantinopolului.

De atunci, acesta avea să fie cunoscut sub numele de Mehmed Cuceritorul.

Căderea Constantinopolului a marcat sfârşitul prăbuşirii Imperiului Roman după aproximativ 1500 de ani de existenţă, sub o formă sau alta. Cine avea să-l moştenească? Mehmed al II-lea a revendicat titlul de „rum kayseri" („cezar al Romei") pe care l-a adăugat celorlalte titluri şi a încercat să anexeze foste teritorii romane/bizantine la imperiul său, spre sfârşitul vieţii sale pregătindu-se chiar să invadeze Italia. Adevăraţii moşenitori ai tradiţiei creştin-ortodoxe a Imperiului Bizantin aveau, însă, să fie găsiţi altundeva. În 1472, Zoe-Sofia, o nepoată a ultimului împărat bizantin, s-a căsătorit cu Ivan al III-lea, mare cneaz al Moscovei. Ca parte din zestrea ei, aceasta i-a adus blazonul familiei Paleologul, reprezentând un vultur cu două capete alături de moştenirea spirituală a Bizanţului.

După 1480, ruşii au început să se elibereze de sub dominaţia cuceritorilor mongoli (tătari), care se convertiseră la islam. Eliberarea de sub „jugul tătar" a fost un proces lent, însă prin anii 1550, Ţarul Ivan cel Groaznic, nepotul Zoe-Sofiei, a început să cucerească teritoriului musulman. Până la sfârşitul secolului al XVII-lea, Rusia avea să fie cel mai important stat creştin ortodox, iar despre conducătorii săi se credea că aveau misiunea de a-i elibera de sub jugul turcesc pe coreligionarii lor din Imperiul Otoman. Moscova avea să fie „a Treia Romă", moştenitorul tradiţiilor atât ale Constantinopolului cât şi ale primei Rome, Rusia urmând să devină duşmanul de neclintit al islamului.

În 1453, însă, toate acestea se aflau în viitorul îndepărtat. După victoria de la Constantinopol, Mehmed al II-lea a încercat să continue şirul succeselor avansând în Balcani, însă a întâmpinat greutăţi când a atacat Belgradul în 1456. Călugărul franciscan Ioan de Capistrano i-a încurajat pe apărătorii oraşului cât timp Ioan de Hunedoara a adus o armată de eliberare care l-a înfrânt pe sultanul otoman şi a capturat câteva dintre tunurile sale. Ioan de

Hunedoara a murit la scurt timp după aceea, dar a lăsat Ungaria în siguranţă pentru moment. Sultanul otoman s-a întors, ulterior, să distrugă ce mai rămăsese din Imperiul Bizantin, invadând Moreea, în sudul Greciei, în 1460, şi cucerind oraşul Trebizonda, pe malul sudic al Mării Negre, în 1461. Otomanii au avansat cu hotărâre de-a lungul malurilor Mării Negre, astfel că, după supunerea hanului tătarilor din Crimeea în 1475, Marea Neagră a devenit efectiv un lac otoman.

Activităţile otomane în Grecia şi Marea Egee au provocat ciocniri cu Veneţia, astfel că cele două puteri au fost în război în perioada 1463-1479. La începutul secolului, veneţienii erau cu mult superiori otomanilor, aşa cum au demonstrat zdrobind flota otomană, aflată în stadiu incipient, într-o bătălie purtată în afara Strâmtorii Dardanele în 1416, însă acum turcii făcuseră eforturi impresionante pentru a-şi construi flota. Otomanii au evitat lupta deschisă, dar avansările coordonate ale armatei şi flotei acestora le-a adus victorii, veneţienii pierzând Negroponte, cea mai importantă insulă pe care o deţineau în Marea Egee, în 1470. S-a ajuns, într-un final, la încheierea unei păci în baza căreia veneţienii sperau să stabilească relaţii comerciale durabile cu otomanii care ar împiedica izbucnirea altor războaie.

În 1480, Mehmed al II-lea a încercat să elimine una dintre cele mai supărătoare baze navale creştine, Insula Rodos, aflată încă sub dominaţia Ospitalierilor. Atacul sultanului a fost un eşec, aşa că s-a reorientat spre o posibilă invazie a Italiei. Turcii au cucerit Portul Otranto, la intrarea în Marea Adriatică, ceea ce a stârnit panică în întreaga Italie, inclusiv papa intenţionând să părăsească Roma în grabă. Mehmed a murit, însă, în 1481 iar creştinii au recucerit Otranto. Pentru moment, ameninţarea otomană resimţită până în inima creştinătăţii de vest fusese înlăturată.

Baiazid al II-lea i-a urmat la tron lui Mehmed Cuceritorul, însă pentru a-l ocupa a fost nevoit să poarte, mai întâi, un război împotriva fratelui său, Cem, care a scăpat, la un moment dat,

găsind adăpost în Rodosul stăpânit de Ospitalieri. Întrucât Cem a supraviețuit, Baiazid a ezitat să pornească la război împotriva puterilor creștine, de teamă ca acestea să nu-l folosească pe fratele său pentru a dezbina statul otoman. Astfel, Baiazid a pornit o campanie împotriva creștinilor din Moldova pentru a-și crea reputația de *ghazi*, sarcină politică esențială înainte de a se implica într-un război decisiv împotriva mamelucilor din Siria. Baiazid a început să fie interesat și de chestiunile navale, punând bazele puterii maritime otomane.

În secolul de după ocuparea Peninsulei Gallipoli în 1354, singurul coridor maritim vital pentru Imperiul Otoman era reprezentat de strâmtorile Dardanele și Bosfor, care separau partea asiatică și partea europeană a teritoriului său. Situația s-a schimbat după cucerirea Constantinopolului în 1453. Marele oraș își primea cea mai mare parte a hranei și alte provizii din teritoriile din jurul mărilor Neagră și Egee. Astfel, a devenit esențial pentru otomani să controleze culoarele maritime din aceste zone, Mehmed al II-lea aproape reușind acest lucru până la moartea sa. Pentru a-și extinde controlul maritim mai departe, otomanii aveau nevoie de o flotă care să susțină mai multe operațiuni îndepărtate și să înfrângă Veneția, care încă era puterea maritimă dominantă în Marea Adriatică și estul Mediteranei.

Baiazid al II-lea a construit o asemenea flotă de război, iar după moartea lui Cem, în 1495, acesta a putut, în sfârșit, să adopte o linie mai agresivă față de puterile creștine. În 1499, sultanul a intrat în război cu Veneția din care a obținut succese importante, coordonând operațiunile armatei sale din Grecia cu flota otomană de galere. Fortărețele venețiene de pe coastele de sud și de vest ale Moreei și din Golful Corint au fost cucerite și, pentru prima dată, otomanii i-au înfrânt pe venețieni în lupte purtate pe mare, cum este cea de la Zonchio în 1499. Greutățile resimțite de venețieni l-au determinat pe papă să organizeze o coaliție internațională, din care să facă parte inclusiv Franța și Spania, care să-i

ajute să le țină piept turcilor. Forțele coaliției au avut ceva succes în Insulele Ionice, însă otomanii le-au luat venețienilor portul Durazzo, cu ieșire la Marea Adriatică. Când au făcut pace în 1503, otomanii au păstrat majoritatea fortărețelor pe care le capturaseră de la venețieni. Mai mult decât atât, Baiazid reușise să impună Imperiul Otoman ca putere navală majoră.

După secole întregi în care creștinii dominaseră Mediterana, musulmanii păreau acum capabili să preia supremația pe mare.

Până în anii 1490, otomanii au putut privi înapoi la o serie de realizări impresionante în materie de război terestru purtat împotriva creștinilor, iar capacitățile lor de război maritim erau și ele în plină dezvoltare. Dacă amenințarea musulmană din sud-estul Europei creștea, prezența musulmană din Peninsula Iberică fusese exterminată. Înflăcărarea religioasă care i-a impulsionat pe portughezi și spanioli în timpul *Reconquistei* avea să-i împingă la noi eforturi împotriva musulmanilor, mai întâi în Africa de Nord, iar apoi, și mai important decât atât, pe mare, evoluții care aveau să schimbe întregul context al luptei dintre creștini și musulmani.

CĂDEREA GRANADEI ȘI NOI GRANIȚE

După marele succes înregistrat de creștini în recucerirea Peninsulei Iberice în prima jumătate a secolului al XIII-lea, zona din apropierea Strâmtorii Gibraltar a devenit noul centru al conflictului. Granada, singurul stat musulman rămas în Peninsula Iberică, se afla aproape și era pregătit să coopereze cu Marocul, aflat dincolo de strâmtoare, pentru a începe recucerirea Peninsulei de către musulmani. Astfel, o întindere de apă care în trecut fusese folosită mai cu seamă pentru a face legătura dintre Spania musulmană și Nordul Africii musulman făcea acum parte dintr-o rută comercială foarte importantă pentru creștini care lega Mediterana de nord-vestul Europei. După 1250, schimburile comerciale dintre cele mai avansate regiuni economice ale creștinătății din

vest, Italia şi Flandra, se făceau din ce în ce mai des prin Strâmtoarea Gibraltar, în timp ce vechile căi comerciale din Alpi au fost uitate. Acum era vital pentru conducătorii creştini nu doar să-i ţină pe musulmani afară din Peninsula Iberică, dar şi să asigure controlul asupra strâmtorii pentru trecerea în siguranţă a vaselor creştine.

În 1259, Alfonso al X-lea al Castiliei a cucerit enclava musulmană Cadiz, iar în anul următor, o expediţie cruciată a invadat Marocul. În perioada 1264-1266, populaţiile musulmane din Andaluzia şi Murcia s-au revoltat împotriva stăpânitorilor creştini, cu ceva ajutor din partea Granadei şi a Marocului. Castilia şi Aragonul au cooperat pentru a anihila revolta, astfel că mulţi musulmani au fost izgoniţi de pe teritoriul creştin. O armată marocană a ajuns în Peninsula Iberică în 1275 şi a năvălit în valea râului Guadalquivir. După ce au înfrânt o forţă creştină la Ecija, marocanii s-au retras în propria ţară. Granada, însă, a cedat marocanilor controlul asupra porturilor Tarifa şi Algeciras, pentru ca aceştia să aibă baze în Peninsula Iberică din care să poată lansa atacuri asupra creştinilor.

O altă incursiune marocană s-a petrecut în 1282, însă în 1291, Tarifa a intrat sub stăpânire castiliană. În 1309, Castilia şi Aragon au lansat un atac comun asupra Granadei, fapt ce l-a determinat pe conducătorul acesteia să reînnoiască alianţa cu Marocul. Atacurile creştine asupra oraşelor Algeciras şi Almeria au fost respinse, dar musulmanii au reuşit să captureze Gibraltarul pe care, de altfel, l-au pierdut în 1333.

În 1340, conducătorul Marocului, Abul Hasan, a condus o expediţie în Peninsula Iberică unde, în alianţă cu Yusuf I al Granadei, a atacat Tarifa. Alfonso al XI-lea al Castiliei, ajutat de forţe portugheze şi de o glotă aragoneză, precum şi cruciaţi din nordul Europei, au înfrânt armatele musulmane coalizate la râul Salado, lângă Tarifa, în octombrie 1340. În 1344, Alfonso, ajutat de cruciaţi străini printre care se afla şi un contingent englez, a cucerit

Algeciras de la musulmani. În 1349, regele a încercat să recucerească Gibraltarul cu ajutor din partea forțelor aragoneze, însă asediul a fost încetat odată cu declanșarea Morții Negre, care l-a răpus pe Alfonso în martie 1350.

Gibraltarul avea să intre în posesia creștinilor abia în 1462. Eforturile lui Alfonso al XI-lea fuseseră suficiente, însă pentru a pune capăt amenințării marocane. Luptele dintre creștini și musulmani la granițele Granadei au continuat timp de secole, dar dezbinarea comunității creștine i-a permis statului musulman să supraviețuiască până aproape la mijlocul secolului al XV-lea. Abia la începutul anilor 1480, creștinii au început campania finală pentru cucerirea Granadei.

Căsătoria lui Ferdinand de Aragon cu Isabela I a Castiliei în 1469 a pus bazele unui stat spaniol mai unit, fapt ce a permis mobilizarea unor forțe considerabile împotriva musulmanilor. Cea mai mare parte din trupele locale au venit din Castilia, dar au fost recrutate și contingente de mercenari străini, mai ales elvețieni. Papa o oferit privilegii cruciaților, astfel încât voluntari din întreaga lume creștină s-au alăturat cruciadei împotriva Granadei. Englezul Edward Woodville, de exemplu, avea să joace un rol important în capturarea orașului Loja în 1486. Un atac musulman asupra orașului aflat la frontieră, Zahara, în decembrie 1481, a fost folosit ca pretext pentru a începe un război împotriva Granadei, creștinii făcând prima cucerire în februarie 1482, odată cu preluarea controlului asupra orașului Alhama. Cei care sperau ca trupele creștine să obțină ușor și rapid victoria aveau să sufere o deziluzie în curând. Un război de uzură dureros și sângeros începuse și avea să dureze zece ani.

Creștinii au fost avantajați de izbucnirea războiului civil în Granada. În iulie 1482, emirul aflat la conducere a fost scos din Granada de către fiul său, Abu Abdullah, cunoscut de creștini sub numele de Boabdil. Tatăl alungat s-a retras la Malaga, de unde a purtat război atât împotriva fiului său, cât și împotriva

creştinilor, respingând atacul ultimilor asupra oraşului Malaga, în 1483.

În acelaşi an, Boabdil a fost înfrânt şi capturat de forţele creştine la Lucena. Acesta a fost eliberat, într-un final, după ce a făcut jurământ de vasalitate faţă de Ferdinand şi Isabela, ulterior întorcându-se în Granada pentru a continua războiul civil împotriva rudelor sale. Forţele creştine, care erau superioare atât din punct de vedere financiar cât şi miliar, mai cu seamă la capitolul artilerie, au dărâmat fără ezitare rezistenţa musulmană. Ronda a căzut în mâinile lor în 1485, Malaga în 1487, iar Almeria în 1489. Într-un final, asaltul asupra oraşului Granada a fost început în aprilie 1491, acesta capitulând în noiembrie. Pe 2 ianuarie 1492, Boabdil le-a predat Granada lui Ferdinand şi Isabelei, iar la scurt timp, atât acesta cât şi alţi 200 000 de alţi musulmani au emigrat în Africa de Nord. După aproape 700 de ani de luptă, *Reconquista* fusese, în sfârşit, încheiată.

Victorioşi, creştinii s-au dovedit departe de a fi nobili. După succesul din secolul al XIII-lea, aceştia au fost destul de mărinimoşi faţă de evreii şi musulmanii care intraseră sub stăpânirea lor. Până în secolul al XV-lea, ostilitatea creştinilor faţă de ambele grupuri era în creştere. În acelaşi an în care a căzut Granada, evreii din Castilia şi Aragon au fost puşi să aleagă între a se converti la creştinism sau a părăsi ţara. Până în 1498, evreii din Spania şi Portugalia au avut de făcut aceeaşi alegere grea. Nici musulmanilor nu le era mai bine. Acţiunile Inchiziţiei au stârnit o revoltă musulmană în Granada între 1499-1501, iar după ce a fost curmată, au existat solicitări ca musulmanii să fie expulzaţi. Între 1502 şi 1526, toţi musulmanii de origine spaniolă au fost obligaţi fie să se convertească (devenind mauri creştinaţi sau *moriscos*), fie să părăsească ţara. Atât evreii cât şi musulmanii au plecat în statele musulmane, în special în Africa de Nord, purtând cu ei ura faţă de creştinii iberici, sentiment care avea să persiste timp de secole

şi să alimenteze manifestări are islamului militant precum corsarii barbari.

Lupta cu islamul a fost unul dintre principalii factori apăruţi în perioada medievală şi care au condiţionat Europa creştină. La nivelul naţiunilor individuale, *Reconquista*, care s-a întins pe câteva secole, a lăsat o urmă permanentă asupra caracterelor naţionale ale portughezilor şi spaniolilor. Expulzarea musulmanilor din Peninsula Iberică nu a fost suficientă. Înflăcărarea cruciată a acestora i-a mânat să se ţină de musulmanii înfrânţi până în Africa de Nord şi chiar dincolo de mări.

Pe lângă căderea Granadei, anul 1492 a mai adus şi descoperirea Americilor de către Columb. Aceasta avea să devină centrul demersurilor maritime spaniole, în timp ce călătoriile spre est care urmau să provoace şi să înfrunte islamul fuseseră lăsate, prin ordin papal, în grija portughezilor. Ţinta imediată a spaniolilor după încheierea *Reconquistei* a fost Africa de Nord. Din 1497, spaniolii s-au extins spre est de-a lungul coastei de nord a Africii, ocupând porturi şi oraşe-cheie precum Melilla, Mers el Kebir, Oran, Alger şi Bougie. De multe ori, „ocupaţie" însemna doar stăpânirea unei fortificaţii care controla portul, dar acest lucru era suficient cât să le dea spaniolilor control asupra localităţii. În 1510, Pedro Navarro a capturat oraşul Tripoli din Libia pentru Spania, însă a fost învins după aceea, când a încercat să captureze şi Insula Djerba. Cu toate acestea, existau zvonuri că regele Ferdinand de Aragon şi regii Manuel I al Portugaliei şi Henric al VIII-lea al Angliei ar putea conduce o armată cruciată prin Africa de Nord până la Ierusalim. De fapt, Henric al VIII-lea a trimis un contingent de arcaşi englezi pentru a se alătura cruciadei iniţiate de Ferdinand împotriva Tunisiei, însă expediţia n-a mai avut loc niciodată. Pentru moment, înaintarea spaniolă în Africa de Nord se oprise.

Impulsul iniţial al expansiunii portugheze de cealaltă parte a mării părea să fi fost acela de a purta o cruciadă împotriva musulmanilor din Peninsula Iberică pe teritoriul Africii de Nord.

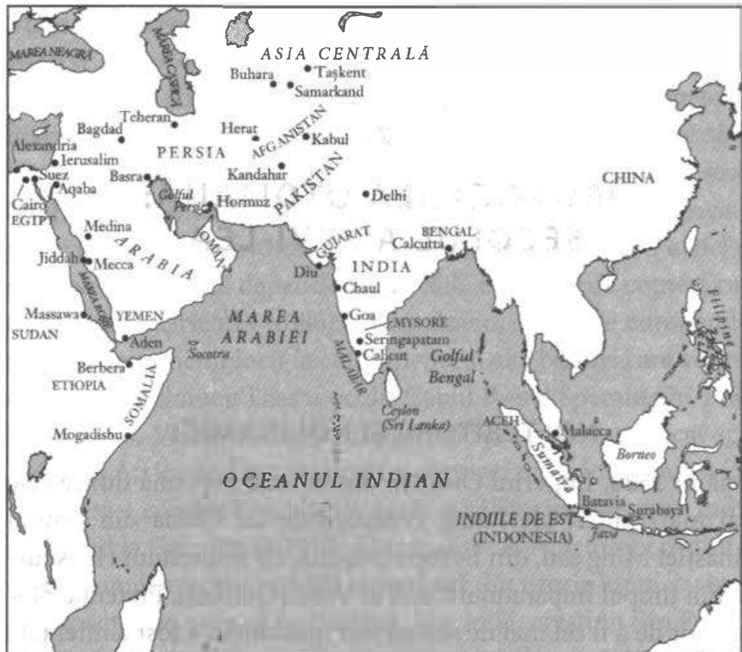
Marocul a reprezentat prima ţintă, portughezii cucerind Ceuta în 1415 şi Tangerul în 1471. Un interes mai general faţă de explorarea maritimă a fost susţinut, însă, de prinţul Henric Navigatorul, maestru al Cavalerilor lui Hristos, care a încurajat vasele să se aventureze mai la sudul coastei de vest a Africii, în timpul secolului al XV-lea. Unul dintre scopuri era acela de a vedea dacă se putea găsi o cale maritimă directă spre India şi China. O astfel de rută avea să reducă dependenţa de căile existente de comerţ care treceau prin Orientul Mijlociu musulman, dându-le europenilor creştini acces nemijlocit la condimente şi alte bunuri care veneau din est. Bartolomeu Dias a ocolit Capul Bunei Speranţe în 1488, iar în 1497, Vasco da Gama, cavaler al lui Hristos, a plecat spre India. În Africa de Est a întâlnit un cârmaci musulman care a fost dispus să-l conducă în ultima parte a călătoriei sale spre India, ajungând la Calcutta în 1498. Răspândirea europenilor creştini în mările lumii avea să deschidă o nouă eră din istoria lumii, cu toate că impactul nu avea să fie imediat. Mai întâi, creştinii din Europa trebuiau să supravieţuiască noilor şi puternicilor ameninţări reprezentate de otomani, atât pe uscat cât şi pe mare.

7
PROVOCAREA OTOMANĂ: SECOLUL AL XVI-LEA

NOI TERITORII ŞI NOI INAMICI

Până în 1520, Imperiul Otoman era în mod cert una dintre cele mai mari puteri ale lumii, comparabile cu China din timpul Dinastiei Ming sau, din Europa creştină, cu Imperiului Habsburgic din timpul Împăratului Carol al V-lea (Quintul). Pretenţia otomanilor de a fi cel mai de seamă stat musulman a fost alimentată de cucerirea Sultanatului Mameluc în 1516-1517, care nu a adus doar Egiptul şi Siria sub dominaţie otomană, ci şi oraşele sfinte ale islamului, Mecca, Medina şi Ierusalim. Mamelucii menţinuseră la Cairo descendenţi ai abbasizilor în rolul de califi-marionetă, deşi puţine alte state le mai recunoşteau autoritatea. Otomanii au revendicat califatul de la mameluci. În ciuda acestui fapt, atunci când conducători musulmani din locuri îndepărtate precum Spania, Rusia, India şi Sumatra apelau la ajutorul sultanului otoman, acest lucru se datora mai mult puterii militare decât pretenţiei sale de a fi liderul spiritual al tuturor musulmanilor.

Otomanii nu erau singurul imperiu musulman de succes al secolului al XVI-lea. Aceeaşi perioadă a fost martoră şi la ridicarea Persiei safavide, care avea să rămână vreme de secole cel mai puternic stat şiit, dar şi a Imperiului Mongol în India. Mai ales Persia safavidă reprezenta o provocare pentru otomani. În trecut, aceştia s-au putut concentra în special pe războiul împotriva

Asia Centrală și Oceanul Indian în secolul al XVI-lea

creștinilor, doar că în calitate de sunniți de neclintit, otomanii au găsit că este de datoria lor să se opună noului stat șiit din Persia. Dacă Reforma Protestantă avea să distrugă unitatea Europei creștine în secolul al XVI-lea, conflictul dintre otomanii sunniți și safavizii șiiți avea să aibă un efect similar în lumea islamică. Precum predecesorii bizantini, otomanii s-au găsit în fața unor potențiale războaie pe două fronturi: împotriva creștinilor, în sud-estul Europei, și împotriva șiiților, la frontiera cu Persia. Expansiunea otomană în Orientul Mijlociu avea să-i aducă în noi zone de conflict cu creștinii, în special în Africa de Nord și în Oceanul Indian.

Apariția portughezilor în Oceanul Indian, în jurul anului 1500, a stârnit o reacție musulmană atât din partea musulmanilor

locali, precum conducătorul din Gujarat, cât şi din partea sultanului mameluc de la Cairo. O flotă mamelucă a fost trimisă în sprijinul locuitorilor din Gujarat, pe coasta de vest a Indiei, forţele lor comune distrugând o escadră portugheză la Chaul, în 1508. „Guvernatorul" portughez al Indiei, Francisco de Almeida, s-a răzbunat pentru moartea fiului său la Chaul, distrugând flota combinată mameluco-gujarată în 1509. Acesta a fost înlocuit, la scurt timp, de un nou guvernator, Alfonso de Albuquerque, care a condus o serie de operaţiuni de succes în anii care au urmat. Acesta a cucerit oraşele Hormuz, aflat la intrarea în Golful Persic, în 1509, Goa, în India, în 1510, şi Malacca, în Indiile de Est, în 1511. Toate erau oraşe musulmane, astfel încât devenise clar că conflictul de secole dintre creştini şi musulmani îşi găsise un nou teatru de operaţiuni. Scopul portughezilor era acela de a controla principalele porturi ale rutei comerciale pe care erau transportate condimente spre Orientul Mijlociu şi Europa. Cucerirea Hormuzului închisese calea prin Golful Persic, însă capturarea Insulei Socotra s-a dovedit a fi insuficientă pentru a bloca intrarea în Marea Roşie. În 1513, Albuquerque a atacat Aden, o bază mai potrivită pentru îndeplinirea obiectivului său, însă a fost respins. Acest eşec, precum şi eşecurile ulterioare de a bloca accesul în Marea Roşie a permis comerţului cu condimente prin Orientul Mijlociu musulman să supravieţuiască pentru o perioadă mai lungă de timp.

Îngrijoraţi din cauza succesului în creştere obţinut de portughezi în Oceanul Indian şi conştienţi de propriile lor slăbiciuni în chestiuni navale, mamelucii au cerut ajutorul sultanului otoman care, în 1515, a trimis lemn pentru construirea de nave şi comandanţi cu care escadrele mameluco-otomane să fie echipate. În mod caraghios, în perioada 1516-1517, când otomanii erau pe cale de a cuceri Sultanatul Mameluc, otomanii şi mamelucii continuau să conducă operaţiuni navale comune împotriva portughezilor. În 1517, o escadră portugheză sub comanda lui Lopo Soares de

Albergaria a intrat în Marea Roşie şi a atacat o flotă mamelucă, aflată sub comandă otomană, la Jeddah, port de care depindea Mecca. În acest context, atacul portughezilor constituia, probabil, cea mai mare ameninţare la adresa celor două oraşe sfinte ale islamului de la navele trimise în zonă de Reynald de Chatillon la sfârşitul secolului al XII-lea. Fără îndoială încurajaţi de datoria de a proteja oraşele, musulmanii au respins atacul portughezilor, astfel încât Marea Roşie a rămas sub controlul lor.

Odată cucerit Sultanatul Mameluc de către otomani, lupta cu portughezii purtată în Oceanul Indian devenea o preocupare directă. Această datorie a ajuns într-un punct critic, după ce otomanii au cucerit Irakul de la persani şi au ajuns la Golful Persic prin Basra. În 1538, otomanii au trimis o expediţie în India pentru a susţine rezistenţa locală în lupta împotriva portughezilor, însă atacul asupra oraşului Diu a fost respins. Mai important decât atât, însă, expediţia a lăsat în urmă o garnizoană otomană la Aden, cu scopul de a întări controlul musulman asupra accesului în Marea Roşie. În Golful Persic, otomanii au încercat să câştige accesul la Oceanul Indian prin capturarea bazei portugheze de la Hormuz, în 1552, însă fără succes. În anii 1560, sultanul din Aceh, situat în Sumatra îndepărtată, a cerut ajutorul otomanilor împotriva portughezilor din Indiile de Est. Câteva nave otomane, oameni şi arme au ajuns, într-un final, la Aceh, doar că atacurile sultanului asupra oraşului Malacca au eşuat.

Portughezii l-au căutat pe legendarul „părinte Ioan", presupusul rege creştin din est, care ar putea să-i ajute în lupta împotriva necredincioşilor. Nu i-au gasit, însă, decât pe creştinii din Etiopia, care în loc să-i ajute, aveau, mai degrabă, ei înşişi nevoie de ajutor. Începând din anii 1520, un jihad condus de Ahmad Gran a cucerit cea mai mare parte din Etiopia, dar în anii 1540, portughezii au trimis muschetari în ajutorul creştinilor asediaţi. Ahmad Gran apucase să le ceară otomanilor arme de foc, dar a fos ucis de trupele portugheze în 1543. Creştinii etiopieni şi-au recăpătat aproape

întreaga țară până în 1555, cu toate că otomanii își înființaseră o garnizoană la Massawa, pe coasta Mării Roșii aflată în apropiere.

Cucerirea Sultanatului Mameluc a adus otomanilor nu doar noi preocupări maritime în Oceanul Indian, ci i-a adus pe teritoriul Africii de Nord, de unde și o nouă confruntare cu creștinii. După consolidarea influenței otomane în Egipt, aceasta s-a extins spre vest de-a lungul coastei nord-africane, aducându-i pentru prima dată în conflict direct cu spaniolii. Lupta pe mare dintre otomani și venețieni în estul Mediteranei se combina acum cu un război naval mai larg împotriva spaniolilor, în centrul și vestul Mediteranei. Carol de Habsburg devenise rege al Spaniei în 1516 și împărat al Sfântului Imperiu Roman în 1520, după care și-a luat numele de Carol al V-lea sau Carol Quintul. Urmaș al vechilor tradiții cruciate, Carol era pregătit să lupte împotriva otomanilor în Marea Mediterană, doar că habsburgii aveau să-i întâlnească prima oară pe turci în Ungaria.

SOLIMAN OBȚINE VICTORII

Sultanul Selim I și-a petrecut cea mai mare parte din domnie luptând împotriva altor musulmani: mai întâi persanii safavizi, apoi mamelucii. Părea de datoria fiului și succesorului său, Soliman (numit „Magnificul" de către creștini și „Legiuitorul", de către musulmani) să reînvie jihadul împotriva creștinilor. În 1521, Soliman a cucerit Belgradul, care îl sfidase pe cuceritorul Constantinopolului, Mehmed al II-lea, deschizând astfel calea spre alte avansări în Balcani. În 1522, însă, Soliman s-a întors împotriva altui bastion creștin care respinsese atacurile marelui Mehmed: Insula Rodos, care încă se afla sub stăpânirea Cavalerilor Ospitalieri. După un asediu îndelungat, cavalerii au acceptat termenii permisivi impuși de sultan și s-au retras în Creta la începutul lui 1523.

După aceste două succese împotriva creștinilor, Soliman a decis să atace Regatul Ungariei care, de la sfârșitul secolului al

XIV-lea, funcţionase pe post de „scut al creştinătăţii". În loc să aştepte să fie atacat în capitala Buda, Regele Ludovic al II-lea al Ungariei şi-a condus armata înspre sud şi a înfruntat forţele lui Soliman la Mohács, în august 1526. Armata maghiară nu mai era forţa experimentată pe care Matei Corvin o crease în urmă cu un secol. Aceasta redevenise o grupare de recruţi feudali, principala forţă de atac fiind reprezentată de cavaleria în armură. Regele Ludovic şi-a condus cavaleria într-o serie de atacuri împotriva inamicului, raportând, la început, câteva victorii împotriva cavaleriei reduse numeric a otomanilor. Ulterior, însă, cavalerii unguri au dat peste o linie a artileriei otomane, dublată, în spate, de infanteria ieniceră echipată cu arme de foc. Atacatorii au fost seceraţi fără ezitare, iar când cavaleria otomană a contraatacat, armata maghiară a cedat şi a rupt-o la fugă, iar Regele Ludovic şi-a pierdut viaţa în luptă. Armata lui Soliman a înaintat spre Buda, pe care a jefuit-o. Din prada capturată făceau parte şi două arme uriaşe de asediu pe care maghiarii i le luaseră lui Mehmed Cuceritorul la Belgrad, în 1456.

Soliman nu intenţionase să ocupe Ungaria pentru totdeauna. Mai degrabă, scopul acestuia era instalarea unui conducător-marionetă pe care să-l facă vasalul său. Regele defunct Ludovic fusese căsătorit cu o prinţesă din dinastia de Habsburg, prin urmare, cumnaţii săi erau împăratul Carol al V-lea şi Ferdinand, împăratul Austriei. Ferdinand pretindea, acum, coroana Ungariei, însă majoritatea nobililor unguri care supravieţuiseră măcelului de la Mohács îl susţineau pe Ioan Zápolya, candidatul susţinut de Soliman. Ferdinand, ales rege de un grup minoritar de nobili, a refuzat să accepte această situaţie şi l-a atacat pe regele clientelar.

Această acţiune l-a determinat pe Soliman să lanseze o campanie împotriva Austriei. În mai 1529, sultanul otoman şi-a condus armata la nord de Constantinopol, însă vremea potrivnică i-a încetinit, astfel că au ajuns la Buda abia în august. Vremea rea a continuat să-i încetinească şi în Austria, aşa încât multe dintre

armele mari de asediu au fost abandonate pe drum. Ferdinand a fugit în Boemia, lăsând apărarea capitalei în grija lui Nicholas, Graf von Salm (conte de Salm). Soliman a început atacul Vienei în septembrie, însă în lipsa celei mai mari părţi din artileria de asediu, aceasta a trebuit să se bazeze pe ieniceri pentru a dărâma zidurile oraşului. În ciuda câtorva mine care au fost detonate la baza zidurilor şi atacurilor disperate, austriecii au continuat să reziste. După numai câteva săptămâni, Soliman a decis să nu mai continue asediul şi să-şi retragă armata până la venirea iernii.

Ferdinand continua să refuze aranjamentul pe care otomanii l-au impus Ungariei, aşa că, în 1532, Soliman a lansat a doua tentativă de atac asupra Vienei. De data aceasta, însă, fratele lui Ferdinand, Împăratul Carol al V-lea implicase vestul Europei şi adunase o mare armată, din care făceau parte inclusiv trupe spaniole, italiene şi germane, în fruntea cărora a pornit spre Viena. Aceasta era prima mare armată din vestul Europei care avea să lupte împotriva turcilor otomani după cea care fusese nimicită la Nicopole, în 1396. În faţa numeroaselor forţe creştine, Soliman a considerat că discreţia este mai bună decât vitejia, aşa încât şi-a retras armata fără să atace capitala austriacă. Împăratul nu îşi susţinea, însă, fratele întru totul, astfel că, în 1533, Ferdinand a fost forţat să accepte o pace de compromis cu otomanii. Ioan Zápolya avea să conducă Transilvania şi cea mai mare parte din Ungaria, ca vasal al otomanilor, în timp ce Ferdinand avea să plătească tribut sultanului pentru mica parte din Ungaria în care îşi menţinuse autoritatea. În mai puţin de un deceniu, Soliman a obţinut câteva succese importante împotriva creştinilor din estul Europei şi aproape că a cucerit Viena. Realizările lui nu s-au datorat, însă, doar puterii şi îndemânării otomanilor, habsburgii fiind implicaţi şi pe alte fronturi.

Apariţia şi răspândirea protestantismului a dus la conflict cu Germania, însă principala problemă a lui Carol al V-lea în Vest era conflictul pe care l-a avut pentru mult timp cu Francisc I al

Franței. Francezii fuseseră probabil cei mai consecvenți susținători ai cruciadelor purtate împotriva musulmanilor în perioada medievală, însă, în1535, Francisc avea să facă un pas revoluționar încheind o alianță secretă cu turcii otomani împotriva inamicului creștin, habsburgii. Protestantismul era una dintre amenințările la adresa unității creștine, o alta era o abordare seculară a relațiilor internaționale pe care Francisc o punea în practică. Câteva dintre noile state-națiune din Europa erau din ce în ce mai pregătite să-și pună interesele înaintea celor ale comunității creștine mai largi.

Soliman putea să-i ajute pe francezi ținând forțele habsburgice angajate la frontiera maghiară, însă puterea maritimă din ce în ce mai mare a otomanilor i-a permis sultanului să-i susțină și direct pe francezi în centrul și vestul Mediteranei.

PIRAȚII BARBARI ȘI BARBAROSSA

Porturile din nordul musulman al Africii îi echipaseră pe corsari să atace coastele și navele creștine cu mult înainte de secolul al XVI-lea. Expulzarea musulmanilor din Peninsula Iberică după anul 1492 a oferit o bază mai largă de noi recruți care aveau motive în plus pentru a-i urî pe creștini. Acești războinici de pe mare care au luptat împotriva creștinilor au ajuns să fie cunoscuți acestora drept pirații barbari, „barbar" fiind derivat de la numele locuitorilor acestor coaste, berberi. În realitate, puțini dintre acești pirați erau berberi, majoritatea venind în porturile din Africa de Nord din alte zone, precum Peninsula Iberică și Anatolia, în timp ce mulți erau creștini apostați, fie sclavi convertiți, fie exilați. La începutul secolului al XVI-lea, înființarea unor fortărețe spaniole în diferite porturi din nordul Africii a limitat activitatea piraților, însă lucrurile au început să se schimbe odată cu dezvoltarea noii forțe reprezentate de frații Barbarossa.

Originari din Insula Lesbos, localizată în Marea Egee, frații au câștigat o experiență semnificativă atacându-i pe creștini, înainte

ca aceştia să cucerească Algerul în 1516. Aruj, fratele cel mare şi primul cunoscut drept Barbarossa („barbă roşie"), a fost ucis de spanioli în 1518, după care fratele său, Khizr, a preluat controlul asupra Algerului, moştenind şi porecla lui Aruj. Întrucât ameninţarea spaniolă era din ce în ce mai mare, Barbarossa a hotărât să se supună sultanului otoman, Selim I, primind, în schimb, o forţă de ieniceri. În anii ce au urmat, Barbarossa şi căpitanii săi au făcut incursiuni în aproape tot vestul Mediteranei, vizând mai ales ţinte spaniole. În 1530, spaniolii au dat Malta şi Tripoli (din Libia) Ospitalierilor, care în sfârşit primeau un teritoriu după ce părăsiseră Rodosul, în 1524. Cavalerii au transformat aceste locuri în baze importante de unde corsarii creştini (piraţi, în percepţia musulmanilor) puteau lansa un război sfânt împotriva lui Barbarossa şi a oamenilor săi.

În 1532, Andrea Doria, un amiral genovez aflat în serviciul spaniolilor, a ocupat câteva fortăreţe de pe coasta grecească şi a zădărnicit încercările otomanilor de a le recuceri. Această situaţie l-a îngrijorat pe Sultanul Soliman, care l-a adus pe Barbarossa la Constantinopol pentru a inspecta şi a reface flota otomană. Acum „capudan-paşă", cea mai înaltă funcţie a flotei otomane, Barbarossa a condus-o pe aceasta spre vest, în 1534. După ce a prădat sudul Italiei, acesta s-a îndreptat spre Tunis, unde l-a înlăturat rapid pe conducătorul musulman prospaniol. Ca reacţie, Împăratul Carol al V-lea a organizat o cruciadă pe care a condus-o personal împotriva Tunisului, în 1535. Barbarossa a fost înfrânt, iar Tunisul a fost jefuit. Creştinii au înapoiat oraşul distrus conducătorului-marionetă, dar au păstrat o garnizoană în La Goletta, care controla întregul port. Carol al V-lea a restabilit cordonul habsburgic de la o margine la cealaltă a centrului Mediteranei, incluzând Sicilia, Malta, Tunis şi Tripoli, care a ţinut piept tentativelor flotei otomane de a pătrunde în vestul Mediteranei, cu toate că nu a putut împiedica raidurile făcute din baze precum Algerul.

În 1537, otomanii au încercat să securizeze intrarea în Marea Adriatică, în situația unei invazii în Italia. Barbarossa a distrus coasta italiană, însă asediul lui Soliman asupra fortăreței ocupate de venețienii din Corfu a fost un eșec. Barbarossa s-a întors în zonă anul următor, însă, deși a învins flota lui Andrea Doria în Bătălia de la Preveza, acesta nu a avut nicio șansă să captureze Corfu. Părea că Soliman nu avea mai multe șanse să traverseze Strâmtoarea Otranto pentru a invada Italia decât avusese Mehmet al II-lea în anii 1480-1481. Venețienii fuseseră atrași în războiul cu otomanii împotriva voinței lor, astfel încât au profitat de ocazie să facă pace cu partenerii lor de comerț în 1540.

Barbarossa a rămas la Constantinopol, însă locotenenții săi aflați în Alger au continuat să atace coastele și navele creștine. În 1541, Carol al V-lea a hotărât să rezolve problema Algerului o dată pentru totdeauna, așa încât a adunat o flotă mare și o armată numeroasă. Din păcate, forțele au plecat târziu în an, iar o furtună puternică le-a distrus aproape în totalitate, la scurt timp după ce au ajuns în Alger.

În 1543, Barbarossa a condus o flotă otomană spre Vest pentru a coopera cu francezii împotriva habsburgilor. După ce a atacat coasta italiană, Barbarossa i-a ajutat pe francezi să captureze Nisa, care s-ar părea că ar fi fost jefuită, mai degrabă de francezi decât de turci. Barbarossa și flota sa au petrecut iarna din 1543-1544 în Toulon, de unde toți locuitorii creștini au fost mutați temporar. În 1544, flota otomană s-a întors acasă după raidurile obișnuite asupra Italiei. O asemenea asociere fățișă a francezilor cu turcii a provocat indignare în aproape întreaga Europă creștină.

Când Barbarossa a murit, în 1546, flota otomană controla estul Mediteranei, în timp ce pirații barbari continuau să exercite presiune pe partea de vest a mării. Bariera habsburgică din centrul Mediteranei a continuat să existe, însă, fără ca vreun efort conjugat al otomanilor să fi încercat să o spargă. Acest lucru avea

să se întâmple după 1550, dar, pentru moment, Soliman era angajat la frontiera maghiară.

IMPASUL DIN UNGARIA ŞI AVENTURA DIN RUSIA

Regele-marionetă al Ungariei instalat de otomani a murit în 1540, după care Ferdinand de Habsburg a încercat să obţină controlul asupra întregului regat. Acest lucru era inacceptabil pentru Suleiman, care a invadat Ungaria în 1541, după care, pentru prima dată, a început să o conducă în mod direct, drept o provincie otomană. Războiul s-a prelungit până în 1547, când Ferdinand a recunoscut controlul otoman asupra celei mai mari părţi din Ungaria. Conducătorul habsburg şi-a trimis forţele în Transilvania în 1551, mişcare ce a atras un răspuns puternic din partea otomanilor un an mai târziu, când au capturat Timişoara. Războiul a continuat până în 1562, doar că, precum conflictele anterioare din zonă, acesta a constat mai ales în raiduri şi asedii ocazionale. Niciuna dintre părţi nu părea pregătită să rişte o întâlnire decisivă pe câmpul de luptă, iar acest lucru se datora faptului că ambele puteri erau implicate în conflicte în alte părţi. Pentru habsburgi, acestea erau, de cele mai multe ori, războaie împotriva inamicilor precum francezii, în timp ce pentru otomani, acestea vizau în special războiul împotriva persanilor.

După ce Ferdinand a murit în 1564, războiul a fost reluat în Ungaria. Soliman însuşi şi-a condus trupele în asediul împotriva oraşului Szigetvár în 1566, însă comandantul croat al garnizoanei, Nikola Zrinski, a rezistat cu îndârjire. Sultanul a murit în cortul său înainte de căderea oraşului, în vreme ce Zrinski şi oamenii săi au fost cu toţii ucişi într-o ultima încercare disperată de ieşire. După moartea lui Soliman, frontul maghiar nu a mai dus nicio luptă majoră mai mult de douăzeci de ani. Ambele părţi erau pregătite să accepte că lupta ajunsese într-un punct mort.

Otomanii au luat în calcul un nou element pentru strategia lor atunci când statul rus aflat în creştere a învins şi a absorbit hanatele musulmane de-a lungul râului Volga, la mijlocul secolului al XVI-lea. Mongolii (sau tătarii, aşa cum îi numeau ruşii) Hoardei de Aur au transformat principalităţile ruseşti în vasalii săi, în secolul al XIII-lea. Ulterior, foştii tătari păgâni s-au convertit la islam, îndepărtându-se şi mai mult de supuşii creştini. În secolul al XV-lea, statele ruseşti au început să se unească sub Marele Cnezat al Moscovei şi au fost încurajate să scape de sub „jugul tătăresc". În aceeaşi perioadă, Hoarda de Aur a început să se dezintegreze. Într-o primă fază, aceasta s-a rupt în hanatele Kazanului şi „Marea Hoardă", ca mai apoi şi hanatele Astrahanului şi Crimeii să o apuce fiecare pe drumul său. În jurul anului 1475, conducătorul tătarilor din Crimeea a devenit vasal al sultanului otoman, timp în care celelalte hanate au încercat să-şi păstreze independenţa. Pe măsură ce prinţii moscoviţi au început, însă, să pună din ce în ce mai multă presiune pe Hanatul Kazanului, conducătorul acestuia s-a declarat vasal al otomanilor în 1524, doar că un han pro-rus avea să-l înlăture de la putere în scurt timp.

În 1533, Ivan al IV-lea „cel Groaznic" a devenit conducătorul Marelui Cnezat al Moscovei şi a fost primul care s-a numit pe sine „ţar" („cezar"), prin care a recunoscut pretenţia familiei sale de a-şi avea rădăcinile în Imperiul Bizantin. Începând din 1545, Ivan a făcut eforturi hotărâte de a cuceri Hanatul Kazanului, ceea ce a şi reuşit, într-un final, în 1552. După aceea, şi-a trimis armatele spre sud, unde acestea au preluat controlul asupra Hanatului Astrahanului, în 1556. Controlul asupra întregii zone a fluviului Volga şi până la Marea Caspică a oferit noi rute atât pentru soldaţii ruşi, cât şi pentru comercianţi. Înspre est, dincolo de Munţii Ural, în Siberia, se aflau doar câteva state tătare musulmane care se opuneau înaintării ruse, în timp ce la sud, puteau fi create noi legături comerciale cu Persia şi India.

Succesul lui Ivan cel Groaznic i-a adus posesiuni pe malul nordic al Mării Caspice, situate relativ aproape de Marea Neagră, de unde şi potenţiala ameninţare la adresa dominaţiei otomane. Mehmed Sokollu, marele vizir de origine bosniacă al Sultanului Selim al II-lea, a reacţionat la înaintarea rusă propunând construirea unui canal de la râul Don la râul Volga. Odată implementată, ideea avea să le permită flotelor otomane să navigheze din Marea Neagră în Marea Caspică, după care puteau fie să-i atace pe ruşi, fie să traverseze spre malurile de sud ale Mării Caspice, pentru a-i ataca pe perşi. În 1569, o forţă otomană a fost trimisă în stepă pentru a începe construcţia canalului, doar că proiectul a eşuat în curând din cauza atacurilor ruşilor.

Reacţia musulmanilor la înaintarea rusească a fost mult mai distrugătoare. În 1571, Devlet-Giray, tătar din Crimeea, a invadat Mosova. Ţarul Ivan a fugit la Vologda, o mai mare parte din Moscova a fost arsă şi mulţi dintre locuitorii săi au fost luaţi sclavi de călăreţii tătari. Anul următor, însă, o armată tătară invadatoare a suferit o înfrângere zdrobitoare la Molodi. Cu toate acestea, ruşii nu au mai avansat spre Marea Neagră. În schimb, aceştia s-au îndreptat spre est, începând cucerirea Siberiei în anii 1580.

Proiectul de canal al lui Mehmed Sokollu care avea ca scop stăvilirea înaintării ruse se completa cu intenţia acestuia de a construi un canal de Suez care să permită flotelor otomane să se mişte cu uşurinţă din Mediterana în Marea Roşie şi Oceanul Indian. Această capabilitate nu doar că le-ar fi permis otomanilor să acţioneze împotriva provinciilor care se răsculau frecvent, precum Yemenul, ci le-ar fi permis şi să conducă operaţiuni mai eficiente împotriva portughezilor, în mările din est. Deşi pentru construirea canalul Don-Volga s-au făcut ceva demersuri, proiectul canalului de Suez a rămas doar la nivel de plan. Aceste proiecte pentru construirea de canale erau închipute, doar că peste secole, la mijlocul secolului al XVI-lea, otomanii chiar au dus la îndeplinire planurile maritime realiste în Mediterana.

CONFLICT ÎN JURUL CORDONULUI

În 1550, cea mai mare parte din estul Mediteranei se afla sub control otoman. Genovezii încă mai aveau ceva influenţă în Chios, în timp ce veneţienii deţineau insule mai importante, precum Creta şi Cipru. Italienii, însă, erau mai interesaţi de comerţ decât de război. Insulele lor nu erau baze pentru atacuri creştine asupra Imperiului Otoman, ocupaţia lor de bază fiind comerţul paşnic. În vestul Mediteranei, corsarii berbari stăpâneau câteva porturi de-a lungul coastei nord africane, Algerul fiind cel mai important dintre acestea. Cu toate că atacurile acestora asupra coastelor şi navelor creştine reprezentau o neplăcere constantă, corsarii nu puteau avea un impact major asupra conflictului mai larg dintre creştini şi musulmani fără prezenţa flotei otomane la Constantinopol. Pentru a ajunge în vestul Mediteranei, o asemenea flotă imperială ar fi trebuit, în primul rând, să rupă cordonul habsburgic aflat în centrul mării. Deţinând Napoli, Sicilia, Malta şi o serie de porturi din nordul Africii, habsburgii şi aliaţii lor navali încercau deopotrivă să ţină principala flotă otomană în estul Mediteranei şi să limiteze acţiunile corsarilor musulmani. Habsburgii spanioli aveau avantajul că cea mai mare parte din navele lor de război le erau asigurate de italieni, ale căror baze se aflau la îndemână, în timp ce flota otomană trebuia să vină tocmai de la Constantinopol.

Bazele erau esenţiale în lupta dintre creştini şi musulmani din această perioadă, atât pentru strategia de pe uscat, cât şi pentru cea de pe mare. Din bazele aflate la graniţele otomane, luptătorii în războiul sfânt (*ghazi*) aflaţi la frontieră puteau face incursiuni în teritoriul inamic şi extinde dominaţia islamică. Aceştia nu puteau, însă, să cucerească vreo fortăreaţă inamică fără ajutor din partea unei expediţii imperiale de la Constantinopol. Odată ce o nouă bază era cucerită, aceasta era folosită de atacatorii *ghazi* pentru a extinde dominaţia musulmană asupra altor teritorii. Bătăliile majore cu inamicul erau pe cât posibil evitate. Pe uscat,

acest proces se desfăşura în felul următor: Soliman pornea o campanie în fruntea armatei sale din Constantinopol, asedia câteva fortăreţe creştine, iar apoi le lăsa *ghazi*-ilor locali pentru a le folosi ca noi baze. Pe mare, flota otomană aducea trupe şi arme de asediu de la Constantinopol pentru a-i ajuta pe corsarii locali să atace porturile deţinute de creştini. Odată ce acestea erau cucerite, porturile erau predate luptătorilor *ghazi* de pe mare pentru a-şi întemeia o nouă bază. Astfel de baze erau extrem de importante în luptele cu galere de război care au dominat Mediterana în secolul al XVI-lea. Galerele operau pe o rază limitată de acţiune din cauza incapacităţii acestora de a transporta provizii mari de hrană şi apă, motiv pentru care depindeau de proximitatea de baze-prietene unde puteau fi reaprovizionate.

Centrul Mediteranei avea să devină principala miză a războiului naval dintre creştini şi musulmani, porturile trecând, în mod regulat, când în mâna unora, când în mâna altora. Habsburgii spanioli au încercat tot timpul să-şi întărească cordonul de apărare, în timp ce musulmanii au încercat să-l spargă şi să pătrundă dincolo de el. În 1550, Andrea Doria a adus creştinilor noi baze prin cucerirea oraşelor Mahdia şi Monastir, aflate pe coasta tunisiană. Ca răspuns, în 1551, musulmanii au asediat oraşul Tripoli din Libia, care era stăpânit de Ospitalieri. Într-un final, cavalerii au fost nevoiţi să cedeze, doar că ambasadorul francez, care se afla împreună cu forţele atacatoare, i-a convins pe turci să le propună învinşilor nişte condiţii îngăduitoare. Otomanii au fost deranjaţi de purtarea ambasadorului în condiţiile în care se presupunea că Franţa era aliatul lor. De asemenea, turcii au mai remarcat şi că printre Ospitalieri se aflau destui francezi. În următorii câţiva ani, otomanii au obţinut şi mai mult succes făcând câteva incursiuni în vestul Mediteranei împreună cu francezii, însă nu şi-au petrecut niciodată iarna acolo aşa cum făcuse Barbarossa în 1543-1544. Recucerirea, în 1555, a oraşului Bougie, aflat pe coasta algeriană, a fost socotit drept încă un succes al musulmanilor.

După ce Regele Filip al II-lea al Spaniei a încheiat o pace cu Franța în 1558, acesta a câștigat mai mult timp și mai multe resurse cu care să contribuie la războiul împotriva otomanilor din Mediterana. Tripoli fusese transformată într-o bază majoră pentru corsari, astfel încât viceregele spaniol din Sicilia a sugerat, în 1559, cucerirea acesteia. Regele a aprobat expediția, iar forțele militare s-au adunat la Siracuza: o flotă formată din 90 de vase comandate de Gian Andrea Doria, strănepot al lui Andrea Doria, 12 000 de trupe comandate de Ducele de Medinaceli, viceregele Siciliei. Expediția a fost lansată în decembrie 1559, însă a fost nevoită să se întoarcă din cauza furtunilor. Plecând din nou în martie 1560, forțele militare s-a îndreptat, inițial, spre Insula Djerba, care avea să fie folosită ca bază de atac asupra orașului Tripoli.

Din păcate, întârzierile de lansare a expediției au permis ca informații despre aceasta și despre scopurile sale să ajungă la Constantinopol. Trupe otomane au fost îmbarcate pe o flotă otomană, sub conducerea lui Piali Pașa, care a pornit spre vest. În mai 1560, otomanii au luat forța militară spaniolă prin surprindere la Djerba, unde au înfrânt flota și au baricadat armata pe insulă. Doria și Medinaceli au scăpat, însă 10 000 de trupe au fost forțate, într-un final, să se predea turcilor. Prizonierii au fost purtați pe străzile Constantinopolului pentru a deveni sclavi. Djerba a fost una dintre cele mai devastatoare înfrângeri suferite de Spania în secolul al XVI-lea.

În ciuda acestui fapt, otomanii nu prea au reușit să exploateze victoria obținută la Djerba. O încercare a musulmanilor de a recuceri Oranul, în 1563, a fost respinsă, iar până în 1564, flota spaniolă și-a recăpătat forța de dinainte. În 1565, Sultanul Soliman a hotărât să inițieze un atac asupra Insulei Malta, ultima fortăreață a Ospitalierilor. Aceasta nu era doar o bază importantă pentru corsarii creștini care avea potențialul de a oferi avantaje similare pentru musulmani, dar putea fi și un loc unde puteau fi adunate forțele pentru o invazie în Sicilia sau Italia. Flota otomană, aflată

tot sub comanda lui Piali Paşa, avea să ia la bord o armată de 40 000 de oameni condusă de Mustafa Paşa pentru a ataca Malta. Corsari din Africa de Nord precum Dragut aveau să asigure forţe suplimentare.

Marele maestru al Ospitalierilor, Jean de la Valette, avea la dispoziţie doar 600 de membri ai ordinului care să ţină piept invadatorilor. Reforma accentuase dominaţia latină asupra Ospitalierilor. Probabil majoritatea cavalerilor erau francezi, precum marele maestru, în timp ce restul erau spanioli, portughezi şi italieni. Germani erau câţiva, în timp ce contingentul englez mai număra un singur cavaler, Oliver Starkey, care era secretarul lui la Vallette. Spanioli şi alţi soldaţi străini formau un alt contingent pe insulă, în timp ce populaţia malteză locală punea la dispoziţie o forţă de miliţie. Cu totul, creştinii aveau doar 8000-9000 de apărători. Forţele ospitaliere erau concentrate în poziţii de apărare în jurul Marelui Port, cele trei fortăreţe principale fiind Sf.. Elmo, Senglea şi Birgu. Cavalerii sperau ca viceregele spaniol din Sicilia să vină repede în ajutorul lor, însă au fost dezamăgiţi.

Forţele otomane au ajuns în Malta în mai 1565 şi, pentru început, acestea şi-au concentrat eforturile asupra fortului Sf. Elmo, bombardându-l şi asaltându-l timp de aproape o lună. Spre sfârşitul lunii iunie, acestea au reuşit, într-un final, să pătrundă înăuntru. Aproape întreaga garnizoană a fost ucisă, însă au existat numeroase victime şi de partea turcă, printre morţi numărându-se şi bătrânul corsar Dragut. În cele ce au urmat, armata otomană şi-a îndreptat toată atenţia asupra fortăreţelor Senglea şi Birgu, care au rezistat la atac după atac. Până la sfârşitul lunii august, armata otomană a fost slăbită din cauza soldaţilor căzuţi în luptă şi a celor răpuşi de boală, aşa încât comandanţii se gândeau să renunţe la asediu. Într-un final, aceştia au luat o decizie odată cu sosirea întârziată, la începutul lunii septembrie, a unor întăriri constând din 11 000 de oameni sub conducerea viceregelui Siciliei, Garcia de Toledo. Flota otomană împreună cu armata

s-au retras după ce au suferit o faimoasă înfrângere care a însufleţit întreaga lume creştină. Otomanii au pierdut aproximativ 20 000 de oameni, în timp ce apărătorii au pierdut şi ei alţi 5000, printre care 250 de cavaleri. După victoria obţinută, ospitalierii au construit un oraş nou şi foarte bine fortificat lângă Marele Port pe care l-au numit după conducătorul său: Valletta.

Deşi au fost înfrânţi în Malta, otomanii au recâştigat controlul asupra oraşului Tunis în 1569, astfel încât cucerirea şi recucerirea bazelor din jurul cordonului părea să nu se mai termine. De Crăciun, în 1568, spaniolii au suferit un şoc uriaş acasă când *morisco* (maurii creştinaţi) s-au revoltat în Munţii Alpujarras, la sud de Granada. Rebelii şi-au proclamat adevărata adeziune la islam, sperând să primească sprijin de la otomani sau măcar de la corsarii berberi, însă n-au primit prea mult ajutor. Până în primăvara anului 1570, se spune că erau 4000 de voluntari turci şi berberi care luptau cot la cot cu cei 30 000 de rebeli. Ioan al Austriei, un fiu ilegitim al lui Carol al V-lea, fusese însărcinat să comande trupele spaniole şi să înăbuşe revolta, astfel încât, până în noiembrie 1570, pacea fusese, în cea mai mare parte, reinstaurată. Răscoala, în care aproape 60 000 de oameni şi-au pierdut viaţa, a lăsat urme adânci şi o neîncredere profundă în *moriscos*. Expulzarea completă a acestora a fost propusă în 1582, însă nobilii din Valencia s-au opus din cauza faptului că *moriscos* reprezentau o mare parte din forţa de lucru din agricultură. Asemenea argumente economice au fost învinse, într-un final, de ostilitatea profundă a Bisericii spaniole şi a oamenilor faţă de „duşmanul din interior". Între 1609 şi 1614, populaţia de *moriscos* a fost, în sfârşit, expulzată: aproape 300 000 de persoane din totalul populaţiei spaniole de 8 milioane au fost deportate pe pământuri musulmane.

Succesorul lui Soliman, Selim al II-lea, era pregătit să acţioneze împotriva creştinilor, însă nu în îndepărtata Spanie. Insula Cipru, deţinută de veneţieni, reprezenta o ţintă mult mai apropiată. Veneţienii voiau cu orice preţ să evite să intre în război cu

otomanii, în special din raţiuni comerciale, astfel încât au intrat fără nicio tragere de inimă în război cu sultanul spre sfârşitul anilor 1530, însă doar pentru o scurtă perioadă de timp. Otomanii, însă, au atacat Ciprul în 1570. Nicosia a căzut pradă rapid, însă Famagusta avea să reziste până anul următor. Papa Pius al V-lea încuraja, acum, formarea unei ligi sfinte, care să lupte împotriva turcilor, astfel încât flota mixtă s-a adunat la Messina, în Sicilia, în toamna anului 1571. Flota era formată din peste 200 de galere dintre care peste 100 veneau din Veneţia, 63 din oraşele italiene aflate sub control spaniol (Sicilia, Napoli, Genova) şi doar 14 efectiv din Spania. Papalitatea a trimis alte 12, în timp ce Ospitalierii nu au putut asigura decât 3 galere, dat fiind faptul că peste jumătate din flota lor fusese distrusă în lupta împotriva corsarilor musulmani purtată cu un an în urmă. Noul ordin militar al Cavalerilor Sfântului Ştefan, fondat în Toscana, în 1562, pentru a lupta pe mare împotriva musulmanilor, i-a eclipsat pe Cavalerii de Malta, contribuind cu 5 galere. Ioan de Austria, care tocmai îi înfrânsese pe rebelii *morisco*, a fost însărcinat cu comanda flotei.

Ultima rezistenţă veneţiană din Cipru cedase tocmai în luna august, după care flota otomană a continuat să înainteze înspre vest, operând în capătul sudic al Mării Adriatice. Acum, Ioan de Austria conducea flota creştină încercând să localizeze inamicul, bătălia izbucnind lângă Lepanto, pe coasta de vest a Greciei, pe 7 octombrie 1571. Flota otomană de galere, condusă de Ali Paşa, număra ceva mai multe nave decât creştinii, care, însă, compensau prin numărul dublu de arme pe care îl aveau la bord. În total, peste 100 000 de oameni au luat parte la bătălie. Ali Paşa spera să distrugă flancurile liniei de galere ale creştinilor, pentru ca apoi să-şi canalizeze eforturile asupra centrului creştin, doar că planul nu prea a avut succes. Artileria navală creştină a scufundat multe dintre galerele turceşti, dar şi mai multe au fost capturate prin lupte crâncene corp la corp, după ce au fost abordate. Doar un mic grup

de nave otomane a mai scăpat, restul flotei fiind aproape în întregime scufundată sau capturată.

În această ultimă şi cea mai intensă luptă dintre flote formate din galere de război, creştinii au pierdut 12 astfel de galere şi 10 000 de oameni. Dintre galerele turceşti, 113 au fost scufundate, iar 117, capturate, otomanii pierzând 30 000 de oamenii, printre care s-a numărat şi comandantul flotei. Aproximativ 120 000 de sclavi creştini au fost eliberaţi din galerele turceşti. Victoria de la Lepanto a fost primită cu bucurie în întreaga Europă creştină, chiar şi în rândul protestanţilor. În aproape întreg secolul al XVI-lea a părut să existe un real pericol ca musulmanii să domine Mediterana de la un mal la altul, lucru care nu se mai întâmplase de secole. Acum părea că puterea maritimă creştină îşi reafirmase superioritatea.

Lepanto a fost, fără îndoială, cea mai mare înfrângere suferită de armata otomană de la victoria răsunătoare obţinută de Timur Lenk împotriva turcilor în Bătălia de la Ankara, din 1402. Aceasta a fost, deopotrivă, şi prima mare victorie a creştinilor împotriva otomanilor, nu doar din secolul al XVI-lea, ci tocmai de la pătrunderea turcilor în Europa, încă din secolul al XIV-lea. Și dacă bătălia s-ar fi purtat pe uscat şi în prezenţa sultanului, este foarte probabil ca urmările de la Lepanto să fi fost la fel de dezastruoase pentru Imperiul Otoman precum consecinţele înfrângerii de la Ankara. Cu toate acestea, indiferent de cât de zdrobitoare ar fi o înfrângere pe mare, aceasta nu ar putea fi niciodată fatală pentru o putere pe uscat de calibrul Imperiului Otoman.

Creştinii s-au bucurat, însă Lepanto s-a dovedit la scurt timp a nu fi o victorie atât de decisivă pe cat s-a sperat la început. Marele vizir otoman, Mehmed Sokollu, a reconstruit flota otomană la mărimea anterioară în doar douăsprezece luni, în timp ce creştinii victorioşi au început, în curând, să se certe între ei. Veneţienii voiau să recucerească Ciprul, dar spaniolii erau interesaţi doar de consolidarea cordonului din centrul Mediteranei. Veneţienii au

făcut pace cu otomanii în 1573, în același an în care spaniolii au capturat Tunisul, doar că otomanii au dovedit că nu-și pierduseră puterea recucerind orașul în 1574.

În curând, a devenit evident că habsburgii și otomanii ajunseseră într-un impas nu doar în Mediterana, ci și în câmpia maghiară. Armistițiile se făceau și se reînnoiau pe măsură ce forțele actorilor principali erau solicitate altundeva, spaniolii implicându-se în Revolta Olandeză, iar otomanii pornind un lung război împotriva perșilor. Spaniolii și-au păstrat, în cea mai mare parte, cordonul central din Mediterana și nicio flotă otomană n-a mai pătruns vreodată în vestul Mediteranei. Corsarii barbari, însă, supraviețuiseră și aveau să atace navele creștine pentru încă câteva secole.

Otomanii constituiseră o amenințare majoră pentru Europa creștină atât pe uscat, cât și pe mare, în aproape întreg secolul al XVI-lea. Uneori, așa cum a fost în timpul asediului asupra Vienei din 1529, părea că turcii vor pătrunde în inima continentului, doar că acest lucru nu s-a întâmplat. Flotele și armatele creștine puse la dispoziție, de obicei, de către habsburgii spanioli și austrieci au ținut piept amenințării otomane, astfel încât în ultimul sfert de secol ambele părți au fost pregătite să accepte un armistițiu. Acum, întrebarea era dacă otomanii își puteau aduna forțele pentru a lansa o nouă ofensivă sau inițiativa strategică va aparține părții creștine?

ULTIMA CRUCIADĂ ȘI INVAZIA AMERICANĂ

Imperiul de peste mări din Africa, Asia și America de Sud a adus beneficii materiale considerabile coroanei portugheze, dar interesul pentru Maroc nu a scăzut niciodată. Această țară nu a făcut niciodată parte din Imperiul Otoman și poate tocmai de aceea era o țintă mai ușoară pentru vechiul entuziasm cruciat împotriva musulmanilor. În aproape întreg secolul al XVI-lea, însă, ciocnirile

dintre portughezi şi marocani, pe care creştinii continuau să-i numească mauri, aveau loc mai ales în zona de coastă, unde cele două părţi tot pierdeau şi cucereau forturi unii de la ceilalţi. Apoi, Regele Sebastian a venit pe tronul Portugaliei în 1557 şi a dezvoltat un interes deosebit pentru ideea de cruciadă împotriva maurilor.

În 1578 s-a ivit o oportunitate pentru ca Sebastian să intervină în Maroc. Acesta spera să instaleze un conducător musulman marionetă în centrul ţării, iar pentru a realiza acest lucru, regele a organizat ceea se consideră a fi ultima cruciadă în stil vechi împotriva musulmanilor. Papa Grigore al XIII-lea a aprobat expediţia şi a oferit privilegii cruciaţilor. Aceasta a fost, în cea mai mare parte, o acţiune portugheză, cu toate că expediţia a numărat şi câteva trupe străine. Un catolic englez, Thomas Stucley, mergea împreună cu trupe spre Irlanda, unde intenţiona să se alăture rebelilor irlandezi în lupta acestora împotriva irlandezilor eretici. Posibilitatea de a se alătura unei cruciade împotriva necredincioşilor s-a dovedit, însă, mai îmbietoare decât războiul împotriva ereticilor, mai ales că Stucley luptase în Bătălia de la Lepanto. Contingentul său s-a alăturat puternicei armate cruciate formate din 20 000 de oameni. Din păcate, întregul proiect s-a dovedit a fi un dezastru. Regele Sebastian şi-a condus oamenii spre centrul Marocului, unde s-a ciocnit cu o armată marocană de 50 000 de oameni sub conducerea lui Abd al-Malik. Bătălia de la Alcazarquivir a avut loc în august 1578 şi s-a încheiat cu înfrângerea zdrobitoare a creştinilor. Regele Sebastian, Thomas Stucley şi, probabil, jumătate din armata cruciată au fost măcelăriţi.

Moartea regelui Sebastian care nu avea niciun urmaş a provocat grave probleme de succesiune la tronul Portugaliei. Prin urmare, în 1580, coroana Portugaliei i-a revenit Regelui Filip al II-lea al Spaniei, astfel încât pentru prima oară după opt secole de la apusul Imperiului Vizigot, Peninsula Iberică se afla din nou sub un singur conducător. Această situaţie nu avea să dureze, întrucât

Portugalia şi-a recâştigat independenţa în 1640, doar că, pentru moment, inamicii Spaniei, printre care englezii şi olandezii, erau deosebit de bucuroşi să atace atât ţinte portugheze cât şi ţinte spaniole.

Englezii au căutat să stabilească relaţii de prietenie cu rivalii Spaniei şi ai Portugaliei, inclusiv cei musulmani. Compania Levantului a stabilit relaţii comerciale cu otomanii, iar când, în 1593, un galion englez l-a adus pe ambasadorul englez la Constantinopol, locuitorii acestuia s-au minunat de câte tunuri avea nava şi de faptul că navigase mii de mile pentru a ajunge în oraşul lor. O asemenea navă de război de cursă lungă părea mult mai puternică decât galerele pe care se baza, în mare parte, puterea navală a musulmanilor.

Englezii au stabilit relaţii bune cu marocanii, capacitatea de cursă lungă a navelor acestora fiind cea care i-a determinat pe marocani să propună o expediţie comună împotriva spaniolilor, de un tip relativ nou. În 1603, conducătorul Marocului, Ahmad al-Mansur, i-a scris Reginei Elisabeta I a Angliei, pentru a-i propune ca trupe marocane şi engleze, îmbarcate pe nave englezeşti, să atace coloniile spaniole din Indiile de Vest, să-i expulzeze pe spanioli şi să colonizeze ei înşişi acele pământuri. Conducătorul marocan a precizat cu grijă faptul că, întrucât maurii sunt mai obişnuiţi cu căldura decât englezii, aceştia ar fi mai potriviţi pentru a fi colonişti permanenţi. Răspunsul reginei nu este consemnat. Aceasta, ca şi conducătorul marocan, a murit în anul 1603, iar succesorul său, regele Iacob I al Angliei, s-a dovedit a fi prospaniol şi antimusulman. Abia peste patru secole islamul militant a dat o lovitură decisivă în America de Nord.

8

CREŞTEREA ŞI DESCREŞTEREA IMPERIULUI OTOMAN 1600-1815

SALVAŢI DE MARII VIZIRI

Potrivit unor istorici, moartea lui Soliman Magnificul din 1566 a marcat sfârşitul măreţiei Imperiul Otoman. De atunci şi până la dispariţia sa, aproape 350 de ani mai târziu, se spune că imperiul s-a aflat într-un declin fatal. Sfârşitul otomanilor nu fusese niciodată inevitabil, însă, nici nu era evident că puterea musulmană s-ar fi aflat într-un declin grav până mai târziu în secolul al XVIII-lea. Imperiul Otoman din Europa nu şi-a atins potenţialul maxim până în anii 1670, forţele otomane fiind foarte aproape să cucerească Viena în 1683. Chiar şi în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, otomanii încă aveau capacitatea de a-i decima în luptă atât pe austrieci, cât şi pe ruşi. Cu toate că este evident că, începând cu anii 1700, Europa creştină a început să se teamă din ce în ce mai puţin de turcii otomani, acest lucru nu se datora neapărat faptului că imperiul intrase deja în perioada sa de declin. La sfârşitul secolului al XVI-lea, dacă vreo putere părea pe punctul de a se prăbuşi, aceasta nu era Imperiul Otoman, ci Franţa cea dezbinată de războaie civile religioase.

Este adevărat, însă, că după 1600 au început să apară semne de decădere la nivelul structurilor politice şi militare din Imperiul

Otoman. Otomanii centralizaseră fără milă guvernarea din imperiu, astfel încât întreaga putere era concentrată în mâinile sultanului – în consecinţă, prea multe depindeau de caracterul unui singur om. Primii zece sultani otomani până la Selim al II-lea demonstraseră, cu toţii, mai mult sau mai puţin, abilităţi de conducător. După moartea lui Soliman Magnificul în 1566, puţini sultani aveau caractere puternice, şi încă şi mai puţini îşi conduceau armatele pe câmpul de luptă. Puterea pierdută de sultani începea să fie preluată de ieniceri şi ulemale (lideri religioşi). Aceste grupuri erau pregătite să-i înlăture de la putere sau chiar să-i ucidă pe sultanii cu care nu erau de acord, Sultanul Osman al II-lea fiind primul care a murit în 1622. Această disidenţă risca să paralizeze însăşi guvernarea otomană. De obicei, doar un mare vizir (prim-ministrul) capabil, precum Mehmed Sokollu în secolul al XVI-lea, putea reda imperiului forţa de altă dată. Faptul că otomanii au continuat, la mijlocul secolului al XVII-lea, să obţină victorii împotriva creştinilor s-a datorat, în mare parte, unei serii de mari viziri din familia Koprulu, care au dominat afacerile otomane în aproape întreaga perioadă cuprinsă între 1656-1691.

Tot după 1600, instituţia militară care susţinea statul otoman şi care era formată din sclavi ieniceri şi spahii liberi, a început să intre în declin. După 1600, recrutarea de băieţi creştini, *devşirme*, nu s-a făcut decât de câteva ori, aşa încât ienicerii începuseră să fie recrutaţi din rândul musulmanilor de rând, şi nu al sclavilor convertiţi. Aceşti musulmani au obţinut, în scurt timp, dreptul de a da mai departe statutul şi privilegiile de ienicer fiilor lor, ceea ce a dus la scăderea calităţii şi disciplinei în rândul acestui corp. Numărul ienicerilor a crescut rapid, de la aproape 20 000 în 1566 la aproximativ 40 000 în 1610. Ienicerii au început să intervină în politică, punând propriile privilegii înaintea datoriei şi eficienţei militare.

Un alt motiv care a stat la baza expansiunii corpului ienicerilor a fost legat de schimbarea naturii războiului. În armatele din

Europa creştină, trupele erau compuse din tot mai mulţi infanterişti echipaţi cu arme de foc, în timp ce cavaleria a devenit mai puţin importantă. Date fiind originile sale nomade, armata otomană fusese compusă în cea mai mare parte din călăreţi, însă acum devenise necesar ca numărul ienicerilor să crească, cea mai mare parte dintre ei fiind infanterişti. Întrucât ienicerii îşi primeau leafa de la vistieria centrală otomană, a fost firesc să se reducă numărul spahiilor, călăreţii cărora li se dăduseră în grijă timaruri. În schimbul participării la luptă, aceştia puteau dispune după bunul plac de veniturile obţinute de pe urma acestor pământuri. Guvernul central voia ca pământurile să fie date în arendă pentru a putea obţine venituri maxime din care, ulterior, administraţia să-i poată plăti pe infanterişti. Nu doar că numărul spahiilor a scăzut, dar mulţi dintre cei cărora li s-au luat pământurile s-au apucat de tâlhării, dând peste cap ordinea publică din provincii.

Pe termen lung, aceste schimbări aveau să submineze puterea militară otomană, însă în aproape întreaga jumătate a secolului al XVII-lea, conflictul dintre creştini şi musulmani părea blocat pe frontul european. Otomanii şi habsburgii au intrat în aşa-zisul Război cel Lung în 1592, cu toate că durata sa nu a fost direct proporţională cu intensitatea sau hotărârea. Otomanii nu au putut să-şi exploateze victoria de la Keresztes, din 1596, întrucât disputele apărute între conducătorii Transilvaniei, Ţării Româneşti şi Moldovei le-a distras atenţia principalilor actori. Mihai Viteazul, domnul Ţării Româneşti, i-a învins pe turci la Călugăreni, în 1595, după care, pentru scurt timp, a unit cele trei provincii româneşti, fiind domnitorul acestora. Războiul dintre otomani şi austrieci s-a încheiat în 1606, în urma căruia doar câteva avanposturi de la frontieră au trecut, reciproc, sub cealaltă stăpânire. Turcii s-au ciocnit cu polonezii în Ucraina, în 1620-1621, în general, însă, atenţia puterilor creştine era îndreptată către Războiul de Treizeci de Ani şi către eforturile Franţei de a se redresa pentru a deveni principala putere creştină, în locul Spaniei. Cu toate că raidurile

maritime îndrăznețe pe care cazacii le făceau în jurul Mării Negre au scos la iveală declinul capabilității navale otomane, acțiunile acestora au fost, într-un final, curmate. În mod similar, succesele de început ale persanilor în noile războaie de frontieră s-au întors în favoarea turcilor în anii 1630, Bagdadul fiind recapturat în 1638. În câteva zone, însă, otomanii nu își mai exercitau puterea. Treptat, corsarii berberi au început să fie lăsați de capul lor, în timp ce în Oceanul Indian, portughezii se temeau acum mai mult de rivalii europeni precum olandezii decât de otomani.

Conflictul dintre creștini și musulmani avea să reapară în estul Mediteranei, în anii 1640. Venețienii încă dețineau Insula Creta, care se afla în apropierea căii maritime folosite de otomani pentru a ajunge de la Constantinopol în Egipt, însă făceau tot posibilul să nu îi deranjeze pe turci. Din păcate, corsarii creștini cărora Ospitalierii le permiseseră să navigheze dinspre coastele malteze nu erau la fel de precauți. În 1644, aceștia au acaparat o navă otomană care se îndrepta spre Alexandria și care avea la bord o încărcătură valoroasă și pasageri importanți. Captura a fost dusă în Creta pentru a fi împărțită. Cu toate că venețienii nu au fost direct implicați în acest incident, Sultanul Ibrahim a decis că aceasta era o scuză bună pentru a ataca insula și a înlătura ultima posesiune creștină din estul Mediteranei. În 1645, o forță otomană de 400 de nave și 60 000 de oameni a invadat Creta. Multora dintre locuitorii creștini ortodocși nu le-a părut rău că stăpânitorii catolici au fost înlocuiți cu musulmani mai toleranți. Până la sfârșitul anului 1648, întreaga insulă fusese supusă, cu excepția capitalei, Candia. Asediul portului a început, însă nu mulți au prevăzut că acesta urma să fie unul dintre cele mai îndelungate asedii din istorie, care a durat peste douăzeci de ani.

Atacul lansat de otomani asupra Ciprului, care era stăpânit de venețieni, din 1570, a dus la formarea imediată a unei ligi creștine sfinte împotriva turcilor, cele două părți ajungând să se lupte la Lepanto. La atacul asupra Cretei din 1645, însă, Europa creștină

a decis să nu aibă nicio reacţie. Papa nu a convocat o cruciadă pentru a-i ajuta pe veneţieni, iar statele din vestul Europei au adoptat, în mare măsură, o atitudine pragmatică, punându-şi propriile interese înaintea consideraţiilor religioase. Chiar şi aşa, în cei douăzeci de ani de asediu, voluntari străini şi mercenari din Italia, Franţa şi Germania şi chiar un contingent de Ospitalieri s-au alăturat apărării veneţiene în diferite perioade. În 1669, comandantul veneţian, Francisco Morosini, a decis că fortăreaţa nu mai rezista, motiv pentru care a negociat capitularea acesteia cu turcii.

După ce Candia a căzut, într-un final, se estima că au murit sau au fost rănite 30 000 de trupe creştine aflate în apărare, au fost lansate 96 de misiuni împotriva asediatorilor, au fost folosite 53 000 tone de praf de puşcă şi s-au tras 270 000 lovituri de tun.

Candia a rezistat asediului îndelungat, în mare parte, datorită declinului flotei otomane. Flota veneţiană era suficient de puternică încât să aprovizioneze Candia şi, în acelaşi timp, să tulbure comunicaţiile pe mare dintre turci şi forţele lor aflate în Creta. Amândouă părţile aveau acum în dotare atât galioane cât şi galere, dar veneţienii făcuseră, cu succes şi mai repede, tranziţia la galioane cu bordurile laterale drepte, care puteau căra baterii de artilerie largi, cu foarte multe tunuri. În 1649, veneţienii au învins flota otomană în apropiere de Smirna, iar în 1651 aceştia au înregistrat un succes similar lângă Naxos. Flota otomană a fost scoasă treptat din Marea Egee, iar în jurul anului 1656 forţa navală deţinută de veneţieni era atât de puternică, încât ameninţa să închidă Strâmtoarea Dardanele şi să înfometeze Constantinopolul. În urma eşecului unei încercări a flotei otomane de a rupe blocada, în capitală a izbucnit o revoluţie în urma căreia Mehmed Koprulu, de origine albaneză, a devenit mare vizir. În 1657, acesta a recâştigat insulele Tenedos şi Lemnos, ceea ce i-a lăsat pe veneţieni fără baze lângă Dardanele şi a pus capăt blocadei. Pe lângă intensificarea războiului împotriva Veneţiei, marele vizir a mai luat atitudine

şi împotriva conducătorului Transilvaniei, un vasal nesupus al otomanilor. Până la moartea lui Mehmed Koprulu în 1661, Transilvania reintrase sub control otoman.

Mehmed Koprulu a fost urmat de fiului său Ahmed, care a răspuns la amestecul habsburgilor din Transilvania invadând teritoriul austriac în 1663. Într-o campanie mai amplă din 1664 părea că turcii ar putea amenința Viena, însă aceştia au fost învinşi în Bătălia de la Saint Gotthard. Deşi au ieşit victorioşi din luptă, austriecii voiau cu orice preţ să facă pace, astfel încât, la scurt timp după bătălie, aceştia le-au propus otomanilor un acord în termeni foarte îngăduitori. În mod neobişnuit, din armata creştină care câştigase la Saint Gotthard făcuse parte şi un contingent semnificativ de trupe franceze. Încă din secolul al XVI-lea, din timpul lui Francisc I, Franţa fusese un aliat important al otomanilor, cele două forţe fiind unite de ura comună faţă de habsburgi. Această situaţie a fost reinstaurată rapid odată ce tânărul Ludovic al XIV-lea a obţinut un control mai mare asupra politicii externe franceze.

După ce a distrus şi ultima rezistenţă creştină din Creta în 1669, otomanii şi-au îndreptat atenţia spre războiul din Ucraina. Câteva dintre comunităţile de cazaci liberi din stepele ucraineene au cerut ajutorul otomanilor pentru a ţine în frâu înaintările polonezilor şi ruşilor. Otomanii, ajutaţi de tătarii din Crimeea, vasali ai Imperiului, au fost receptivi la solicitare, invadând Ucraina în 1672. Imediat după ce i-au învins pe polonezi, otomanii au capturat Kamienic Podolski, principalul oraş din Podolia. Ulterior, conducătorul armatei poloneze, Ioan Sobieski, a câştigat câteva victorii împotriva turcilor, după care a fost ales rege al Poloniei în 1674. Chiar şi în acest context, campaniile anuale purtate de turci au început să slăbească rezistenţa creştină, astfel că, în 1676, Sobieski a făcut pace cu otomanii şi le-a dat teritoriul Podoliei. Imperiul Otoman ajunsese acum la apogeul său teritorial din Europa.

Chiar înainte de încheierea acordului cu polonezii, cazacii, aliaţii otomanilor, i-au atacat pe ruşi, astfel încât turcii au continuat

să ducă campanii împotriva acestor doi adversari pentru încă câțiva ani. Până în 1681, evoluția situației din Ungaria a impus ca otomanii să facă pace cu rușii. Kara Mustafa, ginerele și succesorul lui Ahmed Koprulu, a făcut câteva concesii teritoriale rușilor, dar a păstrat Podolia. Între 1645 și 1680, otomanii au cucerit de la creștini atât Creta cât și o mare parte din Ucraina, fără ca aceștia să piardă din teritorii în schimb. Faptul că otomanii au condus campanii în Ucraina în fiecare an din 1672 până în 1680 a demonstrat că armata turcă încă era o forță formidabilă, doar că în curând avea să înfrunte cea mai mare provocare.

LA VIENA ȘI ÎNAPOI

În 1678, francezii au încercat să provoace o revoltă în rândul ungurilor aflați pe teritoriu habsburgic, eforturi curmate de încheierea păcii cu austriecii. După aceea, otomanii au fost cei care au început să agite spiritele în chestiunea ungurească, motiv pentru care l-au și recunoscut pe conducătorul rebel ca „prinț al Ungariei de Mijloc". Cum francezii încă reprezentau o amenințare în zona Rinului, Împăratul Leopold I a ezitat ca Austria să intre în război cu otomanii. Chiar și așa, agenți francezi l-au încurajat pe Kara Mustafa să înainteze spre Viena, făcând promisiuni că Franța nu va ajuta Austria. În vara anului 1683, marele vizir a condus pe teritoriul austriac o armată de peste 100 000 de oameni, la care s-au adăugat și contingente din statele vasale, respectiv Transilvania, Țara Românească, Moldova și Crimea. Aceasta era una dintre cele mai mari armate trimise vreodată de turci împotriva creștinilor, depășind cu mult forța austriacă care îi ținuse piept înainte și care număra 33 000 de oameni aflați sub conducerea lui Carol, duce de Lorena.

Leopold s-a rugat de alte state creștine să-i vină în ajutor în timp ce Papa Inocențiu al XI-lea a făcut presiuni ca toți catolicii să se unească împotriva turcilor.

Forţele germane şi poloneze au început să se adune pentru a le da o mână de ajutor austriecilor, însă turcii avansau rapid. Lăsând forţe sub acoperire să cucerească fortăreţele neocupate de la frontiera austriacă, Kara Mustafa a pornit direct spre Viena, de unde Leopold fugise la începutul lunii iulie pentru a se refugia la Passau, în Bavaria. Apărarea Vienei a fost lăsată în grija lui Graf Ernst Rudiger von Starhemberg, care a incendiat suburbiile oraşului, pentru ca otomanii să nu aibă unde să se ascundă. Viena a fost înconjurată de turci pe 16 iulie, iar atacatorii n-au aşteptat mult până să înceapă atacurile asupra zidurilor de apărare. Pentru că nu aveau la dispoziţie arme mari de asediu, otomanii mizau pe slăbirea apărării, obţinând, de altfel, un oarecare succes. Cu toate că numărul de victime era mare de ambele părţi, atât din cauza luptei cât şi din cauza bolilor, turcii progresau cu hotărâre. Pe 4 septembrie, când turcii erau aproape pe punctul de a pătrunde în Viena, Starhemberg a dat ordin să se tragă focuri de semnalizare pentru ca întăririle să intre în acţiune.

Întăririle constau într-o armată de aproximativ 60 000 austrieci, germani şi polonezi care au reuşit să se adune, până la sfârşitul lunii august, sub comanda generală a regelui polonez Ioan al III-lea Sobieski. La începutul lunii septembrie, armata a început să avanseze prin pădurile de pe dealurile aflate în apropiere de Viena. Cu toate că fusese informat despre mişcările inamice, Kara Mustafa nu s-a pregătit mai deloc pentru a face faţă atacului, lăsând artileria să continue asediul, în loc să o folosească împotriva armatei creştine care se apropia. Pe 12 septembrie 1683, forţele lui Sobieski i-au atacat şi i-a învins pe otomani în Bătălia de la Kahlenberg, chiar lângă oraş. Viena a fost salvată, iar forţele turceşti au fugit înapoi pe teritoriul lor, unde Kara Mustafa a primit răsplata obişnuită pentru o astfel de înfrângere majoră – strangularea, la ordinele sultanului.

În 1684, papa a făcut o ligă sfântă cu austriecii, polonezii şi veneţienii pentru a continua războiul împotriva otomanilor. Deşi

Rusia era un stat creştin ortodox, aceasta s-a alăturat Ligii Catolice în 1686. Aceasta era, probabil, cea mai grozavă coaliţie creştină pe care otomanii o înfruntaseră până atunci. Cu toate că membrii ligii nu prea au reuşit să-şi coordoneze operaţiunile, disciplina forţelor s-a dovedit a fi o provocare reală pentru turci, care au fost nevoiţi să-şi răspândească forţele pe mai multe fronturi, din sudul Greciei, trecând prin Ungaria, până în Ucraina. Chiar şi aşa, rezistenţa otomană a încetinit înaintarea creştinilor. Un atac austriac asupra oraşului Buda, din Ungaria, a fost înfrânt în 1684, şi abia în 1686 acesta a fost capturat. În cele ce au urmat, creştinii au început să înainteze din ce în ce mai repede. În august 1687, forţe austriece sub conducerea lui Carol de Lorena l-au învins pe marele vizir otoman, Soliman Paşa, în Bătălia de la Harkány. După înfrângerea sa, armata otomană s-a răzvrătit şi a refuzat să mai lupte timp de luni de zile. Până la sfârşitul anului 1688, Transilvania şi cea mai mare parte din Ungaria se aflau în mâinile austriecilor care cuceriseră de la turci inclusiv Belgradul. Anul următor, austriecii au ajuns în sud până la Skopje, în Macedonia, iar în 1690 au avansat până la Bucureşti, în Ţara Românească. Părea că otomanii urmau să fie îndepărtaţi complet din Balcani.

Din păcate pentru austrieci, aceştia au trebuit să trimită trupe în vestul Europei pentru a lupta împotriva francezilor, în ceea ce devenise războiul împotriva Ligii de la Augsburg. Acesta avea să se întindă pe aproape toată perioada anilor 1690, dându-le otomanilor ocazia să se redreseze din punct de vedere militar sub alt mare vizir din familia Koprulu, Fazil Mustafa, care a lansat în curând o contraofensivă de succes. Până la sfârşitul anilor 1690, turcii au recâştigat toate teritoriile pe care le pierduseră la sud de Dunăre, au reocupat Belgradul şi şi-au impus din nou autoritatea în Transilvania. Cucerirea Ungariei părea posibilă acum, dar în 1691, armata otomană a fost înfrântă de o forţă austriacă sub comanda lui Ludwig Wilhelm, Margraf de Baden în crâncena Bătălie de la Slankamen. O treime din armata austriacă a fost ucisă sau

rănită, însă pierderile de partea turcă erau şi mai mari, însuşi marele vizir Fazil Mustafa numărându-se printre cei ucişi.

O încercare a austriecilor de a recuceri Belgradul a eşuat în 1693, dar începând cu 1695, otomanilor începea din nou să le surâdă norocul odată cu venirea la putere a noului sultan, Mustafa al II-lea. Însă pentru că războiul împotriva lui Ludovic al XIV-lea al Franţei începuse să se aplaneze, austriecii au putut să trimită noi forţe pe frontul otoman, în frunte cu generalul care obţinuse o serie de succese în ultima perioadă, Prinţul Eugen de Savoia. În 1697, Eugen l-a luat prin surprindere pe Sultanul Mustafa la Zenta, în timp ce armata turcă trecea râul Tisa. Turcii au fost măcelăriţi, pierzând atunci, se spune, 30 000 de oameni faţă de doar cei 300 ai lui Eugen, sultanul scăpând cu viaţă ca prin urechile acului. Victoria l-a transformat pe Prinţul Eugen într-un rival de temut şi i-a făcut pe turci să-şi dorească cu ardoare pacea.

Spre deosebire de războaiele anterioare dintre austro-habsburgi şi otomani, în perioada cuprinsă între 1683 şi 1697 au avut loc cincisprezece lupte majore. Dintre acestea, otomanii au ieşit victorioşi din două, una nu a fost decisivă, iar douăsprezece au fost câştigate de creştini. Zilele în care războiul dintre cele două părţi se rezuma, în general, la asedii şi invazii erau de mult apuse. În mod evident, turcii nu mai aveau abilităţi militare cu care să câştige împotriva creştinilor pe câmpurile de luptă. Soldaţii otomani erau încă numeroşi şi curajoşi, doar că acum le lipseau ordinea, disciplina şi tehnica militară care făcuseră din ieniceri spaima Europei. O altă slăbiciune a armatei otomane era lipsa unor conducători puternici, Fazil Mustafa şi Mustafa al II-a fiind excepţii rare. În timp ce geniul militar al Prinţului Eugen putea distruge aproape orice inamic, până şi comandanţi mai puţin talentaţi cum ar fi Carol de Lorena sau Ludwig Wilhelm de Baden puteau să-i facă pe turci să sufere înfrângeri zdrobitoare.

Victoriile împotriva otomanilor nu se înregistrau doar pe frontul maghiar. După câteva încercări, Petru cel Mare, ţarul Rusiei,

a capturat fortăreaţa Azov, de lângă Marea Neagră, de la turci în 1696. O revoltă greacă în Moreea i-a ajutat pe veneţieni să-i alunge pe turci din zonă între anii 1685-1687. După aceea, veneţienii au înaintat în Attica şi au atacat Atena în 1687. Turcii s-au retras la Acropole, depozitându-şi muniţia în Parthenon. Un proiectil de mortier lansat de veneţieni a detonat depozitul de muniţie, reducând Parthenonul la ruinele pe care le vedem astăzi, şi i-a forţat pe turci să se predea. Atacurile veneţienilor de mai târziu asupra insulelor Evia, în 1689, şi Creta, în 1692, au fost înfrânte, în timp ce insula Chios, capturată de aceştia în 1694, a fost recucerită de turci în anul următor.

În contextul succeselor obţinute de austrieci, ruşi şi veneţieni, otomanii au fost nevoiţi să facă pace în 1699. Prin Tratatul de la Karlowitz, otomanii au cedat Transilvania şi cea mai mare parte din Ungaria Austriei, Podolia, Poloniei şi Moreea, Veneţiei. Imediat după aceea, turcii au încheiat un armistiţiu şi cu Petru cel Mare prin care ruşii păstrau Azovul. Pentru prima oară în istoria lor, turcii otomani fuseseră înfrânţi pe mai multe fronturi de forţele creştine, motiv pentru care au fost nevoiţi să cedeze teritorile întinse inamicilor lor. Singura alinare pentru otomani era că aceste pământuri erau majoritar creştine, aşa încât nu mulţi musulmani căzuseră sub stăpânirea necredincioşilor. În general, la începutul secolului al XVIII-lea, viitorul părea sumbru pentru otomani.

În 1708, otomanilor li s-a ivit o oportunitate de a se răzbuna cel puţin pe unul dintre inamicii săi creştini. Întrucât Carol al XII-lea al Suediei se afla în război cu Petru cel Mare, acela a fost anul în care suedezii au invadat Rusia. În timp ce cazacii ucraineni i-au susţinut pe invadatori, otomanii şi tătarii din Crimeea, vasalii lor, au rămas rezervaţi. Suedezii au fost înfrânţi de Petru la Poltava, în 1709, iar Carol al XII-lea a fugit pe teritoriu otoman, unde a reuşit, într-un final, să-i convingă pe turci să declare război Rusiei. Poate mult prea încrezător după succesul obţinut la Poltava, Petru a condus armata rusă în Moldova, în 1711, şi a făcut

apel la creştinii din Balcani să se răscoale împotriva turcilor. Apelul său a fost în mare parte ignorat, astfel încât armata otomană i-a înconjurat pe ruşi pe râul Prut. Întrucât nu aveau cum să scape, ţarul rus a căzut la învoială cu duşmanul său. Tratatul încheiat ulterior a fost extrem de concesiv cu ruşii care nu au fost obligaţi să cedeze decât Azovul, motiv pentru care au existat acuzaţii că ruşii i-ar fi mituit pe oficialii turci.

Încurajaţi de succesul obţinut împotriva ţarului, otomanii au intrat în război cu veneţienii la sfârşitul lui 1714. Creştinii ortodocşi care trăiau în Moreea se săturaseră de stăpânirea catolică, aşa încât nu prea i-au ajutat pe veneţieni atunci când turcii au invadat zona, în 1715. După înfrângerea ruşilor, succesul împotriva veneţienilor i-a alarmat şi mai tare pe austrieci, un nou război izbucnind între cele două părţi în 1716. În luna august a aceluiaşi an, otomanii au suferit o înfrângere zdrobitoare la Petrovaradin, după care austriecii, în frunte cu Prinţul Eugen, au pornit să cucerească Timişoara. În 1717, Eugen asedia Belgradul, când o imensă armată turcească a venit să apere oraşul. Prinţul a scăpat din situaţia dificilă în care se afla, lansând un atac-surpriză asupra nou-veniţilor, care s-a dovedit un real succes. Belgradul a capitulat la scurt timp după aceasta, revenindu-le austriecilor prin Tratatul de la Passarowitz, încheiat în 1718. În baza aceluiaşi tratat, Banatul Timişoarei şi teritorii aflate la sud de Dunăre au revenit, şi ele, Austriei, însă turcii nu au fost nevoiţi să returneze Moreea Veneţiei.

Austriecii au avut suspiciuni asupra ruşilor în trecut, însă cele două state s-au apropiat în anii 1730. În 1736-1737, aceştia au lansat un atac comun asupra otomanilor. Pentru austrieci, acţiunea s-a dovedit a fi dezastruoasă, date fiind pierderile suferite în faţa turcilor. Ruşii au făcut ceva progrese de-a lungul malului nordic al Mării Negre, însă toate încercările acestora de a cuceri Crimeea au eşuat. Franţa a alimentat suspiciunile austriecilor cu privire la ruşi şi i-a ajutat pe turci să încheie, în 1739, Tratatul de la Belgrad, favorabil lor. Austriecii au fost nevoiţi să renunţe la

Belgrad şi la toate celelalte câştiguri prevăzute de Tratatul de la Passarowitz, în vreme ce ruşii au păstrat doar Azovul, care a trebuit demilitarizat.

Aşa se făcea că situaţia otomanilor, care în 1699 părea să nu aibă un viitor prea bun, se îmbunătăţise vizibil până în 1740. Atât Austria cât şi Veneţia au suferit multe pierderi în faţa turcilor, în timp ce Rusia a obţinut doar mici câştiguri. Chiar şi aşa, succesul otomanilor la conferinţele de pace se datora din ce în ce mai puţin propriilor forţe şi din ce în ce mai mult intervenţiilor diplomatice ale altor puteri care preferau un Imperiu Otoman slab în locul puterii în creştere atât a Austriei, cât şi a Rusiei. Solidaritatea creştină dispăruse în cea mai mare parte din relaţiile internaţionale. Nu mai conta echilibrul dintre statele creştine şi cele musulmane, ci echilibrul de putere dintre toate statele, indiferent de convingerile religioase. Pe măsură ce puterea militară otomană a intrat în declin începând cu 1740, turcii au devenit din ce în ce mai dependenţi de susţinerea diplomatică a altor state, de cele mai multe ori creştine.

INDIA SUB BRITANICI ŞI MOGULI

În anii 1740 aveau să se producă schimbări decisive cu privire la impactul pe care puterile creştin-europene îl aveau asupra Imperiului Mogul musulman din India. Până la mijlocul secolului al XVII-lea, olandezii şi apoi englezii au eclipsat supremaţia maritimă a portughezilor în apele Oceanului Indian. Europenii erau interesaţi în special de comerţ, neavând un impact prea mare asupra evoluţiei politice interne din India. În anii 1680, Compania Britanică a Indiilor de Est s-a grăbit să intre în război cu mogulii, însă a fost forţată să încheie o pace umilitoare în 1690. Englezii trimiseseră în India 300 de soldaţi pentru a lupta în acest război, în timp ce împăratul mogul putea aduna cu uşurinţă o armată de 100 000 de oameni.

Deşi împăratul mogul şi nobilii săi erau musulmani, supravieţuirea imperiului depindea de supunerea, în continuare, a populaţiei indiene majoritar hinduse şi de cooperarea cu conducătorii vasali hinduşi. Aurangzeb, ultimul mare mogul, urma o politică islamică mai strictă decât predecesorii săi, fapt ce îi îndepărta pe supuşii săi hinduşi. După moartea lui Aurangzeb, în 1707, Imperiul Mogul a intrat în declin. Un număr de state succesoare musulmane şi hinduse au început să apară, cu toate că îşi declarau în continuare supunerea faţă de împăratul mogul de la Delhi. În acelaşi context, Compania Britanică a Indiilor de Est a obţinut recunoaşterea privilegiilor sale comerciale, precum şi a altor privilegii de către imperiu.

Începând din 1740, puterea împăratului mogul a intrat în declin, în timp ce Compania Britanică a Indiilor de Est era acum implicată într-un conflict acerb cu rivalul său comercial, Franţa, atât pe coasta Indiei, cât şi pe uscat. Europenii fuseseră dintotdeauna superiori, pe mare, statelor indiene, iar acum au început să-şi dezvolte o putere militară substanţială şi pe uscat. Atât britanicii cât şi francezii îşi formaseră armate mari din propriii soldaţi indieni (cunoscuţi sub numele de „cipai") şi ceruseră ajutor militar de la statele indiene aliate. Începând din anii 1750, britanicii începeau să câştige superioritate în faţa rivalilor francezi, de unde şi îngrijorarea unora dintre conducătorii indieni cu privire la creşterea puterii britanice. În 1756, conducătorul Bengalului a cucerit Calcutta de la britanici, motiv pentru care Compania Indiilor de Est a trimis o armată sub conducerea lui Robert Clive să recucerească punctul comercial.

La Bătălia de la Plassey din iunie 1757, Clive l-a înfrânt pe *nawab*-ul Bengalului. La scurt timp, britanicii au preluat controlul statului său, cândva una dintre cele mai bogate provincii ale Imperiului Mogul. Acum, o coaliţie formată din conducători indieni, printre care şi împăratul mogul aflat la putere, Şahul Alam al II-lea,

au încercat să oprească înaintarea forţelor britanice, în schimb, forţele lor au fost înfrânte în Bătălia de la Buxar din 1764.

Anul următor, împăratul mogul a recunoscut controlul britanic asupra Bengalului, în timp ce Compania a acceptat să-şi declare supunerea faţă de acesta. În realitate, puterea mogulă din nordul Indiei luase sfârşit.

Principala rezistenţă musulmană de care britanicii s-au lovit în India în timpul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea a venit din statul Mysore din sudul Indiei. Un soldat musulman pe nume Haidar Ali Khan a preluat controlul asupra statului în 1761 şi i-a ajutat pe francezi împotriva britanicilor. În primele două războaie din Mysore (1767-1769 şi 1780-1784), Haidar şi fiul său, Tipu Sultan, au rezistat la atacurile britanicilor, cu toate că distrugerea unei forţe britanice de către Tipu în prima bătălie de la Polilur (1780) a fost cea mai dură înfrângere suferită în faţa forţelor indiene până la acea dată. Haidar a murit în 1782, iar succesorul său, Tipu, a trimis o misiune la sultanul otoman în 1785, pentru a alerta lumea islamică cu privire la planurile britanicilor împotriva puterii musulmane din India. Misiunea a mai încercat să creeze o alianţă politică şi comercială precum şi să obţină de la sultan, în calitate de succesor al califilor, recunoaşterea lui Tipu ca suveran islamic legitim. Sultanul otoman s-a dovedit inutil. Nici misiunea trimisă în Franţa, un vechi aliat al statului Mysore, nu a obţinut prea multe rezultate, deşi aceasta s-a întors cu câţiva experţi francezi, care au contribuit la modernizarea armatei lui Tipu.

Al treilea război din Mysore (1790-1792) a fost declarat şi condus, în cea mai mare parte, de lordul Cornwallis, cu scopul de a recâştiga reputaţia militară pe care o pierduse la Yorktown în 1781 când a capitulat în faţa americanilor şi francezilor. Într-un final, Tipu a fost împins înapoi în capitala Seringapatam şi obligat să accepte termenii prin care renunţa la cea mai mare parte din teritoriul său. Chiar şi aşa, britanicii au continuat să-l privească pe Tipu cu suspiciune. După ce Napoleon a acostat în Egipt, în 1798,

şi a vorbit despre planul său de a merge în India, soarta lui Tipu a fost hotărâtă. Richard Wellesley, conte de Morington, a provocat cel de-al patrulea război din Mysore, în 1799, şi a trimis armata britanică (din care făcea parte şi fratele său Arthur, devenit ulterior duce de Wellington) împotriva lui Tipu. Seringapatam a fost luată cu asalt, iar Tipu, ultimul adversar musulman important care se opunea cuceririi Indiei de către britanici, a fost ucis.

În 1803, în timpul unui război împotriva hinduşilor maratha, armata britanică a generalului Lake a cucerit Delhi şi a preluat controlul asupra împăratului mogul. Acum renumit rege al Delhi-ului, fostul împărat a început să primească o pensie de la Compania Indiilor de Est, domeniul său fiind doar puţin mai extins decât locul său de reşedinţă, Fortul Roşu din Delhi. În timp ce puterile împăratului erau limitate, la fel erau şi cele ale Companiei care începea să intre din ce în ce mai mult sub controlul direct al guvernului şi parlamentului britanice. În 1813, în timpul negocierilor pentru neînnoirea statutului său, Compania a fost nevoită să dea curs pretenţiilor mişcării evanghelice din Anglia şi să-şi abandoneze crezul de până atunci de a nu permite misionarilor creştini să acţioneze în teritoriile sale din India. În următoarele patru decenii, activitatea misionară creştină a crescut în India, insultându-i atât pe musulmani cât şi pe hinduşi, acesta fiind şi unul dintre motivele pentru care cele două grupuri au cooperat, în cadrul armatei bengaleze, în timpul marii revolte din 1857 denumită de britanici Rebeliunea indiană. Rebelii l-au repus în drepturi pe împăratul mogul, însă doar pentru scurt timp, până când britanicii au obţinut victoria în 1858. Chiar şi aşa, acesta fusese doar un omagiu adus unui trecut de mult apus. Imperiul Mogul murise în secolul al XVIII-lea, în acelaşi timp în care Imperiul Otoman se străduia să supravieţuiască în faţa puterii în creştere a inamicilor creştini.

Între anii 1740-1760, atât Austria cât şi Rusia şi-au pierdut interesul faţă de turci concentrându-se, în schimb, pe războaiele din centrul Europei provocate de Frederic al II-lea al Pusiei. Timp de 30 de ani, otomanii s-au bucurat de pace la frontierele cu Europa. Până la inevitabila reapariţie a atacurilor creştine, aceasta părea a fi o ocazie pentru modernizarea forţelor armate turceşti. Din păcate, guvernul otoman s-a dovedit incapabil de a duce până şi această modernizare limitată prea departe. Cum Rusia începuse să se amestece din ce în ce mai mult în treburile interne ale Poloniei, otomanii s-au văzut nevoiţi să ia atitudine faţă de ruşi. Când a izbucnit războiul, într-un final, în 1768, turcii au dus o luptă grea împotriva unui inamic din ce în ce mai bun.

Sub Ecaterina a II-a, modernizarea armatei ruse, începută de Petru cel Mare, a continuat să facă progrese. Petru netezise calea spre modernitate, distrugând vechea clasă militară a streliţilor la sfârşitul secolului al XVII-lea. Modernizarea militară otomană continua să fie îngreunată de conservatorismul ienicerilor, a căror putere a fost curmată tocmai de Mahmud al II-lea în 1826. Deşi, iniţial, ruşii s-au bazat foarte mult pe consilieri militari străini, începând cu domnia Ecaterinei numărul acestora începuse să scadă, în timp ce ofiţerii nativi ruşi erau din ce în ce mai calificaţi la capitolul război modern. Cel mai important, generalii ruşi tocmai stăpâniseră, în sfârşit, tehnica deplasării unei mari armate europene peste stepele întinse şi aride.

O dovadă a încrederii din ce în ce mai mari pe care ruşii o aveau în abilităţile lor militare a fost decizia din 1769 de a trimite vase de război pentru a ataca teritoriile otomane din Mediterana. Mişcarea era una îndrăzneaţă pentru o flotă care nu prea avea experienţă în operaţiunile pe distanţe lungi. După ieşirea din zona Baltică, călătoria a devenit mai uşoară când vaselor ruseşti li s-a acordat permisiunea de a se reaproviziona din porturile britanice. După ce au ajuns în martie 1770, escadra rusească şi-a înfiinţat

o bază la Navarino, în Moreea. În iulie, forța rusească ce număra nouă nave de linie și care se afla sub comanda amiralului Orlov a atacat cele șaisprezece nave turcești de linie lângă portul din Ceșme, aflat între insula Chios și partea continentală a Anatoliei. La scurt timp, navele care conduceau cele două flote rivale au deschis focul una asupra celeilalte și au explodat, ucigându-i pe aproape toți cei care se aflau la bord. Ceșme a fost cea mai zdrobitoare înfrângere otomană pe mare după cea de la Lepanto din 1571. Cu toate că ofițerii navali britanici aflați în serviciul Rusiei au jucat un rol important în obținerea victoriei, aceștia au realizat acest lucru sub comandă rusă și cu ajutorul vaselor rusești. La fel ca armata, și flota rusă era acum modernizată și începea să depindă din ce în ce mai puțin de instructori străini. Nu același lucru se putea spune despre flota otomană care, în ciuda calității navelor sale, avea conducători slabi, iar cunoștințele actuale de război naval lipseau. Așa se face că, în anii următori, rușii au dominat estul Mediteranei prin operațiuni în Marea Egee, lângă coasta Egiptului, de-a lungul coastei Libanului, inclusiv prin capturarea Beirutului în 1773.

În războiul terestru, forțele ruse aflate sub comanda generalului Rumeanțev i-au înfrânt pe turci în bătăliile de la Larga și Cahul în 1770, după care au înaintat spre Dunăre. Rumeanțev nu a avut același succes în 1771, în schimb alte forțe rusești au invadat și ocupat Crimeea în acel an. În cele ce au urmat, avansarea rușilor a fost oprită pentru un timp, din cauză că trupele au fost retrase pentru a participa la prima împărțire a Poloniei (1772) și pentru a pune capăt revoltei lui Pugaciov (1773-1775) din Rusia. Abia în 1774 războiul turc a redevenit prioritar. Rumeanțev a trimis trupe peste Dunăre, i-a înfrânt pe turci la Kozludji și a amenințat că va înainta spre Constantinopol.

Otomanii au făcut pace prin semnarea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi, ceea ce s-a dovedit a fi un punct de cotitură în povestea declinului turcesc. Granița otomană a fost împinsă înapoi

până la râul Bug, iar Crimeei i-a fost acordată „independența", fără ca aceasta să însemne mare lucru, având în vedere că teritoriul Crimeei a fost anexat de Rusia în 1783. Pentru prima oară, otomanii fuseseră nevoiți să cedeze din populația sa de religie musulmană unei stăpâniri creștine. Rușii au mai obținut și dreptul de a naviga pe Marea Neagră, precum și de a trece prin strâmtori (Bosfor și Dardanele) în Mediterana. Dominația otomană asupra Mării Negre, care începuse la sfârșitul secolului al XV-lea, luase sfârșit.

În tratat se mai afla o clauză prin care rușii, în interpretarea acestora, aveau dreptul de a acționa în calitate de apărători ai creștinilor ortodocși din Imperiul Otoman. Franța pretinsese un drept general similar asupra catolicilor din Imperiu, începând din secolul al XVI-lea, în timp ce Austria s-a pretins protectoarea catolicilor din regiunile aflate sub dominație otomană din Balcani. Pe măsură ce puterea turcilor scădea, aceste drepturi de protectori aveau să fie exploatate de puterile creștine, pentru a se amesteca și mai mult în treburile interne ale Imperiului Otoman.

Grigori Potemkin s-a remarcat în calitate de general al cavaleriei în timpul războiului ruso-turc, iar după ce a fost amantul Ecaterinei cea Mare pentru o vreme, acesta a început, practic, să guverneze împreună cu ea până la moartea lui. Misiunea acestuia era aceea de a extinde și dezvolta „Noua Rusie", teritoriile luate de la otomani și vasalii lor de la nord de Marea Neagră. Potemkin a încurajat-o pe Ecaterina și în așa-numitul proiect grec. Încurajată de succesul obținut în războiul din 1768-1774, țarina visa acum că va elibera Constantinopolul și că va crea o nouă versiune a Imperiului Bizantin în care nepotul său va fi conducător. O alianță cu Austria era necesară dacă se dorea ca acest plan să devină realitate, iar după ce Iosif al II-lea a devenit, în 1780, singurul conducător al Austriei, acesta a încheiat un acord secret cu Ecaterina.

În 1787, Ecaterina a făcut un tur victorios al „Noii Rusii", ceea ce i-a determinat pe otomani să declare război Rusiei, în speranța

că vor recâştiga Crimeea. Mai întâi, turcii au încercat să preia controlul asupra Limanului, aşa cum era cunoscut estuarul râului Nipru. Pe unul dintre malurile Limanului se afla fortăreaţa turcă de la Vozia (astăzi Oceac), iar pe celălalt, fortăreaţa rusă de la Kinburn. Generalul Suvorov a respins câteva atacuri ale otomanilor asupra fortăreţei de la Kinburn în 1787, iar anul următor, forţele navale ruse au câştigat controlul asupra Limanului într-o serie de bătălii. Eroul naval american John Paul Jones a fost unul dintre comandanţii din partea rusă, însă a ieşit din serviciul Ecaterinei la scurt timp după aceea. Generalul Potemkin, comandantul trupelor ruse, a început atunci asediul asupra Voziei, însă fortăreaţa avea să fie cucerită abia la sfârşitul lui 1788.

Din cauza conflictului cu suedezii din Marea Baltică, ruşii nu au putut să trimită o flotă în Mediterana pentru a lupta împotriva turcilor, aşa cum făcuseră anul precedent. Chiar şi aşa, Iosif al II-lea şi-a respectat tratatul încheiat cu Ecaterina şi s-a alăturat războiului, obligându-i pe turci să-şi împartă forţele. Punctul de joncţiune al frontului austro-rus se afla în Moldova, motiv pentru care, în speranţa separării celor doi inamici ai săi, aici au decis otomanii să atace în 1789. Cu toate acestea, forţele ruse sub Suvorov şi cele austriece sub Coburg au cooperat pentru a-i înfrânge pe turci la Focşani şi Râmnic. Până la sfârşitul anului, austriecii capturaseră Belgradul şi avansaseră în Ţara Românească, în timp ce principala armată rusă, condusă de Potemkin, ajunsese la gurile Dunării.

Turcii păreau să se afle într-o poziţie dificilă, însă moartea lui Iosif al II-lea la începutul anului 1790 le-a dat un moment de respiro. Împăratul Leopold al II-lea, noul conducător al Austriei, îşi făcea mai multe griji în legătură cu situaţia din Franţa revoluţionară decât dacă să continue sau nu războiul cu turcii. Acesta a făcut repede pace cu otomanii şi le-a înapoiat toate teritoriile cucerite de austrieci. În acest context, ruşii şi-au dublat eforturile pentru a-i determina pe turci să se supună. Flota rusă din Marea

Neagră, sub conducerea amiralului Uşakov, a înfrânt o escadră turcească lângă Tendra, iar înainte de sfârşitul lui 1790, forţele ruseşti comandate de Suvorov au luat cu asalt Ismail, ultima fortăreaţă turcească importantă de pe Dunărea de Jos. În acest context, turcii au acceptat să înceapă negocierile de pace, însă tergiversările acestora i-au determinat pe ruşi să mai lanseze atacuri şi în vara anului 1791. Uşakov a mai obţinut o victorie navală, în timp ce armata rusă a traversat Dunărea şi i-a învins pe otomani la Măcin. S-a încheiat un armistiţiu, iar pacea a fost instaurată prin Tratatul de la Iaşi în ianuarie 1792. Otomanii au acceptat anexarea Crimeei de către ruşi, au renunţat la Vozia şi şi-au retras graniţa la râul Nipru.

Războaiele din 1768-1774 şi 1787-1792 le-au dat ruşilor control asupra ţărmului nordic al Mării Negre. Stepele ucrainene erau ideale pentru agricultură, aşa încât ruşii au adus în scurt timp colonişti pentru a le exploata. Unul dintre motivele pentru care ruşii au purtat războaie împotriva otomanilor a fost cucerirea de porturi la Marea Neagră, care să fie transformate în pieţe de desfacere pentru noua regiune agricolă. Încă din 1793, o cincime din exporturile ruseşti de cereale treceau prin Bosfor şi Dardanele. Faptul că turcii deţineau controlul asupra acestor strâmtori avea să rămână un motiv de nemulţumire pentru ruşi, însă pentru moment pacea se aşternuse din nou la frontierele otomane din Europa, în timp ce ruşii au început să se îngrijoreze din cauza mişcărilor din Franţa revoluţionară.

PRIETEN ŞI DUŞMAN AL FRANŢEI

Musulmanii religioşi păreau să nu aibă mai nimic în comun cu revoluţionarii francezi „atei”, însă vechea alianţă cu Franţa nu a fost dată uitării în Imperiul Otoman, iar turcii şi revoluţionarii francezi aveau aceiaşi duşmani, Austria sau Rusia. Prin urmare, Selim al III-lea, devenit sultan în 1789, era un mare francofil.

După încheierea războiului cu Rusia în 1792, Selim a încercat să creeze o armată nouă, modernă, care să nu aibă legătură cu vechii ieniceri şi spahii, şi spera ca francezii să-l ajute în acest demers. Noua armată însă se dezvolta foarte încet, aşa încât, pentru forţe militare eficiente, Selim era nevoit să apeleze din ce în ce mai mult la persoanele de vază din provincii sau *ayani*. Cei mai mulţi sultani otomani din secolul al XVIII-lea au fost personaje slabe, motiv pentru care provinciile îndepărtate ale imperiului au devenit din ce în ce mai independente, fiind stăpânite de familii locale. Cu toate că niciun *ayan* nu dorea să se separe de imperiu, unii dintre aceştia îşi dezvoltaseră propriile politici externe şi comerciale. În Egipt, de exemplu, mamelucii recâştigaseră controlul, iar în 1785 au deschis ţara comercianţilor francezi, care aproape deveniseră principalii parteneri de comerţ extern ai Imperiului Otoman.

În acest context, în care autonomia locală se afla în creştere, iar francezii pătrunseseră în sfera economică, Napoleon Bonaparte a decis să lanseze un atac pe mare în Egipt în 1798. Acesta pare să se fi aşteptat ca Sultanul Selim să nu aibă nimic împotrivă ca francezii să-şi ocupe partea sa de imperiu. Simpatia pe care sultanul o avea pentru Franţa avea, totuşi, o limită. Deşi Napoleon, care era un revoluţionar ateu, a arătat simpatie faţă de musulmani odată ajuns în Egipt, apariţia armatei sale în Orientul Mijlociu nu putea fi văzută decât într-un singur fel de către majoritatea musulmanilor. Pentru prima oară de la căderea statelor cruciate în 1291, creştinii din vest conduceau un atac direct în inima civilizaţiei islamice.

Napoleon scăpase deja de doi dintre inamicii Imperiului Otoman, abolind republica veneţiană în 1797 şi punând capăt stăpânirii ospitaliere din Malta în 1798. Odată ajuns în Egipt, acesta i-a învins pe mameluci în bătălia de la piramide, după care a ocupat Cairo, unul dintre cele mai importante oraşe ale lumii islamice. Atunci când amiralul Nelson a distrus flota franceză în Bătălia de pe Nil, o blocadă navală britanică l-a împiedicat pe Napoleon să

se întoarcă în Franța. Neînfricat, generalul francez a prezentat două planuri îndrăznețe: fie să mărșăluiască prin Orientul Mijlociu pentru a-i elimina pe britanici din India, fie să înainteze spre Viena prin Constantinopol. În oricare dintre cazuri, acesta părea pregătit să spargă Imperiul Otoman.

Ezitant, Selim al III-lea a intrat în război cu francezii, primind și ajutor din partea britanicilor. În 1799, Napoleon a invadat Palestina și a înaintat spre Acra, baza unuia dintre cei mai de seamă *ayan*i, Ahmed Jezzar Pasha. Folosindu-se de propriile forțe, alături de întăriri trimise de Sultanul Selim, Ahmed Jezzar Pasha a respins toate atacurile lansate de Napoleon asupra zidurilor Acrei. Într-un final, Napoleon s-a resemnat, retrăgându-se în Egipt. Apoi, o armată otomană a încercat să lanseze un atac dinspre mare, doar că invadatorii au fost distruși de Napoleon, imediat ce au acostat în Golful Abukir. În ciuda acestui succes, Napoleon nu mai simțea că destinul său se află la est. Acesta a reușit să se strecoare prin blocada navală stabilită de britanici și s-a întors în Franța, lăsându-și în urmă aproape toată armata. Până la urmă, în 1801, britanicii au invadat Egiptul și i-au forțat pe francezi să se predea, restabilind dominația otomană în țară.

Când războaiele napoleoniene au izbucnit în 1803, francezii au evitat să-i provoace pe otomani și au făcut tot ce le-a stat în putință să-l atragă pe Selim de partea lor. Într-un final, în 1806, otomanii au declarat război inamicului Franței, Rusia, ceea ce a dus la conflict și cu britanicii. În 1807, amiralul Duckworth a forțat pătrunderea în Dardanele, ancorându-și flota lângă Constantinopol. Gestul nu i-a impresionat pe turci, așa încât Duckworth a fost norocos că și-a putut întoarce în siguranță flota în Mediterana. În mod similar, și invazia britanică din Egipt a fost un eșec, fiind respinsă cu succes de noul vicerege otoman, Muhammad Ali. Turcii au avut mai puțin succes împotriva rușilor, care au invadat, la scurt timp, Moldova și Țara Românească. Și mai dureros pentru Selim a fost eșecul său de a-i împiedica pe fundamentaliștii islamici

wahhabiţi, conduşi de familia Saud, să năvălească în întreaga Peninsulă Arabă şi să pună stăpânire pe cele două oraşe sfinte, Mecca şi Medina. Conducători religioşi musulmani din Constantinopol s-au întors împotriva lui Selim şi i-au susţinut pe ieniceri atunci când aceştia s-au revoltat, protestând împotriva extinderii noii armate a sultanului. Selim a fost detronat, iar cu Rusia a fost încheiat un armistiţiu. În 1808, un nou sultan, Mahmud al II-lea, abia a scăpat cu viaţă din altă revoltă a ienicerilor. Francezii i-au încurajat pe otomani să reînceapă războiul cu Rusia, însă, doi ani mai târziu, o campanie de succes condusă de generalul Kutuzov a scos la iveală slăbiciunea militară din ce în ce mai accentuată a otomanilor. Într-un final, în 1812, Imperiul Britanic a reuşit să-i facă pe turci şi pe ruşi să ajungă să încheie o pace, una dintre condiţii fiind ca otomanii să renunţe la Basarabia.

Franţa revoluţionară şi napoleoniană i-a ţinut ocupaţi, timp de câteva decenii, pe aproape toţi inamicii importanţi ai Imperiului Otoman. Pe lângă intervenţia franceză din Egipt în anii 1798-1801, otomanii au fost, în general, în favoarea vechiului lor aliat. Începând din 1815, însă, aceştia au fost nevoiţi să plătească un preţ pentru această poziţie, pierzând şi mai mult teritoriu în favoarea ruşilor, în timp ce armata ţarului părea să fi ieşit din războaiele cu francezii mai puternică decât oricând. Superioritatea franceză în Europa nu mai putea fi luată drept un lucru sigur, noi forţe apărând pe scena internaţională.

STATELE BERBERE ŞI CREAREA FLOTEI STATELOR UNITE

Una dintre noile puteri apărute erau Statele Unite ale Americii, iar decizia acestora de a-şi dezvolta o flotă a fost influenţată de statele berbere din Nordul Africii. În aproape tot secolul al XVII-lea, piraţii berberi deveniseră din ce în ce mai puternici. În primele decenii ale secolului, apostaţi creştini precum piratul englez John

Ward le-a prezentat avantajele vaselor cu greement pătrat, ceea ce le-a permis corsarilor să navigheze în ape mai îndepărtate. Galerele erau încă utile în Mediterana, însă cu ajutorul vaselor cu greement pătrat se puteau face incursiuni până în Atlantic. Înainte de 1650, corsarii berberi efectuaseră raiduri pentru capturarea de sclavi de pe coastele de sud atât ale Angliei, cât şi ale Irlandei, ajungând chiar până în Islanda şi Terra Nova în căutare de prizonieri şi pradă. Creşterea puterii maritime britanice, franceze şi olandeze a dus într-o oarecare măsură la ponderarea activităţilor acestora, însă nimeni nu îi oprise vreodată pe piraţii berberi. Până şi marile puteri navale creştine ajunseseră să cumpere de la piraţi permise de liberă trecere în schimbul tranzitului nestingherit al navelor lor. Puterile maritime mai mici trebuiau să plătească un tribut fix statelor berbere în speranţa obţinerii imunităţii. Spaniolii, însă, rămăseseră inamicul constant al corsarilor musulmani. Abia în 1790, Algerul a încheiat primul tratat cu Spania, la 300 de ani de la căderea Granadei.

Înainte de revoluţia americană, vasele americane ce se deplasau în Mediterana pentru comerţ erau protejate de cea mai mare putere navală a lumii, Anglia. După ce Statele Unite şi-au obţinut independenţa, asemenea vase nu se aflau sub nicio protecţie de când Flota Continentală fusese desfiinţată la sfârşitul războiului revoluţionar. Statele berbere nu au pierdut timpul în a exploata slăbiciunea americanilor, care au pierdut multe nave. Într-un final, în 1794, Congresul a pus bazele unei flote a Statelor Unite ordonând construirea unui număr de fregate care să facă faţă în lupta împotriva piraţilor berberi. Între 1795 şi 1797, au fost încheiate tratate între Statele Unite şi Alger, Tripoli şi Tunis, americanii fiind de acord să plătească un tribut în schimbul imunităţii vaselor lor. Aceste acorduri diplomatice nu au pus capăt, însă, construirii fregatelor, astfel încât, începând cu anii 1800, Statele Unite au început să dispună de o forţă navală puternică pregătită să facă faţă corsarilor berberi în caz de necesitate.

După atacurile corsarilor musulmani asupra navelor americane în 1800, o escadră americană a ajuns în Mediterana anul următor. Corsarii din Tripoli fuseseră cei mai agresivi, însă operaţiunile americane nu au avut un impact prea mare asupra portului libian. Apoi, în 1803, o fregată americană a eşuat lângă Tripoli şi a fost capturată cu tot cu echipajul aflat la bord. O operaţiune americană îndrăzneaţă din 1804 a distrus fregata capturată, însă nu a putut elibera echipajul care fusese luat ostatic. După aceea, a fost pus la cale un plan pentru a susţine un pretendent la tronul Tripoliului, astfel încât, în 1805, susţinătorii săi au capturat Derna, aflată în estul Libiei, cu ajutorul americanilor. Cu prezenţa unei escadre americane care îi bloca portul şi un pretendent în aşteptare, conducătorul Tripoliului a căzut la învoială cu americanii şi a eliberat echipajul pe care îl ţinea prizonier.

Navele americane de război s-au întors în statele berbere în 1815, pentru a pedepsi Algerul din cauza atacării unor negustori americani. După această acţiune, Statele Unite nu s-au mai lovit de islamul militant până când acestea au ocupat Filipinele în 1898, iniţiativă care a dus la apariţia unui conflict cu locuitorii musulmani (moro) din grupul de insule din sud. O escadră britanică şi olandeză a bombardat Algerul în 1816, fără ca acţiuni de pedepsire precum aceasta să aibă vreodată vreun impact de durată. Acţiunile de piraterie ale statelor berbere nu au încetat decât atunci când acestea au fost ocupate de forţele creştine, în cazul Algerului şi Tunisului fiind vorba despre Franţa. Ocuparea fizică a ţărilor musulmane de către forţele imperialiste creştine ale Europei avea să fie una dintre principalele evoluţii din cadrul conflictului dintre creştini şi musulmani din timpul secolului al XIX-lea.

9
TRIUMFUL VESTULUI, 1815-1918

UN TRIUMF CREŞTIN?

Secolul al XIX-lea a fost martor la triumful civilizaţiei europene în întreaga lume. Puterea sa economică şi militară părea irezistibilă, acest succes fiind o urmare a revoluţiilor ştiinţifice, comerciale şi industriale care se petrecuseră în Europa începând din secolul al XVII-lea. Pentru unii istorici, puterea europeană reprezenta triumful materialismului secular, însă majoritatea europenilor din secolul al XIX-lea (inclusiv a celor care au ajuns în Statele Unite) respingeau vehement ideea că succesul lumesc putea fi atins fără bunăvoinţa divinităţii. Aşa cum arabii văzuseră în spectaculoasele lor cuceriri de după moartea profetului un semn că Dumnezeu încuviinţase islamul, şi europenii secolului al XIX-lea au văzut în dominaţia lor economică şi militară o dovadă că Dumnezeu îi ajuta pe creştini.

Pe măsură ce imperialismul european s-a răspândit pe tot globul, musulmanii s-au numărat printre principalele victime. Aceştia nu au putut niciodată să accepte faptul că succesul celorlalţi se baza pe superioritatea religiei creştine. Creştinii, însă, au profitat foarte mult de pe urma răspândirii puterii şi influenţei europene. Secolul al XIX-lea a văzut o expansiune a creştinismului la o scară nemaivăzută din perioada apostolică, când misionarii creştini răspândeau religia în jurul lumii. Timp de secole,

islamul se răspândise încet spre sudul Africii, însă acum se afla în fața unei provocări reprezentate de un val de misionari creștini, al căror mesaj spiritual era întărit de comercianți europeni și de canoniere europene.

Diplomația internațională părea să fi renunțat la conflictul ideologic în schimbul unei reglări atente a balanței de putere seculare. În această paradigmă, statele creștine puteau, fără probleme, să-i susțină pe otomanii musulmani împotriva altor puteri creștine. Cu toate acestea, conflictul dintre creștini și musulmani vechi de secole era latent. Atunci când otomanii i-au asuprit pe greci în anii 1820, pe maroniți în jurul lui 1860, pe bulgari în anii 1870, iar pe armeni în anii 1890, diplomații europeni au fost nevoiți să vină în apărarea acestor creștini din cauza sentimentelor de solidaritate creștină din propriile țări. Abia în secolul XX preocupările creștine au început să dispară din diplomația internațională.

Succesul europenilor nu se datora doar propriei lor puteri, ci și eșecului altor civilizații de a se adapta la provocările modernității. În afara Europei și Americii de Nord, o singură țară, Japonia, era capabilă să îmbine vechile tradiții cu noile tehnici pentru a se ridica la nivelul puterii economice și militare a Occidentului. Societățile musulmane nu păreau capabile să facă o asemenea schimbare. Creștinii erau de părere că unul dintre motivele care stăteau la baza acestei incapacități era caracterul rigid, natura conservatoare a islamului, care părea în dezacord cu toate inovațiile moderne. Însă atunci când statele musulmane au încercat cu adevărat să se modernizeze, de mult prea multe ori procesul nu a făcut decât să le transforme și mai mult în victimele amestecului și controlului european. Musulmanii s-au străduit să găsească o modalitate prin care să îmbine preceptele islamului cu modernitatea, efort care continuă și astăzi. În secolul al XIX-lea, europenii erau siguri pe ei că progresul material și creștinismul se însoțeau unul pe celălalt și aveau să triumfe împreună. Abia în

secolul XX a devenit clar că religia nu era necesară pentru a atinge succesul materialismului ştiinţific.

Succesul european din secolul al XIX-lea era şi triumful puterii maritime. Când portughezii au ajuns în India la sfârşitul secolului al XV-lea, aceştia au deschis o eră a explorării oceanelor şi a comerţului care avea să cuprindă vasele europene şi să le poarte prin toate mările în secolele care au urmat. Europenii nu se mai aflau doar în peninsula vestică a pământului Eurasiei, înconjuraţi de puterea musulmană. Aceştia i-au întrecut şi efectiv i-au învăluit pe musulmani, pretinzând să se extindă în lumea largă. Dintre cele trei state musulmane importante ale secolului al XVI-lea, Persia Safavidă şi Imperiul Mogul din India nu deţineau nicio putere navală semnificativă cu care să reziste în faţa europenilor. Otomanii erau singurii care dispuneau de o flotă eficientă, însă aceasta activa aproape exclusiv în Mediterana, mare pe care expansiunea iberică în oceanele lumii a redus-o la un rol secundar.

Mediterana a redevenit o rută maritimă de importanţă mondială abia în 1869, odată cu deschiderea Canalului Suez. Chiar şi înainte de construirea canalului, puterile creştine din Europa deveniseră deosebit de interesate de ce se petrecea în apele estice ale Mediteranei, unde Imperiul Otoman dădea din ce în ce mai multe semne că se dezbină, tendinţă încurajată deopotrivă de forţele creştine dinăuntrul său, precum şi de cele musulmane.

RUPEREA

O răscoală a sârbilor în 1804 a scos la iveală că supuşii creştini din Imperiul Otoman deveneau din ce în ce mai nemulţumiţi, doar că liderii musulmani din provincii dovediseră tendinţe separatiste şi mai accentuate. Încă din anii 1770, Ali Paşa din Ioannina îşi construia propriul teritoriu în Albania şi nordul Greciei, în timp ce, în Egipt, Muhammad Ali devenea din ce în ce mai independent începând din 1811. În acel an, acesta a zdrobit vechea

putere militară a Egiptului, mamelucii, şi a început să modernizeze guvernul şi forţa militară. Sultanul otoman, Mahmud al II-lea, îşi dorea să procedeze cu ienicerii aşa cum făcuse Muhammad Ali cu mamelucii, numai că, la momentul respectiv, acest lucru nu era posibil. În schimb, acesta i-a cerut ajutorul lui Muhammad Ali pentru a zdrobi revolta wahhabită din Peninsula Arabă. Între anii 1813-1818, forţele egiptene au eliberat Mecca şi Medina, strivind ultima rezistenţă wahhabită. Mahmud al II-lea nu putuse să acţioneze în Peninsula Arabă, însă a făcut eforturi să reducă puterea liderilor *ayan*-ilor din zonele aflate în apropierea Constantinopolului. Într-o campanie prelungită, care a durat între 1820 şi 1822, forţele sale au învins, într-un final, puterea lui Ali Paşa din Ioannina.

Din păcate, în timp ce forţele otomane erau implicate în lupta împotriva lui Ali Paşa, între creştinii greci au izbucnit revolte. O forţă de naţionalişti greci care se aflau în Rusia au invadat Moldova, însă au fost înfrânţi la scurt timp. Şi mai periculoasă a fost o răscoală a creştinilor din sudul Greciei. Otomanii au pierdut controlul asupra Moreei, unde mulţi turci au fost masacraţi, în timp ce forţele navale greceşti conduse de Andreas Miaoulis au învins flota otomană în apele Mării Egee. Conducători militari greci aflaţi pe uscat, precum Theodoros Kolokotronis, au înregistrat şi alte victorii, forţele otomane dovedindu-şi, în cea mai mare parte, incapacitatea de a ţine în frâu răscoala. Acest lucru i-a discreditat pe ieniceri, fapt ce i-a oferit şansa lui Mahmud să facă, în sfârşit, o mişcare împotriva acestora. În anul 1826 erau 135 000 de ieniceri care primeau bani şi provizii de la guvernul otoman, cu toate că cei mai mulţi dintre ei aveau şi alte locuri de muncă şi nu erau utili în armată. Atitudinea lor arogantă i-a îndepărtat de cele mai multe sectoare ale societăţii otomane, inclusiv de conducătorii religioşi. În vara anului 1826, Mahmud şi-a folosit micul cerc de trupe moderne pentru a-i supune pe ieniceri în Constantinopol, exemplul său fiind urmat în cele mai multe oraşe mari din provincie

împotriva garnizoanelor de ieniceri. După acest succes, sultanul i-a eliberat şi pe restul de spahii, urmând ca, în 1831, guvernul să le ia pământurile date în arendă. Vechea armată otomană nu mai era, însă noua armată abia dacă exista, urmând să mai treacă mult timp până când aceasta avea să fie organizată şi antrenată. În cei douăzeci de ani care au urmat după 1826, puterea militară otomană a ajuns la cel mai jos nivel pe care îl avuse timp de secole. Mahmud scăpase de ieniceri, dar cum avea să înăbuşe revolta grecilor?

Ca în cazul wahhabiţilor, sultanul s-a îndreptat din nou înspre Muhammad Ali din Egipt, rugându-l să-l susţină militar. Muhammad Ali a trimis, în 1825, o flotă şi o armată în apele greceşti sub conducerea fiului său, Ibrahim. Până la sfârşitul următorului an, egiptenii cuceriseră Creta, invadaseră Moreea şi cuceriseră oraşe de pe insula principală, printre care Missolonghi. Revolta grecilor părea pe punctul de a înceta. Grecii care provocaseră răscoala aveau, însă, prieteni puternici în rândul puterilor creştine, unde opinia publică era agitată de exemplul voluntarilor progreci, precum Lordul Byron, marele poet englez, care a murit în asediul oraşului Missolonghi. În 1827, o flotă mixtă britanică, franceză şi rusă şi-a făcut apariţia în apele greceşti, distrugând flota otomano-egipteană a lui Ibrahim în bătălia de la Navarino. Aşa cum bătălia navală de la Lepanto din 1571 a fost ultima mare bătălie între flote formate din galere, Navarino s-a dovedit a fi ultima mare bătălie între flote formate din vase de luptă.

Ibrahim a început să-şi retragă forţele din Grecia, lăsându-l pe sultanul otoman cu puţine forţe militare cu care să ţină piept unui atac rusesc în Balcani în 1828. Turcii au fost împinşi înapoi aproape până la porţile Constantinopolului, însă în 1829 au ajuns la o înţelegere. Cum celelalte mari puteri îi urmăreau cu atenţie, ruşii nu mai puteau să ocupe teritorii întinse din posesiunile otomane din Europa, context în care aceştia au încercat să-i slăbească pe otomani, încurajând separatismul creştinilor din imperiu. Otomanii

s-au văzut forţaţi să le dea autonomia atât sârbilor cât şi grecilor. În 1832, puterile creştine l-au forţat pe sultan să facă şi mai multe concesii grecilor, acesta trebuind să fie de acord cu înfiinţarea unui regat grec mic dar suveran. Pentru prima oară, un stat independent şi creştin, în plus, a fost rupt din Imperiul Otoman şi creat. Un asemenea eveniment nu putea decât să alimenteze aspiraţiile naţionale ale creştinilor din Balcani care încă se aflau sub stăpânire otomană.

Chiar şi în această situaţie, următoarea ameninţare la integritatea Imperiului Otoman nu a venit din partea creştinilor. Pretinzând că sultanul nu îl răsplătise corespunzător pentru ajutorul oferit în războiul grec, Muhammad Ali i-a dat acordul fiului său Ibrahim să invadeze şi să cucerească Palestina şi Siria în 1831-1832. În cele ce au urmat, Ibrahim şi-a condus trupele spre Constantinopol. Disperat, sultanul le-a cerut ajutorul ruşilor. Sosirea forţelor ruse în capitală l-a forţat pe Ibrahim să părăsească Anatolia, însă acesta nu a renunţat la Siria şi la Palestina. În 1839, sultanul a încercat să recucerească Siria, însă forţele sale au fost înfrânte cu uşurinţă de Ibrahim şi, prin urmare, flota otomană a năvălit peste egipteni. Temându-se încă o dată de un atac asupra capitalei, guvernul otoman a cerut ajutorul puterilor creştine pe care a încercat să le convingă propunând până şi reforme în imperiu. Muhammad Ali avea legături strânse cu Franţa, aşa încât spera ca acest aspect să descurajeze acţiunile ţărilor creştine împotriva sa.

Britanicii, însă, erau profund îngrijoraţi de apariţia unui stat modern şi abil din punct de vedere militar în Egipt, mai cu seamă pentru că acesta se afla pe unul dintre principalele drumuri spre India. În 1839, aceştia au pus stăpânire pe Aden pentru a putea avea un control mai bun asupra Mării Roşii. Englezii erau hotărâţi să-l supună pe Muhammad Ali, iar francezii nu au făcut mai nimic să împiedice acest lucru. În 1840, nave de război britanice, austriece şi otomane au bombardat Beirutul şi Acra, iar Ibrahim a fost forţat să părăsească Siria şi Palestina. Muhammad Ali a fost

nevoit să-şi limiteze puterea doar la Egipt, armata şi flota sa fiind cu mult reduse. Acesta a trebuit să-şi reînnoiască jurământul de supunere faţă de sultanul otoman, familia sa primind confirmarea că va continua să conducă Egiptul. Dacă musulmanilor nu li se va permite să se desprindă din Imperiul Otoman, interdicţia nu a fost valabilă şi pentru puterile creştine. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, aceştia luaseră deja teritorii ample de la otomani şi de la alte state musulmane, proces care a continuat tot restul secolului.

IMPERII

Olandezii au stăpânit vreme îndelungată peste diverse populaţii musulmane din Indiile de Est (Indonezia de astăzi) însă, de cele mai multe ori, acest lucru s-a întâmplat indirect, prin intermediul sultanilor locali supuşi. În timpul războaielor napoleoniene, englezii au capturat Java de la olandezi în 1811, ceea ce le-a diminuat acestora puterea în Indiile de Est. Java a fost redată olandezilor după încheierea păcii, însă aceştia au simţit nevoia să se impună din nou în zonă, mai ales în contextul în care liderii musulmani reformişti încurajau rezistenţa locală. Din 1821 până în 1838, mişcarea Padri din Sumatra a dus la un lung război cu olandezii din care cei din urmă au ieşit, într-un final, victorioşi. O ameninţare şi mai serioasă la adresa principalei baze olandeze din Java era reprezentată de răscoala la care incitase piosul prinţ musulman Diponegoro, care a început în 1825 şi care a fost înăbuşită abia în 1830. Provincia Aceh din nordul Sumatrei fusese o zonă importantă în care musulmanii au opus rezistenţă în faţa înaintărilor creştine încă din secolul al XVI-lea. În 1873, olandezii au început o luptă pentru cucerirea zonei care s-a dovedit a fi foarte lungă şi care a fost încheiată abia în 1908.

Dintre toate eforturile pe care olandezii le făceau în Indiile de Est, aceştia erau preocupaţi în primul rând de supunerea

rezistenței musulmane în zonele pe care le controlau deja. Cea mai importantă trăsătură a imperialismului european din secolul al XIX-lea a fost succesul acestuia de a aduce noi populații musulmane sub control creștin. Francezii au început procesul în 1830 capturând Algerul, care încă se afla sub controlul slab al otomanilor. Invadatorii au pretins că scopul lor era acela de a stopa acțiunile piraților berberi, doar că amenințarea reprezentată de acestea scăzuse în mod semnificativ începând din 1815. Adevărata intenție era aceea de a extinde controlul francez până pe malurile sudice ale Mediteranei, însă această misiune nu avea să se dovedească a fi una ușoară.

Chiar și în anul 1835, francezii nu controlau decât Alger, Oran și alte patru orașe de coastă. De cea mai puternică rezistență s-au lovit în vestul Algeriei. Aceasta era condusă de Abd el-Kader, emir de Mascara, care a înfrânt o forță franceză la Macta în 1835. În anul următor, francezii au reușit să captureze Mascara, în timp ce generalul Bugeaud l-a înfrânt pe Abd el-Kader la râul Sikkak. Chiar și în acest context, în 1837, emirul a reușit să-l convingă pe Bugeaud să încheie Tratatul de la Tafna, prin care lui Abd el-Kader îi revenea controlul unei zone și mai mari. În egală măsură musulman pios și admirator al reformelor lui Muhammad Ali în Egipt, Abd el-Kader era hotărât să-i scoată pe francezi din Algeria, motiv pentru care în 1839 a reînceput războiul. În anul următor, generalul Bugeaud s-a întors în calitate de guvernator al Algeriei și a dat ordin să se pună în aplicare noi tactici de atac pentru a-l prinde pe emirul cel problematic. Formând coloane mobile, fără bagaje, Bugeaud a trimis aceste formații în țara lui Abd el-Kader pentru a distruge bazele de aprovizionare ale acestuia. Într-un final, în 1843, hărțuit de coloanele franceze, emirul a fugit în Maroc unde l-a convins pe conducător să declare război Franței. Victoria lui Bugeaud de la Isly din 1844 a încheiat imediat conflictul. Pentru că renunțase la planul său, Abd el-Kader s-a mutat înapoi în Algeria unde i-a înfrânt pe francezi la Sidi Brahim

în 1845. Chiar şi aşa, dezacordurile interne dintre musulmani erodau puterea emirului. Acesta s-a retras din nou în Maroc unde, însă, a fost expulzat de către conducător. În cele din urmă, în decembrie 1847, Abd el-Kader s-a predat francezilor şi a plecat în exil.

Lupta îndelungată dusă de Abd el-Kader a fost întărită de frăţiile sufite care aveau să joace un rol important în multe dintre mişcările de rezistenţă musulmane. Sufismul este ramura mistică a islamului, ordinele sufite fiind formate, de obicei, din adepţi care se supun unui lider spiritual. Frăţiile sufite puteau furniza atât motivaţia, cât şi organizarea pentru a susţine activităţile de rezistenţă musulmană pentru perioade lungi de timp. După Abd el-Kader în Algeria, frăţiile sufite au susţinut rezistenţa lui Shamil din Caucaz, revoluţia lui Mahdi din Sudan şi lupta tribului Senussi din Libia.

Francezii s-au hotărât să înfiinţeze colonii creştine în Algeria, prima politică de acest tip pusă în aplicare pe pământ musulman de la statele cruciate încoace. Bugeaud a urmărit îndeaproape acest plan, astfel încât se spune că sub regimul său numărul coloniştilor francezi din Algeria ar fi crescut de la 17 000 la 100 000. În cele ce au urmat, Franţa a purces să cucerească Tunisia în 1881 şi să stabilească un protectorat în Maroc (care nu făcuse niciodată parte din Imperiul Otoman) în 1912, în acelaşi an în care Italia a pus stăpânire pe Libia. Africa de Nord musulmană se afla acum în totalitate sub control european. Francezii şi-au extins imperiul şi în vestul Africii musulman, în ciuda rezistenţei îndelungate a conducătorilor locali precum Samori Touré.

Victoriile ruşilor împotriva otomanilor le aduseseră controlul asupra ţărmurilor de la nord de Marea Neagră până la mijlocul anilor 1780. Acest succes le-a trezit ruşilor interesul pentru zona Caucazului situată între Marea Neagră şi posesiunile ruseşti de la Marea Caspică întemeiate în urmă cu mult timp. Dincolo de Munţii Caucaz se aflau creştini georgieni şi armeni care s-ar fi putut

bucura de protecţia Rusiei, însă cei mai mulţi dintre localnici erau musulmani, cei din vest supunându-se slabei autorităţi a sultanului otoman, iar cei din est, autorităţii şahului Persiei. Victoriile obţinute în războaiele cu Persia din 1811-1813 şi 1826-1827 şi în cel cu Imperiul Otoman din 1828-1829 le-au permis ruşilor să expulzeze aceste puteri din aproape întreaga regiune, însă triburile din şi din jurul Munţilor Caucaz au rămas, în cea mai mare parte, nesupuse.

Aceste popoare s-au răsculat împotriva înaintării ruşilor încă din 1785. Conducătorul lor, Şeik Mansur, a fost, însă, luat ostatic de către ruşi, atunci când aceştia au capturat portul Anapa în 1791 şi a murit în captivitate. În 1818, generalul rus Iermolov a ridicat fortăreaţa Groznîi („cea groaznică") în nordul Caucazului în încercarea de a ţine sub control atacurile, însă nu a avut prea mult succes. În 1829, imamul Ghazi Muhammed i-a atâţat pe cecenii şi pe daghestanezii din estul Caucazului împotriva invadatorului creştin. Declaraţia sa de jihad împotriva ruşilor a marcat începutul conflictului cunoscut drept războaiele muride, care aveau să dureze timp de treizeci de ani. În 1832, Ghazi Muhammed a fost ucis atunci când ruşii au luat cu asalt baza sa de la Ghimri, însă discipolul său Shamil a scăpat, iar în 1834 a fost recunoscut ca imam al Daghestanului. Imamul Shamil avea să fie principalul conducător murid pentru următorul sfert de secol.

Ruşii s-au străduit să facă faţă atacurilor de gherilă lansate de discipolii lui Shamil, dar în 1839 generalul Grabbe a reuşit să ia cu asalt Akhulgo, principala fortăreaţă a lui Shamil. În ciuda izbândei ruşilor, conducătorul musulman a reuşit să fugă. Acesta şi-a continuat atacurile, aşa încât şi ruşii au continuat să facă expediţii împotriva sa aproape anual în timpul anilor 1840. De obicei, coloanele ruseşti umblau prin păduri şi munţi distrugând sate abandonate, însă erau atacate cu sălbăticie de gherile la începutul lungii călătorii înapoi spre bază. În 1845, coloana generalului Voronţov a ajuns la noul sediu al lui Shamil de la Dargo unde a

descoperit că acesta fusese deja distrus chiar de către rebeli. Când Voronţov şi-a retras atacul asupra forţei pe care o conducea a fost atât de violent, încât într-o săptămână a avansat doar 30 de mile suferind, în plus, aproape 3500 de pierderi.

În 1847, Shamil avea o armată de aproape 20 000 de oameni. El luase câteva piese de artilerie de la ruşi, doar că acestea păreau mai degrabă să încurce decât să ajute, încetinind deplasarea forţelor sale. În 1851, un ofiţer tânăr (devenit, ulterior, scriitor), Lev Tolstoi, s-a alăturat forţelor ruse care operau în Caucaz, mai târziu ajungând să scrie inspirându-se din experienţa sa militară. În timpul războiului Crimeii, Shamil a luat contact cu otomanii rămânând, însă, precaut faţă de aliaţii săi britanici şi francezi. Aliaţii au trimis ceva arme şi bani forţelor lui Shamil, dar imamul nu a făcut eforturi prea mari împotriva ruşilor. După ce războiul din Crimeea a luat sfârşit, ruşii au luat hotărârea de a-i strivi pe rebelii din Caucaz. Generalul Bariatinski a condus o armată numeroasă împotriva lui Shamil, care a fugit din ascunzătoarea sa din Dargo la începutul anului 1859. Shamil a mers dintr-un loc în altul însă susţinerea populară pentru lupta pe care o ducea se afla în scădere, astfel încât după doar câteva luni a fost predat ruşilor. Rezistenţa musulmană a fost preluată, acum, de circazienii din vestul Caucazului care au fost învinşi abia în 1864. După acest moment, cea mai mare parte a populaţiei circaziene a preferat să emigreze în Imperiul Otoman decât să trăiască sub stăpânirea necredincioşilor.

Odată ce rezistenţa musulmană din Caucaz a fost doborâtă, ruşii şi-au intensificat presiunea expansionistă asupra statelor musulmane din Asia Centrală, ţintind mai cu seamă emiratul Buhara, hanatul Hiva şi hanatul Kokand. În 1865, generalul Cerniaev a cucerit oraşul Taşkent, iar în 1868 von Kaufman a cucerit Samarkandul. Cucerirea oraşului Hiva a fost definitivată în 1873, iar cea a oraşului Kokand, în 1876. Buhara a acceptat statutul de protectorat rusesc. Turkmenistanul era singurul stat musulman

din zonă care nu intrase sub stăpânire rusească, ba chiar a respins o invazie a acestora din anul 1879. În 1881, însă, generalul Skobelev şi forţele sale au luat cu asalt fortăreaţa Gok-Tepe şi nu a durat mult până când rezistenţa locală a cedat. Odată ce au supus întreaga Asie Centrală musulmană, ruşii au început să încurajeze colonizarea cu creştini slavi, politică pe care o mai aplicaseră deja în Crimeea şi Caucaz. Începând din 1885, ruşii au avansat până la graniţele Afganistanului, ceea ce i-a alarmat pe conducătorii englezi din India care anticipaseră ameninţarea rusească de cincizeci de ani.

Până în 1830, după ce britanicii au definitivat distrugerea Imperiului Mogul din India, aceştia şi-au impus stăpânirea asupra întregului subcontinent. Afganistanul avea să fie principala provocare musulmană din zonă pentru britanici. De teama unor posibile înaintări ruseşti în Asia Centrală, englezii au încercat să-şi impună controlul direct asupra Afganistanului. În 1839, o armată britanică a mărşăluit spre Kabul unde a instalat un conducător probritanic. Acesta a fost eliminat de la putere câţiva ani mai târziu, iar în 1842, când britanicii au încercat să părăsească Kabulul şi să avanseze spre India, armata acestora a fost nimicită de afgani înainte de a ajunge la trecătoarea Khyber. Nenorocirea avea să rămână cea mai cruntă înfrângere suferită de trupele britanice în Asia până la cucerirea Singaporeului din 1942. O nouă armată britanică a fost trimisă în Afganistan pentru represalii, fără ca aceasta să rămână însă aici. În schimb, britanicii au ajuns la un compromis cu noul conducător afgan, care a promis să nu-i primească pe ruşi. Un scenariu asemănător în ceea ce priveşte intervenţia, rezistenţa, represaliile şi compromisul de la sfârşit s-a jucat în cel de-al doilea război purtat între britanici şi afgani în 1878-1880. Începând din momentul respectiv şi contrar temerilor de la mijlocul anilor 1880 cu privire la avansările ruşilor, britanicii s-au mulţumit să lase Afganistanul ca stat tampon în care aceştia deţineau doar indirect controlul.

Îngrijoraţi de securitatea comunicaţiilor cu India, britanicii şi-au îndreptat din nou atenţia asupra Egiptului, după inaugurarea Canalului Suez în 1869. Încercările acestora de a-şi impune indirect controlul asupra ţării, cu ajutor din partea francezilor, au fost zădărnicite în 1882 când a izbucnit o revoltă naţionalistă condusă de un ofiţer de armată, Ahmad Muhammad Urabi (Arabi Paşa). După ce au bombardat Alexandria, britanicii au invadat Egiptul şi au învins forţele lui Urabi la Tel el Kebir. Britanicii a permis guvernului egiptean, care încă se afla formal sub suzeranitatea sultanului, să-şi continue activitatea, doar că ei erau cei care aveau să deţină cu adevărat puterea în următorii 70 de ani.

După ce au ocupat Egiptul, britanicii s-au amestecat şi în Sudan, unde Muhammad Ahmad ibn Abdullah, care se proclamase pe sine *mahdi* (salvatorul pe care musulmanii îl aşteaptă), a organizat o rezistenţă locală atât împotriva egiptenilor cât şi a britanicilor. Încercările de a înăbuşi revolta lui *mahdi* s-au dovedit a fi un eşec, iar generalul Gordon a fost ucis la Khartoum. *Mahdi* a murit la scurt timp după aceasta, însă succesorul său, Khalifa Abdullah, a ţinut noul stat unit. Generalul Kitchener a început cucerirea Sudanului abia în 1896, reuşind să nimicească, într-un final, şi armata mahdistă în bătălia de la Omdurman din 1898. Somalezii, sub conducerea lui Muhammad Abdallah Hasan, au reuşit să susţină şi mai mult rezistenţa, din 1899 până în 1920. Cunoscut de britanici drept „mullahul nebun", conducătorul somalez i-a constrâns pe aceştia să-i recunoască autoritatea în anumite zone în 1904. Ostilităţile au reînceput la scurt timp, însă rezistenţa somaleză a fost zdrobită abia în 1920.

Pentru imperialiştii olandezi, francezi, ruşi şi britanici, musulmanii au fost mereu cei mai rezistenţi adversari. De obicei, puterile creştine au ieşit victorioase în final, însă câteva state musulmane, în special Persia şi Afganistanul, şi-au menţinut o oarecare independenţă, devenind state-tampon între puterile imperialiste concurente. Chiar şi în aceste condiţii, principalul teatru de război în care

creştinii şi musulmanii continuau să se lupte a rămas Imperiul Otoman, a cărui soartă avea să influenţeze în mod direct echilibrul de putere din Europa.

CHESTIUNEA ORIENTALĂ

Încă de la începutul secolului al XVIII-lea, Rusia îşi făcuse apariţia ca principala ameninţare europeană la existenţa Imperiului Otoman. Începând cu 1850, Ţarul Nicolae I numea statul otoman „omul bolnav al Europei" şi avansa propuneri pentru divizarea sa – soluţia optimă pentru „Chestiunea orientală". Planurile Rusiei aveau, însă, să fie brusc întrerupte. Tensiunile în creştere dintre Rusia şi Imperiul Otoman, care îi îngrijorau pe britanici, se amplificau în acelaşi timp în care Rusia şi Franţa se aflau într-o dispută cu privire la drepturile creştinilor ortodocşi şi catolici de a se îngriji de locurile sfinte din Palestina. În 1852, Ţarul Nicolae le-a cerut otomanilor să-şi retragă decizia prin care recunoscuseră Franţa ca protector al locurilor sfinte ale creştinismului. În aprilie 1853, solicitarea ruşilor s-a transformat într-un ultimatum, însă sultanul a rămas ferm pe poziţie; drept represalii, forţele ruse au ocupat Moldova şi Ţara Românească. Deşi s-au făcut eforturi diplomatice pentru a-i convinge pe ruşi să se retragă, otomanii au declarat război acestora în 1853.

Omar Paşa a condus o forţă otomană peste Dunăre, reuşind, astfel, să obţină o mică victorie împotriva ruşilor la începutul lunii noiembrie, semn că armata otomană se redresase într-o oarecare măsură. La sfârşitul lui noiembrie 1853, însă, o flotă rusă sub conducerea amiralului Nahimov a atacat o escadră turcească în portul Sinope pe coasta de sud a Mării Negre. Lansând proiectile, ruşii au distrus imediat forţa turcă. Opinia publică din Imperiul Britanic şi Franţa a fost indignată de acest eveniment, astfel încât cele două ţări au trimis nave de război în Marea Neagră la începutul lui 1854. În martie, Imperiul Britanic şi Franţa au intrat într-o

alianță împreună cu Imperiul Otoman și s-au alăturat acestuia în războiul împotriva Rusiei.

Trupe britanice și franceze s-au oprit, pentru început, la Varna, pentru a susține forțele otomane care se luptau cu rușii lângă Dunăre. Acestea i-au ajutat pe turci să dejoace încercarea rușilor de a captura Dârstor (astăzi Silistra). Austria a amenințat și ea, la scurt timp, că va intra în război de partea aliaților dacă Rusia nu își retrage forțele din Balcani. Șovăielnici, rușii au părăsit Moldova și Țara Românească în august 1854, moment în care aliații au acceptat prezența temporară a austriecilor în cele două principate pentru a aplana conflictele interne. Odată pacea reinstaurată în Balcani, aliații au decis, în septembrie 1854, să invadeze Crimeea și să captureze Sevastopol, principala bază navală a Rusiei la Marea Neagră. Fără bază și flotă, rușii nu mai puteau repeta Bătălia de la Sinop. Aliații și-au dat seama în curând că asediul Sevastopolului era un proces de durată, aceștia purtând câteva bătălii pentru a împiedica forțele ruse să elibereze fortăreața. Sevastopolul a căzut abia în iunie 1855, însă rușii erau deja din ce în ce mai dornici să încheie războiul.

Rușii au încheiat pacea prin semnarea Tratatului de la Paris în 1856. Marea Neagră urma să fie demilitarizată, ceea ce reprezenta o lovitură mai puternică pentru ruși decât pentru turci. Rusia trebuia să renunțe la flota sa din Marea Neagră, însă turcii abia și-au mișcat navele prin strâmtori în Mediterana, de unde flota putea face cale întoarsă cu ușurință. Cu toate acestea, chiar dacă făceau parte din tabăra câștigătoare, otomanii tot au fost nevoiți să renunțe la teritoriile prevăzute de acordul de pace. Autonomia Moldovei și a Țării Românești a fost recunoscută, iar la scurt timp cele două provincii s-au unit ca regatul creștin al României, rămânând formal, însă, tot sub suzeranitate otomană. În schimbul ajutorului acordat, Imperiul Britanic și Franța au insistat ca otomanii să deschidă Marea Neagră și Dunărea pentru navele comerciale de toate națiile. Pentru o perioadă, Rusia a încetat să mai reprezinte

o ameninţare pentru otomani, însă cât timp celelalte puteri erau axate pe războiul franco-german, ţarul a denunţat demilitarizarea Mării Negre.

Prin Tratatul de la Paris, Imperiul Otoman a fost acceptat să facă parte din „dreptul public şi sistemul Europei", cu alte cuvinte, acesta devenea egal cu marile puteri creştine din Europa. O consecinţă a acestui nou statut era că otomanii puteau solicita şi primi acum împrumuturi financiare mari, mai cu seamă de la bancherii britanici şi francezi. Sumele acestea erau folosite, în cea mai mare parte, pentru achiziţionarea de armament, atât pentru îmbunătăţirea securităţii externe, cât şi pentru intensificarea controlului centralizat pe care guvernul otoman îl exercita în imperiu. În 1867, sultanul Abdul Aziz a efectuat o vizită oficială în Marea Britanie şi Franţa, devenind primul sultan otoman care a vizitat o ţară creştină în altă calitate decât cea de conducător a unei armate musulmane invadatoare. Chiar şi în aceste condiţii, acceptarea otomanilor de către europeni avea limitele sale. Masacrul creştinilor maroniţi din Liban, în 1860, a atras intervenţia Franţei. În mod similar, când locuitorii Insulei Creta s-au revoltat împotriva turcilor în 1866, puterile creştine au fost pe punctul de a mai interveni încă o dată în afacerile interne ale imperiului.

La mijlocul anilor 1870, creştinii din Balcani, care încă se aflau sub dominaţie otomană, s-au revoltat, fiind susţinuţi de Serbia şi de Muntenegru care erau, deja, state autonome. Pentru a înăbuşi revoltele, turcii au recurs la represalii deosebit de brutale cunoscute sub numele de „atrocităţile din Bulgaria". Europa creştină a fost scandalizată, astfel încât, în 1877, ţarul şi-a trimis armatele în teritoriile încă aflate sub stăpânire otomană din Balcani. Noul sultan, Abdul Hamid al II-lea, a trimis trupe care să ţină piept invadatorilor şi, în plus, a încercat şi o armă nouă. Deşi titlul de calif a fost adăugat la celelalte titluri deţinute de sultanul otoman începând din secolul al XVI-lea, pretenţia acestuia la statutul de conducător religios al tuturor musulmanilor nu fusese prea mult

accentuată în trecut. Acum, Abdul Hamid se folosea de autoritatea sa de calif pentru a face apel la toţi musulmanii pentru a opune rezistenţă ruşilor, inclusiv musulmanilor din Imperiul Ţarist. Cu toate că răspunsul acestora a fost mai degrabă slab, situaţia avea să stârnească nelinişte în imperiile britanic, francez şi rus, toate trei găzduind un număr mare de musulmani.

De la sfârşitul Războiului Crimeii, guvernul otoman a luat împrumuturi financiare mari din vestul Europei. Cei mai mulţi bani au fost cheltuiţi pe armament, inclusiv o flotă de cuirasate care, pentru o perioadă, au făcut din Imperiul Otoman a treia putere navală europeană după Marea Britanie şi Franţa. Când războiul cu Rusia a izbucnit în 1877, otomanii aveau cincisprezece cuirasate în Marea Neagră pe când ruşii nu aveau niciunul. Chiar şi în acest context, ruşii au reuşit să-şi depăşească inamicul clar mai puternic prin utilizarea temerară a torpiloarelor şi a minelor. Distrugerea unui cuirasat turcesc de către artileria rusă încă din primele zile ale războiului nu a contribuit la creşterea moralului flotei otomane. Comandatul numit, Hobart Paşa, un fost ofiţer în flota britanică, a sugerat lansarea de operaţiuni ofensive, însă guvernul otoman l-a ignorat, iar cea mai mare parte din cuirasate au rămas în port pe durata conflictului.

În timp ce ruşii au fost, iniţial, îngrijoraţi din cauza echilibrului instabil de forţe care luptau pe mare, aceştia erau mult mai încrezători în faptul că vor obţine o victorie rapidă pe uscat. Fără îndoială că ruşii au avansat repede prin România, au traversat Dunărea, înaintând în Munţii Balcani fără prea multe probleme. După aceea, o armată otomană sub conducerea lui Osman Paşa a ameninţat flancul drept al ruşilor şi a ocupat redute bine fortificate la Plevna. Echipaţi cu piese de artilerie Krupp şi cel mai nou tip de carabine americane, turcii au nimicit infanteria rusească. Dându-şi seama, într-un final, că redutele din jurul Plevnei nu cedau la atacurile lor, ruşii l-au adus pe generalul Todleben, cunoscutul apărător al Sevastopolului în timpul Războiului Crimeei,

să conducă operațiunile de asediu. Osman Pașa s-a predat în decembrie 1877, însă nu înainte de a fi ținut piept rușilor timp de cinci luni și de a provoca moartea a 40 000 de soldați ruși și români, aliații acestora.

După căderea Plevnei, rușii au reluat înaintarea la viteza de dinainte. În ianuarie 1878, aceștia au pătruns prin trecătoarea Șipka în Munții Balcani, au cucerit Adrianopole și au ajuns la marginea Constantinopolului. Otomanii au făcut pace la San Stefano, recunoscând crearea unui stat bulgar întins sub influență rusă. Celelalte puteri europene nu s-au bucurat de această expansiune a influenței ruse, motiv pentru care tratatul a fost revizuit de Congresul de la Berlin. Doar un mic regat bulgar a fost creat din teritoriul otoman, care a rămas oficial sub suzeranitate otomană. Turcii, însă, au fost nevoiți să recunoască independența totală a Serbiei și României. „Apărătorii" Imperiul Otoman împotriva rușilor și-au luat și ei partea: Austria a început o ocupație militară în Bosnia-Herțegovina, Marea Britanie a primit Ciprul, Franța (în 1881) a luat Tunisia. Era greu de spus cine reprezenta o amenințare mai mare la integritatea teritorială a Imperiului Otoman: rușii cei agresivi sau „apărătorii" creștini ai turcilor?

Evenimentele din 1875-1878 au reprezentat o lovitură grea pentru otomani. Imperiul a pierdut o treime din teritoriul său și peste 20% din populație, în timp ce 800 000 de musulmani s-au refugiat în restul teritoriului otoman. Aproape la fel de important, recunoașterea ca „putere europeană" pe care otomanii o câștigaseră la Paris în 1856 a fost retrasă în mod tacit la Berlin în 1878. Îngreunat de împrumuturi străine, guvernul otoman încetase să mai achite dobânzile în 1875. În acest moment, o mare parte din finanțele țării au fost luate sub control european, o autoritate de recuperare a datoriilor fiind înființată în 1881. Diplomații și consulii europeni, ajutați de localnici creștini, erau pregătiți să se amestece în treburile interne otomane în multe dintre părțile imperiului. În acest context, nu este de mirare că musulmanii

erau din ce în ce mai iritaţi de influenţa pe care puterile creştine o exercitau asupra ţării lor.

Franţa, cel mai vechi aliat creştin al otomanilor, a ieşit din graţiile Constantinopolului în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, mai ales după ce a încheiat o alianţă cu Rusia în 1894. Marea Britanie a făcut eforturi semnificative pentru a-i apăra pe otomani de ruşi în acest secol, însă după ce au pus stăpânire pe Egipt în 1882, britanicii au devenit interesaţi mai degrabă de protejarea drumului spre India care trecea prin Canalul Suez decât să susţină autoritatea sultanului. Pe măsură ce vechii susţinători se îndepărtau, otomanii au căutat noi aliaţi, găsind unul important în Germania. Germania era deja principala putere militară şi industrială din Europa, nici nu avea prea mulţi musulmani în imperiul său de peste mări şi nici nu viza să pună stăpânire pe ceva din teritoriul otoman. Atunci când împăratul german Wilhelm al II-lea a făcut o vizită de stat în Imperiul Otoman, în 1898, acesta s-a autodeclarat „prietenul celor 300 de milioane de musulmani din lume", după care, după 1900, cooperarea economică şi militară dintre otomani şi germani avea să crească.

Pe termen scurt, însă, relaţia cu Germania nu putea opri declinul continuu în care se afla Imperiul Otoman. În timpul anilor 1890, situaţia creştinilor armeni din imperiu a intrat în centrul atenţiei internaţionale, puterile creştine aproape intervenind în timpul atacului musulmanilor asupra acestora din anii 1894-1896. În 1897, otomanii au intrat în război cu grecii, după ce aceştia au susţinut în mod public o revoltă în Creta. Atunci când grecii au fost în pericol să fie învinşi de turci, puterile creştine au intervenit şi au impus pacea, insulei Creta fiindu-i acordată autonomia sub administraţie internaţională în 1898.

Tot în anii 1890 a apărut şi mişcarea politică cunoscută drept Junii Turci. O facţiune din armata otomană care se afla în plin proces de modernizare şi care deţinea mai multă putere, Junii Turci s-au simţit încurajaţi de înfrângerea suferită de Rusia în faţa

Japoniei în războiul din 1904-1905. Pentru prima oară, un stat asiatic reuşise să învingă o putere imperialistă europeană. Dacă Imperiul Otoman s-ar putea adapta la civilizaţia modernă aşa cum făcuse Japonia, poate că şi acesta îşi putea restabili puterea şi se putea descotorosi de dominaţia europeană. O răscoală armată în Salonic, în 1908, a dus la o revoluţie politică în capitală. Constituţia otomană din 1876 fusese suspendată de sultanul Abdul Hamid în 1878; acum, aceasta a fost reinstaurată. Reacţionarii au încercat să dea o lovitură de stat în 1909, dar au fost înfrânţi, în timp ce Abdul Hamid a fost înlăturat de la putere şi înlocuit cu un nou sultan. Dacă Junii Turci au crezut că revoluţia politică va opri declinul în care se afla Imperiul Otoman, aceştia aveau să fie dezamăgiţi în curând.

Mişcările politice din Imperiul Otoman din perioada 1908-1909 au fost exploatate imediat de inamicii creştini ai acestuia. Creta a fost luată de Grecia, Austria a anexat în mod oficial Bosnia, în timp ce o Bulgarie mai mare a rupt ultimele legături cu guvernul otoman. În 1911, Italia a invadat Libia, ultima parte din Africa de Nord care nu se afla sub control european. Garnizoanele otomane din oraşele de coastă au fost copleşite şi distruse în scurt timp, însă, în interiorul ţării, membrii tribului Senussi au organizat o rezistenţă împotrivă invadatorilor italieni care avea să dureze douăzeci de ani înainte ca aceştia să cedeze. În Libia, italienii au folosit pentru prima oară avioane în război, lansând atât misiuni de recunoaştere cât şi de bombardare, doar că această inovaţie nu a avut un impact prea mare. Otomanii nu erau dispuşi să ajungă la nicio înţelegere, astfel încât italienii au recurs la flota lor, care era superioară celei a turcilor, pentru a-şi extinde operaţiunile în Marea Egee. Strâmtoarea Dardanele s-a aflat sub blocadă o perioadă, cât timp Rodos şi restul insulelor din Arhipelagul Dodecanez au fost capturate de forţele italiene. Otomanii au încercat să continue lupta, însă atacurile lansate de adversari noi din Balcani

i-au forţat să facă pace cu italienii în octombrie 1912 şi să accepte pierderea teritoriilor cucerite de aceştia.

Slaba prestaţie militară a otomanilor împotriva italienilor a încurajat statele mici din Balcani să profite de ocazie şi să-i alunge pe toţi turcii din Europa. În octombrie 1912, Muntenegru, Serbia, Bulgaria şi Grecia au lansat un atac unit asupra turcilor, a căror rezistenţă armată a cedat repede. Primul Război Balcanic s-a încheiat la începutul anului 1913, otomanii sfârşind prin a fi împinşi aproape până la Constantinopol. În cele ce au urmat, Bulgaria s-a separat de aliaţii săi, iar mai târziu, în 1913, aceasta a luptat împotriva Serbiei, Greciei, României şi turcilor, care au reuşit să recucerească Adrianopolul. Marile puteri au oprit atunci războiul, iar otomanii au rămas cu un avanpost în Europa, în vreme ce un stat albanez a fost creat la insistenţele Austriei pentru a-i împiedica pe sârbi să ajungă la mare.

Umilită de înfrângerea suferită în faţa japonezilor în 1905, Rusia nu a jucat un rol important în mişcările din Balcani, însă acestea i-au fost de folos pentru a-şi atinge scopul său pe termen lung, respectiv dezmembrarea Imperiului Otoman. Cel mai important teritoriu otoman pe care Rusia îl voia pentru sine era oraşul Constantinopol şi strâmtorile Bosfor şi Dardanele. Exportul de cereale din Ucraina era înfloritor, motiv pentru care era vital pentru Rusia să deţină controlul asupra Mării Negre. Înfrângerile suferite de turci în 1912-1913 însemnau că aceştia îşi pierdeau aproape toate teritoriile europene, inclusiv zone precum Macedonia şi Tracia, care făcuseră parte din Imperiul Otoman timp de peste cinci secole. În 1908, Salonicul fusese locul de unde pornise revoluţia Junilor Turci. În 1913, oraşul se afla în Grecia. Aproape toţi creştinii europeni aflaţi sub stăpânire otomană au fost eliberaţi până în 1914, însă chiar şi aşa, marile puteri creştine păreau hotărâte să submineze Imperiul Otoman, ultimul bastion al puterii musulmane din lume.

Asasinarea arhiducelui Austriei, Franz Ferdinand, în Sarajevo, Bosnia, în iulie 1914 a dat startul unui lanţ de evenimente care au dus la Primul Război Mondial. După ce a fost scoasă aproape total din Balcani, Turcia ar fi putut evita să se implice în război, însă legăturile strânse dintre guvernul otoman şi Germania nu i-au permis să rămână neutră. Marea Britanie i-a provocat pe turci, punând stăpânire pe două nave de război care erau construite pe şantiere navale britanice pentru flota otomană. În cele ce au urmat, două nave de război germane care încercau să scape de flota britanică din Mediterana au ajuns în ape turceşti. Guvernul german a decis să dea cele două nave turcilor, cu tot cu echipajele de la bord, care la scurt timp au început să bombardeze porturile ruseşti de la Marea Neagră. Începând de la jumătatea lunii noiembrie 1914, Imperiul Otoman se afla în război cu Marea Britanie, Franţa şi Rusia.

Odată ce otomanii au intrat în război de partea Germaniei, sultanul şi-a exercitat autoritatea califală făcând apel la toţi musulmanii din imperiile britanic, francez şi rus să se revolte împotriva celor care îi asupreau. Răspunsul acestora a fost neînsemnat. În Algeria şi în regiunile ruse din Asia Centrală aveau să aibă loc revolte importante în timpul războiului, doar că acestea au fost mai degrabă consecinţa eforturilor francezilor şi ruşilor de a-i forţa pe localnicii bărbaţi să intre în serviciul militar decât un răspuns la apelul califului. Cu toate acestea, puterile aliate erau conştiente de importanţa trupelor musulmane în eforturile lor de război. Peste 200 000 de trupe din nordul Africii au luptat în Europa de partea Franţei în timpul războiului, cea mai mare parte dintre acestea fiind musulmane. În mod similar, o bună parte din armata britanică din India era formată din musulmani, mulţi dintre aceştia luptând împotriva turcilor în Orientul Mijlociu. Ca reacţie la apelul făcut de calif, britanicii au stârnit revolte în rândul musulmanilor din Imperiul Otoman. Mai mult decât atât, aceştia au

uneltit împreună cu conducătorul haşemit al Hijazului, unde se aflau cele două oraşe sfinte ale islamului, Mecca şi Medina, să lanseze o revoltă arabă împotriva turcilor, chiar dacă aceasta a avut loc abia în 1916.

Puterile aliate nu s-au aşteptat ca armata otomană să reprezinte o ameninţare prea mare după insuccesul acesteia în războaiele din 1911-1913, prestaţia sa de la începutul războiului mondial confirmând întocmai acest lucru. O ofensivă a turcilor împotriva ruşilor în regiunea Caucazului s-a încheiat dezastruos la Sarikamish în ianuarie 1915. Atunci când ruşii au început să avanseze în estul Anatoliei, otomanii au pretins că creştinii armeni locali îi ajutau pe invadatori, motiv pentru care s-a hotărât mutarea celei mai mari părţi din populaţia armeană în afara zonei de război spre sud, în Siria şi Irak. În timpul exodului din 1915-1916, armenii au suferit cumplit, aproape un milion murind din cauza tratamentelor injuste, foametei sau bolilor. Mutarea armenilor nu a avut niciun impact asupra înaintării trupelor ruseşti, acestea cucerind, la începutul anului 1916, oraşe turceşti importante precum Erzurum şi Trabzon.

Atunci când britanicii şi francezii au atacat atât pe mare cât şi pe uscat Peninsula Gallipoli, în primăvara anului 1915, aceştia credeau că vor pătrunde imediat în Constantinopol, ceea ce îi va scoate pe turci din război. Speranţele lor au fost, însă, spulberate rapid. Armata otomană a rezistat cu îndârjire şi, în ciuda faptului că ofiţerii germani au ajutat la organizarea apărării, tenacitatea fără margini a trupelor turceşti, conduse de ofiţeri precum Mustafa Kemal, a fost cea care le-a adus victoria. La începutul anului 1916, ultimele forţe aliate au fost evacuate din peninsulă. Reuşita apărării i-a costat pe turci peste 300 000 de victime, pierderile învinşilor, britanici şi francezi, laolaltă, însumând o cifră doar puţin mai mică de 250 000 de victime.

Puterile Aliate au fost şocate de victoria turcilor de la Gallipoli. Aceştia aveau să mai primească şi alte şocuri atunci când o armată

britanică ce avansa în Irak în 1916 a fost capturată la Kut sau când primele tentative ale britanicilor de a invada Palestina dinspre Egipt au fost respinse în Gaza, la începutul anului 1917. Britanicii au decis să-şi ia inamicul turc mai în serios. În vederea unor noi atacuri în Irak şi Palestina în 1917 s-au făcut pregătiri migăloase şi au fost adunate forțe numeroase. Generalul Maude a cucerit Bagdadul în martie 1917, iar după ce şi-a asigurat poziția în Gaza prin Bătălia de la Beersheba din septembrie 1917, armata generalului Allenby a pornit să cucerească Ierusalimul înainte de Crăciun.

La est de râul Iordan, eforturile lui Allenby au fost susţinute de forţele arabe care ajunseră în nord venind din Hijaz, în drum cucerind şi Aqaba. Alături de arabi se afla şi un număr de ofiţeri din armata britanică, printre care şi T.E. Lawrence, cunoscut mai bine sub numele de „Lawrence al Arabiei". Chiar şi în aceste condiţii, conducătorii arabi au fost furioşi când s-au făcut publice detaliile unui plan secret prin care Orientul Mijlociu urma să fie împărţit între englezi şi francezi. Arabii au ripostat şi faţă de Declaraţia Balfour din noiembrie 1918, prin care se susţinea crearea unui cămin naţional pentru evrei în Palestina, însă, chiar şi aşa, aceştia au continuat să-i ajute pe britanici în războiul lor împotriva turcilor.

Dacă forţele otomane au fost nevoite să se retragă în Palestina şi Irak până la sfârşitul lui 1917, acestea aveau mai mult noroc pe frontul rusesc. Revoluţia Bolşevică din noiembrie 1917 a dus la retragerea forţelor ruse din estul Anatoliei, mişcare urmată de avansarea trupelor turceşti în Caucaz în timpul anului 1918, acestea ajungând într-un final la Baku, aflat la Marea Caspică. Această înaintare însemna, însă, că pe fronturile unde otomanii luptau împotriva britanicilor nu erau disponibile întăriri. În toamna anului 1918, rezistenţa otomană a început să cedeze, britanicii ocupând Damascul şi Alepul în Siria, şi Mosulul, în nordul Irakului. La Mudros a fost încheiat un armistiţiu prin care forţele aliate au

pus stăpânire pe Constantinopol şi pe cele două strâmtori. Restul armatei otomane s-a retras în Anatolia.

Turcii otomani s-au împăcat repede cu faptul că pierduseră teritoriile arabe din imperiu, însă planurile forţelor aliate vizau şi împărţirea Anatoliei între învingători. Trupele franceze din Siria au început să pătrundă venind dinspre sud, o armată greacă a debarcat la Smirna, în vest, în mai 1919, iar armenii au început să preia controlul asupra teritoriului din estul Anatoliei. Pentru greci, aceasta era o oportunitate să ducă la bun sfârşit aşa-numita Marea Idee. Aceasta era credinţa conform căreia toţi grecii, inclusiv cei din Anatolia, trebuie să fie reuniţi într-un singur stat, un fel de Imperiu Bizantin renăscut, cu capitala la Constantinopol. De când graniţele statului grec se extinseseră din ce în ce mai mult în deceniile de după 1832, părea firesc ca oraşe precum Smirna, care, în 1919, avea o populaţie greacă mai numeroasă decât majoritatea oraşelor din Grecia, să fie adusă sub control grecesc.

La mijlocul anului 1919, însă, a început o mişcare de renaştere naţională a Turciei, cu baza principală la Ankara, în centrul Anatoliei, şi care la un moment dat a ajuns să fie condusă de Mustafa Kemal (Ataturk). Acesta a ignorat tratatul de pace de la Sèvres impus de aliaţi în 1920, începând să împingă înapoi forţele inamice. Un tratat cu noua Uniune Sovietică i-a ajutat pe turci să strivească rezistenţa armeană în estul Anatoliei, în timp ce francezii au fost de acord, la un moment dat, să se retragă din Siria. Forţele greceşti din vestul Anatoliei au făcut o serie de încercări de a ajunge în Ankara, însă acestea au fost respinse. În 1922, turcii au lansat un contraatac şi i-au împins pe greci înapoi în Smirna, din care cea mai mare parte fusese distrusă de foc. Armata a fost evacuată, atunci, în Grecia, alături de mii de greci ale căror familii locuiseră în Anatolia timp de secole. „Marea Idee" se sfârşise în mod tragic.

După aceea, Kemal a înaintat spre Constantinopol şi cele două strâmtori, care se aflau încă în posesia forţelor aliate. O confruntare serioasă cu britanicii a avut loc la Chanak, însă războiul a fost

evitat. În acest moment, aliaţii nu prea aveau de ales decât să accepte victoria lui Kemal. În 1923, noul tratat de pace de la Lausanne a fost considerat mai acceptabil de către guvernul lui Kemal, care era dedicat secularismului şi modernizării. A fost proclamată Republica Turcă, sultanatul fiind abolit în 1922, iar califatul, în 1924. Imperiul Otoman ajunsese la sfârşit.

Acesta părea să fie şi cazul conflictului dintre creştini şi musulmani care durase peste 1300 de ani. În anii 1920, doar câteva state musulmane îşi menţinuseră orice formă de independenţă faţă de imperiile creştine europene. În munţii Afganistanului şi în Yemen, musulmanii se bucurau în continuare de libertate, la fel ca cei care trăiau în deşerturile care aveau să devină nu peste mult timp regatul Arabiei Saudite. Turcia şi Persia (care în scurt timp avea să fie redenumită Iran) erau şi ele independente, doar că aceste state musulmane erau reformate de guverne seculare, prooccidentale. După tulburări serioase petrecute în 1919, Marea Britanie i-a acordat „independenţa" Egiptului în 1922, britanicii păstrând, însă, cele mai importante atribute ale puterii.

Cei mai mulţi musulmani se aflau sub controlul imperiilor creştine ale Franţei şi Marii Britanii, în timp ce musulmanii din Indiile de Est erau conduşi de olandezi, iar cei din Filipine, de americani. Vechiul imperiu rus devenise acum Uniunea Sovietică, fiind împotriva religiei şi sub care tratamentul musulmanilor nu se îmbunătăţise prea mult. În Asia Centrală, musulmanii care au opus rezistenţă, cunoscuţi ca *basmachi*, au luptat împotriva sovieticilor din 1918 până în 1929, pentru a fi, în final, înfrânţi. Islamul părea învins, doar că în următorii 50 de ani acesta avea nu doar să supravieţuiască, ci chiar să scape de asuprirea imperialismului.

10

ELIBERAREA 1918-1979

REORGANIZĂRI

De la acostarea lui Napoleon Bonaparte în Egipt în 1798, o nouă invazie creştină devenea din ce în ce mai puternică în inima ţinutului musulman. La sfârşitul Primului Război Mondial, Marea Britanie şi Franţa dominau Orientul Mijlociu, astfel încât părea că lumea creştină obţinuse în sfârşit victoria asupra islamului. În ciuda cuvintelor rostite de generalul Gouraud la mormântul lui Saladin, francezii şi britanicii nu erau noi cruciaţi creştini. Deşi este posibil să fi existat o serie de acţiuni în favoarea creştinilor, precum favoritismul francezilor faţă de creştinii maroniţi din Liban, în general, puterile europene dominante au adoptat o atitudine mai echilibrată faţă de responsabilităţilor lor. Ocupaţia britanică asupra Ierusalimului, care a durat din 1917 până în 1948, nu a reprezentat o ocupaţie creştină în sensul în care regimul i-a asuprit pe cetăţenii de altă religie, precum evreii sau musulmanii. Un exemplu în acest sens este primul Înalt Comisar pentru Palestina, Sir Herbert Samuel, care a fost evreu şi a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a fi imparţial cu diferitele comunităţi religioase. Această atitudine a atras, la un moment dat, ostilitatea evreilor sionişti care erau hotărâţi să-şi înfiinţeze propriul stat în Palestina.

Un motiv pentru care nu se putea vorbi în acest context despre triumfalismul creştin este acela că atitudinile seculare erau din ce

în ce mai comune în ceea ce fusese cândva lumea creştină. Încă de la sfârşitul secolului al XVII-lea, diverşi comentatori observau că mulţi europeni care vizitau Ierusalimul se comportau mai degrabă ca turişti care veneau să vadă locuri istorice decât ca pelerini care vizitau cel mai sfânt oraş al religiei lor. Tendinţa adoptării unei concepţii mai sceptice, seculare a crescut în mod vizibil până la începutul secolului XX. Cu toate că bisericile creştine erau încă puternice în Vest şi nu aveau să intre într-un declin serios decât după cel de-al Doilea Război Mondial, ideea de a impune un regim creştin în ţările străine era deja respingătoare. Un alt motiv pentru care consecinţele victoriei creştinilor erau limitate era acela că teritoriile arabe nu fuseseră luate în stăpânire drept colonii, ci ca mandate sub supravegherea noii Ligi a Naţiunilor.

Acestea erau teritorii unde puterea de ocupare urma să acţioneze în calitate de mandatar, ajutându-i pe locuitorii acestora să ajungă, la un moment dat, să se poată guverna singuri şi să fie independenţi. Mandatele franceze erau Siria şi Libanul, iar cele britanice, Irak, Palestina şi Transiordania.

Dacă triumful creştinilor nu era atât de total pe cât au sperat unii, fiind chiar destul de limitat, nici înfrângerea musulmanilor nu era totală, doar că lumea islamică a fost nevoită să se readapteze destul de mult în interiorul său. Indiferent de neajunsurile sale, Imperiul Otoman a fost ultima mare putere musulmană din lume, în timp ce musulmanii din toată lumea au găsit o figură religioasă în sultanul care avea şi rol de calif. Mişcarea „Khilafat", apărută în rândul musulmanilor din India la începutul anilor 1920, a încercat să salveze califatul universal, însă noua republică turcă a considerat această preocupare drept un amestec străin, motiv în plus pentru care aceasta a decis să abolească califatul în 1924. Mişcarea „Khilafat" a fost una dintre cauzele care a dus la revolta Moplah din Malabar, India, în 1921, pe care, însă, britanicii au înăbuşit-o rapid. În anii 1920, niciun stat musulman nu

spera să readucă la viață puterea militară a Imperiului Otoman, însă unii musulmani încă sperau reînvierea califatului.

Şeriful Husayn, conducătorul haşemit al Hijazului, care cuprindea oraşele sfinte, Mecca şi Medina, a avut o tentativă de a-şi asuma titlul de calif, însă puţini musulmani l-au acceptat. Fiii lui Husayn, Faysal şi Abdullah fuseseră ajutaţi de britanici să devină conducătorii Irakului şi Transiordaniei, însă tatăl lor rupsese relaţiile cu britanicii. Pretenţia lui Husayn de a deveni calif i-a înfuriat pe luptătorii wahhabiţi ai lui Abd al-Aziz ibn Saud (cunoscut în Occident ca Ibn Saud), conducătorului Nejdului din centrul Peninsulei Arabe, care au invadat Hijazul. Britanicii au ignorat solicitările de ajutor ale lui Husayn, iar până la sfârşitul lui 1924, Ibn Saud deţinea controlul asupra Hijazului. Acesta le-a promis tuturor musulmanilor că vor avea în continuare acces la locurile sfinte pentru *hajj* (pelerinajul anual) şi a renunţat, în mod special, la ideea de a se declara pe sine calif. Marea Britanie şi alte state au recunoscut noul regim saudit, iar în 1932, Ibn Saud a unit în mod oficial toate posesiunile pe care le deţinea în regatul Arabiei Saudite. Cu toate că se număra printre puţinele state musulmane independente, noul regat nu prea a atras atenţia comunităţii internaţionale, întrucât era slab din punct de vedere militar şi sărăcit din punct de vedere economic. Economia Arabiei Saudite, însă, precum şi cea a altor state musulmane din Orientul Mijlociu, avea să fie revoluţionată la un moment dat de dezvoltarea industriei petrolului, astfel că un nou factor avea să fie introdus în relaţia dintre Occident şi lumea islamică.

Petrolul a fost descoperit pentru prima dată în Orientul Mijlociu în Persia, înaintea Primului Război Mondial, guvernul britanic conştientizând rapid importanţa acestuia, motiv pentru care s-a şi grăbit să deţină majoritatea acţiunilor din Compania Petrolieră Anglo-Persană. Începând din 1920, petrolul din Persia a devenit principalul interes strategic şi economic al Marii Britanii din zonă, pe lângă Canalul Suez. Întrucât părea probabil să existe

rezerve de petrol şi în alte zone din apropierea Golfului Persic, britanicii erau hotărâţi să pună stăpânire şi pe acestea, doar că, la scurt timp, aceştia s-au lovit de obiecţiile altor state, mai ales Statele Unite ale Americii. Guvernul american nu a fost prea interesat de Orientul Mijlociu în perioada interbelică, acesta insistând asupra unui singur lucru – accesul companiilor americane, mai ales în industria petrolieră. În acest context, atunci când britanicii au înfiinţat o companie pentru a extrage petrol din Irak, aceştia au fost nevoiţi să dea acţiuni şi americanilor şi francezilor. Apoi, Ibn Saud al Arabiei Saudite a făcut un pas îndrăzneţ, acordând o concesiune petrolieră exclusivă unei companii americane, Standard Oil of California, în 1933. Britanicii au fost furioşi, însă înţelegerea a mers mai departe, marcând începutul unei relaţii strânse între SUA şi Arabia Saudită, care avea să reziste timp de decenii. Marele *boom* al industriei petroliere din Orientul Mijlociu avea să vină tocmai după cel de-al Doilea Război Mondial, însă creşterea cererii de petrol la nivel mondial nu putea decât să crească importanţa statelor musulmane în zonă.

PUTERI AVIATICE ŞI REVOLTE MUSULMANE

Fiind unul dintre puţinele state musulmane independente din perioada interbelică, Arabia Saudită putea sfida Marea Britanie şi putea încheia un acord de exploatare a petrolului cu SUA, ţară ce nu avea antecedente imperialiste în inima teritoriului locuit de musulmani. Cei mai mulţi dintre musulmani nu se bucurau de acest lux, fiind asupriţi în mod direct de puterile imperialiste europene. Chiar şi în această situaţie, perioada dintre cele două războaie nu s-a scurs fără provocări din partea musulmanilor la adresa puterilor care îi asupreau. Prima dintre ele a fost ultima dintre revoltele tribale şi religioase, după care a urmat provocarea mai puţin militantă, în mod direct, dar mai eficientă, a apariţiei naţionalismului secular, care accentua folosirea ideologiilor

occidentale în lupta împotriva Occidentului, în detrimentul axării exclusive pe islam. Forțelor imperialiste europene avea să le fie din ce în ce mai greu să facă față celei de-a doua provocări, însă britanicii au crezut că au găsit o nouă metodă de a pune capăt revoltelor tribale. Ieşind din Primul Război Mondial cu cea mai mare forță aviatică din lume, guvernul britanic a crezut că găsise în puterea aeriană o nouă metodă de supraveghere imperială, care era nu numai eficientă, dar şi ieftină.

Primul test a fost făcut în Somaliland, care se afla sub dominație britanică şi unde *Mohammad Abdullah Hassan*, cunoscut britanicilor drept „Mullahul Nebun", conducea rezistența musulmană locală încă din 1899. Şase bombardiere ale Royal Air Force au fost livrate la Berbera la sfârşitul lui 1919, iar în ianuarie 1920, acestea aruncau manifeste deasupra refugiilor lui Abdullah Hassan prin care le cereau locuitorilor să-l răstoarne pe acesta de la putere, pentru că, în caz contrar, aveau să suporte consecințele. Primele misiuni de bombardare au urmat la scurt timp, acestea având un impact extrem de puternic asupra moralului localnicilor. Mullahul Nebun a fugit şi a murit în ascunzătoare, iar operațiunile care au urmat, la care au participat recruți călare pe cămile, au dus la ocuparea fostelor sale posesiuni. Într-o campanie care a durat doar trei săptămâni şi care a costat doar 70 000 de lire, puterea aeriană părea să fi jucat cel mai important rol în zdrobirea rezistenței musulmane care dura de aproape două decenii. Faptul că aceasta ar putea fi cea mai bună metodă pentru supravegherea imperială avea să fie confirmat de costurile şi pierderile revoltei din Irak, tot din anul 1920.

Britanicii creaseră ceea ce avea să devină regatul Irakului unind trei provincii ale Imperiului Otoman. La sud se afla Basra, în care trăiau mai cu seamă musulmani şiiți, în centru se afla Bagdadul, în care trăiau atât musulmani sunniți cât şi şiiți, iar la nord se afla Mosulul, o provincie unde majoritari erau kurzii, ostili arabilor sunniți şi şiiți deopotrivă. Pe teritoriul Irakului se aflau oraşele

sfinte ale şiiţilor, Najaf şi Karbala, aceştia reprezentând populaţia majoritară. Arabii sunniţi, însă, fuseseră favorizaţi în timpul stăpânirii turcilor otomani sunniţi, iar britanicii au continuat această tradiţie punându-l pe tronul Irakului pe prinţul Faisal, care era arab sunnit.

Indignarea cauzată de rămânerea britanicilor în Irak după plecarea turcilor a dus la o mare revoltă în iulie 1920. Revolta a pornit din triburile şiite aflate la mijlocul ariei Eufratului, dar s-a răspândit în scurt timp în rândul şiiţilor din sudul Irakului şi din jurul Bagdadului. Kurzii au profitat atunci de ocazie pentru a organiza şi ei o revoltă în nord, chiar dacă aceasta nu avea o legătură directă cu revolta şiită. Dacă la început revolta a avut un oarecare succes, forţele britanice, sub comanda generalului Haldane, au început să contraatace cu ajutorul unor întăriri numeroase chemate de urgenţă din India şi nu numai. Criza a luat sfârşit până la sfârşitul lunii septembrie, însă operaţiunile de curăţare au continuat timp de luni de zile. În decembrie 1920, în Irak încă se afla o garnizoană numeroasă de 17 000 de trupe britanice şi 85 000 de trupe indiene. Până la începutul anului 1921, revolta a fost înăbuşită, însă costurile au fost mari. Britanicii şi indienii au pierdut 500 de oameni, câtă vreme cel puţin 6000 de irakieni au fost ucişi. Înăbuşirea revoltei i-a costat pe britanici în jur de 40 de milioane de lire, de trei ori mai mult decât au cheltuit pe subvenţionarea revoltei arabe din timpul Marelui Război, şi de mult mai multe ori decât campania aeriană de succes împotriva Mullahului Nebun.

Rolul important pe care l-a jucat aviaţia în înăbuşirea revoltei din Irak a încurajat şi mai mult ideea de control militar aerian. În 1921, guvernul britanic a decis ca, pe viitor, principalul ajutor militar acordat poliţiei locale pentru a menţine ordinea în Irak, Palestina şi Aden să vină nu de la armata britanică, ci de la Royal Air Force. Pentru bombardarea oricăror rebeli locali aveau să fie puse la dispoziţie escadrile, în timp ce, la sol, operaţiunile urmau să fie continuate de unităţi de maşini blindate ale Royal Air Force.

Operaţiunile aeriene conduse mai târziu în Irak împotriva kurzilor păreau să indice că sistemul funcţiona, la fel ca şi în cazul unor operaţiuni similare de la graniţa de nord-vest a Indiei Britanice. Ofiţeri din armata britanică, însă, îşi exprimau în continuare îndoielile cu privire la eficienţa utilizării exclusive a puterii aeriene în cazul unei insurecţii musulmane de mari dimensiuni. Rezervele acestora păreau să fie confirmate de armata numeroasă pe care francezii şi spaniolii au fost nevoiţi să o strângă pentru a zdrobi o revoltă a musulmanilor din prima jumătate a anilor 1920.

Aceasta a fost cea mai mare revoltă a musulmanilor din perioada interbelică împotriva puterilor imperialiste europene. Condusă de Abd el-Krim, aceasta s-a petrecut în nordul Marocului, în prima jumătate a anilor 1920. În anii din apropierea începerii Primului Război Mondial, francezii luaseră încet controlul asupra Marocului, în 1912, aceştia ajungând la un acord cu spaniolii cu privire la zonele fiecăruia de influenţă din ţară. Spaniolii au cerut să guverneze o zonă din nordul Marocului de la bazele lor din Ceuta, Tetuan şi Melilla, însă controlul lor asupra interiorului, inclusiv triburile berbere din Munţii Rif, a fost slab. Abd el-Krim era fiul unui membru influent al unuia dintre cele mai importante triburi berbere şi, în mod neobişnuit, acesta primise atât o educaţie musulmană cât şi una spaniolă. Acesta a lucrat pentru spanioli în Melilla, devenind judecător musulman sub administraţia acestora. Până la sfârşitul Primului Război Mondial, însă, Abd el-Krim ajunsese să fie decepţionat de conducerea spaniolă, motiv pentru care s-a realăturat tribului său pentru a pregăti revolta.

În iulie 1921, forţele lui Abd el-Krim au zdrobit o armată spaniolă sub comanda generalului Silvestre la Anual, eveniment soldat cu moartea generalului, precum şi a altor aproximativ 10 000 dintre oamenii săi. Aceasta a fost una dintre cele mai dure înfrângeri suferite de armata creştină în faţa musulmanilor vreme de secole. Spaniolii au fost împinşi înapoi la Melilla şi, pentru un timp, părea că aceştia pierduseră portul în favoarea rebelilor. Abd el-Krim

a înființat „Republica Rifului" şi s-a autoproclamat preşedinte. Cu toată terminologia politică occidentală folosită, acesta nu putea ascunde faptul că revolta fusese, de fapt, o răscoală tribală cu o importantă componentă religioasă – lupta musulmanilor împotriva necredincioşilor. Deşi Abd el-Krim era receptiv la noile curente politice apărute în lume după Marele Război, pentru cei mai mulţi dintre adepţii săi, revolta urma vechea tradiţie a rezistenţei musulmane moştenită de la figuri precum Abd el-Kader şi Shamil. Au fost trimise de urgenţă întăriri spaniole la Melilla unde au reuşit să recucerească ceva teritoriu, însă forţele lui Abd el-Krim rămâneau o ameninţare majoră.

În 1923, generalul Primo de Rivera a pus mâna pe puterea din Spania cu aprobarea monarhului spaniol. În ceea ce îl privea, acesta se opunea continuării luptei din Maroc, însă prestigiul naţional l-a constrâns să ducă mai departe războiul. În 1924, Primo de Rivera a inspectat personal apărarea de la Tetuan împotriva rebelilor, în paralel purtând şi negocieri cu Abd el-Krim, în speranţa ajungerii la un acord politic. Conducătorul musulman obţinuse autonomia sub un fel de suzeranitate spaniolă, însă acesta era hotărât să obţină independenţa totală pentru Rif, lucru cu care spaniolii nu erau de acord.

Până la începutul lui 1925, Abd el-Krim adunase o armată de 20 000 de oameni dotaţi cu suficiente mitraliere şi artilerie capturate de la spanioli. Mercenari europeni şi dezertori din Legiunea Străină i-au instruit pe oamenii săi în tehnicile războiului modern. Calea de aprovizionare a rebelilor spre Tanger, care atunci se afla sub administraţie internaţională, rămânea deschisă, iar companiile străine de exploatare minieră îi dădeau bani lui Abd el-Krim, în schimbul drepturilor de exploatare din republica sa, Rif.. Anii de succes, însă, i-au dat conducătorului musulman mult prea multă încredere în sine, motiv pentru care, în primăvara anului 1925, acesta a făcut greşeala fatală de a invada zona din Maroc aflată sub control francez.

Francezii şi spaniolii nu se aflau în relaţii bune, astfel încât generalul Lyautey, comandantul francez din Maroc, nu a făcut mai nimic pentru a-i ajuta pe vecinii săi în lupta acestora împotriva lui Abd el-Krim. Când Lyautey a aflat că rebelii urmau să lanseze un atac, acesta s-a simţit descumpănit, pentru că acum nu mai dispunea decât de trupe reduse, ca urmare a deciziilor luate de conducătorii politici de la Paris. În aprilie 1925, armata lui Abd el-Krim, susţinută de mii de berberi, a atacat linia dintre Fez şi Taza pe care se aflau avanposturile franceze, cucerindu-le pe cele mai multe dintre ele. Francezii au format cu greu o nouă linie de apărare mai la sud. După acest atac, fostele animozităţi au fost date uitării, iar francezii şi spaniolii au început să pună la cale planuri comune pentru a-i învinge pe rebelii musulmani.

Noii aliaţi adunau acum forţe de dimensiuni rareori văzute până atunci în operaţiunile coloniale. Franţa pregătise o armată de 160 000 de oameni sub comanda mareşalului Philippe Pétain, eroul de la Verdun. Spania strânsese forţe care depăşeau 75 000 de oameni. În total, în jur de un sfert de milion de trupe urmau să fie trimise împotriva lui Abd el-Krim. În septembrie 1925, o forţă spaniolă dotată cu arme franceze şi nave de război spaniole a acostat în golful Alhucemas, pe coasta de nord a Marocului, aproape de inima teritoriului lui Abd el-Krim.

În acelaşi timp, pe uscat, Pétain a lansat o invazie franceză în Munţii Rif dinspre sud. Venirea timpurie a iernii a pus capăt atacurilor spaniolilor şi francezilor, însă aceştia obţinuseră deja câştiguri substanţiale. Aliaţii se folosiseră de aviaţie împotriva rebelilor musulmani şi, deşi se spunea că şi Abd el-Krim ar fi avut câteva avioane proprii, se pare că acestea nu au decolat.

Atunci când campania aliată a fost reluată în 1926, Abd el-Krim s-a trezit la scurt timp într-o poziţie dificilă. Prins în capitala sa, Targuist, acesta a decis să se predea în mai 1926, alegând în mod înţelept să se predea francezilor, şi nu spaniolilor. Francezii l-au trimis în exil, doar că Abd el-Krim avea să trăiască suficient de

mult încât să vadă Marocul eliberat de sub ambele stăpâniri, franceză şi spaniolă, în anii 1950.

Mulţi dintre ofiţerii din armata spaniolă care au luptat împotriva lui Abd el-Krim aveau să conducă mai târziu forţele naţionaliste în Războiul Civil Spaniol din 1936-1939, cel care s-a remarcat cel mai mult fiind Francisco Franco. Pentru aceşti ofiţeri, războiul împotriva lui Abd el-Krim nu era decât altă rundă din lupta de secole pe care Spania o ducea împotriva islamului, aceştia socotindu-se un fel de cruciaţi moderni. Ostilitatea acestora faţă de islam avea, însă, nişte limite, motiv pentru care nu au avut nicio ezitare să folosească numeroase trupe musulmane din protectoratul spaniol din Maroc împotriva socialiştilor „atei", comuniştilor şi anarhiştilor de partea republicană în timpul războiului civil.

Africa de Nord urma să mai vadă un război împotriva triburilor musulmane berbere în anii 1920, de data aceasta în Libia. Italienii întrebuinţaseră aviaţia, pentru prima oară, în scopuri militare acolo, în războiul împotriva turcilor din 1911-1912, puterea aeriană urmând să joace un rol important şi în conflictul de mai târziu. Triburile din interiorul Libiei, care aderaseră la secta senussită a islamului, nu au acceptat niciodată pacea din 1912 şi au continuat un război de gherilă împotriva italienilor. Pentru a încheia o pace, italienii au fost nevoiţi, în 1917, să acorde independenţa parţială conducătorului senussit, Idris al-Senussi, care astfel devenea emirul Cyrenaicii. Însă după venirea la putere a lui Mussolini şi a fasciştilor săi în Italia, în 1922, aceştia au decis să cucerească întreaga Libie. În 1923, italienii au lansat noi atacuri în interiorul ţării, Idris a fugit în exil iar Umar al-Mukhtar a devenit principalul conducător al rezistenţei Senussi. A urmat un lung şi aspru război de uzură, tacticile italienilor incluzând atacuri aeriene asupra oazelor şi taberelor nomade. Generalul Graziani a distrus Cyrenaica şi a construit o linie fortificată de-a lungul graniţei deschise cu Egiptul. Rezistenţa senussită s-a prăbuşit în

1931, când Umar al-Mukhtar a fost prins şi executat. Se spune că în conflictul care a durat din 1923 până în 1931 au murit în jur de 230 000 de arabi, printre care şi trei sferturi din populaţia nomadă a Libiei.

Revolta lui Abd el-Krim a arătat în mod clar că pentru a înăbuşi o rebeliune majoră a musulmanilor era nevoie de mobilizarea unor forţe militare numeroase. Britanicii, însă, erau încă fideli ideii de control militar aerian pe care o preferau pentru eficienţa şi costurile scăzute. Revolta arabilor din Palestina din perioada 1936-1939, cea mai lungă revoltă a musulmanilor care a avut loc în Imperiul Britanic în perioada interbelică, avea, însă, să le demonstreze contrariul. Palestina a fost întotdeauna cel mai volatil dintre mandatele britanice din Orientul Mijlociu – consecinţă a promisiunilor contradictorii pe care britanicii le făcuseră atât populaţiei native arabe, cât şi populaţiei imigrante evreieşti, căreia i se promisese un „cămin naţional" acolo prin Declaraţia Balfour din 1917. Indignarea arabilor faţă de creşterea numărului de evrei din Palestina a dus la violenţe interetnice în anii 1920-1929, cea de-a doua izbucnire fiind deosebit de serioasă. Deşi s-ar părea că Royal Air Force ar fi fost responsabilă cu asigurarea securităţii, bombardarea Ierusalimului sau a Hebronului nu prea era o propunere realistă din cauza locurilor sfinte, motiv pentru care au fost mobilizate trupe pentru a pune capăt revoltelor în 1929.

În prima jumătate a anilor 1930 s-a înregistrat o creştere bruscă a numărului de imigranţi evrei în Palestina, de la 4000 în 1930 la peste 60 000 în 1935. Această creştere se datora atât temerilor cauzate de ascensiunea la putere a lui Hitler în Germania, cât şi încrederii crescânde în viitorul aşezărilor evreieşti din Palestina. Arabii erau îngrijoraţi, motiv pentru care le-au cerut britanicilor să oprească imigraţia evreilor, să nu le mai vândă acestora pământuri şi să înfiinţeze instituţii democratice în care să fie reprezentată majoritatea arabă care trăia în Palestina. Britanicii au făcut concesii minore care nu i-au mulţumit nici pe arabi, nici pe evrei,

iar în aprilie 1936, partidele politice arabe au format un comitet comun condus de Hajj Amin al-Husaini, Marele Muftiu (principalul conducător religios al musulmanilor) al Ierusalimului, care a chemat la organizarea unei greve generale. Aceasta a dus la incidente violente şi la debutul unei rebeliuni arabe care avea să dureze trei ani.

Grupări de gherilă arabe au început să se formeze pe dealurile palestiniene, însă, pentru început, acestea au făcut doar atacuri restrânse. Poliţia palestiniană şi Royal Air Force se ocupau de securitate, eforturile acestora fiind limitate, iniţial, ca urmare a reţinerilor guvernului colonial de a lua măsuri drastice. Comisia Peel a fost creată cu scopul găsirii unei soluţii politice pentru criză. Ultimul său raport a sugerat, pentru prima dată, că Palestina ar putea fi împărţită în două state distincte, unul arab şi unul evreiesc, propunere respinsă de ambele părţi. Începând din noiembrie 1937, atacurile de gherilă lansate de arabi împotriva britanicilor şi evreilor s-au înmulţit astfel încât, până în vara anului 1938, o mare parte din Palestina se afla sub controlul rebelilor.

La un moment dat, guvernul britanic a început să ia în serios rebeliunea musulmanilor din Palestina. După ce semnarea Acordului de la Munchen în septembrie 1938 a amânat posibilitatea izbucnirii unui război în Europa, au fost trimise întăriri în Palestina. În octombrie 1983, armata britanică a fost însărcinată cu asigurarea ordinii publice în ţară, iar până la sfârşitul anului, au fost desfăşurate în Palestina două divizii de infanterie. Britanicii mai erau ajutaţi neoficial şi de grupuri armate evreieşti. Până în primăvara anului 1939, măsurile militare aplanaseră revolta, în timp ce concesiile politice făcute de britanici, precum promisiunea de a reduce imigraţia evreilor, a redus sentimentul de indignare care a dus la izbucnirea acesteia. În timpul revoltei au fost ucişi în jur de 200 de britanici, 400 de evrei şi peste 5000 de arabi.

Contrar sloganurilor şi programelor politice antiimperialiste, rebeliunea din Palestina a fost, în cea mai mare parte, una în

vechiul stil al revoltelor tribale, religioase împotriva străinilor. Atacurile de tip „loveşte şi fugi" efectuate pe zone foarte extinse au făcut-o să pară mai mare decât era, în timp ce lipsa unei strategii şi a unei coordonări generale au redus impactul acesteia pe termen lung. Chiar şi în aceste condiţii, rebeliunea din Palestina a demonstrat cum controlul militar aerian nu funcţiona în teritorii intens populate, fiind nevoie de intervenţia pe teren a trupe numeroase pentru a aplana revolta.

Începând cu anii 1930 începuse să devină clar că dacă musulmanii voiau să submineze în vreun fel dominaţia imperialistă europeană, aceştia trebuiau să dea uitării metodele lui Abd el-Krim şi să urmeze politicile seculare, naţionaliste pe care Ataturk le folosise cu succes pentru a moderniza Turcia. Pentru a face acest lucru, statele arabe trebuiau să recucerească măcar o oarecare independenţă care să le permită să-şi înfiinţeze propriile instituţii, printre care şi o armată naţională. În Egipt, britanicii continuau să aibă o influenţă ridicată atât în guvern cât şi în forţele armate, aceştia păstrând şi o garnizoană numeroasă în ţară, sub pretextul apărării Canalului Suez. După încheierea unui nou tratat anglo-britanic în 1936, însă, controlul Marii Britanii asupra armatei egiptene a fost redus, în timp ce lărgirea bazei sociale din care se făceau recrutările pentru armată a permis tinerilor naţionalişti precum Gamal Abdul Nasser şi Anwar Sadat să fie admişi.

În 1932, britanicii au acordat Irakului „independenţa" care era la fel de limitată ca cea pe care o acordaseră Egiptului în urmă cu zece ani. Britanicii au continuat să aibă în ţară drepturi militare şi nu numai, prezenţa Royal Air Force fiind concentrată în două baze principale, Habbaniya, lângă Bagdad, şi Shaiba, lângă Basra. Ambele baze se aflau pe principala rută aeriană care lega Marea Britanie de India şi Orientul Îndepărtat. Cu toate acestea, ca şi în cazul Egiptului, o clasă politică locală autohtonă şi un corp de armată începuseră să prindă contur, din rândurile acesteia făcând parte numeroşi naţionalişti. În 1936, un general irakian a pus mâna

pe puterea din țară însă a fost înlăturat zece luni mai târziu. Pe termen lung, însă, lovitura de stat avea să capete o importanță mult mai mare, aceasta creând un precedent pentru loviturile de stat din lumea arabă. Armata irakiană a câștigat încredere în sine și un apetit pentru amestecul în politică. Pentru moment, însă, armata s-a întors la a fi o putere din culise, lăsându-l pe politicianul probritanic, Nuri al-Said, să vină la putere în 1938.

În calitate de inamici ai Marii Britanii și Franței, atât Italia fascistă cât și Germania nazistă erau văzute cu ochi buni de către naționaliștii seculari, și chiar și religioși din lumea musulmană. Succesele militare importante obținute de Germania în 1940, respectiv înfrângerea Franței și alungarea britanicilor înapoi pe teritoriul lor, au ridicat prestigiul Puterilor Axei în Orientul Mijlociu. În martie 1941, un grup naționalist antibritanic de civili și ofițeri din armată au pus mâna pe puterea din Irak, iar Rashid Ali al-Gailani a devenit prim-ministru într-un guvern pro-Axă. Rashid Ali a tras de timp până când primele avioane ale Axei au început să ajungă în Irak prin Siria, care se afla sub controlul colaboratorilor Regimului de la Vichy. Între timp, englezii au trimis trupe din India prin Basra, iar irakienii au început să asedieze baza aeriană de la Habbaniya.

Deși forțele britanice din Orientul Mijlociu erau depășite în acel moment, era exclus ca acestea să permită câmpurilor petrolifere din Irak să ajungă pe mâna Puterilor Axei. Au fost trimise trupe de la Basra la Habbaniya pentru a întări garnizoana, în timp ce avioane de la Habbaniya au zburat în misiuni de bombardare care i-au țintit pe irakienii aflați în jurul bazei lor. Întăriri britanice din Transiordania au intrat în Irak din vest și, în ciuda atacurilor aeriene lansate de Puterile Axei, acestea au ajuns la Habbaniya la mijlocul lunii mai. La sfârșitul lunii, forța britanică era pregătită să atace Bagdadul, însă Rashid Ali a fugit în Iran, iar irakienii au căzut de acord să încheie un armistițiu. Pericolul reprezentat de Puterile Axei în zonă a fost eliminat definitiv în lunile ce au

urmat, când britanicii au invadat Siria şi Libanul, în pofida rezistenţei înverşunate din partea regimului de la Vichy.

În iunie 1941, Germania nazistă a invadat Uniunea Sovietică, iar Marea Britanie a decis să trimită provizii noului său aliat. O posibilă cale de aprovizionare era prin Iran, unde britanicii erau deja îngrijoraţi că activităţile agenţilor Axei reprezentau o ameninţare pentru câmpurile petrolifere. În august, forţele britanice au invadat Iranul dinspre Irak, iar forţele sovietice au intrat în ţară dinspre nord. Rezistenţa iraniană a fost înfrântă, capitala, Teheran, a fost ocupată, iar şahul Reza a fost înlocuit la tron de fiul său, Mohammad Reza Pahlavi. Cum era de aşteptat, pe iranieni îi irita ocupaţia vechilor lor inamici, ruşii şi britanicii, însă ruta de aprovizionare spre Uniunea Sovietică a adus în ţară şi mulţi americani pe care, însă, locuitorii i-au primit mai bine dat fiind faptul că aceştia nu aveau un istoric de ocupare imperialistă în zonă.

Cu toate că aproape întreg Orientul Mijlociu s-a aflat sub controlul Forţelor Aliate până în anul 1942, acest lucru nu garanta succesul împotriva inamicului Axei. Armata germană şi italiană a generalului Rommel îi împingea din nou pe britanici la graniţele Egiptului, astfel încât mulţi dintre egipteni au văzut în Rommel mai degrabă un potenţial eliberator decât un cuceritor. La începutul anului 1942, britanicii l-au obligat pe regele Farouk al Egiptului, aproape la propriu cu pistolul la tâmplă, să numească un guvern proaliat, în timp ce mai târziu în acelaşi an, câţiva ofiţeri din armata egipteană, printre care şi Anwar Sadat, au fost arestaţi, fiind acuzaţi că ar fi complotat cu agenţii Axei. Doar victoria britanicilor de la El Alamein din octombrie 1942 a pus capăt ameninţării Axei asupra Orientului Mijlociu şi a năruit speranţele naţionaliştilor musulmani de a primi ajutor pentru cauza lor din acea zonă.

Cu toate acestea, întrucât Aliaţii îşi declaraseră angajamentul faţă de libertate şi democraţie, începea să devină din ce în ce mai greu pentru ţări precum Marea Britanie să-şi justifice dominaţia

imperialistă asupra altor popoare din jurul lumii. Britanicii promiseseră să pună capăt ocupației militare în țări precum Iran, Irak și Egipt după război, în timp ce Libiei, pe care italienii o eliberaseră în 1943, i se promisese că, la un moment dat, îi va fi acordată independența. Câtă vreme Libia și Siria se aflau și ele sub control militar britanic, britanicii au insistat pe lângă guvernul Franței Libere a generalului Charles de Gaulle ca acesta să-și respecte angajamentele luate anterior de a acorda independența țărilor în discuție. Atunci când francezii au încercat să-i țină în frâu pe naționaliștii locali, britanicii s-au opus francezilor și i-au forțat să cedeze, arătându-i generalului de Gaulle încă o dovadă a vicleniei englezilor. Dacă la un moment dat disputele dintre Marea Britanie și Franța au fost de o importanță vitală, până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, statutul acestora de mari puteri a fost eclipsat de apariția celor două superputeri, Uniunea Sovietică și Statele Unite ale Americii. Ambele state se opuneau, deși din motive diferite, continuării existenței imperiilor europene peste hotare. Aceste imperii aveau să dispară după cel de-al Doilea Război Mondial, când majoritatea musulmanilor din lume au scăpat, în sfârșit, de sub dominația acestora.

SFÂRȘIT DE IMPERIU

Puterile Axei nu au reușit să-i elibereze pe musulmani de sub stăpânirea imperialistă europeană, ceea ce nu a fost valabil și în cazul aliatului lor japonez. În cel de-al Doilea Război Mondial, Indiile de Est Olandeze au fost ocupate de japonezi, care au încurajat dezvoltarea naționalismului indonezian în care se regăseau atât elemente islamice cât și laice. Naționaliștii seculari erau conduși de Ahmed Sukarno, iar când Japonia s-a predat la sfârșitul războiului, acesta a declarat o republică independentă în Indonezia. În septembrie 1945, forțele britanice au acostat la Batavia, capitala coloniei olandeze aflată pe Insula Java. Prima lor sarcină a fost să

strângă trupele japoneze care se predaseră, timp în care trebuiau să pregătească şi revenirea olandezilor la putere, iniţiativă împotriva căreia naţionaliştii indonezieni aveau să se opună în mod violent.

Britanicii luaseră în stăpânire şi Sumatra, iar acum plănuiau să trimită şi alte trupe pe Java, la Semarang şi la Surabaya, principala bază navală. Aceştia s-au lovit de rezistenţa locală în ambele oraşe, iar Bătălia de la Surabaya din noiembrie 1945 a escaladat rapid într-o acţiune majoră, la care au fost chemate să intervină forţe aeriene şi navale pentru a asista trupele de la sol, care au reuşit, într-un final, să preia controlul. De la începutul anului 1946, forţele olandeze au început să sosească în forţă înlocuind trupele asediate. Ultimele forţe britanice au plecat în noiembrie 1946, într-un moment în care olandezii şi forţele naţionaliste păreau să fi ajuns la un acord politic.

În baza acestui acord, republica indoneziană urma să se rezume la Java şi Sumatra, în timp ce alte insule din arhipelag au format state care aveau să se alăture republicii într-o federaţie care urma să menţină legăturile cu Olanda. Acest acord, însă, nu a ţinut pentru mult timp. În iulie 1947, olandezii au lansat „o acţiune poliţienească" împotriva republicii, invadând Sumatra şi aproape întreaga Java. Naţionaliştii au fost lăsaţi să deţină controlul asupra unei regiuni din jurul oraşului Yogyakarta, aflat în centrul Insulei Java. În 1948, ce mai rămăsese din statul naţionalist era ameninţat de diviziuni interne. Un stat islamic separatist era înfiinţat într-o parte a Insulei Java, în timp ce o rebeliune de stânga era în plină formare în altă parte. Ambele ameninţări au fost neutralizate, însă în decembrie 1948, olandezii au lansat a doua „acţiune poliţienească". Oraşul Yogyakarta a fost capturat şi majoritatea membrilor guvernului republican au fost luaţi prizonieri. Din acest moment, rezistenţa naţionalistă a fost redusă la atacuri de gherilă.

Dacă lupta militară părea, însă, să fie câştigată, olandezii pierdeau lupta politică pentru susţinerea internaţională. La începutul

anului 1949, presiunea internaţională, mai cu seamă din partea Naţiunilor Unite şi a Statelor Unite ale Americii, i-a forţat pe olandezi să înceapă negocierile cu naţionaliştii, la finalul cărora s-a ajuns la un acord cu privire la retragerea olandezilor. Olandezii au transferat suveranitatea Republicii Indonezia în decembrie 1949. Cea mai mare parte a statelor insulare care se aflau în jurul acesteia au fost absorbite de republică în scurt timp, însă în aprilie 1950, în Ambon a fost înfiinţată Republica Maluku de Sud. Creştinii, care erau populaţia majoritară a acestor insule, se aflaseră în serviciul olandezilor vreme îndelungată, mai cu seamă în armata colonială. Noua republică a fost, însă, abolită în noiembrie 1950, astfel încât multor locuitori din Ambon şi familiilor lor li s-a permis să plece în Olanda.

În timp ce olandezii nu au renunţat fără luptă la cea mai importantă colonie a lor, britanicii au procedat diferit cu India, „perla coroanei" imperiului lor. Acceptând inevitabilul, Marea Britanie a renunţat la India în 1947 fără să lupte, însă decizia împărţirii ţării într-un Pakistan musulman şi o Indie puternic hindusă a dus la lupte interconfesionale şi masacre în timpul transferului de populaţii.

Împărţirea era soluţia care se avea în vedere şi pentru rezolvarea problemelor dificile legate de Palestina. În 1947, Naţiunile Unite au propus împărţirea ţării între arabi şi evrei. După ce, într-un final, britanicii au plecat din Palestina în mai 1948, forţele statelor arabe vecine au năvălit în număr mare cu scopul de a distruge noul stat evreiesc, Israel, care tocmai se năştea. Până în 1949, israelienii i-au învins pe invadatori, iar cea mai mare parte din ce mai rămăsese din statul arab propus pentru a fi creat în Palestina a fost absorbit de Regatul Iordaniei (fosta Transiordanie). După ce au fugit din Israel, mii de arabi palestinieni au fost adăpostiţi în tabere de refugiaţi din ţările învecinate.

Timp de secole, evreii şi musulmanii s-au aflat de multe ori de aceeaşi parte în lupta împotriva creştinilor. Acum, ostilitatea

dintre evrei şi musulmani urma să devină fundamentală în relaţiile internaţionale. La origine, elementele religioase ale acestei ostilităţi nu erau dominante. Puţini dintre fondatorii Israelului se considerau evrei religioşi, în timp ce structurile noului stat se datorau în egală măsură socialismului secular de factură est-europeană şi iudaismului. În mod similar, principalul duşman al Israelului, Gamal Abdul Nasser, preşedintele Egiptului, era un naţionalist secular care, după ce s-a folosit de ei pentru a-şi atinge scopurile, acesta a reprimat Frăţia Musulmană, un puternic grup islamist înfiinţat în Egipt în 1928.

Pentru mulţi musulmani, Israelul era o nouă colonie occidentală în inima lumii islamice. Însăşi ideea ca un stat evreiesc să fie văzut ca atare arăta cât de mult se schimba conflictul dintre creştini şi musulmani. Susţinătorii Israelului nu respingeau ideea că acesta reprezenta valorile occidentale, însă acestea erau mai degrabă valori politice seculare decât valori religioase. Israelul pretindea că ar fi singura democraţie din Orientul Mijlociu, un exemplu şi un reproş la majoritatea guvernelor autoritariste din statele arabe. Arabii preferau să vadă Israelul ca pe o nouă versiune a statelor cruciate creştine din perioada medievală, o creaţie artificială care, la un moment dat, avea să fie nimicită de forţele islamice.

După ce India a devenit independentă în 1947, stăpânirea britanică ce fusese impusă în multe ţări cu scopul protejării rutei spre India rămăsese fără fundament. Până la sfârşitul lui 1947, forţele britanice din Egipt fuseseră concentrate exclusiv în zona Canalului Suez, doar că nevoia de a proteja canalul de navigaţie nu mai putea fi legată de India. În schimb, zona a fost văzută ca bază strategică a Marii Britanii în Orientul Mijlociu, din care regiunea putea fi protejată de creşterea ameninţării sovietice din timpul Războiul Rece. Însă egiptenii nu se simţeau ameninţaţi, motiv pentru care au continuat eforturile de a scoate trupele britanice din ţară. După ce negocierile au eşuat, începând din 1951, guvernul

egiptean nu a făcut niciun demers pentru a preveni atacurile teroriste asupra zonei canalului. Poliţia egipteană a fost implicată în aceste atacuri, astfel că, în ianuarie 1952, trupele britanice au atacat barăcile poliţiei din Ismailia, incident care a cauzat la Cairo mişcări împotriva britanicilor.

Vechea clasă politică din Egipt părea să nu poată controla situaţia, astfel încât în iulie 1952, ofiţeri de armată sub comanda generalului Neguib l-au răsturnat de la putere pe regele Farouk şi au declarat republica. În aprilie 1954, Neguib a fost înlocuit la conducere de colonelul Gamal Abdul Nasser, care, mai târziu în acelaşi an, a semnat un tratat cu britanicii care promitea înlăturarea forţelor britanice din Egipt. Ultimele trupe britanice au plecat în martie 1956, timp în care Nasser îşi asumase rolul de conducător al naţionalismului pan-arab în Orientul Mijlociu. Israelul îl vedea drept cea mai mare ameninţare la adresa securităţii sale, francezii îl învinovăţeau (pe nedrept) că s-ar fi numărat printre cei care au instigat la revoltă în Algeria, în timp ce prim-ministrul britanic, Sir Anthony Eden, îl vedea ca pe „noul Hitler", care ameninţa interesele occidentale din întreg Orientul Mijlociu. Refuzul lui Nasser de a lua partea vreuneia dintre părţi în Războiul Rece a stârnit suspiciunea americanilor, iar decizia sa de a cumpăra arme din Cehoslovacia în 1955 părea să confirme loialităţile acestuia. Chiar şi în aceste condiţii, Nasser tot a căutat să obţină bani din Occident pentru a-şi finanţa proiectul prin care urmărea să construiască Înaltul Baraj de la Aswan. Americanii s-au asigurat că acesta nu va primi împrumuturile de care avea nevoie. Atunci, Nasser a căutat finanţare în altă parte, iar în iulie 1956, acesta a identificat o nouă sursă de venit, naţionalizând Compania Canalului Suez. Din acest moment, taxele urmau să fie plătite guvernului egiptean în schimbul unui consorţiu anglo-francez situat la Paris.

Marea Britanie şi Franţa au început imediat să discute despre posibilitatea acţiunii militare în vederea securizării canalului, însă ambele superputeri avertizau împotriva acestui tip de diplomaţie

de tip vechi, în care se făcea uz de canoniere. Uniunea Sovietică a amenințat cu represalii dure în situația în care invazia anglo-franceză urma să aibă loc, doar că sovieticii au fost distrași, la scurt timp, de o revoltă din Ungaria, stat-client al Moscovei. Conștient de sentimentele anticoloniale de după război, președintele Eisenhower a considerat că diplomația era cea mai bună cale pe care părțile nedreptățite puteau să o adopte, astfel încât s-a implicat trup și suflet în campania sa electorală pentru a fi reales. Britanicii și francezii au ales să nu țină cont nici de amenințări și nici de sfaturi, fiind convinși că doar acțiunea directă îl putea opri pe „noul Hitler".

Inițial, britanicii voiau să debarce la Alexandria și de acolo să înainteze spre Cairo, doar că nu aveau suficiente forțe pentru o asemenea operațiune și nici vreo idee de înlocuitor pentru Nasser. Atunci, a fost propusă o operațiune mai restrânsă pentru a ocupa Canalul Suez, aceasta fiind legată de planurile franco-israeliene de a ataca Egiptul. Într-un final, s-a decis ca Israelul să invadeze Sinaiul și să blocheze cea mai mare parte a armatei egiptene, după care englezii și francezii urmau să le ceară ambelor părți să rămână la 10 mile depărtare de Canalul Suez, pe ambele maluri. În mod evident, această situație îi dezavantaja mai mult pe egipteni decât pe israelieni, motiv pentru care Egiptul avea să respingă ultimatumul. Prin urmare, forțele britanice și franceze aveau să ocupe canalul, blocându-i pe egipteni în Sinai unde aveau să fie nimiciți de israelieni.

În timp ce îi induceau în eroare pe americani în legătură cu adevăratele lor intenții, Marea Britanie și Franța au adunat forțe numeroase în estul Mediteranei. Britanicii au pus la dispoziție 45 000 de oameni, 300 de aeronave, 100 de nave de război și 5 portavioane, în timp ce francezii au contribuit cu 34 000 de oameni, 200 de aeronave și 30 de nave de război, la care se adăugau și două portavioane. Comandantul general al operațiunii urma să fie generalul Keightley din Marea Britanie, în timp ce amiralul Barjot, comandantul flotei

franceze din Mediterana, urma să fie adjunctul său. Pe 29 octombrie 1956, Israelul a lansat un atac asupra egiptenilor aflaţi în Sinai, după care, la scurt timp, Marea Britanie şi Franţa le-au dat ambelor părţi ultimatumul. După ce Egiptul l-a respins, aşa cum era de aşteptat, cele două superputeri au început să lanseze atacuri aeriene asupra acestuia, care în doar câteva zile aproape că a rămas fără forţa sa aeriană. Pe 5 noiembrie, un contingent de paraşutişti militari britanici şi francezi a aterizat în apropiere de Port Said, la capătul nordic al Canalului Suez, iar în ziua următoare au debarcat tancuri şi trupe suplimentare. Pierderile au fost puţine, iar invadatorii au înaintat spre sud, de-a lungul canalului, până au fost opriţi de un armistiţiu neaşteptat.

Atât Statele Unite, cât şi Uniunea Sovietică, precum şi cei mai mulţi dintre membrii Naţiunilor Unite, au fost scandalizaţi de atacul anglo-francez asupra Egiptului. Lira sterlină a început să se devalorizeze în mod alarmant, astfel că Marea Britanie risca să intre în colaps financiar. Doar un împrumut de la Fondul Monetar Internaţional mai putea stabiliza situaţia, însă acesta depindea de aprobarea Statelor Unite. Preţul pentru a obţine această aprobare consta în încetarea imediată a focului urmată de o retragere rapidă, iar Marea Britanie nu avea altă opţiune decât să capituleze. Franţa nu putea continua de una singură. Nasser suferise o înfrângere militară grea, însă retragerea ruşinoasă a trupelor anglo-franceze a reprezentat o mare victorie pentru personalitatea sa, a cărui popularitate a atins noi culmi în lumea musulmană. Marea Britanie şi Franţa au pierdut şi ultimul dram de credibilitate pe care îl mai aveau în lumea arabo-musulmană.

Franţa a acordat, fără prea mari probleme, independenţa celor mai multe dintre teritoriile sale musulmane, o singură posesiune făcând, cu vârf şi îndesat, excepţie de la această regulă. Cel mai mare conflict dintre creştini şi musulmani de după 1945 a avut loc în Algeria între anii 1954-1962. Atât guvernul francez cât şi rebelii algerieni ar fi fost, însă, nemulţumiţi de etichetele „creştini"

respectiv „musulmani". Partea algeriană era condusă de Frontul de Eliberare Naţională (FEN), un grup naţionalist de factură seculară. După cum sugerează şi denumirea, membrii săi considerau că duc un război de eliberare naţională, nu un război sfânt împotriva necredincioşilor. În mod asemănător, francezii ar fi spus că ei nu fac decât să-şi apere ţara împotriva rebelilor de stânga. Spre deosebire de ţări vecine precum Marocul sau Tunisia, Algeria făcea parte în mod oficial din Franţa metropolitană, nefiind o simplă colonie. Populaţia sa era formată din peste un milion de colonişti de origine europeană (cunoscuţi drept „coloni") şi peste jumătate din forţele franceze care luptau împotriva rebelilor erau formate din algerieni musulmani. Cu toate acestea, vechiul clivaj religios continua să existe în spatele faţadei seculare, acesta amplificând şi mai tare lupta care a devastat Algeria şi a dus la colapsul celei de-a Patra Republici Franceze.

În 1954, francezii au fost nevoiţi să accepte înfrângerea în războiul de lungă durată purtat împotriva insurgenţilor comunişti din Indochina. Această înfrângere a reprezentat unul dintre factorii care au încurajat FEN să lanseze, pe 1 noiembrie 1954, războiul de gherilă împotriva francezilor din Algeria. Atacuri asupra ţintelor militare, guvernamentale şi de comunicaţii au avut loc în întreaga ţară şi au continuat până anul următor. Conflictul s-a agravat în 1955, când gherilele FEN au descins într-o suburbie din Philippeville omorând peste 100 de civili de origine franceză. „Masacrul din Philippeville" a dus la represalii şi mai dure din partea francezilor, care au ucis mii de algerieni. Războiul total dintre cele două părţi era acum inevitabil.

În 1956, Franţa a acordat independenţa Marocului şi Tunisiei, îngăduind şi mai multor trupe franceze să fie concentrate în Algeria. Noile state independente au devenit, însă, baze pentru FSN, Tunisia fiind cea mai importantă. Deşi câteva trupe franceze au fost trimise să participe la operaţiunea Suez din 1956, în total aproximativ 400 000 de trupe aveau să fie trimise de Franţa în Algeria.

Peste 150 000 dintre aceşti soldaţi erau algerieni musulmani, în timp ce principala forţă franceză era formată din 40-50 000 de paraşutişti militari şi membrii ai Legiunii Străine. Cât priveşte FEN, aceştia nu au avut niciodată mai mult de 40 000 de gherile active în Algeria. Începând din septembrie 1956, numărul de atacuri teroriste duse la îndeplinire de FEN în Alger a crescut şi, odată cu el, şi numărul victimelor în rândul civililor francezi. Începând din ianuarie 1957, paraşutiştilor militari aflaţi sub comanda generalului Massu li s-a dat mână liberă pentru a câştiga „Bătălia de la Alger", aceştia reuşind, prin metode nemiloase, să distrugă aproape întreaga reţea teroristă în doar şase luni.

În 1957, noul comandant francez din Algeria, generalul Raoul Salan, a împărţit ţara în sectoare, fiecare cu o garnizoană de trupe însărcinate cu stăpânirea rebelilor locali. Această strategie a scăzut numărul atacurilor comise de FEN, dar a şi angajat un număr mare de trupe în apărarea statică. Salan a construit la frontieră şi garduri din sârmă ghimpată, întărite de câmpuri de mine şi artilerie, pentru a opri infiltrările FEN din Maroc şi Tunisia. Ca şi în alte războaie de gherilă din această perioadă, un efort important a fost făcut pentru strămutarea populaţiei rurale, astfel încât aceasta să nu aibă contact cu rebelii. Între 1957-1960, două milioane de algerieni, o cincime din totalul populaţiei, au fost mutaţi din sate aflate pe munte în tabere aflate în zone joase.

Deja în 1958 mulţi oameni din Franţa erau sătui de conflictul din Algeria, însă „colonii" încă se bucurau de susţinerea unor persoane influente de la Paris, iar armata franceză nu prea mai era dispusă să mai sufere o înfrângere precum cea din Indochina. În mai 1958, „colonii" au condus o răscoală în Alger care s-a bucurat de o oarecare susţinere din partea armatei. Aceştia au cerut sfârşitul guvernării slabe de la Paris şi instalarea unui lider puternic, în speţă generalul Charles de Gaulle. Cea de-a Patra Republică s-a prăbuşit, iar de Gaulle a devenit preşedintele celei de-a Cincea Republici. La început, părea că generalul va continua

războiul, iar în 1958-1959, ofensivele organizate de generalul Maurice Challe au redus rezistența FEN din Algeria la cel mai coborât nivel. De Gaulle a trebuit, însă, să se adapteze curând la realitățile politice din Franța și din lumea întreagă, în care presiunea internațională față de acordarea independenței Algeriei era în creștere.

Până în 1960, devenise evident că de Gaulle căuta să ajungă la o înțelegere politică cu FEN, ceea ce i-a înfuriat pe „coloni" și pe mulți ofițeri din armata franceză. În ianuarie 1960 și aprilie 1961, elemente din armată s-au revoltat în Algeria, de Gaulle reușind ca de fiecare dată să înăbușe mișcările și să păstreze loialitatea celor mai mulți dintre soldați. Adversarii generalului și-au organizat, atunci, propria forță teroristă, Organizația Armată Secretă (OAS), care a început să-i ucidă pe toți cei care se opuneau continuării existenței unei Algerii franceze. În ciuda măcelului, guvernul francez a reușit, într-un final, să semneze un acord cu FEN la Evian, în martie 1962. Algeria și-a câștigat independența în iulie 1963.

În urma lungului și asprului război și-au pierdut viața 17 500 de soldați din trupele franceze, 3000 de civili și sute de mii de algerieni. Francezii susțineau că 350 000 de algerieni ar fi murit în luptă, în timp ce noul guvern algerian afirma că cifra depășește un milion. Chiar și în situația în care cifra reală se află undeva între cele două estimări, este posibil ca războiul de independență din Algeria să fi fost cel mai sângeros război din istoria îndelungată a luptei dintre creștini și musulmani. După ani de violență, iertarea nu era lucru ușor. Aproape întreaga populație europeană din Algeria, de peste un milion de oameni, au părăsit țara la scurt timp după sfârșitul războiului, cel mai mulți mergând în Franța. Relativ puțini dintre algerienii musulmani care făcuseră parte din forțele franceze au reușit să plece, mii dintre ei fiind masacrați de FEN cel victorios.

Acordarea independenței Algeriei în 1962 a pus capăt implicării militare directe a francezilor în lumea musulmană, iar până la sfârșitul anilor 1960, relațiile îmbunătățite cu arabii au încurajat Franța să pună capăt legăturilor strânse pe care le avusese cu Israelul. Marea Britanie a reușit, totuși, să păstreze o forță militară cu rol redus în lumea musulmană, și mai ales în cea arabă, însă și aceasta a scăzut în mod constant în anii 1960. Monarhia probritanică din Irak fusese abolită în 1958, și chiar și Iordanul încerca să reducă legăturile cu Marea Britanie. Naționaliști de factură seculară din sudul Peninsulei Arabe au început să se revolte împotriva prezenței britanice, aceasta retrăgându-se din Aden în 1967. Marii Britanii îi mai rămăsese acum doar să asigure apărarea micilor emirate aflate de-a lungul coastei sudice a Golfului Persic. Kuwaitul și-a obținut independența față de Marea Britanie în 1961, însă celelalte mici state au preferat să rămână sub protecția britanicilor. Din cauza problemelor financiare domestice, însă, guvernul britanic a anunțat în 1968 că își va retrage forțele militare din Golf până în 1971. Această mișcare a marcat sfârșitul vechiului imperialism european pentru statele musulmane din Orientul Mijlociu.

NOI JUCĂTORI

Una dintre schimbările fundamentale de după 1945 a fost implicarea din ce în ce mai mare a Statelor Unite ale Americii în lumea islamică, în general, și mai ales în Orientul Mijlociu. În perioada interbelică, interesele americane de afaceri au fost atrase în Orientul Mijlociu de creșterea importanței industriei petroliere. După cel de-al Doilea Război Mondial, petrolul din Orientul Mijlociu a devenit din ce în ce mai important, însă cum marile companii petroliere (dintre care cele mai multe erau americane) dominau economic țările producătoare, guvernul american putea evita să se amestece în mod direct în politicile petroliere. Abia după înființarea Organizației Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) în 1960

producătorii de petrol au început să exercite o putere importantă, moment în care companiile petroliere au fost nevoite să apeleze la susţinerea guvernului american.

Un alt interes al Statelor Unite în Orientul Mijlociu era nevoia de a proteja statul Israel, care fusese înfiinţat în 1948. Întrucât resursele petrolifere erau deţinute de statele musulmane, politica americană trebuia să menţină un echilibru între interesele israeliene şi cele arabe. Într-adevăr, cu toate că *lobby*-ul sionist avea o influenţă importantă asupra politicii interne americane, Statele Unite nu au susţinut Israelul în mod constant înainte de 1967. Acesta era şi unul dintre motivele pentru care principalii furnizori de arme ai Israelului din această perioadă au fost mai degrabă Franţa şi Marea Britanie decât Statele Unite ale Americii.

Al treilea motiv pentru care Statele Unite erau din ce în ce mai implicate în Orientul Mijlociu, dar şi în lumea musulmană mai largă, consta în Războiul Rece dintre Occident, condus de SUA, şi blocul comunist, condus de URSS. În anii 1950, interesul american era concentrat asupra aşa-numitului Sector Nordic, respectiv statele Turciei şi Iranului, care aveau graniţă cu Uniunea Sovietică. Ambele state erau naţionaliste şi seculare, în cea mai mare parte. Acestea puneau în aplicare politici de occidentalizare, minimalizând, în acelaşi timp, loialităţile musulmane constante ale majorităţii populaţiei. Legăturile acestora cu SUA au fost consolidate de intrarea Turciei în Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), în 1952, şi de ratificarea unui tratat cu SUA de către Iran, în 1955. Spre deosebire de Turcia şi Iran, ţările arabe nu se aflau sub ameninţarea directă a Uniunii Sovietice, motiv pentru care noii conducători seculari ale acestora încercau să rămână neangajaţi în Războiul Rece. Retorica antioccidentală a multora dintre naţionaliştii arabi încuraja, însă, legăturile cu blocul comunist. Egiptul, de exemplu, a avut legături strânse cu URSS-ul din 1955 până în 1972. State arabe mai conservatoare şi mai religioase,

precum Arabia Saudită, se opuneau vehement oricăror legături cu comunismul „ateu”.

Victoria importantă a Israelului asupra Egiptului, Iordaniei și Siriei în Războiul de Șase Zile din iunie 1967 urma să aibă consecințe asupra secularismului, definitoriu până atunci, de ambele părți. În Israel, dreapta religioasă a devenit mai puternică, aceasta fiind hotărâtă să păstreze și să colonizeze teritoriul cucerit de la arabi. De partea arabă, naționalismul secular promovat de personalități precum Nasser, care a murit în 1970, părea să nu fi adus nimic altceva decât eșecuri. Punând accent pe importanța islamului, Arabia Saudită a încercat să preia rolul de lider al lumii arabe de la Egipt. Atunci când Liga Arabă a fost înființată în Egipt, în 1945, aceasta susținea, în cea mai mare parte, naționalismul de factură seculară. În 1969, Arabia Saudită a luat inițiativa înființării Organizației Conferinței Islamice care, în momentul respectiv, era probabil cel mai mare corp religios interstatal din lume. Deși profund islamici, din punct de vedere politic, saudiții erau conservatori, motiv pentru care și-au păstrat legăturile strânse cu SUA. Elementul revoluționar al renașterii islamice avea să vină dintr-o direcție total neașteptată.

Războiul din 1967 a încurajat creșterea fundamentalismului islamic. O altă consecință a fost apariția unui naționalism palestinian distinct, deși acesta continua să fie exprimat, de cele mai multe ori, mai degrabă în termeni naționaliști seculari decât în termeni religioși. Armatele obișnuite ale statelor arabe nu reușiseră să elibereze Palestina, astfel că Organizația pentru Eliberarea Palestinei (înființată în 1964) condusă de Yasser Arafat și-a format propriile forțe militare. Atacuri de gherilă au fost lansate de-a lungul granițelor Israelului în timp ce, în lume, israelieni, dar și susținători ai acestora au căzut victime ale unor atacuri teroriste. Cu toate că impactul acestor operațiuni a fost nesemnificativ la nivel militar, ele au reușit să atragă atenția comunității internaționale asupra problemei palestiniene. OEP-ul, însă, era localizat în

ţări arabe care aveau graniţe cu Israelul, dar, în timp ce unele ţineau organizaţia sub control, altele i-au permis să formeze un „stat în stat". La un moment dat, în septembrie 1970, iordanienii au recurs la mijloace militare pentru a scoate OEP-ul din ţară, după care aceasta şi-a mutat principala bază în Liban.

Structura politică a Libanului a fost dintotdeauna fragilă, principalele locuri din guvern fiind împărţite între minoritatea creştină maronită, musulmani şi alte grupuri, cel mai important dintre ele fiind druzii, o sectă înrudită cu şiismul, dar considerată eretică de cei mai mulţi dintre musulmani. În 1975 au avut loc ciocniri între miliţia creştină de dreapta şi forţele de stânga conduse de druzi. Incidentele au marcat începutul unui război civil care avea să dureze, cu întreruperi, timp de cincisprezece ani. La început, OEP a încercat să nu se implice în conflict, însă, de la începutul lui 1976, organizaţia s-a implicat de partea forţelor de stânga care, în curând, aveau să controleze 80% din Liban.

În 1860, atunci când musulmanii i-au atacat pe creştinii maroniţi, Franţa s-a grăbit să trimită trupe în ajutorul acestora, însă asemenea sentimente de solidaritate creştină nu prea se mai regăseau în Occidentul secularizat din anii 1970. Creştinii libanezi au găsit ajutor, de această dată, la sirieni, care nu voiau să fie creat un stat musulman în Liban, în afara ariei lor de control. În 1976, armata siriană a intrat în Beirut şi a impus încetarea temporară a focului. Într-un singur an, însă, atât creştinii, cât şi facţiunile musulmane din Liban au devenit ostili sirienilor, Israelul devenind, la scurt timp, principalul aliat al creştinilor libanezi.

Războiul civil din Liban nu stârnise încă interesul celor două superputeri. Mai important pentru acestea era războiul de Yom Kippur din octombrie 1973, care pentru SUA întrunea cele trei motive principale care îi justificau prezenţa în Orientul Mijlociu: statul Israel, petrolul şi strategia Războiului Rece. După victoria din 1967, Israelul devenise din ce în ce mai nepăsător faţă de ameninţarea arabă, iar cele două superputeri şi-au pierdut interesul faţă

de procesul de pace din Orientul Mijlociu. Succesorul lui Nasser, Anwar Sadat, a încercat să atragă din nou atenţia asupra regiunii lansând un atac surpriză asupra Israelului. În octombrie 1973, egiptenii şi sirienii obţinuseră succese importante pentru început, însă odată ce asistenţa militară americană pentru Israel a început să curgă, statul evreiesc şi-a reafirmat vechea superioritate militară. Pentru o clipă, o ciocnire militară între cele două superputeri, Statele Unite şi Uniunea Sovietică, părea posibilă, însă a fost evitată. Pe timpul războiului, producătorii arabi de petrol au încercat să exploateze dependenţa Occidentului de petrolul lor, impunând un embargo asupra rezervelor pentru prietenii Israelului, dar şi crescând nivelul general al preţului petrolului. Aluzii la o posibilă ocupaţie militară din partea Occidentului a câmpurilor petrolifere au pus capăt, la scurt timp, embargoului. Chiar şi în aceste condiţii, până la sfârşitul anului 1974, preţul petrolului a crescut de patru ori, afectând economiile din Vest.

America era hotărâtă acum să reducă influenţa sovietică asupra Orientului Mijlociu şi să ajungă la un fel de pace între Israel şi principalul său inamic, Egiptul. Între anii 1977-1979, cei doi protagonişti şi-au rezolvat neînţelegerile, cu ajutor din partea Statelor Unite, iar Egiptul a fost răsplătit cu un ajutor financiar american. Celelalte naţiuni arabe au lansat un boicot împotriva Egiptului, iar în 1981 Sadat a fost ucis de extremişti islamici din armata egipteană. Cu toate acestea, la începutul anului 1978, Statele Unite puteau fi mulţumite de poziţia pe care o aveau în Orientul Mijlociu. Israelul şi Egiptul făceau pace, producătorii arabi de petrol fuseseră supuşi după ce se folosiseră de arma petrolului în 1973-1974, influenţa sovietică din regiune era în scădere. Însă poziţia americană a fost brusc afectată de revoluţia care a izbucnit în Iran, care, în anii 1970, luase locul Marii Britanii în rolul de gardian al Occidentului în regiunea Golfului.

De la venirea acestuia la tron în 1941, şahul Iranului fusese în favoarea modernizării şi a occidentalizării, devenind un aliat

apropiat al SUA. Opoziţia acestuia venea din stânga spectrului politic iranian şi din partea conducătorilor religioşi islamici, însă atât şahul cât şi americanii s-au concentrat aproape exclusiv pe ameninţarea din partea stângii, date fiind legăturile sale cu Uniunea Sovietică. Însă masele de cetăţeni nemulţumiţi priveau mai degrabă înspre clerul musulman decât înspre comunişti, astfel încât, atunci când revolte importante au izbucnit în 1978, opoziţia religioasă a fost cea care a profitat cel mai mult de pe urma acestora. Într-un final, în ianuarie 1979, şahul a fugit din Iran, iar ayatollahul Ruhollah Khomeini s-a întors din exil, pentru a întemeia o republică islamică condusă ca o teocraţie de către clericii şiiţi.

După decenii de conflict cu naţionaliştii seculari din ţările musulmane, Occidentul a fost luat prin surprindere. Neprevăzutul se întâmplase. O revoltă populară dusese la crearea unui stat islamic fundamentalist, iar o ţară musulmană care fusese în linia întâi în ceea ce priveşte modernizarea şi occidentalizarea se întorsese împotriva Occidentului şi mai ales împotriva celui mai apropiat aliat, Statele Unite. În viitor, conflictul dintre Occident şi lumea islamică urma să ia o formă foarte diferită.

11
PROVOCÂND AMERICA, 1979-2005

IRAN ŞI LIBAN

În perioada dintre sfârşitul Primului Război Mondial şi anii 1970, lupta dintre creştini şi musulmani şi-a schimbat natura. Pe de o parte, Occidentul creştin devenise din ce în ce mai secularizat, în timp ce pe cealaltă parte, cele mai de succes forţe musulmane care se opuseseră dominaţiei Occidentului erau acelea care acceptaseră ideologii moderne, seculare, precum naţionalismul şi socialismul. Datorită naturii sale atotcuprinzătoare, islamul era mai greu de pus în plan secundar decât creştinismul, astfel încât până şi naţionaliştii arabi de factură seculară precum Nasser erau nevoiţi să facă măcar gesturi simbolice de acceptare a acestuia. Începând din 1967, eşecul naţionaliştilor de factură seculară de a înfrânge Israelul şi inamicii occidentali ai statelor musulmane le-au dat apă la moară acelora care credeau că acest eşec se datora nu unei occidentalizări insuficiente în rândul musulmanilor, ci mai degrabă renunţării la credinţa adevărată în islam. În 1979, Revoluţia iraniană era primul mare triumf al fundamentalismului islamic, aceasta insuflând din nou religia cel puţin în una dintre părţile participante la vechiul conflict dintre creştini şi musulmani.

Khomeini şi ceilalţi ayatollahi (lideri religioşi şiiţi) se opuneau cu tărie comunismului „ateu", la fel cum se opuneau şi Occidentului şi mai cu seamă liderului său şi fostului susţinător al şahului,

Statele Unite ale Americii. Khomeini a numit America „Marele Satan” nu atât pentru că ar fi avut planuri malefice pentru lumea musulmană, cât pentru că aceasta reprezenta cea mai pură formă a materialismului occidental care i-ar fi putut tenta pe musulmani să se abată de la calea religiei. După ce guvernul american i-a permis fostului şah să intre în SUA pentru a fi tratat, studenţi iranieni au ocupat ambasada Statelor Unite de la Teheran în noiembrie 1979, luând 50 de ostatici. Preşedintele Jimmy Carter a încercat, pentru început, să obţină eliberarea ostaticilor pe căi diplomatice, însă negocierile progresau foarte lent. În aprilie 1980, Carter a decis să lanseze o operaţiune militară îndrăzneaţă pentru a-i salva pe ostatici, însă aceasta a trebuit să fie anulată, din cauza problemelor tehnice, precum şi a prăbuşirii unui avion în deşertul iranian. Acest eşec extrem de jenant semnifica întoarcerea la negocieri, chestiunea ostaticilor fiind chiar unul dintre motivele pentru care Carter a fost învins de Ronald Reagan la alegerile prezidenţiale din noiembrie 1980. Într-un final, iranienii au fost de acord să-i elibereze pe ostatici, însă acest lucru s-a întâmplat abia după ce Carter a părăsit Casa Albă în ianuarie 1981.

Orice satisfacţie pe care Iranul ar fi putut-o avea umilind SUA trebuie să fi fost temperată de creşterea îngrijorării cauzate de războiul din Irak, care izbucnise în septembrie 1980. Revoluţia lăsase forţele armate iraniene într-o stare de confuzie, mulţi dintre ofiţeri fiind ucişi sau daţi afară, astfel încât conducătorul Irakului, Saddam Hussein, intenţiona, fără îndoială, să exploateze această situaţie când a invadat Iranul. O altă problemă pentru Iran era şi faptul că cea mai mare parte a echipamentului militar din ţară era de provenință occidentală, americană şi nu numai, doar că era puţin probabil ca aceste state să mai furnizeze acum piese de schimb. Iniţial, invadatorii irakieni au înaintat, dar odată ce Gărzile Revoluţionare Iraniene i-au confruntat în lupte de stradă purtate în oraşe aflate în apropierea frontierei, acestea nu au mai avansat.

Saddam Hussein devenise preşedintele Irakului în 1979, însă acesta fusese o figură importantă în guvernul naţionalist secular al partidului Baath („renaşterea") în ultimii zece ani. Acesta a atacat Iranul sub pretextul revenirii asupra graniţelor impuse Irakului de către şah în 1975. De fapt, dictatorul irakian spera, probabil, să ocupe provincia Khuzistan, care avea atât rezerve de petrol, cât şi o populaţie arabă numeroasă care i-ar fi primit cu braţele deschise pe invadatori. Saddam avea să fie dezamăgit în cea de-a doua privinţă, aşa cum ayatollahi iranieni aveau să fie şi ei dezamăgiţi de răspunsul slab al populaţiei şiite irakiene la apelurile acestora de a se coaliza cu coreligionarii lor iranieni. Arabia Saudită şi celelalte state din Golf nu s-au supărat atunci când Irakul a atacat Iranul, întrucât războiul iscat avea să-i distragă pe ayatollahi de la a mai provoca revoluţii în alte ţări musulmane. Principalii furnizori de arme ai Irakului erau Uniunea Sovietică şi Franţa, însă SUA şi alte ţări erau pregătite să furnizeze echipament militar şi *intelligence* care să susţină Irakul în lupta sa împotriva ayatollahilor, în timp ce arabii din Golf i-au oferit lui Saddam Hussein un sprijin financiar consistent.

SUA şi statele arabe din Golf nu erau singurele ţări care considerau războiul dintre Iran şi Irak un conflict folositor. Iniţial, Israelul a fost mai îngrijorat de creşterea potenţialului militar al Irakului decât de revoluţia religioasă din Iran. Aviaţia israeliană bombardase un reactor nuclear care tocmai se construia în Irak în 1981, însă acum părea că eforturile militare ale Irakului urmau să fie concentrate pe Iran. Cât timp atenţia era îndreptată asupra războiului dintre Iran şi Irak, Israelul a putut să se concentreze pe propriile planuri şi să-şi implementeze agenda. După ce a încheiat pacea cu Egiptul, prim-ministrul israelian, Menachem Begin, a vrut să facă pace şi la graniţa de nord, profitând de războiul civil aflat în desfăşurare în Liban. OEP şi sirienii urmau să fie scoşi din Liban, iar un guvern pro-israelian, în care creştinii aveau să deţină majoritatea, urma să fie instalat. Folosindu-se de tentativa unui

palestinian de a-l ucide pe ambasadorul israelian la Londra drept motiv de război, o armată israeliană formată din 90 000 de oameni a fost trimisă în Liban în iunie 1982. Rezistența libaneză și cea a OEP au fost înfrânte cu ușurință, în timp ce acțiuni mai serioase ale forțelor siriene terestre și aeriene au fost curmate printr-o înfrângere grea.

În scurt timp, israelienii asediau OEP-ul din Beirut, cu ajutor din partea forțelor libaneze creștine. Presiunea diplomatică internațională a forțat Israelul să permită luptătorilor OEP să părăsească Beirutul și să plece în alte țări. Ulterior, în septembrie 1982, numeroși civili palestinieni au fost masacrați în taberele de refugiați Sabra și Chatilla din Beirut. Responsabile pentru ucideri au fost milițiile libaneze creștine, însă zona se afla sub control militar israelian. În urma acestei atrocități, a fost trimisă la Beirut o forță internațională formată din trupe americane, britanice, franceze și italiene care să asigure pacea între părțile implicate.

Libanul avea o importantă populație șiită, iar ayatollahii iranieni țineau cu tot dinadinsul să exploateze ostilitatea acestui grup față de invadatorii străini, israelieni sau occidentali. Israelienii au îndepărtat gherilele seculare ale OEP din Liban, însă acum trebuiau să se confrunte cu grupări teroriste de orientare islamistă, cea mai importantă dintre ele fiind gruparea Hezbollah („partidul lui Dumnezeu"), care era susținută de Iran. Primele atacuri ale noilor grupări au fost, însă, îndreptate asupra trupelor care mențineau pacea, și nu împotriva israelienilor, care se retrăseseră din Beirut. Mașina-capcană intrase acum în arsenalul terorist, dovedindu-se a fi o armă deosebit de eficientă. În 1983, ambasada americană din Beirut a fost distrusă, alături de cazarmele parașutiștilor militari francezi (58 de morți) și cele ale pușcașilor marini americani (241 de morți). După un asemenea atac terorist, guvernele occidentale nu au mai vrut să continue angajamentul pe care îl aveau în Beirut, astfel încât și-au retras forțele la scurt timp. Atentatorii sinucigași și-au mutat, atunci, activitatea în zona aflată sub

ocupaţie israeliană din sudul Libanului, unde, mai târziu, în 1983, au distrus sediul israelienilor de la Tyr. Israelienii s-au retras aproape în întregime din Liban în 1985, însă şi-au păstrat o zonă de siguranţă puţin mai la nord de graniţă.

Încântaţi de succesul obţinut de surogatele lor teroriste împotriva americanilor şi a altor forţe occidentale din Liban, iranienii au introdus Hezbollahul şi alte grupări similare în jocul luării de ostatici. Între anii 1984-1992, aproximativ 100 de occidentali au fost luaţi ostatici în Liban. Unii dintre ei, precum William F. Buckley, şeful bazei CIA din Beirut, nu s-au mai întors niciodată în viaţă, în timp ce alţii au fost răscumpăraţi de către guvernele occidentale în schimbul unor sume de bani sau a altor concesii. Conştient de rolul jucat de Teheran în acţiunile de luare de ostatici din timpul declinului predecesorului său, preşedintele Reagan era foarte sensibil la soarta ostaticilor americani din Liban. Această preocupare l-a pus în una dintre cele mai jenante situaţii din mandatul său. Reagan a încheiat o înţelegere secretă cu Iranul, în baza căreia acesta se angaja să trimită câteva mii de rachete antitanc pe care Iranul urma să le folosească în războiul cu Irakul, în schimbul cărora ayatollahii urmau să-şi folosească influenţa în rândul răpitorilor libanezi în vederea eliberării ostaticilor americani. Oficial, administraţia Reagan a refuzat să negocieze cu teroriştii, ceea ce a ajuns să facă, însă, în perioada 1985-1986, cu Iranul pe post de intermediar. În noiembrie 1986, întreaga chestiune a devenit publică. Preşedintelui Reagan nu i-a fost uşor să-şi argumenteze tactica, în timp ce câţiva membri ai staffului său au ajuns în instanţă. Iranienii puteau pretinde acum că au înjosit doi preşedinţi americani în situaţii de luare de ostatici, dar şi că au scos armata americană din Liban.

Chiar şi în această situaţie, ayatollahii erau apăsaţi în continuare de o mare povară: războiul dintre Iran şi Irak. Deşi Iranul era o ţară mai mare şi, teoretic, mai puternică decât Irakul, acesta era practic izolat de restul lumii. Războiul costa Irakul numeroase

victime şi bani grei, doar că acesta beneficia şi de un important ajutor internaţional care consta în fonduri mari, arme moderne şi resurse precise de *intelligence*. Forţa aeriană irakiană, care era superioară celei deţinute de Iran, a lansat atacuri asupra facilităţilor petroliere precum şi a petrolierelor iraniene, ameninţând astfel să taie principala sursă de venit a Iranului. Dar trupele iraniene, superioare numeric, au început să slăbească armata irakiană, astfel încât, în 1986, iranienii au intrat în Irak şi au ocupat poziţii în apropiere de Basra. La începutul anului 1987, iranienii au avansat până la mai puţin de şapte mile distanţă de Basra, cerând statelor arabe din Golf să înceteze să-l mai susţină pe Saddam Hussein.

Atunci când arabii au ignorat solicitarea Iranului, acesta a făcut eforturi să atace petroliere kuwaitiene fie cu mine, fie cu rachete. Kuwaitul a acceptat oferta americanilor ca aceştia să le protejeze petrolierele, în schimbul transferului acestora sub steagul american. În mod ironic, primul vas de escortă care a suferit un atac a fost lovit din greşeală de o rachetă irakiană, nu de una iraniană. Iranul a ignorat solicitările Naţiunilor Unite de încetare a focului în războiul cu Irakul, moment din care relaţiile dintre SUA şi Iran au devenit şi mai tensionate decât de obicei. Între octombrie 1987 şi aprilie 1988 au avut loc o serie de ciocniri între forţele iraniene şi forţele navale americane mult mărite în Golf, în urma cărora iranienii au suferit pierderi importante. În timpul anului 1988, irakienii au început să-i împingă pe iranieni înapoi în Iran, iar în august, Iranul a acceptat încheierea unui armistiţiu după aproape opt ani de război. Creşterea prezenţei navale americane în Golf fusese un factor important în decizia Iranului de a face pace, ceea ce demonstra, în ultimă instanţă, că ayatollahii nu erau pregătiţi să intre în război cu SUA.

Până la sfârşitul anilor 1980, cele mai multe dintre temerile majore cu privire la impactul Revoluţiei islamice din Iran s-au dovedit a fi nefondate. Aceasta nu a stârnit o serie de revolte similare în lumea musulmană, deoarece nu a reuşit să depăşească câteva

clivaje decisive. Iranul era cea mai puternică ţară şiită, însă cei mai mulţi musulmani erau sunniţi, care îi considerau pe şiiţi eretici. În mod similar, arabii au avut mereu suspiciuni la adresa iranienilor care aveau origini indo-europene, nu semite, şiiţi din Irak punând identitatea naţională arabă înaintea afilierii religioase. Cu toate că iranienii îi înjosiseră pe doi preşedinţi americani în crize cauzate de luare de ostatici, în timp ce surogatele lor teroriste au reuşit să scoată forţele americane din Liban, Occidentul şi arabii au susţinut rezistenţa irakiană pe timpul întregului război care a afectat puternic economia Iranului, în timp ce intervenţia navală americană din 1987-1988 a forţat Iranul să încheie pacea. „Marele Satan" reuşise, astfel, să-i învingă pe ayatollahi.

AFGANISTANUL ŞI GOLFUL

Revoluţia islamică din Iran de la începutul anului 1979 a reprezentat o lovitură la adresa strategiei americane, însă invazia sovietică din Afganistan din decembrie 1979 s-a dovedit a fi o provocare şi mai mare. Americanii se temeau că în situaţia în care sovieticii ar reuşi să ocupe Afganistanul, acest lucru va reprezenta o ameninţare la adresa câmpurilor petrolifere din Golf de care Occidentul depindea încă periculos de mult. Brusc, Afganistanul a fost scos din umbră, devenind centrul atenţiei în contextul intensificării Războiului Rece. Referitor la Iran, SUA era un duşman declarat al fundamentalismului islamic, însă în Afganistan, americanii aveau să susţină şi să aprovizioneze rezistenţa islamică în jihadul acesteia împotriva invadatorilor sovietici.

În aprilie 1978, membri de stânga din armata afgană au preluat controlul asupra guvernului şi au început să impună un regim comunist asupra ţării. Această politică a stârnit, la scurt timp, revolte în rândul triburilor arabe care, până în 1979, primeau ajutor din Pakistanul învecinat, unde generalul Zia al-Haq preluase puterea în 1977 şi sprijinise politici islamice şi anticomuniste.

În luna februarie, ambasadorul american de la Kabul a fost ucis, iar luna următoare, o importantă revoltă anticomunistă a izbucnit în Herat. Printre cei uciși de rebeli se numărau și consilieri sovietici, moment în care URSS-ul s-a gândit pentru prima dată să invadeze Afganistanul. Comuniștii afgani au recucerit, însă, orașul Herat, demers soldat cu 20 000 de morți. În vara anului 1970 au avut loc alte revolte tribale, iar sovieticii au trimis elicoptere de atac la Kabul pentru a fi folosite împotriva rebelilor.

Comuniștii afgani fuseseră dintotdeauna împărțiți în diverse facțiuni, iar în septembrie 1979 grupul care îl susținea pe Hafizullah Amin l-a răsturnat de la putere și l-a ucis pe liderul afgan, Mohamed Taraki. Amin a întâmpinat probleme la scurt timp pe măsură ce rebelii au început să obțină succese, iar armata a început să scadă numeric pe fondul dezertărilor. Acesta a încercat să se împrietenească cu Pakistanul și SUA, stârnind suspiciunea Moscovei. La sfârșitul lunii decembrie 1979, sovieticii au invadat Afganistanul, l-au ucis pe Amin și au instalat la putere un nou lider, Babrak Karmal. Invazia străină a făcut ca și mai mulți afgani să se alăture rebelilor, cunoscuți ca *mujahedini* („cei care practicau jihadul"). Forțele sovietice din Afganistan au depășit în scurt timp 100 000 de oameni. Dispunând de o forță aeriană superioară și dotați cu vehicule blindate, sovieticii au preluat cu ușurință controlul asupra principalelor orașe, însă lideri de gherilă precum Ahmed Shah Massoud din valea Panjshir, au ținut vie rezistența pe terenul accidentat din mediul rural.

Diferitele facțiuni ale rezistenței afgane primeau din ce în ce mai multă susținere din afară. Cu toate că reacția inițială a americanilor la invazia sovieticilor în Afganistan nu a fost foarte spectaculoasă, odată ce Ronald Reagan a preluat președinția SUA în 1981, ajutorul american acordat mujahedinilor a crescut în mod spectaculos de la 30 de milioane de dolari în 1981 la 280 de milioane în 1985, devenind astfel cea mai mare operațiune sub acoperire din lume a Agenției Centrale de Informații (CIA). Pe întreaga

durată a războiului, SUA și Arabia Saudită au cheltuit fiecare în jur de 4 miliarde de dolari finanțând achiziționarea de armament și alte tipuri de ajutor pentru rezistența afgană. Și țări îndepărtate precum Marea Britanie și China au trimis ajutoare forțelor antisovietice, însă lumea islamică a fost cea care a făcut, probabil, cel mai mare efort pentru a se ralia în spatele mujahedinilor. Cea mai mare parte din ajutoare au fost direcționate prin intermediul agenției Inter-Services Intelligence (ISI) din cadrul armatei pakistaneze, care încerca și să încurajeze unitatea în rândul principalelor șapte grupări de mujahedini care foloseau Pakistanul ca bază pentru lansarea operațiunilor din Afganistan.

Mujahedinii erau luptători de gherilă extrem de eficienți, însă metodele lor erau, practic, cele folosite în luptele tribale. Atacurile acestora erau localizate și urmăreau obținerea unor câștiguri materiale imediate, precum pradă (arme, hrană etc.) sau pentru prestigiul comandatului lor, fără să vizeze vreun obiectiv strategic mai înalt. Mulți luptători de gherilă și-au dus familiile la adăpost în Pakistan înainte să pornească la jihad și nu de puține ori aceștia au suspendat operațiunile pentru a-și vizita familiile în taberele de refugiați. Până în 1983, Pakistanul avea 2,7 milioane de refugiați afgani pe teritoriul său. Aceste refugii din Pakistan erau extrem de prețioase pentru mujahedini. Aici, mujahedinii se odihneau, se reînarmau, se antrenau și plănuiau noi operațiuni.

Deși Statele Unite s-au temut la un moment dat că sovieticii vor înainta în Pakistan, în scurt timp, a devenit clar că strategia sovietică în Afganistan era în primul rând defensivă. Majoritatea trupelor sovietice erau concentrate în jurul orașului Kabul și de-a lungul liniilor de comunicație care duceau spre nord, înspre granița cu URSS-ul. Principalul obiectiv al sovieticilor era să refacă forțele guvernului afgan, astfel încât acestea să poată face față singure mujahedinilor, doar că procesul era unul de durată. Forțele sovietice au făcut raiduri în teritoriul în care operau gherilele, însă niciodată nu au reușit să preia și să mențină controlul permanent

asupra acestor regiuni. În schimb, sovieticii au aplicat tactica „pământului pârjolit", devastând zonele înainte să se retragă la principalele lor baze. Această politică a distrus mari porţiuni din ţară şi a forţat din ce în ce mai mulţi refugiaţi afgani să fugă în Pakistan sau în Iran. Presiunea sovietică asupra mujahedinilor a atins maximul cam prin 1984-1985, însă rezistenţa nu a încetat să existe.

Cu toate acestea, deşi mujahedinii se aflau încă în acţiune, aceştia nu dispuneau de arme sofisticate, mai cu seamă din acelea care ar fi putut provoca superioritatea aeriană sovietică. În aprilie 1986, preşedintele Reagan a decis să furnizeze mujahedinilor sisteme de rachete antiaeriene portabile de tip Stinger, hotărâre care avea să reprezinte un punct de cotitură în războiul dintre sovietici şi afgani. Rachetele de tip Stinger au fost folosite pentru prima dată la sfârşitul lui septembrie 1986, când mujahedinii au doborât trei elicoptere sovietice de atac lângă Jalalabad, nu departe de trecătoarea Khyber. Deodată, elicopterele sovietice şi aeronavele de joasă altitudine au început să devină vulnerabile la atacurile mujahedinilor iar balanţa războiului a început să încline în favoarea rezistenţei islamice. În total, SUA au furnizat mujahedinilor aproximativ 900 de rachete Stinger, însă după retragerea sovieticilor din 1989, americanii nu au recuperat peste 200 de astfel de rachete nefolosite, care ar fi putut să ajungă pe mâna grupărilor teroriste islamiste.

Tot în 1986, CIA a luat hotărârea de a sprijini în mod activ politica începută de ISI încă din 1982, care viza recrutarea de voluntari musulmani extremişti din întreaga lume şi integrarea lor în rândurile rezistenţei afgane. Între 1982 şi 1992, în jur de 35 000 de voluntari musulmani din 43 de ţări au luptat alături de mujahedini. Politica de recrutare avea avantaje evidente pentru principalii jucători din partea antisovietică. Generalul Zia a încercat să întărească unitatea islamică şi să facă din Pakistan liderul lumii musulmane. Statele Unite voiau să arate că întreaga lume musulmană lupta împotriva URSS-ului de partea afganilor şi a binefăcătorilor

lor americani. Arabia Saudită a văzut o oportunitate de a promova wahhabismul, propria sa ideologie islamică fundamentalistă, unei audienţe mai largi. Din păcate, cu timpul, a devenit evident că mulţi dintre voluntari aveau propriile agende. Ostilitatea lor împotriva sovieticilor avea, într-o bună zi, să fie întoarsă împotriva SUA şi a guvernelor musulmane care le-au fost aliate.

În timp ce rachetele de tip Stinger şi numărul de voluntari aflat în creştere le-au asigurat mujahedinilor un avantaj militar din ce în ce mai mare, schimbările politice de partea sovietică slăbeau deja determinarea forţelor comuniste care luptau în Afganistan. Încă de la venirea sa la putere în 1985, Mihail Gorbaciov voia din ce în ce mai mult să pună capăt unui război care nu se bucura de popularitate în rândul cetăţenilor din URSS şi care era puţin probabil să se termine cu o victorie. În 1986, preşedintele Mohammad Najibullah a devenit noul conducător al Afganistanului. În anul următor, acesta a făcut eforturi să ajungă la un fel de acord politic cu mujahedinii. Tentativele lui Najibullah au fost respinse, însă Gorbaciov nu mai putea aştepta. În februarie 1988, acesta a anunţat retragerea în etape din Afganistan, proces încheiat în întregime un an mai târziu.

Spre surprinderea multor observatori, regimul Najibullah nu s-a prăbuşit imediat, ci a rămas la putere până în 1992, când mujahedinii au capturat capitala Kabul. Peste 15 000 de trupe sovietice au murit în Afganistan, pe care mulţi oameni l-au considerat Vietnamul Uniunii Sovietice. Pierderile de partea afgană au fost mult mai mari, peste un milion de oameni pierzându-şi viaţa în război.

Până în 1990, părea că SUA depăşiseră toate problemele pe care le-au avut în lumea musulmană. Iranul revoluţionar fusese înfrânat şi slăbit de războiul îndelungat cu Irakul, în timp ce mişcarea de rezistenţă islamică din Afganistan i-a forţat pe sovietici să-şi recunoască înfrângerea şi să se retragă. Apoi, în august 1990, întreg Orientul Mijlociu a fost tulburat, pentru încă o dată, atunci

când armata lui Saddam Hussein a invadat Kuwaitul. Acţiunea liderului irakian a fost motivată de condiţia financiară deplorabilă în care se afla ţara sa după lunga luptă cu Iranul, care se încheiase în 1988. Crezând că luptase în numele tuturor arabilor, Saddam Hussein s-a simţit ofensat atunci când celelalte guverne arabe au refuzat să-l absolve de plata datoriilor pe care Irakul le acumulase în timpul războiului. Preluând controlul asupra Kuwaitului părea un mod de a rezolva problemele financiare ale Irakului. SUA şi alte state occidentale avuseseră relaţii de prietenie cu Irakul lui Saddam în timpul războiului cu Iranul, însă o asemenea agresiune deschisă prin care dictatorul irakian urma să pună stăpânire pe o parte şi mai mare din rezervele de petrol ale lumii avea să primească un răspuns diferit.

Susţinând că era inadmisibil ca o ţară să cucerească o altă ţară şi că Saddam Hussein reprezenta acum o ameninţare la adresa Arabiei Saudite, SUA au început să formeze o coaliţie internaţională care să-l oprească pe dictatorului irakian. Conducătorul Arabiei Saudite, custodele moscheilor sfinte de la Mecca şi Medina, a fost de acord să invite, cu reticenţă, forţele americane, britanice, franceze şi alte forţe „necredincioase" în inima islamului. Majoritatea guvernelor din lume au criticat mişcarea lui Saddam, numeroase trupe musulmane, mai ales din Arabia Saudită, Siria şi Egipt, având să se alăture armatei coaliţiei trimise să lupte împotriva acestuia. Mulţi musulmani de rând din jurul lumii îl vedeau, însă, pe Saddam Hussein ca pe un erou, un nou Saladin care luptă împotriva imperialiştilor occidentali.

Americanii plănuiau o asemenea intervenţie de aproape un deceniu, astfel încât SUA şi-au mobilizat rapid forţele în Golf. După invazia sovietică din Afganistan, preşedintele Carter a creat o forţă de reacţie rapidă care să pătrundă în Iran sau în Pakistan în situaţia în care sovieticii ar fi atacat aceste ţări. În 1983, preşedintele Reagan a înlocuit forţa înfiinţată de Carter cu Comanda Centrală a Statelor Unite (CENTCOM), care urma să planifice o posibilă

intervenţie militară americană într-o regiune care se întindea din Sudan în Pakistan, incluzând întreg Orientul Mijlociu. Până în cea de-a doua jumătate a anilor 1980, ceea ce putea provoca o acţiune americană în această regiune nu mai era invazia militară sovietică, ci mai degrabă agresiunea din partea unei puteri regionale, mai cu seamă o posibilă ameninţare iraniană la adresa statelor arabe din Golf. Tentativele americanilor de a obţine baze militare în acele state arabe au fost, însă, în cea mai mare parte, respinse, iar atunci când generalul Norman Schwarzkopf a devenit comandantul CENTCOM în 1989, pregătirile pentru înaintare în vederea intervenţiei erau, în cea mai mare parte, limitate la deschiderea, în avans, de magazine în zonă. Cu toate acestea, planurile pentru intervenţie erau gata, iar prăbuşirea blocului comunist le-a dat Statelor Unite atât mai multă libertate de acţiune, cât şi mai multe forţe pe care să le poată detaşa. Pe hârtie, forţele armate ale lui Saddam Hussein păreau să se numere printre cele mai extraordinare din lume, însă aşa cum evenimentele aveau să scoată la iveală în curând, războiul intrase într-o nouă eră în care puţine ţări mai dispuneau de avantajul tehnologic al SUA, în special cel aerian. Dintre cele 38 de naţiuni care formau coaliţia anti-Irak, doar în jur de 10 au trimis forţe militare consistente în Arabia Saudită şi în Golf, unde generalul american, Norman Schwarzkopf, era comandantul general. Contingentul american era cel mai mare, numărând peste 500 000 de bărbaţi şi femei, peste 100 de nave militare, 2000 de tancuri, 1800 de avioane şi 1700 de elicoptere. Alte ţări au contribuit cu mai mult de 200 000 de trupe, tancuri şi aeronave. Aproximativ 500 000 de trupe irakiene au ocupat poziţii de apărare în Kuwait şi în sudul Irakului. Efectivele acestora erau comparabile cu cele ale coaliţiei din anumite puncte de vedere, cum ar fi numărul de tancuri, însă erau cu mult inferioare la nivel de putere aeriană.

Războiul a început la mijlocul lunii ianuarie 1991, printr-o campanie aeriană lansată de coaliţie. Statele Unite au deschis calea

cu avioane militare de tip *stealth*, bombe de precizie şi rachete de croazieră. Sistemul irakian de apărare aeriană avea să fie distrus curând, avioanele forţei aeriene irakiene care au supravieţuit retrăgându-se în Iran. Dobândind superioritatea aeriană totală atât de repede, misiunile de bombardare se concentrau acum asupra forţelor irakiene terestre de apărare aflate în jurul Kuwaitului. Ca represalii, Saddam Hussein a dat ordin să fie lansate un număr de rachete Scud asupra Arabiei Saudite şi Israelului, însă acestea nu au avut un impact prea mare. Mai ales, atacurile cu rachetă nu au reuşit să stârnească un răspuns violent din partea Israelului care ar fi putut atrage după sine ieşirea statelor musulmane din coaliţie.

În a doua jumătate a lunii februarie 1991, generalul Schwarzkopf a lansat ofensiva terestră a coaliţiei în vederea eliberării Kuwaitului. Distrăgând forţele irakiene din Kuwait cu ameninţarea unei debarcări amfibii şi cu lansarea unor atacuri directe asupra poziţiilor lor, Schwarzkopf a depus principalul său efort la multe mile depărtare de ţărm, prin deşert. Înconjurând prin stânga flancul irakian, coaliţia a obţinut un succes rapid, fiind cât pe ce să blocheze forţele irakiene care încercau să fugă din Kuwait. În doar 100 de ore de luptă la sol, zeci de divizii irakiene au fost distruse laolaltă cu tancurile din dotare şi echipamentul care supravieţuise atacurilor aeriene. Obiectivul anunţat al războiului, acela de a elibera Kuwaitul, fusese atins, însă forţele coaliţiei se aflau acum adânc în sudul teritoriului irakian, mulţi oameni sperând că acestea vor continua să înainteze până la Bagdad şi să-l răstoarne de la putere pe Saddam Hussein. Preşedintele H.W. Bush a decis să nu facă acest lucru, încheind un armistiţiu cu irakienii.

Disproporţia la nivelul pierderilor înregistrate de fiecare dintre cele două părţi a fost frapantă. Coaliţia a distrus 4000 de tancuri irakiene, peste 1000 de alte vehicule blindate şi 3000 de arme de artilerie. Coaliţia a pierdut patru tancuri, nouă alte vehicule blindate şi o armă de artilerie. Forţa aeriană a Irakului a fost distrusă

în cea mai mare parte, în timp ce coaliţia, deşi a efectuat aproape 110 000 de misiuni aeriene, a pierdut doar 38 de aeronave, cea mai mică cifră înregistrată în orice luptă aeriană de până atunci. Unele estimări au ajuns până la 100 000 de irakieni morţi, dar cu siguranţă numărul acestora a fost cel puţin de ordinul zecilor de mii, în timp ce pierderile coaliţiei nu au ajuns nici măcar la 200. Victoria zdrobitoare obţinută de trupele coaliţiei s-a datorat în mare parte combinaţiei dintre tehnologia superioară şi puterea aeriană dominantă, acest succes întărind mai ales forţele armate americane. La aproape două decenii după înfrângerea suferită de americani în Vietnam şi după aproape un deceniu de la retragerea umilitoare din Liban, reputaţia forţelor armate americane fusese restabilită în mod decisiv.

Pentru un timp, părea că, deşi coaliţia nu îl răsturnase de la putere pe Saddam Hussein, oamenii săi erau pe cale să facă acest lucru. O revoltă şiită a izbucnit în sudul Irakului, iar în nordul kurd rebelii au început să-şi extindă zona aflată sub controlul lor. Saddam Hussein încă mai avea suficiente unităţi de elită din Garda Republicană pe care să le trimită împotriva rebelilor. Răscoala şiită a fost zdrobită, însă atunci când atacurile au fost lansate asupra kurzilor, SUA şi Marea Britanie au creat zone de „refugiu" pentru aceştia şi au ameninţat cu lansarea unor atacuri aeriene asupra irakienilor dacă aceştia îşi continuau ofensiva. Saddam Hussein a cedat, părând mulţumit doar cu rămânerea la putere.

Un motiv pentru care preşedintele Bush l-a lăsat în viaţă pe dictatorul irakian a fost teama de tipul de regim care i-ar fi urmat acestuia. Este probabil ca populaţia şiită majoritară din Irak să fi preluat puterea la Bagdad. Cu toate că şiiţii irakieni au arătat puţină solidaritate faţă de şiiţii iranieni în timpul războiului dintre Iran şi Irak, temerea că un Irak şiit ar urma să fie atras pe orbita Iranului era încă prezentă. Cu toate metehnele lui Saddam Hussein, un naţionalist arab de orientare seculară de modă veche, acesta părea,

la momentul respectiv, să fie preferat la Bagdad în locul unui posibil regim fundamentalist de tip islamic.

În orice caz, Războiul din Golf din 1991 a avariat maşinăria militară irakiană şi a adus în regiune cele mai multe forţe americane de până atunci. După încheierea păcii, multe dintre ele aveau să rămână, inclusiv în Arabia Saudită, ducând la bun sfârşit un proces care începuse încă din ultimii ani ai războiului dintre Iran şi Irak. În 1987-1988, Forţele Navale ale Statelor Unite şi-au intensificat prezenţa în Golf în timpul luptelor cu Iranul, rămânând acolo chiar şi după încheierea păcii. În timpul Războiului din Golf, prezenţa americană a fost lărgită cu forţe terestre şi aeriene numeroase, CENTCOM obţinând, în sfârşit, bazele mult dorite. Pentru prima oară, Statele Unite erau pregătite să menţină o prezenţă militară permanentă şi importantă numeric în inima lumii islamice.

SFÂRŞITUL IMPERIULUI SOVIETIC

Încetarea Războiului Rece şi disoluţia Uniunii Sovietice în perioada 1989-1991 a avut consecinţe majore asupra lumii musulmane. URSS-ul fusese o versiune seculară a imperiului ruso-creştin al ţarilor, sfârşitul acestuia dând popoarelor musulmane şansa de a-şi recâştiga independenţa. În Asia Centrală, ruşii nu s-au împotrivit creării a cinci noi state musulmane: Kazahstan, Uzbekistan, Kîrgîstan, Tadjikistan şi Turkmenistan. Aprobarea Rusiei se datora câtorva factori: noile state continuau să menţină în mare măsură legătura cu Moscova, noii conducători erau, în general, foştii şefi comunişti, în timp ce noile guverne se împotriveau cu vehemenţă răspândirii fundamentalismului islamic. Rusia nu a intervenit decât în cazul Tadjikistanului. Grupări de gherilă islamice, susţinute de grupuri din Afganistan, au provocat un război civil care a durat din 1992 până în 1997, trupele ruse intervenind pentru a asigura victoria guvernului tadjik.

Dacă evenimentele din Asia Centrală nu îi îngrijorau prea tare pe ruşi, reacţia acestora la mişcările de independenţă musulmană din regiunea Caucazului a fost diferită, aceştia fiind pregătiţi să intervină militar. Deşi făceau încă parte din URSS, republicile Armeniei (majoritar creştină) şi Azerbaidjanului (majoritar musulmană şiită) ajunseseră în conflict în 1988, din cauza statutului regiunii Nagorno-Karabakh, o enclavă armeană din Azerbaijan. Guvernul sovietic a aplanat tensiunile, însă în 1990, când Azerbaijanul părea că ar putea cădea sub controlul grupărilor islamice care urmăreau să se unească cu Iranul, reacţia sovietică a fost rapidă şi brutală. Forţele sovietice au atacat capitala azeră, Baku, acţiune soldată cu pierderi importante de ambele părţi. Reafirmarea controlului sovietic nu a fost, însă, decât temporară. În timp ce URSS-ul se afla în plin declin, atât Azerbaijanul cât şi Armenia şi-au declarat independenţa în 1991.

După obţinerea independenţei, cele două state au reluat conflictul asupra enclavei Nagorno-Karabakh, acesta intensificându-se în perioada 1992-1993. Armenii au fost susţinuţi de ruşi, aceştia putând, la fel de bine, să solicite şi ajutorul diasporei armene din vestul Europei, mai cu seamă din Franţa, precum şi din SUA. În câteva bătălii, forţele armene au fost asistate, în mod deschis, de tancuri şi trupe ruseşti. Armenii şi-au menţinut controlul asupra enclavei, cucerind, în plus, o parte din teritoriul armean, astfel încât să poate lega Nagorno-Karabakh de Armenia. Deşi a fost sprijinit atât de Turcia cât şi de Iran, guvernul azer a cedat, într-un final, la presiunea Rusiei şi a încheiat un armistiţiu în 1994, lăsându-le armenilor teritoriile cucerite. Negocierile pentru găsirea unei soluţii politice la dispută se poartă şi în prezent, însă în momentul de faţă, teritoriul disputat se află sub autoritatea Armeniei.

Cu toate că Rusia a reuşit să păstreze o oarecare influenţă în Azerbaijan, cea mai mare provocare musulmană a sa din regiunea Caucazului este Cecenia, care face parte din Federaţia Rusă. Cecenia şi-a declarat independenţa în noiembrie 1991, la scurt

timp după dispariţia URSS-ului, şi l-a ales pe generalul Djohar Dudaev în calitate de conducător. Rusia a refuzat să recunoască independenţa Ceceniei, însă timp de câţiva ani nu a acţionat militar împotriva acesteia. Apoi, în decembrie 1994, preşedintele Boris Elţîn a lansat o invazie care viza înfrângerea rebelilor şi păstrarea Ceceniei în Federaţia Rusă. Speranţele trupelor ruse de a obţine o victorie rapidă au fost spulberate curând, aceştia începând un asediu asupra capitalei cecene, Groznîi. Cea mai mare parte din oraş a fost distrusă, iar peste 20 000 de oameni au fost ucişi înainte ca ruşii să reuşească să pună stăpânire pe Groznîi în februarie 1995. Ca moştenitori ai tradiţiilor lui Şamil, cecenii au refuzat să se predea şi au continuat, neclintiţi, să ducă un război de gherilă care a produs multe daune în rândul invadatorilor ruşi.

În aprilie 1996, ruşii au localizat cu precizie locaţia liderului cecen Dudaev atunci când acesta şi-a folosit telefonul prin satelit, după care l-au ucis printr-un atac cu rachetă. Prin acest succes, însă, ruşii nu au făcut nici măcar un pas mai aproape spre o victorie. Popularitatea războiului din Cecenia se afla în scădere în rândul populaţiei ruse, în timp ce Boris Elţîn se afla în campanie pentru a fi reales ca preşedinte. Negocierile nu au avansat foarte mult, însă în august 1996, liderul militar cecen, Şamil Basaev, a recucerit Groznîi de la ruşi. Guvernul de la Moscova se grăbea acum să facă pace cu cecenii, care au obţinut o formă de independenţă.

Cecenia a rămas, însă, o regiune instabilă, iar în lunile august şi septembrie 1999, cecenii au făcut un număr de raiduri în Daghestanul vecin care au dus la ciocniri cu forţele ruse. O serie de explozii în lanţ petrecute în apartamente din diferite oraşe din Rusia, în luna septembrie, a fost pusă pe seama separatiştilor ceceni. Ca reacţie, ruşii au lansat atacuri aeriene asupra unor ţinte din Cecenia. În octombrie, liderul rus, Vladimir Putin, a dat ordin trupelor terestre să pătrundă în Cecenia, bombardarea masivă a capitalei Groznîi începând în noiembrie. În luna februarie a anului 2000, după lupte îndelungate şi crâncene, ruşii au pus stăpânire

pe Groznîi care, în momentul respectiv era deja un oraş-ruină, din care cea mai mare parte din populaţie fugise. Rebelii ceceni au revenit, pentru încă o dată, la războiul de gherilă, un număr din ce în ce mai mare de voluntari musulmani din alte ţări venind să li se alăture în luptă.

În luna iunie a anului 2000, ruşii au instalat un guvern cecen pro-rus care a fost aspru criticat de liderul ales al cecenilor, Aslan Maskhadov, şi de comandantul militar, Şamil Basaev.. Cel din urmă şi-a asumat reponsabilitatea pentru asasinarea, în 2004, a preşedintelui cecen pro-rus, în timp ce Maskhadov a fost ucis într-o operaţiune rusă de căutare, în 2005. Basaev a murit în 2006, astfel că, până în 2009, ruşii au fost suficient de încrezători încât să declare că cel de-al doilea război cecen, care a durat zece ani, a luat sfârşit. Chiar şi în aceste condiţii, câţiva insurgenţi islamişti au rămas activi în zona Caucazului.

DESTRĂMAREA IUGOSLAVIEI

Dacă după dezmembrarea Uniunii Sovietice multe popoare musulmane şi-au obţinut independenţa, destrămarea Iugoslaviei după 1991 a adus atât libertate cât şi suferinţă populaţiei sale musulmane. Aceştia erau musulmanii care făcuseră parte din Imperiul Otoman înainte de „descreşterea" acestuia din secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX. Principalele grupuri din Iugoslavia anului 1991 erau musulmanii din Bosnia, cunoscuţi uneori sub numele de bosniaci, şi musulmanii albanezi care dominau Kosovo, o provincie a Serbiei, şi aveau o minoritate numeroasă în Macedonia. Sârbii dominaseră în vechea Iugoslavie, motiv pentru care aceştia erau hotărâţi ca inclusiv în situaţia în care statul era divizat, unul dintre succesorii acestuia avea să fie „Serbia Mare", care să cuprindă populaţiile sârbe din Croaţia şi Bosnia. În 1991, Slovenia şi Croaţia şi-au declarat independenţa de Iugoslavia. Slovenia s-a desprins fără prea multe probleme, în timp ce, după câteva

lupte crâncene, un armistiţiu susţinut de ONU a fost încheiat în Croaţia în 1992, doar câteva zone sârbe rămânând în afara controlului noului guvern de la Zagreb. Cele mai puternice violenţe de după destrămarea Iugoslaviei aveau să se petreacă în Bosnia, unde populaţia musulmană s-a trezit sub ameninţarea ambelor grupuri creştine, atât a sârbilor ortodocşi, cât şi a croaţilor catolici.

În 1991, repartiţia etnică a populaţiei din Bosnia şi Herţegovina indica 44% musulmani, 31% sârbi şi 17% croaţi. Atunci când independenţa Bosniei a fost declarată în martie 1992, cu Alija Izetbegovic, un musulman, în funcţia de preşedinte al noii ţări, existau speranţe să poată fi înfiinţat un stat multicultural, unitar. Din păcate, majoritatea sârbilor bosniaci se opuneau independenţei, astfel că, la scurt timp, a izbucnit un război civil. Atunci când ce mai rămăsese din armata Iugoslaviei federale s-a retras din Bosnia, aceştia le-au dat sârbilor bosniaci toate armele pe care le mai aveau în dotare, inclusiv artileria. Acest avantaj militar le-a permis sârbilor bosniaci să invadeze cea mai mare parte din ţară şi să înceapă un asediu asupra capitalei Bosniei, Sarajevo, care avea să continue, cu mici pauze, pentru următorii trei ani. Deşi reprezentau doar o treime din totalul populaţiei, sârbii bosniaci au ocupat 70% din ţară, iar liderul lor politic, Radovan Karadzic, şi-a stabilit „capitala" la Pale, lângă Sarajevo. Slobodan Miloşevici, preşedintele a ceea ce mai rămăsese din Iugoslavia, a continuat să le ofere sprijin militar şi nu numai sârbilor din Bosnia.

Înaintările sârbilor bosniaci din 1992 au fost martore la o „epurare etnică" deosebit de brutală, cei care nu erau sârbi (de obicei, musulmani) fiind masacraţi sau forţaţi să fugă ca refugiaţi. Această politică a stârnit indignare în ţările occidentale, determinând Naţiunile Unite să impună sancţiuni asupra Iugoslaviei pentru ajutorul acordat sârbilor bosniaci şi să menţină embargoul internaţional asupra rezervelor de arme pentru toţi combatanţii din regiune. Din păcate, această ultimă restricţie a îngreunat eforturile guvernului bosniac de a-şi consolida apărarea,

situaţia înrăutăţindu-se în iulie 1992, când croaţii bosniaci au rupt relaţiile cu guvernul bosniac. Deşi nu i-au ajutat pe sârbi, croaţii au început să-i expulzeze pe musulmani din regiunile lor din Bosnia, cea mai dură luptă dintre croaţi şi musulmani purtându-se în jurul oraşului Mostar, capitala Herţegovinei. Bosnia era acum dezbinată de luptele care se purtau între sârbi, croaţi şi musulmani.

Deşi a impus multe rezoluţii, sancţiuni şi embargouri, ONU nu au vrut să intervină direct în conflictul din Bosnia. Abia în iunie 1993, organizaţia a declarat şase oraşe din Bosnia – Sarajevo, Bihac, Tuzla, Zepa, Gorazde şi Srebrenica – „zone sigure" pentru musulmani, unde urmau să fie protejaţi de trupele ONU. În jur de 25 000 de trupe de menţinere a păcii au mers în Bosnia, însă succesul acestora de a înfiinţa şi proteja „zonele sigure" a fost limitat. Statele Unite aveau rezerve serioase faţă de implicarea în orice acţiune la sol în Bosnia care ar fi putut duce la pierderi militare. Americanii preferau să aplice politica „ridică şi loveşte", adică ridică embargoul asupra armelor pentru ca forţele antisârbe să poată să obţină arme mai bune, după care sprijină-le operaţiunile cu atacuri aeriene selective. Timp de multe luni, însă, americanii nu prea au aplicat nici măcar această politică, astfel că iarna dintre 1993 şi 1994 a fost una dintre cele mai întunecate perioade pentru oamenii din Bosnia şi Herţegovina.

Deşi nu doreau să acţioneze direct, Statele Unite erau pregătite să închidă ochii la ajutorul militar pe care musulmanii bosniaci îl primeau din lumea islamică şi care sfida embargoul asupra armelor. Aşa se făcea că transporturi de arme înspre Bosnia dinspre Iran, care se presupunea a fi cel mai mare duşman al Americii, se bucurau de aprobarea tacită a Statelor Unite, acestea fiind deseori finanţate de Arabia Saudită, un aliat american foarte important şi ostil, de obicei, Iranului şiit. Saudiţii au mobilizat şi Organizaţia Conferinţei Islamice pentru a trimite alte tipuri de ajutor musulmanilor bosniaci, dar şi pentru a pune presiune de

Occident pentru a interveni direct în conflict. Ca în Afganistan, în anii 1980, voluntari musulmani din întreaga lume au venit în Bosnia pentru a-i ajuta pe coreligionarii lor, numărul total al acestora depășind, probabil, 4000. Unii luptaseră în războiul din Afganistan, în timp ce alții făceau parte din Gărzile Revoluționare Iraniene. Aliații europeni ai Statelor Unite erau neliniștiți în legătură cu intensificarea activității islamice din Balcani, însă cum nici ei, nici americanii nu erau pregătiți să inițieze o intervenție militară decisivă în Bosnia, aceștia nu puteau face mare lucru pentru a o ține în frâu. Până în cea de-a doua jumătate a anului 1994, ajutorul militar islamic a sprijinit armata guvernului bosniac pentru a devini o forță de luptă mult mai eficientă.

La începutul lui 1994, odată cu înmulțirea atacurilor lansate de sârbii bosniaci asupra capitalei Sarajevo, ONU a autorizat lansarea de atacuri aeriene împotriva asediatorilor. Și mai important, în luna martie, musulmanii bosniaci și croații bosniaci au făcut pace, căzând de acord să coopereze în lupta împotriva sârbilor bosniaci. Până la sfârșitul lui 1994, Statele Unite declaraseră că nu vor mai supraveghea embargoul impus de ONU asupra armelor, după care au început să furnizeze ajutor militar substanțial Croației, în timp ce guvernul bosniac a primit mai puțin ajutor militar. Eforturile diplomatice pentru a găsi o modalitate de a ajunge la pace au continuat și ele, astfel că de-a lungul anului 1994, cele cinci țări care făceau parte din Grupul de Contact (SUA, Rusia, Franța, Marea Britanie, Germania) au avansat un plan pentru a pune capăt războiului din Bosnia. O federație musulmano-croată avea să ocupe 51% din țară, o republică sârbă, 49%, cele două urmând să fie unite într-un guvern bosniac. Întrucât încă mai controlau peste două treimi din Bosnia, sârbii au refuzat planul, însă acesta avea să constituie baza acordului final de pace din 1995.

În martie 1995, președintele Franjo Tudjman al Croației și președintele Izetbegovic al Bosniei au format o alianță al cărei scop era învingerea definitivă a rebelilor sârbi din ambele țări. NATO

a început să lanseze, ocazional, atacuri aeriene asupra sârbilor bosniaci, iar în iunie, guvernul bosniac a simţit că forţele sale erau suficient de puternice, încât să lanseze ofensive împotriva inamicilor săi din jurul oraşului Sarajevo şi la Bihac, în vestul Bosniei. Reacţia sârbilor bosniaci a fost să lanseze atacuri asupra „zonelor sigure" pentru musulmani protejate de ONU. În iulie, forţele generalului Ratko Mladic au ocupat Srebrenica masacrând 8000 de bărbaţi şi băieţi musulmani în ceea ce a fost de departe cea mai groaznică atrocitate în masă comisă în războiul din Bosnia. Mladic a pornit să ia în stăpânire Zepa, după care a ameninţat Gorazde. Per total, poziţiile sârbilor bosniaci începeau să se clatine. Atacurile aeriene ale NATO asupra sârbilor bosniaci s-au înmulţit şi au devenit mai eficiente în luna august, în timp ce croaţii şi musulmanii au început să împingă înapoi, cu hotărâre, forţele sârbe din vestul Bosniei. Sârbii bosniaci au început să-şi retragă armele grele din jurul Sarajevoului asediat în septembrie, la scurt timp după aceea fiind de acord cu încetarea ostilităţilor.

Poate cel mai important motiv care a stat la baza colapsului sârbilor bosniaci a fost decizia preşedintelui Miloşevici al Iugoslaviei de a sista ajutorul acordat acestora. În noiembrie 1995, Miloşevici s-a întâlnit cu preşedinţii Croaţiei şi Bosniei la Dayton, Ohio, în Statele Unite, pentru a pune capăt la ceea ce a fost numit „al Treilea Război Balcanic". Miloşevici i-a forţat pe sârbii bosniaci să accepte să fie instalaţi în Bosnia, măsură ce urma, în mare, propunerile făcute de Grupul de Contact în 1994, trupele americane, britanice şi franceze fiind trimise în Bosnia pentru a implementa Acordul de Pace de la Dayton. În total, probabil 250 000 de oameni au fost ucişi în războiul din Bosnia şi câteva milioane au devenit refugiaţi. Acesta era cel mai devastator conflict din Europa de după cel de-al Doilea Război Mondial, relaţiile dintre sârbii, croaţii şi musulmanii din Bosnia rămânând tensionate şi după Acordurile de la Dayton.

Dacă preşedintele Miloşevici a părut un pacificator la Dayton, acest lucru nu însemna că angajamentul lui faţă de naţionalismul sârb slăbise. Provincia Kosovo din sudul Serbiei era aproape pământ sfânt pentru sârbi, care credeau că acolo distruseseră turcii otomani independenţa Serbiei în bătălia din 1389. Problema sârbilor era că până în 1991, 90% din populaţia provinciei era formată din albanezi musulmani, de obicei cunoscuţi drept kosovari, şi doar 10% erau sârbi. În timp ce alte regiuni din fosta Iugoslavie scăpau de sub controlul sârb, nu era nicio surpriză că şi kosovarii voiau să facă acelaşi lucru, şi nici că Miloşevici ar încerca să-i împiedice.

În 1996, aşa-numita Armată de Eliberare din Kosovo (AEK) a început să organizeze atacuri teroriste împotriva sârbilor din provincie. Scopul declarat al AEK era independenţa provinciei Kosovo, însă acest lucru putea fi doar o introducere pentru unirea cu Albania într-o „Albanie Mare", care îi putea include şi pe albanezii musulmani din Macedonia. În 1998, forţele sârbe şi-au intensificat operaţiunile împotiva AEK, de unde şi temerea comunităţii internaţionale că activităţi de „epurare etnică", precum cele din Bosnia, ar putea avea loc şi în Kosovo. Presiunea internaţională a forţat părţile inamice să participe la o conferinţă la Paris, în martie 1999, în încercarea de a ajunge la un acord de pace. AEK a convenit să accepte autonomia provinciei în locul independenţei, însă Miloşevici a refuzat să-i permită forţei NATO să intre în Kosovo pentru implementarea acordului. Această sfidare a atras după sine unsprezece săptămâni de atacuri aeriene ale NATO asupra Iugoslaviei. Intenţia ar fi fost aceea de a-i descuraja pe sârbi să-i izgonească pe kosovari, însă rezultatul a fost exact opusul. În câteva săptămâni, sârbii forţaseră peste jumătate de milion de kosovari să fugă ca refugiaţi în ţările învecinate.

Iniţial, NATO declarase că nu va lansa o ofensivă terestră în Iugoslavia, în speranţa că AEK s-ar fi folosit de atacurile aeriene pentru a avansa pe teren. Cea mai mare parte din armata iugoslavă

(sârbă) din Kosovo a supravieţuit, însă, bombardamentelor, oprind înaintarea AEK. Până în vara anului 1999 devenise clar că o intervenţie terestră din partea NATO ar putea fi necesară. Această posibilitate, care venise pe fondul impactului din ce în ce mai mare al atacurilor aeriene, l-a determinat pe Miloşevici să cedeze la solicitările comunităţii internaţionale în iunie 1999. Forţele sârbe au fost retrase din Kosovo, fiind înlocuite cu forţe ale NATO, iar provincia a intrat sub administraţia ONU, până când viitorul acesteia urma să fie stabilit. Înţelegerile de pace încheiate în Bosnia şi Kosovo rămân, însă, instabile, în timp ce activităţile albanezilor musulmani din Macedonia au început să destabilizeze şi această ţară. În contextul destrămării Iugoslaviei, puterilor occidentale le plăceau să se vadă apărătorii musulmanilor, fie ei bosniaci sau kosovari, împotriva sârbilor. În războiul din Bosnia, însă, cel mai substanţial ajutor pe care musulmanii l-au primit din exterior a venit din lumea islamică, fapt ce nu a fost uitat.

RĂZBOIUL ÎMPOTRIVA TERORISMULUI

După victoria Israelului în Războiul de Şase Zile din 1967, palestinienii au fost deziluzionaţi de eforturile depuse de statele arabe pentru cauza palestiniană. Ca reacţie, aceştia şi-au extins propriile forţe, astfel că în deceniile care au urmat, activitatea teroristă palestiniană împotriva Israelului şi a susţinătorilor acestuia a crescut. În mod asemănător, după victoria Statelor Unite în Războiul din Golf din 1991, câţiva militanţi islamici au început să creadă că SUA, în ciuda sprijinului acordat musulmanilor din Afganistan şi din Balcani, încerca să impună o nouă tiranie occidentală asupra Orientului Mijlociu, tiranie pe care guvernele arabe aflate la putere nu voiau să o combată. Militanţii islamici aveau să lanseze un nou şi mortal val de terorism împotriva SUA şi a aliaţilor săi, atât occidentali cât şi musulmani.

Anii 1980 au fost o perioadă de tranziție pentru terorism, în care vechile grupuri naționaliste de factură seculară începeau să fie înlocuite de noile grupări islamice. În timp ce OEP era scoasă din Beirut, în teritoriile ocupate (Gaza și Cisiordania), aceasta începea să fie înlocuită din ce în ce mai mult de grupări de orientare fățișă terorist-islamică precum Hamasul. Muammar al-Gaddafi se aflase în fruntea uneia dintre ultimele revoluții naționaliste seculare din lumea arabă atunci când a preluat puterea în Libia în 1969, după care a început să susțină diverse grupări teroriste, inclusiv unele care nu aveau legătură cu lupta dintre arabi și israelieni. Operațiunile sale teroriste au provocat, la un moment dat, SUA să lanseze un atac aerian asupra orașului Tripoli în 1986, care l-a determinat pe liderul libian să fie ceva mai rezervat pentru un timp. Prin propria sa administrație, Gaddafi a fost implicat în distrugerea zborului Pan Am cu numărul 103 deasupra localității Lockerbie, Scoția, în 1988. După 1990, însă, implicarea acestuia în terorismul împotriva Occidentului a scăzut, în parte pentru că liderul libian era la fel de ostil creșterii fundamentalismului islamic ca orice stat occidental.

Oricât de jenant ar fi pentru SUA, sursele creșterii activității teroriste islamice se află nu atât în Iran, cât în mișcarea de rezistență islamică din Afganistan, pe care americanii au susținut-o extrem de mult. Pentru americani, victoria asupra Uniunii Sovietice în Afganistan a însemnat victoria lumii libere asupra comunismului. Pentru luptătorii islamici, mai ales pentru voluntarii musulmani străini, aceasta a însemnat victoria islamului asupra necredincioșilor atei. Umilirea unei superputeri fusese realizată, acum era rândul celeilalte, SUA. Războiul din Afganistan a lăsat în urmă o amplă coaliție de organizații islamice care vizau promovarea islamului împotriva tuturor forțelor nemusulmane. Aceștia aveau mii de luptători experimentați, tabere de antrenament, legături în întreaga lume musulmană, cantități mari de arme și

explozibili şi, cel mai important, încrederea pe care victoria din Afganistan le-o dăduse.

Un individ care fusese activ în susţinerea rezistenţei afgane din anii 1980 era omul de afaceri saudit, Osama bin Laden. Deşi vizitase câmpul de luptă, principalul său rol era acela de a susţine financiar şi nu numai operaţiunile din Pakistan, operaţiuni ce l-au pus în contact cu ISI şi serviciile secrete saudite. După retragerea sovieticilor din Afganistan în 1989, bin Laden a contribuit la înfiinţarea al-Qaeda („baza"), o grupare largă care reunea organizaţii islamice şi indivizi pregătiţi să continue lupta sfântă împotriva inamicilor islamului. Când s-a întors în ţara sa natală, Arabia Saudită, bin Laden şi-a exprimat opoziţia faţă de prezenţa militară americană aflată acolo încă din timpul Războiului din Golf din 1991. La un moment dat, autorităţile saudite l-au forţat pe bin Laden să părăsească ţara, după care i-au ridicat cetăţenia saudită. Bin Laden a mers în Sudan, unde o revoluţie islamică inspirată de Hassan Turabi răsturnase, în 1985, guvernul naţionalist de factură seculară al lui Nimeiry, iar acolo, lângă Khartoum, a înfiinţat o tabără de antrenament pentru luptători islamici.

În 1993, forţele americane făceau parte din forţa internaţională trimisă de ONU în Somalia, o ţară dezbinată de războiul civil care se purta între mai multe facţiuni tribale musulmane. După lupte confuze purtate în capitala Somaliei, Mogadishu, forţele americane au pierdut câteva zeci de soldaţi, cei mai mulţi dintre ei murind în incidentul „Black Hawk down" („Black Hawk la pământ"), după care guvernul american şi-a retras imediat forţele. Bin Laden a afirmat ulterior că ar fi jucat un rol în susţinerea rezistenţei musulmane din Mogadishu, însă dovezile în acest sens nu sunt suficient de convingătoare. Ceea ce atât bin Laden cât şi alţi terorişti islamici au dobândit din ceea ce s-a petrecut în Somalia în 1993 a fost convingerea că, la fel ca în Beirut în urmă cu un deceniu, Statele Unite renunţau imediat la aventurile militare dacă acestea făceau prea multe victime. Părea că

singura superputere care mai rămăsese în lume ar putea fi forțată să se retragă din lumea islamică fără să fie nevoie de vreo operațiune militară majoră. Deși Somalia a fost o intervenție minoră, Războiul din Golf din 1991 a demonstrat în mod clar că Statele Unite erau pregătite să folosească o putere militară masivă în situația în care acestea simțeau că se aflau în joc principalele lor interese.

Teroriști islamici care fuseseră antrenați în războiul din Afganistan au fost activi și în războiul civil din Algeria, începând din 1992. Acesta era, în cea mai mare parte, o luptă între un guvern musulman occidentalizat și militanți islamici, fără să excludă atacuri asupra occidentalilor aflați în Algeria și atacuri cu bombă la Paris – ca reacție la susținerea franceză față de regimul algerian. În 1993, mai mulți teroriști care aveau legături cu Afganistanul, inspirați de un lider religios egiptean, au lansat primul atac cu bombă asupra World Trade Canter din New York City, soldat cu moartea a șase oameni și rănirea a câtorva sute. Acest atac a reprezentat un șoc foarte mare pentru americani, însă Osama bin Laden nu prea a fost vizat de investigațiile de după incident, cu toate că cel puțin unul dintre atacatori avea legături cu al-Qaeda. Poziția lui Bin Laden din Sudan avea să fie subminată de mai multe evenimente locale. Teroriști islamici erau activi în Egipt, unde ucideau creștini copți localnici și turiști occidentali, însă principala lor țintă era guvernul pro-american al președintelui Hosni Mubarak. După o tentativă eșuată de ucidere a lui Mubarak în timpul unei vizite în Etiopia, guvernul sudanez a început să fie supus la presiuni din ce în ce mai mari pentru a-l expulza pe bin Laden. Liderul terorist a plecat înainte să fie luate măsuri împotriva lui, mutându-și operațiunea în Afganistan în mai 1996.

În momentul respectiv, situația din Afganistan era ideală pentru planul lui Osama bin Laden de a înființa mai multe tabere de antrenament pentru luptători islamici. Guvernul comunist afgan fusese răsturnat în 1992, însă după aceea, diferitele facțiuni de

mujahedini au început să poarte un război civil între ele. În 1994, poporul afgan care suferise îndelung își dorea cu disperare pace și ordine, condiții pe care o nouă mișcare a promis să le instaureze. Talibanii („cei care studiază islamul") au preluat controlul asupra orașului Kandahar, aflat în sudul Afganistanului, în 1994, restabilind pacea și ordinea, cu prețul impunerii unui tip mai dur de fundamentalism islamic. Susținuți de ISI și Arabia Saudită, talibanii au capturat orașele Herat, în 1995, și Kabul, în 1996. Până în 1997 părea că întreg Afganistanul ar putea intra sub controlul talibanilor și a liderului lor, Mullah Mohammad Omar. La scurt timp, Osama bin Laden a stabilit o relație apropiată cu liderul talibanilor, astfel încât i s-a acordat permisiunea de a înființa câteva tabere de antrenament pentru luptătorii musulmani străini.

Osama bin Laden a declarat pentru prima oară jihad împotriva americanilor în 1996. Acesta a continuat să facă amenințări în manifestul său din februarie 1998 pentru așa-numitul Front Islamic Internațional pentru Jihad împotriva Evreilor și Cruciaților. Chiar și în aceste condiții, Bin Laden nu a reușit să intre cu adevărat în atenția lumii decât în august 1998, când atentatori sinucigași care aveau legături cu al-Qaeda au atacat ambasadele americane de la Nairobi, Kenya, și Dar es-Salaam, Tanzania, ucigând peste 200 de oameni, majoritatea africani. Ca represalii, președintele Bill Clinton a dat ordin să fie lansate atacuri cu rachete de croazieră asupra bazelor lui bin Laden din Afganistan și asupra unei presupuse baze din Sudan. Taberele de antrenament afgane de la Khost și Jalalabad au fost lovite, peste 30 de oameni pierzându-și viața, însă bin Laden a scăpat nevătămat. Până la sfârșitul lui 1998, de la a fi o figură relativ obscură, Osama bin Laden devenise țapul ispășitor al administrației Clinton, fiind învinovățit pentru aproape fiecare atac împotriva americanilor petrecut în țările musulmane în timpul anilor 1990.

Americanii au pus presiune pe talibani să-l predea pe bin Laden, însă nu au obținut nimic, și deși Arabia Saudită a rupt legăturile

cu protectorii fostului cetăţean saudit, Pakistanul a continuat să-i ajute pe talibani. Al-Qaeda şi-a continuat activităţile teroriste, astfel că în anul 2000, aceasta a lansat un atac cu barcă explozivă asupra navei americane de război USS Cole în golful Aden, ucigând unsprezece marinari. Atacurile teroriste comise de al-Qaeda au atins punctul culminant prin atrocităţile din 11 septembrie 2001. Avioane deturnate au fost pilotate în World Trade Center din New York City şi în clădirea Pentagonului din Washington, DC, ucigând în jur de 3000 de oameni.

Preşedintele George W. Bush a reacţionat la aceste atacuri declarând un necruţător „război împotriva terorismului" islamic şi nu numai. După ce regimul taliban a refuzat să-l predea pe Osama bin Laden, Statele Unite s-au pregătit să atace Afganistanul. Pentru început, a fost plănuită o invazie convenţională după modelul Războiului din Golf din 1991, după care a fost propusă o abordare mai uşoară şi mai rapidă. Aceasta presupunea atacuri aeriene la scară largă corelate cu ofensive la sol ale forţelor locale. CIA-ul avea deja legături cu principalul grup antitaliban din Afganistan, Alianţa Nordică. În jur de 500 de agenţi operativi din CIA şi din forţele speciale americane au intrat imediat în ţară pentru a organiza Alianţa Nordică, în vederea lansării unui atac împotriva poziţiilor talibane. Atacurile aeriene americane au început în octombrie 2001, iar în următoarea lună, talibanii au fost scoşi din Kabul şi din alte oraşe afgane. În decembrie, Osama bin Laden, blocat probabil în Tora Bora, a reuşit să fugă în Pakistan, Mullah Omar fugind şi el către aceeaşi destinaţie, doar că din Kandahar. Americanii i-au izgonit din Afganistan pe talibani şi al-Qaeda în doar câteva luni, fără ca nici măcar un american să fie ucis în luptă.

În ciuda evenimentelor din Afganistan, atacurile teroriste islamice au continuat după 2001, un exemplu elocvent fiind bombardarea unui club de noapte din Bali, în 2002, în care au fost ucişi peste 200 de oameni, majoritatea turişti australieni. Lumea

se temea ca al-Qaeda să nu găsească noi țări în care să-și înființeze baze și să facă rost de arme noi și mai periculoase. Deși originile politice ale lui Saddam Hussein se aflau în naționalismul arab de factură seculară, SUA se temeau că acesta se pregătea să le furnizeze teroriștilor islamici arme de distrugere în masă. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care americanii, cu ceva ajutor din partea britanicilor, au invadat Irakul în martie 2003 cu scopul de a răsturna regimul lui Saddam Hussein de la putere.

Întrucât mașinăria sa de război abia își revenea din înfrângerea zdrobitoare suferită în 1991, Saddam nu avea nicio șansă de scăpare. La fel ca în războiul purtat anterior împotriva Irakului, CENTCOM, condus acum de generalul Tommy Franks, a organizat atacul. Inițial, planul viza o dublă invazie a Irakului din Turcia, dinspre nord, și din Kuwait, dinspre sud, însă guvernul turc a refuzat să le permită trupelor americane să lanseze atacul de pe solul său. În schimb, forțe kurde locale, cu puțin ajutor din partea americanilor, au împins înapoi forțele lui Saddam din nordul Irakului. Atacul aerian asupra Irakului a început pe 19 martie 2003, ofensiva terestră fiind lansată în ziua următoare. Peste 120 000 de soldați americani și pușcași marini, împreună cu 20 000 de soldați britanici au trecut din Kuwait în Irak. Cu toate că această forță era mult mai puțin numeroasă decât cea mobilizată împotriva irakienilor în 1991, invadatorii dețineau superioritate aeriană totală, reușind să zdrobească forțele lui Saddam în mai puțin de trei săptămâni. Bagdadul a fost ocupat pe 9 aprilie, Saddam reușind să fugă. Doar 139 de militari americani și 33 de militari britanci au fost uciși în timpul invaziei, în timp ce mii de irakieni și-au pierdut viața. Pe 1 mai, americanii au anunțat că operațiuni ample de luptă au luat sfârșit, președintele Bush declarând: „Misiune îndeplinită." Extrem de curând, acesta avea să regrete aceste cuvinte.

12
RĂZBOAIELE POST-11 SEPTEMBRIE (PÂNĂ ÎN 2015)

Victoria rapidă obţinută de Statele Unite şi aliaţii lor în Afganistan în 2001 şi în Irak în 2003 părea să promită o întoarcere rapidă la normalitate pe scena internaţională. În schimb, aceste succese reprezentau abia luptele de început a ceea ce au fost denumite războaiele post-11 septembrie. În următorul deceniu, conflictul dintre militanţii islamişti, pe de o parte, şi puterile occidentale şi aliaţii lor locali, pe cealaltă parte, aveau să se răspândească în întreaga lume: de la atacuri teroriste în Europa şi America de Nord la război deschis în Nigeria şi Somalia, de la răpiri în Filipine, la atacuri cu drone în Yemen. Intensitatea conflictului creştea şi descreştea, uneori părând că războiul va înceta, însă mai apoi se aprindea din nou pe un vechi câmp de luptă sau izbucnea într-o regiune considerată paşnică până atunci.

O consecinţă a războaielor post-11 septembrie a fost aceea că lupta dintre israelieni şi palestinieni, care a dominat relaţiile dintre Occident şi ţările musulmane din Orientul Mijlociu în cea mai mare parte a celei de-a doua jumătăţi a secolului XX, părea să capete o importanţă secundară. Războiul Israelului cu Hezbollahul din Liban din 2006, şi atacurile sale repetate asupra palestinienilor din Gaza au atras, fără îndoială, ura musulmanilor, însă armatele occidentale care se aflau acum în ţările musulmane au devenit principalul inamic.

Afganistanul şi Irakul au rămas principalele teatre de război după 11 septembrie, însă până în 2011, războiul care era în desfăşurare în ambele ţări părea că începe să scadă în intensitate. Apoi a venit aşa-numita „Primăvară arabă" din acel an, când revolte populare s-au răspândit în întreaga lume arabă. Speranţele unei schimbări seculare, democratice, aveau să fie spulberate în curând pe măsură ce grupări jihadiste au preluat controlul asupra majorităţii grupurilor din opoziţie. În Libia a izbucnit un război civil care, cu toate că nu a durat prea mult, a lăsat, totuşi, ţara în haos. Războiul civil din Siria părea interminabil, fapt ce a încurajat reluarea activităţii jihadiste în Irakul învecinat. Până în 2014, regiuni întinse din Siria şi Irak se aflau sub controlul primului stat jihadist din lume de la Sudanul Mahdist de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Acest nou stat era condus de ISIS (Islamic State in Iraq and Syria – Statul Islamic din Irak şi Siria), cunoscut şi ca ISIL (Islamic State in Iraq and the Levant – Statul Islamic din Irak şi Levant) sau pur şi simplu IS (Islamic State – Statul Islamic). Gruparea în cauză îşi avea originile în mişcarea al-Qaeda, însă până în 2014, aceasta a reuşit să devină o ameninţare la adresa securităţii internaţionale mai mult decât fusese vreodată organizaţia lui bin Laden.

IRAK

După înlăturarea talibanilor şi a grupării al-Qaeda din Afganistan la sfârşitul anului 2001, acea ţară avea să se bucure de câţiva ani de pace relativă. Acesta nu avea să fie şi cazul Irakului, totuşi, după ce invazia anglo-americană de succes l-a răsturnat de la putere pe Saddam Hussein în martie-aprilie 2003. Atacurile sporadice care continuau să aibă loc au fost puse pe seama forţelor loiale lui Saddam care erau nemulţumite, însă atacurile sinucigaşe petrecute în luna august au indicat apariţia unor grupări teroriste jihadiste. Capturarea lui Saddam Hussein în decembrie

2003 a dat puţină speranţă că rebeliunea ar putea înceta. În realitate, însă, situaţia avea să se înrăutăţească dramatic în anul următor. (Irakienii l-au executat pe Saddam Hussein în 2006.)

Americanii şi aliaţii lor aveau să se găsească între ciocan şi nicovală. De o parte se afla minoritatea sunnită din Irak, care dominase ţara timp de secole şi nu putea suporta să piardă puterea. De cealaltă parte se afla majoritatea şiită, care, în mod inevitabil, avea să ajungă să conducă Irakul după desfăşurarea alegerilor democratice. Sunniţii se temeau că şiiţii se vor răzbuna pentru anii de persecuţii la care i-au supus pe aceştia, însă până şi unii şiiţi erau ostili occidentalilor care îi „eliberaseră". Spre deosebire de Afganistan, unde un guvern interimar afgan a fost format la scurt timp după încetarea războiului, americanii şi-au instalat, iniţial, un guvern provizoriu în Irak ceea ce i-a făcut pe şiiţi să se teamă de o ocupaţie străină de durată care i-ar fi ţinut departe de putere. Temerile sunniţilor erau alimentate de teroriştii jihadişti care conduceau atacuri împotriva americanilor şi şiiţilor. Temerile şiiţilor au dus la apariţia unor miliţii precum armata Mahdi, condusă de Muqtada al-Sadr care, încurajate de Iranul şiit învecinat, erau pregătite să-i atace atât pe americani cât şi pe sunniţi.

În 2004, cea mai violentă grupare teroristă jihadistă sunnită din Irak, cunoscută drept al-Qarda din Irak (AQI), era condusă de militantul iordanian Abu Musab al-Zarqawi. În ciuda denumirii, gruparea nu se afla sub controlul direct al lui Osama bin Laden, liderii săi ignorând deseori directivele primite de la acesta, precum şi de la alţi lideri al-Qaeda care se ascundeau în Pakistan. Deşi atentatorii sinucigaşi şi dispozitivele explozive artizanale amplasate la marginea drumului aveau să devină, la scurt timp, principalele arme ale rebelilor irakieni, în 2004, aceştia au îndrăznit să înfrunte forţele SUA în luptă deschisă. Pe timpul verii, trupele americane au încercat să recucerească Fallujah-ul de la rebelii sunniţi. În acelaşi timp, miliţiile lui Sadr au stârnit răscoale în oraşe şiite, în special în Najaf. Timp de câteva săptămâni, americanii s-au

luptat atât cu sunniţii, cât şi cu şiiţii, după care lideri politici şi religioşi din Irak au încheiat armistiţii atât în Fallujah cât şi în Najaf. Această oprire a ostilităţilor era doar temporară, luptele fiind reluate în ambele oraşe mai târziu în acelaşi an. Lideri religioşi şiiţi l-au forţat, într-un final, pe Sadr să-şi retragă miliţiile. În Fallujah, însă, americanii au trebuit să lanseze un atac militar total, acesta devenind cea mai sângeroasă luptă urbană de la recapturarea oraşului Hue din Vietnamul de Sud în 1968. Aceştia au reuşit să cucerească oraşul, însă mulţi rebeli jihadişti scăpaseră deja. Luptele din Fallujah, în care 83 de americani au fost ucişi şi peste 500 au fost răniţi, confirmaseră faptul că forţele de gherilă nu puteau niciodată să înfrângă armata americană într-o luptă convenţională, aşa încât rebelii au revenit la atacurile lor sinucigaşe şi la dispozitivele lor explozive artizanale.

În ciuda intensităţii luptelor din Fallujah şi Najaf din centrul Irakului, cea mai mare parte din ţară a rămas, în cea mai mare parte, neafectată de operaţiunile militare. În nord, zonele kurde erau liniştite sub o conducere locală din ce în ce mai autonomă. Şi în sudul ţării, unde majoritatea populaţiei era şiită, violenţele erau reduse, forţa britanică din oraşul Basra întâmpinând, iniţial, câteva probleme acolo. Principalele câmpuri de luptă se aflau în şi în jurul capitalei, Bagdad, şi în provincia majoritar sunnită Anbar, aflată la vest de aceasta. Mai la nord, situaţia era tulbure în oraşul Mosul, la fel ca în unele zone din apropiere de graniţa cu Siria. Majoritatea rezervelor de arme şi luptătorilor sunniţi străini care veneau să se alăture AQI intrau în Irak din Siria, în timp ce explozibilii şi consilierii soseau de peste graniţa cu Iranul pentru a susţine miliţiile şiite din Irak.

Printre altele, operaţiunile de contracarare a acţiunilor rebele vizau câştigarea populaţiei locale de partea americanilor, doar că la început SUA nu prea au avut succes. Scandalul din 2004 referitor la maltratarea de către americani a prizonierilor musulmani din închisoarea Abu Ghraib îi făcea pe aceştia să pară doar puţin

mai blânzi decât oamenii lui Saddam care îi torturau pe deţinuţi. În mod similar, atacuri aeriene imprecise efectuate fie cu elicoptere de atac, fie cu aparate de zbor fără pilot uman la bord care începuseră să fie folosite mai peste tot (cunoscute mai degrabă ca drone), au ucis mulţi civili nevinovaţi, ceea ce a atras şi mai multă ură din partea populaţiei locale.

Începând din 2005, un guvern naţional ales democratic se afla în funcţie în Irak, în timp ce erau înfiinţate o armată şi o forţă de poliţie. Atât administraţia politică cât şi forţele de securitate erau, însă, dominate în cea mai mare parte de şiiţi, situaţie ce aliena minoritatea sunnită din ţară. În acest moment, strategia americană din Irak viza eliminarea rebelilor din regiunile în care acţionau, după care respectivele teritorii urmau să fie predate forţelor de securitate irakiene. La scurt timp, însă, a devenit evident că majoritatea unităţilor irakiene erau incompetente, corupte şi conduse de tendinţe sectare. Pe măsură ce pierderile suferite de americani creşteau, ajungând în anii 2004 şi 2005 la un total de aproximativ 1700 de victime, armata a început să se retragă în baze fortificate, mari, aflate în afara oraşelor, de unde ieşeau doar pentru a patrula sau a face raiduri.

Unul dintre obiectivele AQI era provocarea unui război civil între sunniţii şi şiiţii din Irak, cu scopul de a forţa minoritatea sunnită să ceară ajutorul grupărilor armate jihadiste pentru protecţie. Iniţial, gruparea condusă de al-Zarqawi nu a avut prea mult succes în această direcţie, însă după bombardarea moscheii şiite al-Askari din Samarra în februarie 2006, reacţia şiiţilor s-a răspândit spre nord, iar războiul civil a devenit o realitate. Ciocnirile între sunniţi şi şiiţi au fost cel mai dure în Bagdad, unde existau câteva cartiere mixte. Miliţia lui Sadr şi alte bande şiite i-au izgonit pe sunniţii din majoritatea acestor cartiere, în timp ce pe alţii i-au dat afară de tot din oraş. Cu excepţia câtorva zone sunnite din vestul oraşului, Bagdadul a devenit, în scurt timp, un oraş majoritar şiit, guvernul irakian, comandanţii americani, ambasadele

străine şi organizaţiile umanitare internaţionale rămânând izolate de valurile de violenţă în „Zona Verde" intens fortificată aflată în centrul oraşului.

Al-Zarqawi nu a trăit cât să vadă tot acest masacru, forţele speciale americane localizându-l într-o ascunzătoare din apropiere de Baquba în iunie 2006, după care au lansat un atac aerian care l-a şi ucis. Odată început, însă, războiul civil s-a dovedit dificil de oprit, pierderile crescând rapid. Până la sfârşitul anului 2006, violenţele din zona centrală a Irakului păreau să fi scăpat de sub control. În decembrie 2006, peste 3000 de irakieni au fost ucişi, dintre care două treimi în violenţe sectare. Pesimiştii au prevăzut că SUA urmau să fie forţate să se retragă din ţară, aşa cum fuseseră nevoite să se retragă din Somalia în 1993. Existau, însă, semne că situaţia haotică încă putea fi adusă sub control.

În Irak, mulţi sunniţi începeau să se întoarcă împotriva AQI. La fel cum rebelii islamişti care au participat la războiul civil din Algeria din anii 1990 şi-au îndepărtat mulţi susţinătorii prin violenţa şi brutalitatea extreme, şi AQI a stârnit furia multor sunniţi irakieni, mai ales a celor din triburile care locuiau în provincia Anbar. În Algeria, guvernul a creat şi a înarmat o miliţie locală care să-i protejeze pe oameni de extremiştii jihadişti, care treptat au devenit izolaţi şi într-un final au fost învinşi. În Anbar, ofiţerii americani se pregăteau să facă ceva asemănător de îndată ce liderii triburilor sunnite locale se întorceau împotriva AQI. În Algeria, guvernul naţional a înfiinţat miliţia, în Irak, miliţia a fost înfiinţată de armata americană, americanii fiind perfect conştienţi de faptul că majoritatea miliţiilor sunnite erau ostile guvernului naţional irakian dominat de şiiţi. Americanii au ignorat protestele venite de la Bagdad, finanţând şi înarmând ei înşişi miliţia. Cât timp sunniţii erau gata să înceteze atacarea trupelor americane şi să izgonească AQI, americanii nu se plângeau.

Trecerea de partea adversă a triburilor sunnite, cunoscută drept „Deşteptarea" nu putea, însă, să prospere decât în situaţia în

care SUA demonstrau în mod clar că erau hotărâte să mărească forța militară din Irak, să fie „cel mai puternic trib” din țară. Ideea de bază pe care fusese construită strategia precedentă de contracarare a acțiunilor rebele din Irak era că înăbușirea revoltei și cedarea securității guvernului de la Bagdad ar fi dus la reducerea treptată a forțelor americane din Irak. Era puțin probabil, însă, ca sunniții din Irak să respingă AQI și să-i susțină pe americani în situația reducerii prezenței americane din țară. Războiul american din Irak părea să se îndrepte spre o înfrângere în 2006, balanța inversându-se în 2007, când numărul forțelor americane din țară a fost suplimentat semnificativ.

Până la sfârșitul lui 2006, războiul din Irak devenise din ce în ce mai nepopular în rândul publicului american, iar președintele George W. Bush căuta cu disperare o nouă strategie. Aceasta a venit sub forma „creșterii bruște”. Aproximativ 30 000 de noi trupe americane urmau să fie trimise în Irak în 2007, mai ales în Bagdad și în jurul acestuia, unde urmau să fie răspândite în avanposturi din cartiere locale, în loc să fie izolate în baze mari. Trupele urmau să apere populația locală de atacurile sectare și de acțiunile rebelilor jihadiști. Forțele locale de apărare urmau să fie înființate, înarmate și finanțate de americani. Generalul David Petraeus a fost trimis în Irak să conducă noua ofensivă. Forțele americane din Irak au fost suplimentate la cel puțin 160 000 de soldați, creștere care se dorea a fi doar temporară, până când armata ar fi obținut rezultate concrete. După atenuarea violențelor, unitățile suplimentate brusc ar fi fost retrase.

În primă instanță, pierderile au crescut (aproximativ 904 de americani au fost uciși în 2007, cea mai mare cifră anuală înregistrată vreodată) însă până în septembrie 2007, când generalul Petraeus și-a prezentat primul raport în fața Congresului SUA, violențele se aflau în scădere, până la sfârșitul aceluiași an existând semne clare de reușită. Forțele suplimentate brusc nu au fost retrase complet decât la mijlocul anului 2008, timp în care AQI

fusese izgonită din centrul Irakului de unde s-a retras în Mosul, la nord, iar miliţiile şiite au fost oprite, oamenii lui Sadr fiind forţaţi să accepte încă o dată încetarea ostilităţilor. Era evident că suplimentarea bruscă a trupelor în 2007 fusese o reuşită tactică, pe termen scurt, dar oare aceasta putea aduce pacea în Irak? Pacea nu se putea aşterne asupra Irakului decât dacă guvernul de la Bagdad, care era dominat de şiiţi, era pregătit să ajungă la o reconciliere cu minoritatea sunnită din Irak, iar SUA erau pregătite să-şi ia un angajament pe termen lung faţă de Irak.

În ianuarie 2009, Barack H. Obama a devenit preşedintele Statelor Unite, acesta fiind hotărât să-şi ţină promisiunea din campanie de a pune capăt operaţiunilor de luptă din Irak în şaisprezece luni de la începerea mandatului. Violenţele au continuat în Irak, însă la un nivel mai scăzut şi mai puţin asupra trupelor americane. În decembrie 2009, pentru prima dată de la invazia din 2003, niciun soldat nu a fost ucis în luptă în Irak. În vara lui 2009, forţele americane s-au retras din oraşele irakiene, mai puţin din Mosul şi din câteva părţi din Bagdad, şi au predat controlul trupelor şi poliţiei irakiene. Apoi, la sfârşitul lui august 2010, toate operaţiunile de luptă din Irak au încetat, iar cele 50 000 de trupe americane rămase au fost staţionate pentru a asista armata şi poliţia irakiene în materie de antrenamente şi alte sarcini de acest tip. Ultimele trupe americane au părăsit Irakul în decembrie 2011, după ce SUA au refuzat să accepte condiţiile în baza cărora guvernul irakian ar fi permis unei forţe simbolice să rămână în ţară.

Între 2003 şi 2011, aproape un milion de membri ai forţelor armate americane au luptat în Irak. În jur de 4485 de americani au fost ucişi în luptă în Irak, iar peste 30 000 au fost răniţi. Aproximativ 300 de alte trupe de coaliţie au fost ucise, Marea Britanie fiind ţara care a pierdut cel mai mare număr de soldaţi, respectiv 179. Numărul irakienilor care au murit (printre care rebeli, forţe de securitate şi civili) a atins cel puţin 150 000. Războiul a costat SUA peste 800 de miliarde de dolari.

Peste 100 000 de sunniţi fuseseră înregimentaţi de americani în diferite miliţii de apărare locale, dintre care guvernul de la Bagdad voia să înroleze doar 20 000 în armata şi poliţia irakiene, care rămâneau dominate de şiiţi. Guvernul irakian nu a avut nicio tentativă de reconciliere naţională, iar zonelor sunnite devastate de război le-au fost refuzate fonduri de dezvoltare. Până în 2012, protestele sunnite împotriva neglijenţei manifestate de guvern au început să devină din ce în ce mai puternice, în ciuda încercărilor guvernului de a le înăbuşi. Situaţia avea să ducă în curând la consecinţe groaznice, atunci când sunniţi înarmaţi care respinseseră AQI în 2007 s-au raliat urmaşului său, ISIS, în 2014, când oraşe importante din Irak au început să cadă sub controlul ISIS.

AFGANISTAN

După expulzarea talibanilor şi al-Qaeda din Afganistan la sfârşitul lui 2001, una dintre priorităţi era soluţionarea chestiunii celor aproximativ 5000 de prizonieri care fuseseră luaţi de americani şi de aliaţii lor afgani, Alianţa Nordică. Preşedintele Bush a clarificat că luptătorii inamici capturaţi în războiul acestuia „împotriva terorismului" nu vor fi trataţi drept prizonieri de război, astfel că aceştia nu beneficiau de protecţia dreptului internaţional. Cei mai mulţi prizonieri au rămas în Afganistan, închişi în locuri precum Bagram, în timp ce alţi 800, atât afgani cât şi luptători musulmani străini, au fost trimişi în baza americană din Guantanamo Bay, din Cuba. Fie că erau în Afganistan, fie că erau în Cuba, mulţi prizonieri au fost maltrataţi. Ulterior, când abuzurile au ieşit la iveală, pretenţia Statelor Unite de a fi superioară, din punct de vedere moral, inamicilor săi islamişti a fost pusă serios sub semnul întrebării.

La Kabul a fost învestit un guvern afgan interimar, în frunte cu Hamid Karzai, un paştun, în funcţia de preşedinte. Acest guvern era, însă, în cea mai mare parte, dominat de membrii Alianţei

Nordice, care proveneau din grupuri etnice din întreaga țară, altele decât cel paștun. Paștunii erau cel mai mare grup etnic din Afganistan, din rândul acestora provenind, tradițional, aproape toți conducătorii țării. Aceștia s-au simțit excluși din noul guvern de la Kabul, indignare ce putea fi ușor canalizată către o rezistență armată împotriva guvernului și susținătorilor săi străini, necredincioși. În Irak, slăbirea puterii politice a dus la revolta minorității sunnite. În Afganistan, pierderea puterii a motivat cel mai mare grup etnic să se ridice la luptă.

În timp ce SUA se pregăteau să invadeze Irakul în 2003, acestea nu prea erau dispuse să țină o forță militară numeroasă în Afganistan, mai ales în contextul în care violențele locale erau la un nivel scăzut. Doar o forță de 8000 de trupe, dintre care cele mai multe erau forțe speciale, a fost lăsată să-i vâneze pe talibani și ce mai rămăsese din gruparea al-Qaeda lângă granița Afganistanului cu Pakistanul. ONU și grupuri umanitare internaționale urmau să se ocupe de crearea statului afgan, sub protecția Forței Internaționale de Asistență pentru Securitate (ISAF), care, inițial, s-au aflat în jurul Kabulului. În 2003, Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), care își căuta un nou rol după încheierea Războiului Rece, a preluat controlul asupra ISAF, forța NATO urmând să includă o componentă militară americană separată de forțele speciale americane antiteroriste din țară.

Atât în Irak cât și în Afganistan, Statelor Unite le plăcea să se prezinte drept liderul unei coaliții internaționale pregătite să lupte împotriva amenințării reprezentate de terorismul islamist. Participarea străină în războiul din Irak era, însă, scăzută. Cu excepția britanicilor, toate celelalte contingente străine erau prea mici pentru a face vreo diferență. Încă de la început, Irakul a fost în primul rând un război american. Situația avea să fie diferită în Afganistan. Existența a două autorități militare diferite în țară a dus la divergențe și a provocat confuzie, timp în care americanii trebuiau să manevreze cu grijă contingentele străine mai numeroase

aflate în ţară. Unele contingente, precum cel britanic, canadian şi australian, erau dispuse să se implice total în războiul împotriva talibanilor când acesta a reînceput, în timp ce altele, precum cel german, era condus de restricţii care i-au redus în mod drastic utilitatea militară. Odată cu intensificarea luptelor din Afganistan începând din 2006, existenţa autorităţii militare bicefale s-a dovedit a fi un obstacol în calea eficienţei operaţiunilor, astfel că, de la un moment dat, un singur comandant american a condus toate forţele străine şi afgane care luptau împotriva talibanilor.

În Irak şi Afganistan, coaliţiile internaţionale includeau mici contingente din câteva ţări musulmane, precum Iordania şi Azerbaijan, însă acestea nu au fost niciodată suficiente pentru a atenua convingerea generală că Irakul şi Afganistanul fuseseră ocupate de armate occidentale. În războiul din 1991 împotriva Irakului, numeroase trupe saudite, egiptene şi siriene se alăturaseră armatei de coaliţie care l-a scos pe Saddam Hussein din Kuwait. În Irak sau Afganistan, însă, singurul contingent musulman mai numeros a fost acela trimis de Turcia în Afganistan ca parte din îndatoririle care îi reveneau ca stat membru NATO. Guvernul turc a refuzat, însă, să permită trupelor sale să fie implicate în orice operaţiune de luptă împotriva talibanilor.

Şansa talibanilor de a relua lupta s-a datorat refugiului pe care aceştia, alături de al-Qaeda, l-au găsit în Pakistan. Cu toate că preşedintele Pervez Musharraf, conducătorul militar al Pakistanului, le-a promis Statelor Unite că va anihila cele două organizaţii, subordonaţii săi aveau alte planuri. Agenţia pakistaneză de spionaj militar, ISI, fusese unul dintre cei mai importanţi susţinători ai talibanilor şi nu găsea niciun motiv să-şi retragă această susţinere. Mullah Omar şi alţi lideri talibani s-au instalat în Quetta, nu departe de graniţa cu Afganistanul. Situaţia organizaţiei Al-Qaeda era diferită. Câţiva dintre membrii săi mai importanţi au fost capturaţi în Pakistan, în timp ce Osama bin Laden a rămas nelocalizat.

Abia atunci când războiul din Afganistan a ajuns la noi cote, în 2006, presiunea americanilor asupra pakistanezilor a fost suficient de puternică pentru ca aceştia să ia măsuri în vederea eliminării refugiilor talibanilor din această ţară. Pentru a pune capăt ameninţării reprezentate de raidurile făcute de americani peste graniţă, guvernul de la Islamabad a fost de acord să permită dronelor americane să lanseze rachete asupra zonelor tribale paştune din Pakistan, ţintind talibani şi membri al-Qaeda. Aceste atacuri, însă, la fel ca incursiunile armatei pakistaneze, nu au reuşit decât să-i inflameze pe paştunii din Pakistan. În curând, o grupare talibană pakistaneză a luat naştere şi a început să comită atacuri asupra politicienilor pakistanezi şi asupra forţelor militare pakistaneze, contribuind la înrăutăţirea stării de securitate din ţară. Aşa cum în războiul din Irak cele mai multe lupte erau concentrate într-o singură parte din ţară – zona centrală – aşa şi luptele din Afganistau aveau să fie purtate, în mare parte, doar în anumite regiuni. Triburile paştune trăiau mai ales în sudul şi estul Afganistanului, de-a lungul graniţei cu Pakistanul, acestea fiind tocmai principalele zone de conflict. De asemenea, atacuri talibane aveau loc în mod constant şi în capitala Kabul, mai ales pentru atenţia pe care o atrăgeau, dar şi pentru a speria numeroasa comunitate de străini care trăia acolo adusă de război şi de procesul de reconstrucţie.

După câţiva ani de pace relativă, catalizatorul unei relansări majore a luptei din Afganistan a fost răspândirea constantă a forţelor NATO în ţară care îşi propuneau mai ales să apere echipele civile de reconstrucţie a provinciei. În 2005, talibanii îşi extindeau controlul în sudul Afganistanului atunci când au fost anunţaţi că forţele NATO urmau să se mute în acea regiune în anul următor. Întrucât forţele militare americane erau concentrate mai ales în estul Afganistanului, canadienii şi britanicii urmau să fie însărcinaţi cu patrularea şi păzirea provinciilor din sud, Kandahar şi Helmand.

Previziunile inițiale conform cărora forțele NATO care urmau să sosească nu vor fi întâmpinate cu ostilitate s-au dovedit, în 2006, dezastruous de eronate. În scurt timp, britanicii erau implicați în confruntări aprige în orașe precum Musa, Qala și Sangin, în timp ce canadienii, după ce, inițial, au condus o operațiune NATO de succes în Panjwei, aceștia s-au trezit înconjurați în orașul Kandahar. În curând, avea să fie nevoie de ajutorul americanilor pentru ca dificultățile întâmpinate de britanici și canadieni să nu se transforme în dezastre. Talibanii puteau fi evacuați dintr-o anumită zonă de către trupele coaliției, însă soldații și polițiștii afgani rareori reușeau să păstreze controlul asupra acesteia pentru mai mult timp, după care talibanii reveneau. În următorii ani, luptele s-au intensificat în sudul și estul Afganistanului și, cu toate că numărul forțelor străine a crescut, și numărul victimelor a crescut. Localnicii erau afectați de civilii uciși în atacuri sinucigașe cu bombă comise de talibani sau în atacuri cu drone, însă aceștia erau și mai deranjați de civilii uciși în atacuri aeriene ratate comise de americani, până și guvernul afgan începând să le împărtășească iritarea.

Forțele occidentale continuau să lupte împotriva talibanilor pentru același teritoriu. Una dintre cele mai sângeroase lupte a fost cea purtată în orașul Sangin, în nordul provinciei Helmand. Avanpost britanic din 2006 în 2010, aproximativ 107 soldați britanici și-au pierdut viața acolo, un sfert din totalul trupelor britanice ucise în războiul din Afganistan. În 2010, Sangin a fost preluat de americani pe o durată de patru ani în care 115 trupe americane și-au pierdut viața. În perioada 2006-2014, sute de afgani, atât rebeli cât și civili, au murit în Sangin și în împrejurimile acestuia. În 2014, americanii au predat orașul forțelor afgane de securitate. La sfârșitul anului 2015, forțele talibane amenințau să ocupe Sanginul.

Chiar când războiul din Irak părea să se domolească după suplimentarea bruscă a trupelor din 2007, războiul din Afganistan

părea să se înrăutăţească. Când Obama a devenit preşedintele SUA la începutul lui 2009, acesta era deja hotărât să pună capăt operaţiunilor de luptă din Irak, văzând Afganistanul drept principalul front al războiului împotriva terorismului islamist. Din cauza intensificării violenţelor din acea ţară, americanii au fost nevoiţi să trimită mai multe trupe, astfel că între februarie şi august 2009, numărul trupelor americane din ţară a crescut de la 37 000 la 68 000. Generalii americani ar fi vrut ca Obama să trimită şi mai multe trupe în Afganistan, în speranţa în care suplimentarea bruscă a acestora ar fi avut aceleaşi rezultate bune ca cele obţinute în Irak. Deşi avea reţineri, preşedintele a fost de acord, însă cele 30 000 de trupe suplimentare aveau să fie trimise în Afganistan doar pentru o perioadă limitată de timp. În speranţa repetării succesului anterior din Irak, generalul Petraeus a fost trimis acum în Afganistan pentru a comanda noile trupe. La scurt timp, pentru prima dată, se aflau mai multe trupe americane în Afganistan decât în Irak.

Din păcate, creşterea bruscă a trupelor din Afganistan, care a ridicat numărul acestora la peste 100 000, nu avea să se bucure de acelaşi succes ca în Irak, acest lucru datorându-se în cea mai mare parte circumstanţelor nu prea favorabile din Afganistan. Unele triburi paştune erau ostile talibanilor, însă puţine erau pregătite să se întoarcă împotriva acestora aşa cum liderii triburilor sunnite din Irak se întorseseră împotriva AQI. În orice caz, în regiunile paştune din Afganistan exista o puternică tradiţie de rezistenţă la invadatorii necredincioşi. Afganii din Helmand se bucurau mereu să le reamintească trupelor britanice că strămoşii lor paştuni zdrobiseră în luptă armata britanică în 1880 la Maiwand, în provincia vecină Kandahar.

La începutul anului 2010, americanii au organizat o amplă operaţiune comună împreună cu afganii pentru a cuceri oraşul Marjah din Helmand de la talibani. Această operaţiune a fost încheiată cu succes, însă ca de obicei, guvernul afgan nu a reuşit nici să înfiinţeze o administraţie durabilă în oraşul eliberat, nici

să înceapă proiecte de ajutor. În câteva săptămâni, forțele talibane s-au întors în zonă. Cu toate acestea, trupele suplimentare au reușit să-i scoată pe talibani din multe părți din provinciile Helmand și Kandahar, după care aceștia au început să lanseze atacuri în alte părți ale Afganistanului sau să se retragă în refugii din Pakistan pentru a se regrupa. Timpul trecea și niciun succes decisiv nu fusese obținut înainte ca Obama să înceapă să reducă prezența militară americană din Afganistan.

Deși se opunea ca SUA să mai aibă armate implicate în lupte pe teritoriul țărilor musulmane, administrația Obama era hotărâtă să continue războiul împotriva terorismului, doar că aceasta prefera să folosească sabia în locul bâtei, atacurile cu dronă și raidurile forțelor speciale în loc să angajeze trupe mari de ocupație sau să tragă la întâmplare. Această abordare a dat roade la începutul lunii mai 2011, când trupele speciale americane Navy SEAL au atacat ascunzătoarea lui Osama bin Laden din Abbottabad, Pakistan, ucigându-l pe cel mai cunoscut jihadist din lume. Statele Unite invadaseră Afganistanul în 2001 pentru a-l prinde pe bin Laden, individul responsabil de atrocitățile din 11 septembrie, războiul împotriva talibanilor fiind doar un mijloc pentru atingerea acestui scop. Acum că Osama bin Laden murise, mulți americani au simțit că fuseseră răzbunați și au vrut ca forțele militare să fie retrase din Afganistan.

Obama a fost bucuros să le facă pe plac. Până la sfârșitul lui 2012, forțele americane din Afganistan au scăzut la 70 000, iar în următorul an, cele mai multe operațiuni de menținere a securității au fost predate armatei și poliției afgane. Majoritatea americanilor și a forțelor NATO au părăsit Afganistanul în 2014, doar 10 000 de trupe americane, rămânând să continue să antreneze forțele afgane și să efectueze câteva operațiuni împotriva terorismului. În jur de 1271 de americani au fost uciși în Afganistan, alături de alte aproximativ 1100 de trupe ale coaliției, dintre care jumătate erau britanice (453) și canadiene (158). Numărul de afgani care

au murit a depășit, probabil, 50 000, printre cei care și-au pierdut viața numărându-se rebeli, forțe de securitate și civili. Războiul din Afganistan a costat SUA în jur de 500 de miliarde de dolari.

Părea că războiul din Afganistan se apropia de sfârșit, însă în 2015, acesta s-a reaprins. Mullah Omar murise în 2013, iar acei comandanți talibani care voiau să îi ia locul au încercat să-și demonstreze veleitățile jihadiste în operațiuni noi și îndrăznețe împotriva guvernului afgan. Cea mai alarmantă dintre ele a fost ocuparea orașului Kunduz în septembrie 2015. Acesta nu era doar primul oraș afgan mare care fusese luat în stăpânire de talibani după 2001, ci era localizat în nordul Afganistanului, o zonă în care nu prea se purtaseră lupte în trecut. Ajutați de bombardiere americane, forțele guvernului afgan au preluat în scurt timp controlul asupra orașului, doar că, mai târziu în același an, talibanii păreau a fi pe punctul de a invada provincia Helmand, unul dintre vechile lor câmpuri de luptă. SUA s-au grăbit din nou să ajute guvernul afgan. Cele 10 000 de trupe americane rămase în Afganistan nu vor fi reduse în viitorul apropiat. Pe lângă tulburările din această țară, acum ISIS a început să-și creeze o prezență în Afganistan, provocând atât guvernul afgan cât și gruparea talibană.

Odată cu moartea lui Osama bin Laden în 2011, unii comentatori au crezut că războaiele post-11 septembrie se apropiau de sfârșit. Războiul din Irak părea să se fi încheiat, în mare parte, iar războiul din Afganistan începea să se domolească, în timp ce atacurile teroriste din afara lumii musulmane erau acum incidente izolate. Într-un calcul, în prima decadă a războaielor post-11 septembrie (2001-2011), în jur de 250 000 de oameni din întreaga lume și-au pierdut viața în conflicte. Peste 90% dintre morți au fost musulmani, fie că erau rebeli sau teroriști, forțe de securitate sau civili, majoritatea dintre aceștia fiind uciși de alți musulmani mai degrabă decât de occidentali. Acum părea că o perioadă mai pașnică ar putea începe în relațiile dintre state pe plan mondial. Asemenea speranțe aveau să fie spulberate în curând.

Când un oarecare vânzător de fructe din Tunisia s-a sinucis în decembrie 2010, în semn de protest faţă de abuzurile poliţiei, puţini au fost cei care s-au aşteptat ca acest eveniment să declanşeze un val revoluţionar care a cuprins lumea arabă în prima jumătate a lui 2011. Această aşa-numită „Primăvară arabă" era un protest împotriva abuzurilor şi persecuţiilor guvernamentale de mai multe tipuri, din mai multe ţări. Iniţial, cei mai mulţi protestatari păreau să fie democraţi seculari care căutau progresul politic după model occidental, însă, curând, grupuri islamiste au început să domine protestele şi să le transforme într-un nou front pentru războiul lor împotriva Occidentului.

În urma protestelor din Tunisia, preşedintele Zine El Abidine Ben Ali a fost răsturnat de la putere în ianuarie 2011. În următoarea lună, tulburările din Egipt l-au forţat pe preşedintele Hosni Mubarak să demisioneze, conducerea fiind preluată de armată, care a promis organizarea de alegeri libere. Situaţia tensionată din Libia a escaladat rapid într-un război civil între inamicii şi susţinătorii conducătorului care se afla de mult timp în fruntea ţării, Muammar al-Gaddafi. În mod asemănător, în martie 2011, demonstraţiile care aveau loc în Siria s-au transformat curând în lupte, marcând începutul războiului civil împotriva conducătorului, Bashar al-Assad. Valul revoluţionar părea de neoprit, însă nu şi în Bahrain. Atunci când majoritatea şiită a populaţiei s-a răsculat împotriva conducătorului sunnit, Arabia Saudită a trimis trupe care să-i strivească pe protestatarii şiiţi.

Muammar al-Gaddafi, care se afla la conducerea Libiei de peste 40 de ani, nu fusese niciodată un prieten al Occidentului, motiv pentru care SUA şi aliaţii săi din NATO erau pregătiţi să contribuie la declinul său. La început, când opoziţia lui Gaddafi părea să se clatine în martie 2011, NATO a trimis bombardiere şi nave de război împotriva forţelor lui Gaddafi. Susţinerea externă i-a menţinut pe rebeli pe câmpul de luptă, însă aceştia au reuşit să

captureze capitala Libiei, Tripoli, abia în august. Gaddafi refuza în continuare să se predea, însă a sfârşit prin a fi capturat şi ucis de către rebeli în octombrie 2011. Timp de câteva luni, existau speranţe că Libia avea să devină o democraţie stabilă, recunoscătoare, aşa cum se cădea, prietenilor occidentali. Grupurile islamiste au început, însă, să capete din ce în ce mai multă amploare, menţinând starea de tensiune şi de dezordine din ţară. Una dintre cele mai dure lovituri date de aceştia a fost uciderea, în septembrie 2012, a ambasadorului american în Libia, J. Christopher Stevens, la Benghazi.

Egiptul lui Mubarak fusese de mult timp un aliat al Statelor Unite şi Israelului, de unde şi îngrijorarea apărută la scurt timp în Occident că noua democraţie apărută după 2011 în această ţară ar putea să nu aducă rezultate benefice. Protestele au continuat, astfel încât armata a organizat alegeri prezidenţiale la mijlocul anului 2012. Spre groaza observatorilor occidentali, candidatul câştigător a fost Mohammed Morsi, un membru al Frăţiei Musulmane, una dintre cele mai vechi grupări islamiste din Egipt. Înainte de sfârşitul anului, se spunea că Morsi plănuia să-şi atribuie puteri nelimitate, pentru a-şi putea pune în aplicare agenda islamistă în Egipt. Protestele au crescut, astfel că, în iulie 2013, Morsi a fost destituit de armata egipteană, generalul Abdel Fattah al-Sisi devenind şeful statului. După o scurtă aventură cu democraţia şi conducerea islamistă, Egiptul se întorsese în siguranţă în tabăra Occidentului sub noul său conducător, cel mai recent dintr-o succesiune de figuri militare puternice care au condus ţara încă din 1952. Reacţia islamiştilor la turnura pe care o luaseră evenimentele a fost să comită atacuri teroriste împotriva forţelor guvernamentale, mai ales în Peninsula Sinai.

Statele Unite şi aliaţii acestora sperau că preşedintele sirian, Bashar al-Assad, va fi eliminat de la putere la fel de repede ca Gaddafi, însă s-a dovedit că speranţele acestora urmau să fie spulberate iar şi iar. Războiul civil din Irak a început cu proteste

naționale împotriva regimului autoritar impus de Assad, însă a devenit la scurt timp un conflict sectar. Majoritatea protestatarilor făceau parte din populația sunnită majoritară în Siria, în timp ce Assad și apropiații lui erau alawiți, membri ai unei secte mici din islam, uneori asociată ramurii șiite a islamului. Astfel, Siria a devenit un nou câmp de luptă pentru conflictul dintre sunniți și șiiți, pe lângă cel deja activ din Irak. Assad a fost susținut de Iran, de guvernul de la Bagdad și de Hezbollahul libanez. Adversarii săi sunniți erau sprijiniți de Turcia, Arabia Saudită și state din Golf precum Qatarul. Legăturile vechi ale lui Assad cu Rusia i-a adus și susținerea Moscovei, în timp ce SUA și aliații săi din Occident erau de partea adversarilor săi, care, însă, ezitau să intervină militar chiar și la nivelul la care o făcuseră în Libia.

Situația din Siria a scăpat imediat de sub control, devenind o adunătură de teritorii controlate de diferitele facțiuni care participau la luptă. La fel ca în Libia, opoziția sunnită a fost acaparată, în cea mai mare parte, de grupări jihadiste în componența cărora intrau și elementele care făcuseră parte din fosta organizație condusă de Osama bin Laden, al-Qaeda. Gruparea al-Qaeda oficială din Siria era Frontul al-Nusra, însă și mai importantă era transformarea AQI care venise din Irak, acum cunoscută drept ISIS (sau ISIL).

După ce au fost alungați din centrul Irakului în urma suplimentării trupelor americane din 2007 și de „Deșteptarea" din rândul triburilor sunnite, AQI abia a reușit să supraviețuiască retrăgându-se în nord. Până în 2010, însă, organizația părea să-și trăiască ultimele zile. După uciderea principalilor săi lideri în acel an, Abu Bakr al-Baghdadi, un învățat religios devenit rebel, a preluat controlul asupra AQI, iar în următorii doi ani a reușit să reconstruiască aproape în întregime mișcarea. Aceasta s-a extins exploatând militantismul sunnit atât din Irak, cât și din Siria. În Irak, sunniții erau din ce în ce mai pregătiți să se ridice la luptă împotriva guvernului șiit de la Bagdad care îi oprima, în timp ce, în Siria, sunniții

încercau să-l răstoarne de la putere pe preşedintele Assad, de orientare alawită. AQI a contribuit la înfiinţarea operaţiunii iniţiale al-Qaeda în Siria, Frontul al-Nusra, iar în 2013 a încercat să se mute ea însăşi în Siria şi să absoarbă acea organizaţie, grupul rezultat urmând să fie numit ISIS. Mai târziu în acel an, ISIS a ajutat sute de militanţi sunniţi să evadeze din închisori din Irak, după care a preluat controlul asupra oraşului Raqqa din Siria, prima capitală de provincie care a căzut în mânile rebelilor.

Frontul al-Nusra refuzase să fie înglobat în ISIS, iar la începutul lui 2014, ciocnirile apărute între cele două grupuri l-au determinat pe liderul al-Qaeda, Ayman al-Zawahiri, să taie orice legătură cu ISIS, doar că această organizaţie era destul de puternică acum, atât în Siria cât şi în Irak, pentru a-şi putea urma propriul drum. În ianuarie 2014, ISIS a preluat controlul asupra oraşului Fallujah din Irak, aflat la doar 40 de mile vest de capitala ţării, Bagdad. Americanii izgoniseră AQI din Fallujah în 2004. Acum, zece ani mai târziu, urmaşul AQI, ISIS, revenise la putere în oraşul sunnit. Guvernul irakian nu a reuşit să recaptureze oraşul pierdut, prestaţia sa slabă atrăgând şi mai multe atacuri. În iunie 2014, ISIS a preluat controlul asupra oraşelor Mosul, al doilea ca mărime din Irak, şi Tikrit, de unde garnizoanele irakiene au fugit după ce au opus puţină rezistenţă.

Deodată, ISIS controla zone întinse atât din estul Siriei cât şi din vestul Irakului. Se spunea că, puse laolaltă, teritoriile sale erau mai mari decât Marea Britanie, în timp ce populaţia de şase milioane era mai numeroasă decât cea a unei ţări precum Danemarca. Pentru prima oară în istoria recentă, jihadiştii îşi creaseră propriul stat, cu capitala la Raqqa, în Siria. Pentru a sărbători această reuşită, ISIS a anunţat crearea unui califat, primul de la sfârşitul califatului otoman în 1924. Acesta şi-a declarat autoritatea asupra tuturor celor 1,6 miliarde de musulmani din lume, aproape un sfert din totalul populaţiei. Al-Bagdadi şi-a luat titlul de calif Ibrahim, declarând că din acel moment mişcarea sa urma să se

numească pur şi simplu Statul Islamic (IS), cu toate că inamicii săi preferau să o denumească ISIS sau ISIL.

Ca o reacţie la succesul imediat obţinut de ISIS, preşedintele american, Barack Obama, a decis la sfârşitul lunii iunie 2014 să suplimenteze numărul consilierilor militari din Irak, prezenţa americană de acolo ridicându-se la 800 de trupe. În luna iulie, ISIS a continuat să obţină succese în Siria, iar în august a reuşit să izgonească forţele kurde din Sinjar, Irak. În cele ce au urmat, unităţi ale ISIS au început să avanseze spre Erbil, capitala Kurdistanului irakian. Această mişcare a declanşat, într-un final, alerta la Washington, DC. După ce i-a înfrânt pe irakieni, pe sirieni şi pe kurzi, ISIS a devenit brusc de neînvins. Kurzii erau cei mai de încredere aliaţi ai Occidentului din Irak, iar SUA nu puteau permite ca aceştia să fie invadaţi de ISIS. În august 2014, avioane americane au început să bombardeze ţinte ISIS din Irak. În septembrie, atacurile aeriene americane au fost extinse şi asupra ţintelor ISIS din Siria. În octombrie, ISIS a atacat oraşul Kobani din Siria, care se afla sub controlul kurzilor sirieni. În restul anului, o luptă dură a fost dusă acolo, rezistenţa locală kurdă fiind sprijinită de atacuri aeriene americane. La un moment dat, ISIS a trebuit să accepte înfrângerea şi să se retragă din oraşul ruinat. Această primă învingere suferită de ISIS nu i-a afectat, însă, prestigiul de care se bucura acum în lumea islamică.

Grupări militante afiliate ISIS erau active în ţări precum Egipt, Libia, Afganistan, în timp ce alte organizaţii islamiste militante din întreaga lume erau bucuroase să facă jurământ de credinţă faţă de ISIS. Printre acestea se numărau Boko Haram din Nigeria şi Abu Sayyaf din Filipine. Al Shabaab din Somalia a fost împărţită pe acest subiect, unii membri vrând să păstreze legătura pe care gruparea lor o avea deja cu al-Qaeda, în timp ce alţii voiau să jure credinţă faţă de ISIS. Până şi guvernul american se pregătea să confirme oficial nivelul ridicat al ISIS, când în iunie 2015,

Departamentul de Stat a declarat că organizaţia devenise o ameninţare mai mare decât al-Qaeda.

Cu toate acestea, înfrângerea suferită de ISIS la Kobani încurajase guvernul irakian să ia atitudine împotriva activităţii grupării de pe teritoriul său. În martie/aprilie 2015, forţele irakiene au reuşit să recucerească oraşul Tikrit de la ISIS, aceasta ocupând, în schimb, oraşul Ramadi, unde armata irakiană a avut o altă prestaţie slabă. Tikrit fusese cucerit în mare măsură de miliţiile şiite din Irak, antrenate şi chiar conduse de Gărzile Revoluţionare Iraniene, spre iritarea americanilor. În continuarea eforturilor de a reconstrui armata irakiană, Obama a crescut numărul consilierilor americani la 3000 de trupe, odată cu intensificarea atacurilor aeriene asupra ţintelor ISIS atât din Irak cât şi din Siria.

Un nou element a apărut în septembrie 2015, când Rusia a decis să susţină militar direct regimul Assad din Siria, începând o campanie de bombardare împotriva adversarilor săi, printre care şi ISIS. Ca represalii, în următoarea lună, se pare că ISIS a amplasat o bombă la bordul unui avion rusesc aflat în Egipt. Avionul a explodat deasupra Sinaiului, omorând peste 200 de oameni. În luna noiembrie, kurzii din Irak au recapturat oraşul Sinjar de la ISIS, succes care a fost eclipsat la scurt timp de uciderea a 130 de persoane la Paris, în Franţa, de către un terorist jihadist, atac revendicat de ISIS. Apoi, în decembrie 2015, un atentat similar a avut loc la San Bernardino, în California, unde paisprezece oameni au fost ucişi, ISIS revendicându-l şi pe acesta. La sfârşitul anului, guvernul irakian a recapturat oraşul Ramadi de la ISIS, folosindu-se de propria sa armată în locul miliţiilor şiite din Irak.

Şi continuă tot aşa. Atac, urmat de contraatac. Generali americani care vorbesc despre cum continuarea campaniei aeriene condusă de SUA şi aliaţii săi vor distruge ISIS, fără ca după optsprezece luni de la lansarea acesteia să existe vreun semn că s-ar îndrepta într-o direcţie clară.

Doar o campanie militară terestră ar putea distruge statul creat de ISIS care se întinde peste Siria şi Irak. În prezent, acest lucru este de neacceptat pentru ţările occidentale, acest lucru fiind, desigur, tocmai ceea ce liderii ISIS îşi doresc. Întoarcerea armatelor „creştine" în Irak şi apariţia acestora în Siria ar inflama, în mare măsură, conflictul dintre Occident şi lumea musulmană. Cu toate acestea, liderii occidentali ar putea să fie nevoiţi să rişte o formă de intervenţie militară directă în Siria şi Irak pentru a distruge ISIS, mai cu seamă dacă organizaţia continuă să comită atacuri teroriste în Europa şi America de Nord, iar afiliaţii săi îşi extind puterea în Egipt, Libia şi Afganistan.

13

CONCLUZIE: UN NOU CONFLICT?

Sunt peste 330 de ani de la ultima invazie musulmană într-o ţară creştină, când armata otomană a încercat să cucerească Viena în 1683. Sunt doar doisprezece ani de la ultima invazie creştină sau, mai bine zis, occidentală într-o ţară musulmană, când americanii şi britanicii au năvălit în Irak în 2003. Nu e de mirare că jihadiştilor nu le este greu să-i convingă pe unii dintre coreligionarii lor că SUA şi aliaţii săi duc un război „cruciat" împotriva lumii islamice. Însă este oare acesta o reactualizare a războiului religios dintre creştini şi musulmani care a durat vreme de secole? Probabil că nu. Acel conflict religios a luat sfârşit odată cu destrămarea Imperiului Otoman după Primul Război Mondial. În prezent, majoritatea statelor aparent creştine sunt, în realitate, seculare, acestea lăsându-şi cetăţenii să-şi aleagă ce religie preferă sau nicio religie. Într-adevăr, multe dintre ţările care se aflau cândva în prima linie a luptei împotriva islamului acum au populaţii musulmane considerabile. În Franţa, de exemplu, aproape 10% din totalul populaţiei sunt musulmani.

Noul conflict dintre Occidentul postcreştin şi islam este mai degrabă o ciocnire între materialismul secular şi o religie reformată. Subliniind avantajele democraţiei liberale şi a unei economii de piaţă libere globale, occidentalii pretind că viziunea lor asupra lumii a luat locul islamului, aşa cum, cu mult timp în urmă,

musulmanii au pretins că noua lor religie a luat atât locul creştinismului cât şi pe cel al iudaismului. Musulmanii consideră că un Occident în esenţă „ateu" îi ademeneşte pe oamenii săi cu avantaje şi plăceri materiale, punând plăcerile individuale înaintea comunităţii mai largi şi supunerii faţă de voia lui Dumnezeu. Fundamentalişti islamici cer o reimpunere violentă a valorilor islamice împotriva ameninţării occidentale, în timp ce până şi musulmanii moderaţi îşi doresc să combine acceptarea multor aspecte ce ţin de modernitatea occidentală cu un angajament constant faţă de valorile islamice de bază.

Ceea ce cândva ar fi putut fi o simplă dezbatere filozofică între două părţi devenise deja pătată de sânge chiar înainte de evenimentele din 11 septembrie 2001. În perioada de decolonizare, Occidentul fusese de cele mai multe ori în conflict cu mişcările naţionaliste seculare din lumea musulmană. Revoluţia Iraniană din 1979 a fost cea care a reaprins înflăcărarea religioasă în una dintre cele două părţi ale luptei dintre creştini şi musulmani, eliberând forţe puternice pe care Occidentul le-a desluşit cu greutate la început. Acum începuse o nouă variantă a vechiului conflict dintre cele două părţi.

În timpul perioadei religioase în care conflictul dintre creştini şi musulmani era făţiş, de la moartea profetului Mahomed în 632 până la sfârşitul Califatului Otoman în 1924, în primii 1000 de ani, balanţa confruntărilor militare a înclinat de cele mai multe ori în favoarea musulmanilor. Cuceririle arabe au ocupat, în mare parte, teritoriile creştine importante din jurul Mării Mediterane, doar ceea ce mai rămăsese din Imperiului Bizantin şi statele mai ferite din vestul Europei rămânând să susţină cauza creştină. Bizantinii au respins atacurile musulmanilor, iar în prima jumătate a secolului al X-lea au început să recâştige teritorii. Aceştia aveau să intre, însă, în declin după ce au fost înfrânţi la Manzikert, în 1071, de turcii selgiucizi. Până la sfârşitul secolului al XI-lea, creştinii din vestul Europei luaseră locul bizantinilor ca principalii apărători ai

creştinismului, în Prima Cruciadă aceştia reuşind să pătrundă adânc în inima islamului şi să recucerească Ierusalimul. Până în 1300, însă, musulmanii s-au grupat şi i-au izgonit din nou pe creştini din Palestina şi Siria. Această reuşită era mult mai importantă pentru lumea islamică în ansamblul ei decât pierderea celor mai multe dintre teritoriile musulmane din îndepărtata Peninsulă Iberică, care fuseseră cucerite de *Reconquista* creştină.

În toate aceste războaie, decalajul tehnologic dintre cele două părţi nu era mare. Inovaţii precum „focul grecesc" bizantin sau arcaşii călare turci au avut un impact semnificativ pe termen scurt, însă partea rivală se adapta imediat. Musulmanii stăpâneau tehnicile de asediu creştine, în timp ce ordinele militare creştine au introdus curând cavaleria uşoară de tipul turcopolilor, complementară cavaleriei lor grele din Ţara Sfântă. Fără ca niciuna dintre părţi să aibă un avantaj major de partea sa, alţi factori deveneau mai importanţi în războaiele dintre creştini şi musulmani, printre care cei mai importanţi erau unitatea, conducerea şi disciplina. Cel mai mare avantaj pe care musulmanii l-au oferit creştinilor a fost tendinţa acestora de a se diviza în facţiuni rivale. Fiecare dintre principalele înaintări creştine în Peninsula Iberică dintre 1000 şi 1250 au fost precedate de divizarea Andaluziei în state *taifa* şi apariţia luptelor între acestea. Până şi în timpul ultimei etape din *Reconquista*, războiul pentru cucerirea Granadei, musulmanii se luptau atât unii cu alţii cât şi cu creştinii. Mai presus de toate, căderea Imperiului Selgiucid spre sfârşitul secolului al XI-lea le-a dat creştinilor din vest şansa să pătrundă în centrul teritoriilor musulmane, să cucerească Ierusalimul şi să înfiinţeze statele cruciate din *Outremer*.

Pentru a restabili unitatea de partea musulmană şi a relansa jihadul împotriva creştinilor era necesară o conducere puternică. În Orientul Mijlociu, aceasta a fost asigurată de Zengi, Nur al-Din şi, mai presus de toate, Saladin. Unitatea musulmanilor a fost restaurată, un stat musulman unit a fost creat de-a lungul graniţelor

statelor cruciate *Outremer*, iar Ierusalimul a fost recucerit în 1187. În contrast, intervențiile almoravizilor și, ulterior, ale almohazilor în Peninsula Iberică nu au reușit decât să instaureze o unitate temporară în Andaluzia, ambele puteri berbere fiind distrase în mod inevitabil și permanent de ceea ce se petrecea în Africa de Nord. Puterea mamelucă din Egipt avea să distrugă, în sfârșit, statele cruciate *Outremer*, însă puterea acestora nu stătea atât în conducere – cu toate că aveau comandanți excepționali precum Baybars – cât mai ales în organizarea militară disciplinată. Armatele de sclavi fuseseră o caracteristică a armatelor musulmane încă din secolul al IX-lea, iar atunci când erau stăpânite corespunzător, acestea constituiau un real avantaj pentru musulmani. După ce armata bizantină a degenerat într-o forță de mercenari, apărătorii creștinilor erau, de obicei, recruți feudali crescuți de regii creștini de Apus care nu aveau numeroase forțe permanente proprii. Ordinele militare creștine ale Templierilor și Ospitalierilor erau o tentativă de a elimina această slăbiciune în contextul în care statele cruciate *Outremer* își înființau garnizoane. Mulți conducători musulmani aveau trupe disciplinate formate din sclavi, care asigurau o forță permanentă și un nucleu în jurul căruia celelalte forțe militare ale lor puteau fi adunate în timp de război. Mamelucii din Egipt au dus acest proces puțin mai departe. În 1250, aceștia preluaseră controlul asupra statului, iar sultanii lor nu erau de cele mai multe ori decât primii între egali. Cu toate acestea, mașinăria militară disciplinată a mamelucilor era capabilă atât să distrugă statele cruciate cât și să-i înfrângă pe mongolii invincibili până atunci.

Cei patru factori militari, respectiv conducerea, unitatea, disciplina și tehnologia, au fost uniți și folosiți împreună cel mai eficient în lumea musulmană de către turcii otomani care, între 1300 și 1600, au reprezentat cea mai mare amenințare pentru lumea creștină de după cuceririle arabe. Timp de zece generații, aproape fiecare sultan otoman a avut serioase abilități de conducere care le

erau de folos atât atunci când purtau război sfânt împotriva creştinilor, cât şi pentru a impune unitatea în imperiul care se afla în creştere. De asemenea, otomanii au ridicat armata disciplinată de sclavi musulmani la cel mai înalt nivel dintre trupele proprii de elită, peste nivelul ienicerilor. Originea armatelor regale permanente în Europa creştină poate fi identificată la sfârşitul secolului al XV-lea, însă otomanii au pus bazele unei forţe de acest tip cu un secol mai devreme, aceasta practic existând până în 1453, când au cucerit Constantinopolul. De asemenea, otomanii s-au arătat dispuşi să adopte cea mai nouă tehnologie militară, începând să folosească în scurt timp arme de foc, printre care arme de asediu, artilerie de câmp şi pistoale.

Cu toate că erau în primul rând o putere continentală, otomanii au construit şi o flotă, care până în 1500 a reuşit să creeze probleme puterii creştine din Mediterana. Războiul maritim şi iniţiativa maritimă erau singurul domeniu militar în care creştinii îşi câştigaseră şi îşi menţinuseră supremaţia în ultimii 1000 de ani. Statele maritime italiene precum Veneţia şi Genova, urmate ulterior de oraşe-port franceze şi catalane, au dobândit influenţă în Marea Mediterană atât în războaiele navale cât şi în comerţul maritim începând din secolul al XI-lea. Statele cruciate *Outremer* nu ar fi putut supravieţui timp de aproape două secole fără ajutorul navelor creştine. Nici cruciaţii de mai târziu nu ar fi putut lua „calea Egiptul" fără ca navele creştine să le transporte oamenii, caii şi proviziile. Într-un final, *Outremer* au fost cucerite de musulmani, însă creştinii au continuat să domine în Mediterana până când otomanii au devenit o ameninţare în secolul al XVI-lea. Într-un final, în ciuda atacurilor continue ale piraţilor berberi, creştinii au păstrat controlul asupra centrului şi vestului Mediteranei, estul Mediteranei intrând, însă, sub control otoman.

Conflictul naval dintre creştini şi musulmani din Mediterana, în secolul al XVI-lea, era important, însă acea mare căpăta deja o importanţă secundară în ceea ce priveşte strategia maritimă

mondială. Creştinii din vest dezvoltaseră nave capabile să traverseze oceanul, iar începând de pe la sfârşitul secolului al XV-lea, aceştia începuseră să folosească acest tip de vase prin toate oceanele lumii, explorând, făcând comerţ, ducând lupte şi colonizând. Mişcarea era condusă de Spania şi Portugalia, iar cea de-a doua naţiune viza în mod clar să distrugă valoroasele căi de comerţ cu grâne din Orientul Mijlociu musulman, înfiinţând rute maritime directe spre India şi Estul Îndepărtat. Dintre cele trei mari imperii musulmane din secolul al XVI-lea, turcii otomani, persanii safavizi şi mogulii din India, doar turcii deţineau importante forţe navale, acestea fiind mai cu seamă flote de galere concentrate în Mediterana. Imperiile musulmane încă reprezentau o forţă puternică pe uscat, însă au cedat controlul asupra mărilor estice puterilor maritime europene, fără să opună prea multă rezistenţă. Cândva, lumea islamică îi încolţise pe creştini într-o mică peninsulă din Eurasia, acum, creştinii îi întrecuseră pe musulmani, împrăştiindu-se în lumea întreagă.

Însă otomanii, safavizii şi mogulii nu erau foarte îngrijoraţi în legătură cu slăbiciunea lor navală. Aceste imperii erau în primul rând puteri continentale, iar armatele lor numeroase şi impresionante încă păreau să aibă un avantaj faţă de forţele creştine. Această situaţie a început să se schimbe în secolul al XVII-lea, pe măsură ce armatele europene creştine erau tot mai mari, deveneau mai disciplinate şi începeau să fie din ce în ce mai sofisticate din punct de vedere tehnologic. Semnele declinului militar al armatei otomane se vedeau în criza de conducere apărută, puţini fiind sultanii care au mai condus armatele otomane pe câmp după 1600, dezbinarea treptată a imperiului, scăderea nivelului de disciplină în rândul ienicerilor şi a altor trupe personale, reţinerea din ce în ce mai mare de a adopta noile metode militare şi noul echipament din Occident. Armatele creştine au devenit mai puternice şi mai eficiente, în timp ce puterea militară a musulmanilor a intrat în declin. Deşi armatele musulmane continuau să fie numeroase, iar

soldaţii lor, de cele mai multe ori, nesăbuit de viteji, aceste lucruri nu erau de ajuns. Din ce în ce mai mult şi mai des, musulmanii ştiau cum să moară, dar nu şi cum să învingă. Până la mijlocul secolului al XVIII-lea, armatele creştine le învingeau pe cele musulmane în mod constant, fie la graniţele Imperiului Otoman, fie în Imperiul Mogul din India care se micşora cu fiecare zi ce trecea.

Eşecul musulmanilor de a se adapta la tot ce era nou din punct de vedere militar este scos în evidenţă de contrastul dintre rezultatele obţinute de ruşi şi cele obţinute de otomani. În 1600, Moscova li se părea trimişilor din vestul Europei o capitală aproape la fel de asiatică precum Constantinopolul, însă ruşii aveau să se dovedească a fi mult mai hotărâţi decât otomanii în a adopta metode creştine, mai ales în domeniul militar. În timp ce ţarul Petru cel Mare i-a executat pe streliţi, fosta elită militară reacţionară moscovită, în 1698, sultanul otoman nu i-a zdrobit pe ieniceri, elita sa militară reacţionară, până în 1826. Ruşii au adus militari europeni şi consilieri navali, adoptând cele mai noi tehnologii militare din Europa. Până în a doua jumătate a secolului ai XVIII-lea, armata şi flota Rusiei scăpau treptat de consilierii străini, făcându-şi apariţia ca forţe majore pe scena militară europeană. Sultanii otomani au adus câţiva consilieri militari şi navali europeni, încercând să modernizeze din punct de vedere tehnologic artileria, armele de război şi nu numai, însă vechile grupuri militare conservatoare reuşeau, de obicei, să se împotrivească aproape tuturor inovaţiilor, aliaţi, de multe ori, cu conducătorii religioşi musulmani. În loc să se modernizeze militar precum Rusia, Imperiul Otoman avea să devină principala victimă a creşterii puterii militare ruseşti.

Aşadar, până în primul deceniul al secolului al XIX-lea, statele creştine din Europa puteau să domine din ce în ce mai mult statele musulmane în războaiele pe uscat, aşa cum, pe mare, o făceau de mult timp. Prin urmare, secolul al XIX-lea a fost momentul de vârf al imperalismului european în lume, populaţiile musulmane

numărându-se printre principalele victime. Islamul le-a oferit acelor populații un principiu de organizare, deseori întărit de frățiile sufite, care le-a ajutat să opună o rezistență mai puternică decât alte victime ale imperialismului european. În final, însă, până și oponenți precum Abd el-Kader și Shamil au fost nevoiți să cedeze în fața puterii militare a Europei creștine.

Până în anii 1920, în lume mai rămăseseră puține state musulmane cu adevărat independente, majoritatea musulmanilor trăind sub o formă de stăpânire colonială. Acum a fost introdusă puterea aeriană, pe lângă cea terestră și navală, pentru a consolida dominația militară creștină. Pentru un timp, britanicii chiar au crezut că puterea aeriană, de una singură, ar putea fi suficientă pentru a-i supraveghea pe opozanții musulmani aflați sub autoritate britanică, însă această viziune s-a dovedit a fi prea optimistă, garnizoanele militare rămânând o necesitate. Dominația militară europeană asupra lumii musulmane părea incontestabilă, însă după 1945, schimările politice au făcut-o irelevantă. Valorile creștine au devenit din ce în ce mai puțin importante în țările occidentale, în timp ce valorile seculare precum libertatea și democrația le-au diminuat dorința de a domina alte popoare din lume. Din punct de vedere miliar, forțele anglo-franceze au obținut o victorie la Suez în 1956, francezii i-au învins pe rebelii algerieni, iar olandezii i-au invadat pe naționaliștii din Indonezia. Din punct de vedere politic, cele trei mari puteri europene au fost înfrânte de ostilitatea față de statutul acestora de superputeri și de criticile internaționale, ceea ce le-a forțat să se retragă din coloniile lor musulmane.

Pe măsură ce procesul de decolonizare se apropia de sfârșit în anii 1970, o nouă putere militară occidentală, sau mai bine zis o superputere, Statele Unite ale Americii, a început să fie din ce în ce mai activă în lumea musulmană și mai cu seamă în Orientul Mijlociu. Principalele trei obiective ale SUA erau să elimine influența sovietică pe timpul Războiului Rece, să asigure controlul

occidental asupra rezervelor de petrol din regiune şi să apere statul Israel, creat în 1948. Cu excepţia ciocnirilor anterioare cu piraţii berberi din Mediterana şi cu rebelii din gruparea Moro din Filipine, SUA nu aveau antecedente de oprimare în lumea musulmană, spre deosebire de ruşi, britanici şi francezi. Însă acestea deveniseră acum întâia putere din Occident, adoptând valori materialiste seculare pe care mulţi musulmani religioşi le considerau inacceptabile. Ranchiuna pe care aceştia o simţeau faţă de America a fost acutizată de Revoluţia Iraniană din 1979, care a instalat la putere un regim fundamentalist islamic care nu făcea niciun secret din ostilitatea sa faţă de „Marele Satan". Cu toate că americanii fuseseră de partea musulmanilor în războiul dintre sovietici şi afgani din anii 1990, pentru fundamentaliştii musulmani, aceştia începeau să reprezinte din ce în ce mai mult principalul inamic. Creşterea prezenţei forţelor americane aeriene, terestre şi maritime în Orientul Mijlociu, începând de la sfârşitul anilor 1980, nu au făcut decât să amplifice teama unor musulmani de o nouă era a imperialismului occidental.

Distrugerea rapidă a forţelor armate irakiene ale lui Saddam Hussein de către coaliţia condusă de americani în timpul Războiului din Golf din 1991 a demonstrat că până şi o putere militară musulmană considerată puternică nu putea face faţă tehnologiei militare americane superioare. În ciuda pretenţiilor din trecut ale Egiptului, Arabiei Saudite şi Pakistanului, nu există niciun stat musulman suficient de puternic care să preia rolul de lider al lumii musulmane după modelul Imperiului Otoman. Cu siguranţă, în zilele noastre nu există niciun stat musulman care poate desfăşura o putere militară de genul celei pe care Imperiul Otoman a folosit-o la apogeul său. În termeni de război convenţional, orice conflict viitor dintre creştini şi musulmani nu va constitui nicio competiţie. Dominaţia militară americană pe uscat, pe mare şi în aer este, în momentul de faţă, incontestabilă. Acesta este şi motivul pentru care noile conflicte au început să se axeze din ce în ce

mai mult pe tactici de gherilă şi terorism, care vizează nu doar dimensiunea militară, ci şi pe cea politică.

Victoriile rapide obţinute în Afganistan, în 2001, şi în Irak, în 2003, au confirmat superioritatea americanilor în războiul convenţional, însă aceste succese nu au adus o pace durabilă. După secole şi secole de conflict între creştini şi musulmani, niciodată nu a fost o diferenţă atât de clară între cele două din punct de vedere militar. Acest lucru nu pare a fi, însă, un motiv de consolare pentru Occidentul dominant. Atât în Afganistan cât şi în Irak, rezistenţa îndelungată a gherilelor islamiste i-a înfrânt pe americani şi pe aliaţii lor. Succese temporare, precum cel obţinut în urma suplimentării bruşte a trupelor din Irak, în 2001, nu au dus la pace şi stabilitate pe termen lung, în timp ce în ambele ţări, interesul Occidentului faţă de lupte care păreau interminabile a început să scadă. Atacurile teroriste din capitale occidentale precum Madrid, Londra şi Paris continuă să facă publicitate maximă militanţilor islamişti, însă cele mai importante evenimente au loc în inima islamului, în Orientul Mijlociu. Cel mai recent şi mai elocvent exemplu în acest sens a fost venirea la putere, atât în Siria cât şi în Irak, a grupării ISIS care a creat primul stat jihadist de la sfârşitul secolului al XIX-lea încoace. Deşi SUA şi aliaţii săi rămân sceptici cu privire la întoarcerea la o intervenţie militară de mari dimensiuni în ţările musulmane, este posibil ca ameninţarea reprezentată de ISIS să nu poată fi înlăturată doar prin atacuri aeriene şi folosirea forţelor locale. Deşi conflictul din trecut dintre creştini şi musulmani a luat o nouă formă, pare puţin probabil că acesta se va încheia brusc.

Glosar al numelor actualizate de localități

În trecut	În prezent
Acra	Akko (Israel)
Adalia	Antalya (Turcia)
Adramyttium, Golful	Edremit, Golful (Turcia)
Adrianopol	Edirne (Turcia)
Alcazarquivir	Ksar el Kebir (Maroc)
Amida	Diyarbakır (Turcia)
Antiohia	Antakya (Turcia)
Ascalon	Aşkelon (Israel)
Asia Mică	Anatolia (Turcia)
Batavia	Jakarta (Indonezia)
Bone	Annaba (Algeria)
Bougie	Bejaia (Algeria)
Buda	Budapesta (Ungaria)
Calcutta	Kolkata (India)
Calicut	Kozhikode (India)
Candia	Heraklion (Grecia)
Chanak	Çanakkale (Turcia)
Constantinopol	Istanbul (Turcia)
Dorylaeum	Eskişehir (Turcia)
Durazzo	Durres (Albania)
Edessa	Urfa (Turcia)

Gallipoli	Gelibolu (Turcia)
Goletta, La	Goulette, La (Tunisia)
Hattin	Hittin (Israel)
Iconium	Konya (Turcia)
Kairouan	Qayrawan (Tunisia)
Lepanto	Naupactus (Grecia)
Manzikert	Malazgirt (Turcia)
Moreea	Peloponez (Grecia)
Navarino	Pylos (Grecia)
Negroponte	Eubeea (Grecia)
Niceea	Iznik (Turcia)
Nicomedia	Izmit (Turcia)
Petrovaradin	parte din Novi Sad (Serbia)
Philippeville	Skikda (Algeria)
Saint Gotthard	Szentgotthárd (Ungaria)
Samosata	Samsat (Turcia)
San Stefano	Yeşilköy (Turcia)
Seringapatam	Srirangapatna (India)
Smirna	Izmir (Turcia)
Tenedos	Bozcaada (Turcia)
Trebizonda	Trabzon (Turcia)

Cronologie

632	Moartea profetului Mahomed
636	Arabii îi înfrâng pe bizantini la râul Yarmuk
638	Ierusalimul este capturat de arabi
642	Arabii îi scot pe bizantini din Egipt
655	Flotele arabe îi înfrâng pe bizantini în „Bătălia Catargelor"
674-678	Primul asediu arab asupra Constantinopolului
698	Arabii capturează Cartagina
711	Arabii invadează Spania vizigotă
717-718	Al doilea asediu arab asupra Constantinopolului
720	Bătălia de la Covadonga: începutul *Reconquistei* creştine în Iberia
732	Francii îi înfrâng pe arabi într-o bătălie purtată între Poitiers şi Tours
756	Întemeierea unui stat omeyyad în Andaluzia
778	Expediţia lui Carol cel Mare în Zaragoza şi Bătălia de la Roncesvalles
801	Francii cuceresc Barcelona de la arabi
824	Arabii încep cucerirea Cretei de la bizantini
827	Arabii încep cucerirea Siciliei de la bizantini
846	Arabii atacă Roma şi jefuiesc catedrala Sfântul Petru
880	Arabii sunt alungaţi din sudul Italiei
904	Salonicul este atacat de musulmani
912-961	Abd al-Rahman al III-lea cucereşte Andaluzia; apogeul Spaniei musulmane
961-969	Campanii de succes conduse de Nicefor Focas: bizantinii recuceresc Creta (961), Cipru (965) şi Antiohia (969)
975	Ioan Tzimiskes conduce armata bizantină într-o campanie de succes în Siria şi Palestina
997	Almanzor jefuieşte catedrala Santiago de Compostela
1009	Califul fatimid dă ordin de distrugere a Bisericii Sfântului Mormânt din Ierusalim

1031	Sfârşitul califatului omeyyad de Cordoba; apariţia statelor *taifa* în Andaluzia
1061	Normanzii încep cucerirea Siciliei de la musulmani
1071	Turcii selgiucizi îl înfrâng pe împăratul bizantin în Bătălia de la Manzikert
1085	Alfonso al VI-lea al Castiliei cucereşte oraşul Toledo de la mauri
1086	Almoravizii îl înfrâng pe Alfonso în Bătălia de la Sagrajas
1091	Normanzii definitivează cucerirea Siciliei
1094	El Cid cucereşte Valencia
1095	Papa Urban al II-lea cheamă la o cruciadă în Ţara Sfântă
1096-1099	Prima Cruciadă
1098	Cruciaţii cuceresc Antiohia şi Edessa
1099	Cruciaţii capturează Ierusalimul şi întemeiază statele cruciate din *Outremer*
1118	Alfonso I al Aragonului cucereşte Zaragoza de la mauri
1123	Flota veneţiană distruge flota egipteană fatimidă lângă Ascalon; veneţienii îi ajută pe cruciaţi să captureze Tyr (cedează în 1124)
1144	Zengi capturează Edessa de la creştini
1147-1148	A Doua Cruciadă
1147	Portughezii şi cruciaţii cuceresc Lisabona de la mauri
1148	Un atac eşuat asupra Damascului pune capăt celei de-a Doua Cruciade
1176	Turcii selgiucizi îi înfrâng pe bizantini în Bătălia de la Myriocephalon
1187	Saladin înfrânge armata creştină în Bătălia de la Hattin, după care capturează Ierusalimul
1189-1192	A Treia Cruciadă
1191	Cruciaţii capturează Acra
1192	Cruciaţii nu au reuşit să captureze Ierusalimul şi să încheie un tratat cu Saladin
1195	Almohazii l-au înfrânt pe Alfonso al VIII-lea al Castiliei în Bătălia de la Alarcos
1204	Cea de-a Patra Cruciadă îi atacă mai degrabă pe creştinii bizantini decât pe musulmani; prădarea Constantinopolului
1212	Almohazii sunt înfrânţi de o armată creştină combinată în Bătălia de la Las Navas de Tolosa; moment de cotitură pentru *Reconquista*
1217-1221	A Cincea Cruciadă. Cruciaţii capturează Damietta în Egipt, după care sunt forţaţi să se retragă

1223	Expulzarea finală a musulmanilor din Sicilia
1228	Împăratul Frederic al II-lea porneşte în cruciadă în Ţara Sfântă
1229	Tratatul lui Frederic al II-lea cu musulmanii redă creştinilor controlul asupra Ierusalimului
1236	Ferdinand al III-lea al Castiliei capturează Cordoba
1238	Iacob I de Aragon capturează Valencia
1244	Musulmanii recuceresc Ierusalimul de la creştini; Bătălia de la La Forbie
1248	Ferdinand al III-lea capturează Sevilla; la scurt timp, Granada rămâne singurul stat musulman din Peninsula Iberică
1248-1250	Cruciada lui Ludovic al IX-lea al Franţei în Egipt
1268	Sultanul mameluc Baybars cucereşte Antiohia
1270	Cruciada lui Ludovic al IX-lea în Tunis
1291	Sultanul mameluc al-Ashraf Khalil capturează Acra; sfârşitul statelor cruciate *Outremer*
1326	Turcii otomani cuceresc Bursa, care devine prima lor capitală
1344	Liga cruciată capturează Smirna
1354	Turcii otomani capturează Gallipoli, primul lor avanpost important din Europa
1365	Petru I al Ciprului conduce o cruciadă spre Alexandria
1369	Otomanii au cucerit oraşul Adrianopol, care a devenit noua lor capitală
1389	Otomanii îi înfrâng pe sârbi în Bătălia de la Kosovo
1396	Otomanii înfrâng armata cruciată franco-maghiară în Bătălia de la Nicopole
1402	Timur Lenk îi înfrânge pe otomani la Ankara, după care atacă Smirna
1426	Mamelucii invadează Ciprul şi îl fac pe regele creştin vasalul lor
1430	Otomanii cuceresc Salonicul
1444	Otomanii înfrâng armata cruciată maghiară la Varna
1453	Otomanii cuceresc Constantinopolul
1456	Ungurii resping atacul otomanilor la Belgrad
1461	Otomanii capturează Trebizonda, ultima reminiscenţă a Imperiului Bizantin
1481	Începutul războiului final dintre creştini şi Granada în Spania
1492	Oraşul Granada s-a predat lui Ferdinand şi Isabellei; sfârşitul *Reconquistei*

1499	Flota otomană i-a înfrânt pe veneţieni în Bătălia de la Zonchio; începe prima revoltă musulmană din Alpujarras; ia sfârşit în 1501
1502	Tuturor musulmanilor din Castilia li s-a dat ordin să se convertească la creştinism sau să plece
1521	Sultanul otoman Soliman I capturează oraşul Belgrad
1522	Soliman atacă insula Rodos, de unde îi alungă pe Cavalerii Ospitalieri
1526	Soliman îl înfrânge pe regele ungar în Bătălia de la Mohács
1529	Asediul lui Soliman asupra Vienei eşuează
1535	Împăratul Carol al V-lea (Carol Quintul) conduce o cruciadă spre Tunis, capturând oraşul de la Barbarossa
1538	Barbarossa înfrânge flota creştină condusă de Andrea Doria la Preveza
1541	Încercarea lui Carol al V-lea de a cuceri oraşul Alger eşuează
1551	Otomanii cuceresc oraşul Tripoli din Libia de la Ospitalieri
1560	Otomanii îi înfrâng pe spanioli pe uscat şi pe mare la Djerba
1565	Ospitalierii resping atacul otomanilor asupra Maltei
1568-1570	A doua revoltă a musulmanilor din Munţii Alpujarras; maurii creştinaţi (*moriscos*) au revenit la islam, însă au fost înfrânţi
1570-1571	Otomanii capturează Ciprul de la veneţieni
1571	O flotă a Ligii Sfinte înfrânge flota otomană în Bătălia de la Lepanto
1574	Otomanii recuceresc oraşul Tunis de la spanioli
1578	Regele Sebastian al Portugaliei conduce o cruciadă în Maroc, însă este înfrânt şi ucis în Bătălia de la Alcazarquivir
1609	Se dă ordin pentru expulzarea finală a maurilor *moriscos* din Spania
1645-1669	Războiul din Creta: otomanii reuşesc să captureze insula de la veneţieni
1664	Austriecii înfrâng o invazie otomană la Saint Gotthard
1672-1681	Campanii ale otomanilor împotriva polonezilor şi ruşilor în Ucraina
1683	Asediul otomanilor asupra Vienei este înfrânt de armata austriaco-polonezo-germană
1684-1687	Veneţienii capturează Moreea de la otomani
1686	Austriecii recuceresc capitala maghiară, Buda
1696	Ruşii capturează Azovul
1697	Armata austriacă condusă de prinţul Eugen îi înfrânge pe otomani la Zenta
1699	Tratatul de la Karlowitz; otomanii fac concesii teritoriale importante puterilor creştine

1711	Armata rusă condusă de Petru cel Mare este încercuită de otomani pe râul Prut; ruşii sunt forţaţi să cadă la învoială
1714	Otomanii recuceresc Moreea de la veneţieni
1716-1718	Războiul austro-turc; victoriile prinţului Eugen îi forţează pe otomani să facă concesii în Tratatul de la Passarowitz
1739	Tratatul de la Belgrad: austriecii şi ruşii fac concesii otomanilor după o slabă prestaţie în război împotriva acestora
1757	Victoria britanicilor în Bătălia de la Plassey din Bengal, prin care aceştia încep să slăbească Imperiul Mogul din India
1768-1774	Războiul ruso-turc; ruşii obţin succese importante precum victoria navală de la Ceşme (1770) şi cucerirea Crimeii (1771)
1774	Tratatul de la Kuciuk-Kainargi; otomanii fac concesii importante ruşilor şi, pentru prima dată, cedează o populaţie musulmană (Crimeea) unei conduceri creştine
1787-1792	Războiul ruso-turc; ruşii continuă să înainteze
1798	Napoleon invadează provincia otomană a Egiptului
1799	Britanicii iau cu asalt Seringapatam din India şi îl ucid pe Tipu Sultan, conducătorul statului Mysore
1801-1805	Război între SUA şi Tripoli (Libia)
1803	Britanicii capturează Delhi şi preiau controlul asupra împăratului mogul
1804	Sârbii se răscoală împotriva otomanilor; prima rebeliune importantă a popoarelor creştine supuse din Balcani împotriva puterii otomane
1821	Începutul războiului grec de independenţă
1827	Flota britanico-francezo-rusă înfrânge flota otomano-egipteană în Bătălia de la Navarino
1828-1829	Războiul ruso-turc
1830	Franţa invadează Algeria
1830-1847	Războiul franco-algerian
1832-1859	Shamil conduce rezistenţa musulmană împotriva ruşilor în Caucaz
1832	Otomanii recunosc independenţa Greciei; pentru prima dată, o naţiune independentă se desprinde din Imperiul Otoman
1839	Britanicii preiau controlul asupra golfului Aden
1839-1842	Primul război anglo-afgan
1853-1856	Războiul Crimeii
1857	Rebeliunea indiană; britanicii îl detronează pe ultimul împărat mogul (1858)

1860	Francezii intervin în Liban pentru a-i proteja pe maroniţi de musulmani
1875-1856	Revolte ale creştinilor în Balcani împotriva puterii otomane; susţinute de Rusia, Serbia şi Muntenegru
1877-1878	Războiul ruso-turc
1878	Congresul de la Berlin; otomanii acceptă crearea unui stat bulgar
1881	Francezii ocupă Tunisia
1882	Britanicii ocupă Egiptul
1896-1898	Britanicii cuceresc Sudanul
1899	„Mullahul Nebun" începe să opună rezistenţă împotriva britanicilor în Somalia; este zdrobit în 1920
1908	Junii Turci încep revoluţia în Imperiul Otoman
1911-1912	Războiul turco-italian; italienii capturează Libia şi Arhipelagul Dodecanez
1912	Franţa declară un protectorat asupra Marocului
1912-1913	Cele două războaie din Balcani; otomanii sunt scoşi aproape în totalitate din Europa
1914-1918	Primul Război Mondial; duce la înfrângerea şi divizarea Imperiului Otoman
1917	Britanicii capturează Bagdadul şi Ierusalimul; Declaraţia Balfour
1919-1922	Războiul de independenţă din Turcia; grecii, armenii şi puterile aliate sunt scoase din Anatolia
1920	Revoltă antibritanică în Irak
1921	Abd el-Krim îi înfrânge pe spanioli în Bătălia de la Anual
1922	Abolirea sultanatului otoman
1924	Abolirea califatului otoman
1926	Abd el-Krim se predă în Maroc
1936-1939	Arabii din Palestina se revoltă împotriva britanicilor pe fondul imigrării evreieşti
1939-1945	Al Doilea Război Mondial
1941	Britanicii reprimă revolta din Irak
1945-1949	Olandezii luptă împotriva naţionaliştilor indonezieni, însă, într-un final, sunt nevoiţi să le acorde independenţa
1947	Britanicii părăsesc India, care este împărţită în statul musulman Pakistan şi statul majoritar hindus India
1948	Britanicii se retrag din Palestina; înfiinţarea statului Israel; primul război arabo-israelian
1953	SUA şi Marea Britanie răstoarnă guvernul lui Mossadegh din Iran

1954-1962	Războiul algerian de eliberare împotriva francezilor
1956	Criza Suezului; al doilea război arabo-israelian
1967	Al treilea război arabo-israelian (Războiul de Şase Zile); Israelul ocupă Ierusalimul Vechi, Cisiordania, Gaza şi Sinaiul
1973	Al patrulea război arabo-israelian (Războiul Yom Kippur); embargou arab asupra petrolului pentru ţările care au relaţii de prietenie cu Israelul
1974	Turcia invadează Ciprul şi ocupă nordul insulei
1975-1990	Război civil între creştini şi musulmani în Liban
1979	Revoluţia islamică din Iran
1979-1981	Ostatici americani ţinuţi în Iran; misiunea americană de salvare eşuează, iar criza este soluţionată prin negociere
1979-1989	Intervenţia sovietică din Afganistan; Statele Unite susţin trupele de gherilă musulmane
1982	Israelul invadează Libanul
1983	Atacuri teroriste islamice asupra trupelor americane şi a altor trupe occidentale în Beirut
1990	Irakul invadează Kuweitul
1991	O coaliţie condusă de SUA îi alungă pe irakieni din Kuwait (Primul Război din Golf). Sfârşitul Uniunii Sovietice; ruşii permit apariţia unor state musulmane independente în Asia Centrală, însă nu sunt la fel de încântaţi de cele din Caucaz
1991-1995	Iugoslavia se rupe; între 1992 şi 1995, populaţia musulmană din Bosnia se luptă cu sârbii bosniaci şi, pentru ceva timp, cu croaţii bosniaci; Statele Unite îi susţin pe musulmani
1992-1994	Rusia ajută Armenia creştină să câştige împotriva statului musulman Azerbaidjan în disputa în jurul regiunii Nagorno-Karabah
1993	Intervenţie americană eşuată în Somalia; teroriştii islamici organizează primul atac împotriva World Trade Center, New York City
1994-1996	Rusia încearcă să înăbuşe independenţa cecenă, însă este înfrântă
1994-1996	Venirea la putere a talibanilor în Afganistan
1998	Atacuri teroriste islamice asupra ambasadelor americane din Kenya şi Tanzania; atacuri aeriene ale SUA împotriva Afganistanului şi Sudanului
1999	O coaliţie condusă de SUA atacă Iugoslavia (Serbia) pentru a-i proteja pe albanezii musulmani din Kosovo; Rusia invadează şi ocupă Cecenia, însă nu reuşeşte să pună capăt rezistenţei de gherilă

2001	(11 septembrie) Terorişti islamici deturnează avioane pentru a ataca Pentagonul din Washington, DC, şi să distrugă World Trade Center din New York City; SUA atacă Afganistanul şi răstoarnă regimul taliban
2003	SUA şi Marea Britanie invadează Irakul şi îl răstoarnă pe Saddam Hussein
2004	Lupte în Fallujah şi Najaf în Irak
	Atentat terorist în Madrid, Spania
2005	Atentat terorist în Londra, Marea Britanie
2006	Război civil între sunniţi şi şiiţi în Irak
	Luptele se intensifică în Afganistan
2007	Creşterea bruscă a numărului trupelor din Irak
2008	Atac terorist în Mumbai, India
2009	Începutul creşterii numărului trupelor americane din Afganistan
	Ruşii declară victoria în Cecenia
2010	Operaţiunile americane de luptă din Irak iau sfârşit
2011	Revoltele „Primăverii arabe"
2013	Războiul civil din Libia
2014	ISIS capturează oraşul Mosul şi alte oraşe din Irak
	SUA încep să bombardeze ţinte ISIS din Irak şi Siria
	ISIS nu reuşeşte să captureze oraşul Kobani din Siria
2015	Rusia se alătură campaniei de bombardare împotriva ISIS
	Atac terorist în Paris, Franţa
	Irakienii scot ISIS din Tikir şi Ramadi

Mulţumiri

O istorie pe scurt care acoperă aproape paisprezece secole depinde în mod necesar de lucrări secundare. Pe acestea le-am găsit în diferite biblioteci, atât mari cât şi mici, motiv pentru care vreau să-mi exprim mulţumirile faţă de: în Marea Britanie, Biblioteca Britanică din Londra şi Bibliotecile Herefordshire, în special cele din Hereford şi Leominster; în Canada, Biblioteca Universităţii British Columbia şi Biblioteca Publică Centrală din Vancouver (ambele aflate în Columbia Britanică) şi Biblioteca Municipală Hilton din Alberta; iar în Statele Unite, Biblioteca Congresului din Washington, DC.

Trebuie să-i mulţumesc profesorului Jeremy Black pentru susţinerea sa, lui Michael Leam şi echipei sale de la Reaktion Books pentru ajutorul lor şi lui Andras Bereznay pentru realizarea hărţilor.

Bibliografie selectivă

General

Abulafia, D., *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean* (London, 2001)

——, ed., *The Mediterranean in History* (London, 2003)

Akbar, M. J., *The Shade of Swords: Jihad and the Conflict between Islam and Christianity* (London, 2002) Ali, T., *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads and Modernity* (London and New York, 2002)

Almond, I., *Two Faiths, One Banner: When Muslims Marched with Christians across Europe's Battlefields* (London, 2008)

Ansary, T., *Destiny Disrupted: A History of the World Through Islamic Eyes* (New York, 2010)

Armstrong, K., *A History of Jerusalem: One City, Three Faiths* (London, 1996)

——, *Islam: A Short History* (London, 2000)

——, *The Battle for God: Fundamentalism in Judaism, Christianity and Islam* (London, 2000)

——, *Fields of Blood: Religion and the History of Violence* (London, 2015)

Aslan, R., *No God But God: The Origins, Evolution, and Future of Islam* (New York, 2006)

Axworthy, M., *A History of Iran: Empire of the Mind*, 3rd edn (New York, 2015)

Black, J., *War and the World, 1450-2000* (London, 2000)

——, *Naval Power: A History of Warfare and the Sea from* 1500 (Basingstoke, 2009)

Bonner, M., *Jihad in Islamic History: Doctrine and Practice* (Princeton, NJ, 2006)

Boot, M., *Invisible Armies: An Epic History of Guerrilla Warfare from Ancient Times to the Present* (New York, 2013)

Burleigh, M., *Blood and Rage: A Cultural History of Terrorism* (London, 2008)

Cardini, F., *Europe and Islam* (English translation, Oxford, 2001)

Castillo, D., *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta* (Westport, CT, 2006)

Chandler, D., *Atlas of Military Strategy: The Art, Theory and Practice of War, 1618-1838* (London, 1980)

Darwin, J., *After Tamerlane: The Global History of Empire since 1405* (New York, 2008) Davies, N., *Europe: A History* (Oxford, 1996)

De Souza, P., *Seafaring and Civilization: Maritime Perspectives on World History* (London, 2001)

Duffy, C., *Siege Warfare: The Fortress in the Early Modern World, 1494-1660* (London, 1979)

——, *The Fortress in the Age of Frederick the Great and Vauban* (London, 1985)
Duncan, A., and M. Opatowski, *War in the Holy Land* (Stroud, 1998)
Encyclopaedia of Islam, 2nd edn, 11 vols (Leiden, 1960-2002)
Esposito, J. L., ed., *The Oxford History of Islam* (Oxford, 1999)
——, *Islam: The Straight Path*, 4th edn (Oxford, 2010)
Findley, C. V, *The Turks in World History* (New York, 2004)
Fletcher, R., *The Cross and the Crescent: Christianity and Islam from Muhammad to the Reformation* (London, 2003) Freeman, D. B., *The Straits of Malacca: Gateway or Gauntlet?* (London, 2003)
Grousset, R., *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia* (English translation, New Brunswick, NJ, 1970)
Hall, R., *Empires of the Monsoon: A History of the Indian Ocean and its Invaders* (London, 1996)
Halm, H., *The Shiites: A Short History*, 2nd edn (Princeton, NJ, 2007)
Hanson, V D., *Why the West has Won: Carnage and Culture from Salamis to Vietnam* (London, 2001); as *Carnage and Culture: Landmark Battles in the Rise of Western Power* (New York, 2001)
Hazleton, L., *After the Prophet: The Epic Story of the Shia-Sunni Split in Islam* (New York, 2009)
——, *The First Muslim: The Story of Muhammad* (New York, 2014)
Hildinger, E., *Warriors of the Steppe: A Military History of Central Asia, 500 BC to AD 1300* (New York, 1997)
Hodgson, M.G.S., *The Venture of Islam*, 3 vols (Chicago, 1974)
Hordern, P., and N. Purcell, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History* (Oxford, 2000)
Hourani, A., *A History of the Arab Peoples* (London, 1991)
Jelavich, B., *History of the Balkans*, 2 vols (Cambridge, 1983)
Julien, C. A., *History of North Africa: Tunisia, Algeria, Morocco - From the Arab Conquests to 1830* (London and New York, 1970)
Karsh, E., *Islamic Imperialism: A History* (New Haven, CT, 2006)
Kennedy, P. M., *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (London, 1988)
King, C., *The Black Sea: A History* (Oxford and New York, 2004)
Kissinger, H., *Diplomacy* (London, 1995)
Lapidus, I. M., *A History of Islamic Societies*, 2nd edn (Cambridge, 2002)
Lewis, B., *The Middle East: 2000 Years of History from the Rise of Christianity to the Present Day* (London, 1995)
Lewis, D. L., *God's Crucible: Islam and the Making of Europe, 530-1215* (New York, 2007)
McHugo, J., *A Concise History of the Arabs* (New York, 2013)
Mandaville, P., *Islam and Politics*, 2nd edn (London, 2014)
Mansel, P., *Constantinople: City of the World's Desire, 1453-1924* (Harmondsworth, 1995)
——, *Levant: Splendour and Catastrophe in the Mediterranean* (London, 2009)

Mansfield, P., *The Arabs*, 2nd edn (Harmondsworth, 1985)
——, *A History of the Middle East* (Harmondsworth, 1992)
McNeill, W. H., *The Pursuit of Power: Technology, Armed Forces and Society since* AD *1000* (Oxford, 1983)
Naylor, P. C., *North Africa: A History from Antiquity to the Present* (Austin, TX, 2009)
Norwich, J. J., *The Middle Sea: A History of the Mediterranean* (London, 2006)
O'Shea, S., *Sea of Faith: Islam and Christianity in the Medieval Mediterranean World* (Vancouver, 2006)
Pagden, A., *Worlds at War: The 2,500 Year Struggle between East and West* (New York, 2008)
Paine, L., *The Sea and Civilization: A Maritime History of the World* (New York, 2013)
Parry, V J., and M. E. Yapp, eds, *War, Technology and Society in the Middle East* (Oxford, 1975)
Partington, J. R., *A History of Greek Fire and Gunpowder* (Baltimore, MD, 1999)
Partner, P., *God of Battles: Holy Wars of Christianity and Islam* (London, 1997)
Pearson, M., *The Indian Ocean* (London, 2003)
Pemsel, H., *Atlas of Naval Warfare* (English translation, London, 1977)
Polk, W. R., *Violent Politics: A History of Insurgency, Terrorism, and Guerrilla War from the American Revolution to Iraq* (New York, 2007)
Pryor, J. H., *Geography, Technology and War: Studies in the Maritime History of the Mediterranean, 649-1531* (Cambridge, 1988)
Roberts, J. M., *Penguin History of Europe* (Harmondsworth, 1997)
Robinson, F., ed., *The Cambridge Illustrated History of Islam* (Cambridge, 1996)
Rodgers, W. L., *Naval Warfare under Oars, 4th to 16th Centuries: A Study of Strategy, Tactics and Ship Design* (Annapolis, MD, 1939; reprinted 1967)
Rogan, E., *The Arabs: A History* (New York, 2009)
Rotberg, R. I., and T. K. Rabb, eds, *The Origin and Prevention of Major Wars* (Cambridge, 1989)
Ruthven, M., *Islam in the World,* 2nd edn (London, 2000)
——, with A. Nanji, *Historical Atlas of Islam* (Cambridge, MA, 2004)
Sebag Montefiore, S., *Jerusalem: The Biography* (London, 2011)
Scammell, G. V, *The World Encompassed: The First European Maritime Empires, 800-1650* (London, 1981)
——, *The First Imperial Age: European Overseas Expansion, c. 1400-1315* (London, 1989)
Setton, K. M., *Western Hostility to Islam and Prophecies of Turkish Doom* (Philadelphia, PA, 1992)
Sicker, M., *The Islamic World in Ascendancy: From the Arab Conquests to the Siege of Vienna* (Westport, CT, 2000)
Soucek, S., *A History of Inner Asia* (Cambridge, 2000)
Tolan, J., H. Laurens and G. Veinstein, *Europe and the Islamic World: A History* (Princeton, NJ, 2012)
Wheatcroft, A., *Infidels: The Conflict between Christendom and Islam, 638-2002* (London, 2003)

Cuceririle arabe

Abun-Nasr, J. M., *A History of the Maghrib in the Islamic Period* (Cambridge, 1987)
Ahmad, A., *A History of Islamic Sicily* (Edinburgh, 1975)
Butler, A., *The Arab Conquest of Egypt* (Oxford, 1978)
Collins, R., *The Arab Conquest of Spain, 310-393,* revised edn (Oxford, 1995)
Crawford, P., *The War of the Three Gods: Romans, Persians and the Rise of Islam* (Barnsley, 2013)
Crone, P., *Slaves on Horses: The Evolution of the Islamic Polity* (Cambridge, 1980)
Donner, F. M., *The Early Islamic Conquests* (Princeton, NJ, 1981)
——, ed., *The Expansion of the Early Islamic State* (Burlington, VT, 2008)
Fahmy, A. M., *Muslim Sea-Power in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century AD: Studies in Naval Organisation* (London, 1950) Gil, M., *A History of Palestine, 634-1099* (English translation, Cambridge, 1997)
Holland, T., *In the Shadow of the Sword: The Battle for Global Empire and the End of the Ancient World* (London, 2012)
Hoyland, R. G., *In God's Path: The Arab Conquests and the Creation of an Islamic Empire* (New York, 2015)
Kennedy, H., *The Prophet and the Age of the Caliphates: The Islamic Near East from the Sixth to the Eleventh Century* (London, 1986)
——, *The Armies of the Caliphs: Military and Society in the Early Islamic State* (London, 2001)
——, *Mongols, Huns and Vikings* [also Arabs and Turks] (London, 2002)
——, *The Court of the Caliphs: The Rise and Fall of Islam's Greatest Dynasty* [the Abbasids] (London, 2004)
——, *The Great Arab Conquests* (London, 2007)
Lewis, B., *The Arabs in History,* 6th edn (Oxford, 1993)
Pipes, D., *Slave Soldiers and Islam: The Genesis of a Military System* (New Haven, CT, 1981)
Santosuosso, A., *Barbarians, Marauders and Infidels: The Ways of Medieval Warfare* (Boulder, CO, and Oxford, 2004)
Taha, A. D., *The Muslim Conquest and Settlement of North Africa and Spain* (London, 1989)

Imperiul Bizantin

Angold, M., *The Byzantine Empire, 1025-1204: A Political History,* 2nd edn (London, 1997)
Bartusis, M. C., *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453* (Philadelphia, PA, 1992)
Bonner, M. D., *Aristocratic Violence and Holy War: Studies in the Jihad and the Arab-Byzantine Frontier* (New Haven, CT, 1996)
Decker, M. J., *The Byzantine Art of War* (Yardley, PA, 2013)
Freely, J., *Storm on Horseback: The Seljuk Warriors of Turkey* (London, 2008)

Haldon, J., *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204* (London, 1999)
——, *Byzantium: A History* (Stroud, 2000)
——, *The Byzantine Wars: Battles and Campaigns of the Byzantine Era* (Stroud, 2001)
——, *Byzantium at War, AD 600-1453* (Oxford, 2002)
Hillenbrand, C., *Turkish Myth and Muslim Symbol: The Battle of Manzikert* (Edinburgh, 2007)
Kaegi, W., *Byzantium and the Early Islamic Conquests* (Cambridge, 1991)
Kazhdan, A. P., ed., *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 vols (New York and Oxford, 1991)
Luttwak, E. N., *The Grand Strategy of the Byzantine Empire* (Cambridge, MA, 2009)
Mango, C., ed., *The Oxford History of Byzantium* (Oxford, 2002)
McGeer, E., *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century* (Washington, DC, 1995)
Nicol, D. M., *The End of the Byzantine Empire* (London, 1979)
——, *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations* (Cambridge, 1988)
——, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, 2nd edn (Cambridge, 1993)
Nicolle, D., J. Haldon and S. Turnbull, *The Fall of Constantinople: The Ottoman Conquest of Byzantium* (Oxford, 2007)
Norwich, J. J., *Byzantium: The Early Centuries* (London, 1988)
——, *Byzantium: The Apogee* (London, 1991)
——, *Byzantium: The Decline and Fall* (London, 1995)
Peacock, A.C.S., *The Great Seljuk Empire* (Edinburgh, 2015)
Pringle, D., *The Defence of Byzantine Africa from Justinian to the Arab Conquest*, revised edn (Oxford, 2001)
Pryor, J. H., and E. M. Jeffreys, *The Age of the Dromon: The Byzantine Navy, c. 500-1204* (Leiden, 2006)
Regan, G., *First Crusader: Byzantium's Holy Wars* (Stroud, 2001)
Runciman, S., *The Fall of Constantinople, 1453* (Cambridge, 1965)
Treadgold, W., *Byzantium and its Army, 284-1081* (Stanford, CA, 1995)
——, *A History of the Byzantine State and Society* (Stanford, CA, 1997)
Whittow, M., *The Making of Orthodox Byzantium, 600-1025* (London, 1996)

Reconquista

Bisson, T. N., *The Medieval Crown of Aragon: A Short History* (Oxford, 1986)
Brett, M., and E. Fentress, *The Berbers* (Oxford, 1996) Carr, R., ed., *Spain: A History* (Oxford, 2000)
Collins, R., *Early Medieval Spain: Unity in Diversity, 400-1000*, 2nd edn (London, 1995)
Downey, K., *Isabella: The Warrior Queen* (New York, 2014)
Fernandez-Armesto, F., *Ferdinand and Isabella* (London, 1975)

Fletcher, R., *The Quest for El Cid* (London, 1989)
——, *Moorish Spain* (London, 1992)
Forey, A., *The Templars in the Corona de Aragon* (London, 1973)
Fromherz, A. J., *The Almohads: The Rise of an Islamic Empire* (London, 2010)
Glick, T. F., *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages* (Princeton, NJ, 1979)
Harvey, L. P., *Islamic Spain, 1250-1500* (Chicago, 1990)
Hillgarth, J. N., *The Spanish Kingdoms, 1250-1516*, 2 vols (Oxford, 1976-8)
Kennedy, H., *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus* (Harlow, 1996)
Livermore, H. V, *A New History of Portugal*, 2nd edn (Cambridge, 1976)
Lomax, D. W., *The Reconquest of Spain* (London, 1978)
Lowney, C., *A Vanished World: Muslims, Christians, and Jews in Medieval Spain* (Oxford, 2006)
Mackay, A., *Spain in the Middle Ages: From Frontier to Empire, 1000-1500* (London, 1977)
Messier, R. A., *The Almoravids and the Meanings of Jihad* (Santa Barbara, CA, 2010)
O'Callaghan, J. F., *A History of Medieval Spain* (Ithaca, NY, 1993)
——, *Reconquest and Crusade in Medieval Spain* (Philadelphia, PA, 2003)
Prescott, W. H., *The Art of War in Spain: The Conquest of Granada, 1481-1492*, ed. A. D. McJoynt (London, 1995)
Reilly, B. F., *The Kingdom of Leon-Castilla under Queen Urraca, 1109-1126* (Princeton, NJ, 1982)
——, *The Kingdom of Leon-Castilla under King Alfonso VI, 1065-1109* (Princeton, NJ, 1988)
——, *The Contest of Christian and Muslim Spain, 1031-1153* (Oxford, 1992)
——, *The Medieval Spains* (Cambridge, 1993)
——, *The Kingdom of Leon-Castilla under King Alfonso VII, 1126-1153* (Philadelphia, PA, 1998)
Wasserstein, D., *The Rise and Fall of the Party-Kings: Politics and Society in Islamic Spain, 1002-1086* (Princeton, NJ, 1985)
——, *The Caliphate in the West: An Islamic Political Institution in the Iberian Peninsula* (Oxford and New York, 1993)
Woodward, G., *Spain in the Reigns of Isabella and Ferdinand, 1434-1516* (London, 1997)

Cruciadele, Sicilia şi Veneţia

Abulafia, D., *Frederick ii: A Medieval Emperor* (Oxford, 1988)
Angold, M., *The Fourth Crusade* (London, 2003)
Asbridge, T. S., *The First Crusade: A New History* (Oxford, 2004)
——, *The Crusades: The War for the Holy Land* (London, 2010)
Barber, M., *The New Knighthood: A History of the Order of the Temple* (Cambridge, 1994)
Cahen, C., *The Formation of Turkey: The Seljukid Sultanate of Rum, Eleventh to Fourteenth Century* (Harlow and New York, 2001)
Cobb, P. M., *The Race for Paradise: An Islamic History of the Crusades* (Oxford, 2014)
Crowley, R., *City of Fortune: How Venice Won and Lost a Maritime Empire* (London, 2011)

Douglas, D. C., *The Norman Achievement, 1050-1100* (London, 1969)
——, *The Norman Fate, 1100-1154* (London, 1976)
Edbury, P. W., *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1334* (Cambridge, 1991)
Finley, M. I., and Smith, D. M., *A History of Sicily*, 3 vols (London, 1968)
Firestone, R., *Jihad: The Origin of Holy War in Islam* (New York and Oxford, 1999)
Forey, A., *The Military Orders from the Twelfth to the Early Fourteenth Centuries* (London, 1992)
France, J., *Victory in the East: A Military History of the First Crusade* (Cambridge, 1994)
——, *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000-1300* (London, 1999)
——, *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom, 1000-1314* (London, 2006)
Frankopan, P., *The First Crusade: The Call from the East* (London, 2012)
Gillingham, J., *Richard the Lionheart* (London, 1989)
Glubb, J. B., *Soldiers of Fortune: The Story of the Mamlukes* (London, 1973)
Harris, J., *Byzantium and the Crusades* (London, 2002)
Hill, G., *A History of Cyprus*, 4 vols (Cambridge, 1940-52)
Hillenbrand, C., *The Crusades: Islamic Persepectives* (Edinburgh, 1999)
Hindley, G., *Saladin* (London, 1976)
——, *The Crusades: History of Armed Pilgrimages and Holy Jihad* (London, 2003)
Holt, P. M., *The Age of the Crusades: The Near East from the Eleventh Century to 1513* (London, 1986)
Hooper, N., and M. Bennett, *Cambridge Illustrated Atlas of Warfare: The Middle Ages, 368-1483* (Cambridge, 1996)
Houben, H., *Roger II of Sicily: A Ruler between East and West* (Cambridge, 2002)
Housley, N. J., *The Later Crusades, 1234-1580: From Lyons to Alcazar* (Oxford, 1992)
——, *Fighting for the Cross: Crusading to the Holy Land* (New Haven, CT, 2008)
Irwin, R., *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultanate, 1250-1382* (London, 1986)
Johnson, J. T., *The Holy War Idea in Western and Islamic Traditions* (University Park, PA, 1997)
Jordan, W. C., *Louis IX and the Challenge of the Crusade: A Study in Rulership* (Princeton, NJ, 1979)
Keen, M., ed., *Medieval Warfare: A History* (Oxford, 1999)
Kennedy, H., *Crusader Castles* (Cambridge, 1994)
Lane, F. C., *Venice: A Maritime Republic* (Baltimore, MD, 1973)
Lewis, A. R., *Naval Power and Trade in the Mediterranean, AD 500-1100* (Princeton, NJ, 1951)
——, and T. J. Runyan, *European Naval and Maritime History, 300-1500* (Bloomington, IN, 1985)
Lewis, B., *The Assassins: A Radical Sect in Islam* (London, 1967)
Like, R. J., *Byzantium and the Crusader States, 1096-1204* (English translation, Oxford, 1993)
Lyons, M. C., and D.E.P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War* (Cambridge, 1982)
Maalouf, A., *The Crusades Through Arab Eyes* (English translation, London, 1984)

Madden, T. F., *Venice: A New History* (New York, 2012)
Marshall, C., *Warfare in the Latin East, 1192-1291* (Cambridge, 1992)
Matthew, D., *The Norman Kingdom of Sicily* (Cambridge, 1992)
Mayer, H. E., *The Crusades*, 2nd edn (English translation, Oxford, 1988)
McNeill, W. H., *Venice: The Hinge of Europe, 1081-1393* (Chicago, 1974)
Morgan, D., *The Mongols* (Oxford, 1986)
Nicholson, H. J., *The Knights Hospitaller* (Woodbridge, 2001)
Nicolle, D., *Medieval Warfare Source Book*, 2 vols (London, 1995-6)
——, *Fighting for the Faith: The Many Fronts of Medieval Crusade and Jihad, 1000-1500 AD* (Barnsley, 2007)
Norwich, J. J., *The Normans in the South, 1016-1130* (London, 1967)
——, *The Kingdom in the Sun, 1130-1194* (London, 1970)
——, *A History of Venice* (Harmondsworth, 1983)
——, *Sicily: An Island at the Crossroads of History* (New York, 2015)
Phillips, J., *Defenders of the Holy Land: Relations between the Latin East and the West, 1119-1183* (Oxford, 1996)
——, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople* (London, 2004)
——, *Holy Warriors: A Modern History of the Crusades* (London, 2009)
Powell, J. M., *Anatomy of a Crusade, 1213-21* (Philadelphia, PA, 1986)
Prawer, J., *The Latin Kingdom of Jerusalem: European Colonialism in the Middle Ages* (London, 1972)
Regan, G., *Lionhearts: Saladin and Richard I* (London, 1998)
Reston, J., *Warriors of God: Richard the Lionheart and Saladin in the Third Crusade* (London, 2001)
Richard, J., *Saint Louis: Crusader King of France* (English translation, Cambridge, 1992)
——, *The Crusades, c. 1031-c. 1291* (English translation, Cambridge, 1999)
Riley-Smith, J., *The Knights of St John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050-1310* (London, 1967)
——, *The First Crusade and the Idea of Crusading* (London, 1986)
——, *The Crusades: A Short History* (London, 1987)
——, *The Atlas of the Crusades* (London, 1991)
——, *The First Crusaders, 1095-1131* (Cambridge, 1997)
——, ed., *The Oxford History of the Crusades* (Oxford, 1999)
——, *The Crusades: A History*, 3rd edn (London, 2014)
Rose, S., *Medieval Naval Warfare, 1000-1500* (London, 2002)
Rubenstein, J., *Armies of Heaven: The First Crusade and the Quest for Apocalypse* (New York, 2011)
Runciman, S., *A History of the* Crusades, 3 vols (Cambridge, 1951-4)
Setton, K. M., ed., *The Papacy and the Levant, 1204-1531*, 4 vols (Philadelphia, PA, 1976-84)
——, ed., *A History of the Crusades*, 2nd edn, 5 vols (Madison, WI, 1969-89)
Seward, D., *The Monks of War: The Military Religious Orders* (London, 1972)
Smail, R. C., *Crusading Warfare, 1093-1193*, 2nd edn (Cambridge, 1995)

Thorau, P., *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century* (English translation, London and New York, 1992)
Tyerman, C., *England and the Crusades, 1095-1588* (Chicago and London, 1988)
——, *Fighting for Christendom: Holy War and the Crusades* (Oxford, 2004)
Tyerman, C., *God's War: A New History of the Crusades* (London, 2006)
Walsh, M. J., *Warriors of the Lord: The Military Orders of Christendom* (Arlesford, 2003)
Waterson, J., *The Knights of Islam: The Wars of the Mamluks* (London, 2007)
——, *The Ismaili Assassins: A History of Medieval Murder* (Barnsley, 2008)

Imperiul Otoman (până la 1500)

Ayalon, D., *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom*, 2nd edn (London, 1978)
Babinger, F., *Mehmed the Conqueror and his Time* (English translation, Princeton, NJ, 1978)
Bak, J. M., and B. K. Kiraly, eds, *From Hunyadi to Rakoczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (Brooklyn, NY, 1982)
Cook, M. A., ed., *A History of the Ottoman Empire to 1330: Chapters . . . by V.J. Parry and Others* (Cambridge, 1976)
Crowley, R., *Constantinople: The Last Great Siege* (London, 2006)
David, G., and P. Fodor, eds, *Ransom Slavery Along the Ottoman Borders: Early Fifteenth Early Eighteenth Centuries* (Leiden, 2007)
Engel, P., *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526* (English translation, London, 2001)
Finkel, C., *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire, 1300-1923* (London, 2005)
Fisher, A. W., *The Crimean Tatars* (Stanford, CA, 1978)
Freely, J., *Mehmet II* (London, 2009)
Goffrnan, D., *The Ottoman Empire and Early Modern Europe* (Cambridge, 2002)
Goodwin, G., *The Janissaries* (London, 1994)
Goodwin, J., *Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire* (London, 1998)
Held, J., *Hunyadi: Legend and Reality* (Boulder, CO, 1985) Imber, C., *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power*
(Basingstoke and New York, 2002) Inalcik, H., *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600* (English translation,
London, 1973)
——, *The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economy* (London, 1978)
Kafadar, C., *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State* (Berkeley, CA, 1995)
Lowry, H. W., *The Nature of the Early Ottoman State* (Albany, NY, 2003)
Malcolm, N., *Kosovo: A Short History* (London, 1998)
Mazower, M., *The Balkans: From the End of Byzantium to the Present Day* (London, 2000)
McCarthy, J., *The Ottoman Turks: An Introductory History to 1923* (Harlow, 1997)
Nicolle, D., *Nicopolis, 1396* (Oxford, 1999)
Shaw, S., and E. K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 2 vols (Cambridge, 1976-7)

Stavrianos, L. S., *The Balkans since 1453* (New York, 2000)
Sugar, P. F., *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804* (Seattle, WA, 1977)
——, and P. Hanak, eds, *A History of Hungary* (London, 1990)
Uyar, M., and E.J. Erickson, *A Military History of the Ottomans: From Osman to Ataturk* (Santa Barbara, CA, 2009)
Wheatcroft, A., *The Ottomans* (London, 1993)

Secolul al XVI-lea

Aksan, A. D., and G. Goffman, eds, *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire* (Cambridge, 2007)
Allen, B. W., *The Great Siege of Malta: The Epic Battle between the Ottoman Empire and the Knights of St John* (Lebanon, NH, 2015)
Allen, W.E.D., *Problems of Turkish Power in the Sixteenth Century* (London, 1963)
Anderson, R. C., *Naval Wars in the Levant, 1559-1853* (Liverpool, 1952)
Arnold, T., *The Renaissance at War* (London, 2001)
Bicheno, H., *Crescent and Cross: The Battle of Lepanto, 1531* (London, 2003)
Black, J., *Cambridge Illustrated Atlas of Warfare: Renaissance to Revolution, 1492-1392* (Cambridge, 1996)
——, ed., *European Warfare, 1453-1815* (London, 1999)
Bobrick, B., *Fearful Majesty: The Life and Reign of Ivan the Terrible* (New York, 1987)
Bovill, E. W., *The Battle of Alcazar: An Account of the Defeat of Don Sebastian of Portugal at El Ksar el Kebir* (London, 1952)
Boxer, C. R., *The Portuguese Seaborne Empire, 1415-1825* (London, 1969)
Bradford, E., *The Great Siege* [Malta 1565] (London, 1961)
——, *The Sultan's Admiral: The Life of Barbarossa* (London, 1969)
Braudel, F., *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, 2 vols (English translation, London, 1972)
Bridge, A., *Suleiman the Magnificent* (London, 1983)
Brockman, W. E., *The Two Sieges of Rhodes, 1480-1522* (London, 1969)
Brummett, P., *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery* (Albany, NY, 1994)
Capponi, N., *Victory of the West: The Story of the Battle of Lepanto* (English translation, London, 2006)
Carr, M., *Blood and Faith: The Purging of Muslim Spain* (New York, 2009)
Casale, G., *The Ottoman Age of Exploration* (New York, 2010)
Chaudhuri, K. N., *Trade and Civilisation in the Indian Ocean: An Economic History from the Rise of Islam to 1350* (Cambridge, 1985)
Cipolla, C. M., *Guns and Sails in the Early Phase of European Expansion, 1400-1300* (London, 1965)
Clot, A., *Suleiman the Magnificent: The Man, his Life, his Epoch* (English translation, London, 1992)

Cook, W. F., *The Hundred Years War for Morocco: Gunpowder and the Military Revolution in the Early Modern Muslim World* (Boulder, CO, and Oxford, 1994)
Crowley, R., *Empires of the Sea: The Final Battle for the Mediterranean, 1521-1580* (London, 2008)
——, *Conquerors: How Portugal Seized the Indian Ocean and Forged the First Global Empire* (London, 2015)
Dale, S. F., *Islamic Society on the South Asian Frontier: The Mappilas of Malabar, 1498-1922* (Oxford, 1980)
——, *The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals* (Cambridge, 2010)
David, G., and P. Fodor, eds, *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Suleyman the Magnificent* (Budapest, 1994)
Davis, R. C., *Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, the Barbary Coast and Italy, 1500-1800* (Basingstoke and New York, 2003)
——, *Holy War and Human Bondage: Tales of Christian-Muslim Slavery in the Early Modern Mediterranean* (Santa Barbara, CA, 2009)
Earle, P., *Corsairs of Malta and Barbary* (London, 1970)
——, *The Pirate Wars* (London, 2003)
Elliott, J., *Imperial Spain, 1469-1316* (London, 1963)
Faroqhi, S., *The Ottoman Empire and the World around It* (London, 2004)
Farrukh, K., *Iran at War, 1500-1988* (Oxford, 2011)
Fisher, G., *Barbary Legend: War, Trade and Piracy in North Africa, 1415-1830* (Oxford, 1957)
Glete, J., *Warfare at Sea, 1500-1650: Maritime Conflicts and the Transformation of Europe* (London, 1999)
Greene, M., *Catholic Pirates and Greek Merchants: A Maritime History of the Early Modern Mediterranean* (Princeton, NJ, 2010)
Guilmartin, J. F., *Galleons and Galleys* (London, 2002)
——, *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*, revised edn (London, 2003)
Hanlon, G., *The Twilight of a Military Tradition: Italian Aristocrats and European Conflicts, 1560-1800* (London, 1997)
Harvey, L. P., *Muslims in Spain, 1500 to 1614* (Chicago and London, 2005)
Hattendorf, J. B., and R. W. Unger, eds, *War at Sea in the Middle Ages and Renaissance* (Woodbridge and Rochester, NY, 2002)
Heers, J., *The Barbary Corsairs: Warfare in the Mediterranean, 1480-1580* (English translation, London, 2003)
Hess, A. C., *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth Century Ibero-African Frontier* (Chicago, 1978)
Jamieson, A. G., *Lords of the Sea: A History of the Barbary Corsairs* (London, 2012)
Kamen, H., *Spain, 1469-1314: A Society in Conflict*, 2nd edn (London, 1991)
——, *Philip of Spain* (New Haven, CT, and London, 1997)
——, *Spain's Road to Empire: The Making of a World Power, 1492-1363* (London, 2002)
Kann, R. A., *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918* (Berkeley, CA, 1974)

Kirk, T. A., *Genoa and the Sea: Policy and Power in an Early Modern Maritime Republic, 1559-1684* (Baltimore, MD, 2006)

Kortepeter, C. M., *Ottoman Imperialism during the Reformation: Europe and the Caucasus* (New York, 1972)

Kunt, I. M., and C. Woodhead, eds, *Suleyman the Magnificent and his Age: The Ottoman Empire in the Early Modern World* (London and New York, 1995)

Malcolm, N., *Agents of Empire: Knights, Corsairs, Jesuits, and Spies in the 16th Century Mediterranean World* (London, 2015)

Maltby, W., *The Reign of Charles v* (Basingstoke and New York, 2002)

Matar, N., *Turks, Moors and Englishmen in the Age of Discovery* (New York, 1999)

——, *Europe through Arab Eyes, 1538-1323* (New York, 2008)

McNeill, W. H., *Europe's Steppe Frontier, 1500-1800* (Chicago, 1964)

Murphey, R., *Ottoman Warfare, 1500-1300* (London, 1999)

Oman, C., *A History of the Art of War in the Sixteenth Century* (London, 1937; reprinted 1999)

Ozbaran, S., *The Ottoman Response to European Expansion: Studies on Ottoman-Portuguese Relations in the Indian Ocean and Ottoman Administration in the Arab Lands during the Sixteenth Century* (Istanbul, 1994)

Padfield, P., *Tide of Empires: Decisive Naval Campaigns in the Rise of the West*, vol. I: *1481-1654* (London, 1979)

Pankhurst, R., *The Ethiopians: A History* (Oxford, 1998)

Parker, G., *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, 2nd edn (Cambridge, 1996)

——, *The Grand Strategy of Philip II* (New Haven, CT, and London, 1998)

——, *Imprudent King: A New Life of Philip II* (New Haven, CT, 2014)

Pearson, M. N., *Merchants and Rulers in Gujarat: The Response to the Portuguese in the Sixteenth Century* (Berkeley, CA, 1976)

Perjes, G., *The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohacs 1526-Buda 1541* (English translation, Boulder, CO, 1989)

Petrie, C., *Don John of Austria* (London, 1967)

Reston, J., *Defenders of the Faith: Charles v, Suleyman the Magnificent, and the Battle for Europe, 1520-1536* (New York, 2009)

Richards, J. F., *The Mughal Empire* (Cambridge, 1993)

Rogerson, B., *The Last Crusaders: The Hundred-year Battle for the Centre of the World* (London, 2009)

Russell-Wood, A.J.R., *The Portuguese Empire, 1415-1808: A World on the Move* (Baltimore, MD, 1998)

Savory, R. N., *Iran under the Safavids* (Cambridge, 1980)

Sire, H.J.A., *The Knights of Malta* (New Haven, CT, and London, 1994)

Streusand, D. E., *Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids, and Mughals* (Boulder, CO, 2011)

Subrahmanyam, S., *The Portuguese Empire in Asia, 1500-1300* (London, 1992)

——, *The Career and Legend of Vasco da Gama* (Cambridge, 1997)

Tinniswood, A., *Pirates of Barbary* (London, 2010)
Vaughan, D., *Europe and the Turk: A Pattern of Alliances, 1350-1300* (Liverpool, 1954)
Weiss, G. L., *Captives and Corsairs: France and Slavery in the Early Modern Mediterranean* (Stanford, CA, 2011)
Williams, P., *Empire and the Holy War in the Mediterranean* (London, 2014)
Wolf, J. B., *The Barbary Coast: Algiers under the Turks, 1500-1830* (New York, 1979)

Rusia, Austria şi declinul Imperiului Otoman (până la 1815)

Aksan, V, *An Ottoman Statesman in War and Peace: Ahmed Resmi Efendi, 1300-1383* (Leiden, 1995)
——, *Ottoman Wars, 1300-1850: An Empire Besieged* (Harlow, 2007)
Allison, R. J., *The Crescent Obscured: The United States and the Muslim World, 1336-1815* (New York, 1995)
Baer, M. D., *Honored by the Glory of Islam: Conversion and Conquest in Ottoman Europe* (New York, 2008)
Barker, T. M., *Double Eagle and Crescent: Vienna's Second Turkish Siege and its Historical Setting* (Albany, NY, 1967)
Black, J., *Warfare in the Eighteenth Century* (London, 1999)
Brewer, D., *Greece, the Hidden Centuries: Turkish Rule from the Fall of Constantinople to Greek Independence* (London, 2010)
Childs, J., *Warfare in the Seventeenth Century* (London, 2001)
Davies, B. L., *The Russo-Turkish War, 1368-1334: Catherine II and the Ottoman Empire* (London, 2015)
——, ed., *Warfare in Eastern Europe, 1500-1800* (Leiden, 2012)
Davies, N., *God's Playground: A History of Poland*, 2 vols (Oxford, 1981)
Dearden, S., *A Nest of Corsairs: The Fighting Karamanlis of Tripoli* (London, 1976)
Duffy, C., *Russia's Military Way to the West: Origins and Nature of Russian Military Power, 1300-1800* (London, 1981)
Evans, R.J.W., *The Making of the Habsburg Monarchy, 1550-1300: An Interpretation* (Oxford, 1979)
Fedorowicz, J. K., ed., *A Republic of Nobles: Studies in Polish History to 1864* (Cambridge, 1982)
Fichtner, P. S., *Terror and Toleration: The Habsburg Empire Confronts Islam, 1526-1850* (London, 2007)
Field, J. A., *America and the Mediterranean World, 1336-1882* (Princeton, NJ, 1969)
Finkel, C., *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaign in Hungary, 1593-1606* (Vienna, 1988)
Fisher, A. W., *The Russian Annexation of the Crimea, 1332-1383* (Cambridge, 1970)
Fuller, W. C., *Strategy and Power in Russia, 1600-1914* (New York, 1992)

Hochedlinger, M., *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in the Habsburg Monarchy, 1683-1393* (Harlow, 2003)

Hughes, L., *Russia in the Age of Peter the Great* (New Haven, CT, 1998)

Ingrao, C. W., *The Habsburg Monarchy, 1618-1815*, revised edn (Cambridge, 2000)

Ingrao, C., N. Samardzic and J. Pesalj, eds, *The Treaty of Passarowitz, 1318* (West Lafayette, IN, 2011)

Keep, J.L.H., *Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia, 1462-1834* (Oxford, 1985)

Kilmeade, B., and D. Yaeger, *Thomas Jefferson and the Tripoli Pirates: The Forgotten War that Changed American History* (New York, 2015)

Khodarkovsky, M., *Russia's Steppe Frontier: The Making of a Colonial Empire, 1500-1800* (Bloomington, IN, 2002)

LeDonne, J. P., *The Russian Empire and the World, 1300-1913: The Geopolitics of Expansion and Containment* (New York, 1997)

Leiner, F. C., *The End of Barbary Terror: America's 1815 War against the Pirates of North Africa* (New York, 2006)

Lloyd, C., *English Corsairs on the Barbary Coast* (London, 1981)

Longworth, P., *The Art of War: The Life and Achievements of Field Marshal Suvorov, 1329-1800* (London, 1965)

——, *The Cossacks* (London, 1969)

Love, R. W., *History of the us Navy*, 2 vols (Harrisburg, PA, 1992) Madariaga, I. de, *Russia in the Age of Catherine the Great* (New Haven, CT, 1981)

Mitchell, D. W., *A History of Russian and Soviet Sea Power* (London, 1974)

O'Rourke, S., *The Cossacks* (Manchester, 2007)

Phillips, E. J., *The Founding of Russia's Navy* (Westport, CT, 1995)

Pocock, T., *Breaking the Chains: The Royal Navy's War on White Slavery* (Annapolis, MD, 2006)

Quataert, D., *The Ottoman Empire, 1300-1922* (Cambridge, 2000)

Ralston, D. B., *Importing the European Army: The Introduction of European Military Techniques and Institutions into the Extra-European World, 1600-1914* (Chicago, 1996)

Roider, K. A., *Austria's Eastern Question, 1300-1390* (Princeton, NJ, 1982)

Rothenberg, G. E., *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1343* (Urbana, IL, i960)

——, *The Military Border in Croatia, 1340-1881: A Study of an Imperial Institution* (Chicago, 1966)

Sebag Montefiore, S., *Prince of Princes: The Life of Potemkin* (London, 2000)

Setton, K. M., *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century* (Philadelphia, PA, 1991)

Shaw, S., *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1389-1803* (Cambridge, MA, 1971)

Stiles, A., *Russia, Poland and the Ottoman Empire, 1325-1800* (London, 1991)

Stevens, C., *Russia's Wars of Emergence, 1460-1330* (Harlow, 2007)

Stone, D. R., *A Military History of Russia: From Ivan the Terrible to the War in Chechnya* (Westport, CT, 2006)

Stoye, J. W., *The Siege of Vienna*, revised edn (Edinburgh, 2000)
Subtelny, O., *Ukraine: A History*, 2nd edn (Toronto, 1994)
Sumner, B., *Peter the Great and the Ottoman Empire* (Oxford, 1950)
Toll, I., *Six Frigates: The Epic Story of the Founding of the us Navy* (New York, 2006)
Wheatcroft, A., *The Enemy at the Gate: Habsburgs, Ottomans and the Battle for Europe* (London, 2008)
Woodward, D., *The Russians at Sea* (London, 1965)

Teritorii musulmane şi imperialismul european

Al-Sayyid Marsot, A. L., *Egypt in the Reign of Muhammad Ali* (Cambridge, 1984)
Aldrich, R., *Greater France: A History of French Overseas Expansion* (Basingstoke, i996)
Allen, W.E.D., and P. Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, 1828-1921* (Cambridge, 1953)
Anderson, M. S., *The Eastern Question, 1334-1923: A Study in International Relations* (London, 1966)
Ansary, T., *Games Without Rules: The Often Interrupted History of Afghanistan* (New York, 2012)
Barry, Q., *War in the East: A Military History of the Russo-Turkish War 1833-38* (Solihull, 2012)
Baumgart, W., *The Crimean War, 1853-1856* (London, 1999)
Bayly, C. A., *Imperial Meridian: The British Empire and the World, 1380-1830* (London, 1989)
Black, J., *The British Seaborne Empire* (New Haven, CT, and London, 2004)
Blanch, L., *The Sabres of Paradise* (London, i960)
Blaxland, G., *Objective: Egypt* (London, 1966)
Blunt, W., *Desert Hawk: Abd el Kader and the French Conquest of Algeria* (London, 1947)
Brewer, D., *The Flame of Freedom: The Greek War of Independence, 1821-1833* (London, 2001)
Clayton, A., *France, Soldiers and Africa* (London, 1988)
Clogg, R., *A Concise History of Greece*, 2nd edn (Cambridge, 2002)
Cole, J., *Napoleon's Egypt: Invading the Middle East* (London, 2007)
Colley, L., *Captives: Britain, Empire and the World, 1600-1850* (London, 2002)
Dalrymple, W., *The Last Mughal: The Fall of a Dynasty, Delhi, 1853* (London, 2006)
——, *Return of a King: The Battle for Afghanistan, 1839-42* (New York, 2013)
Daly, J.C.K., *Russian Seapower and the Eastern Question, 1823-41* (Annapolis, MD, 1991)
Daly, M. W., ed., *The Cambridge History of Egypt*, vol. II: *Modern Egypt from 1513 to the End of the Twentieth Century* (Cambridge, 1998)
Daniel, E. L., *The History of Iran* (Westport, CT, 2000)
Danziger, R., *Abd al-Qadir and the Algerians: Resistance to the French and Internal Consolidation* (New York, 1977)
David, S., *The Indian Mutiny 1853* (London, 2002)

Fahmy, K., *All the Pasha's Men: Mehmed Ali, his Army, and the Making of Modern Egypt* (Cambridge, 1997)
——, *Mehmed Ali* (New York, 2008)
Figes, O., *Crimea: The Last Crusade* (London, 2010)
Forrest, D., *Tiger of Mysore: The Life and Death of Tipu Sultan* (London, 1970)
Forsyth, J., *The Caucasus: A History* (Cambridge, 2013)
Gammer, M., *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan* (London, 1994)
——, *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule* (London, 2006)
Glenny, M., *The Balkans, 1804-1999: Nationalism, War and the Great Powers* (London, 2000)
Griffin, N., *Caucasus: Mountain Men and Holy Wars* (London, 2001)
Headrick, D. R., *The Tools of Empire: Technology and European Imperialism in the Nineteenth Century* (Oxford, 1981)
Heathcote, T. A., *The Afghan Wars, 1839-1919*, 2nd edn (Staplehurst, Kent, 2003)
Holt, P. M., *Egypt and the Fertile Crescent, 1516-1922: A Political History* (London, 1966)
——, *The Mahdist State in the Sudan, 1881-1898: A Study of its Origins, Development and Overthrow*, 2nd edn (Oxford, 1970)
——, and M. W. Daly, *The History of the Sudan from the Coming of Islam to the Present Day*, 4th edn (London and New York, 1988)
Ingram, E., *In Defence of British India: Great Britain in the Middle East, 1335-1842* (London, 1984)
James, L., *Raj: The Making and Unmaking of British India* (London, 1997)
Kanya-Forstner, A. S., *The Conquest of the Western Sudan: A Study of French Military Imperialism* (Cambridge, 1969)
Kappeler, A., *The Russian Empire: A Multiethnic History* (English translation, Harlow, 2001)
Karsh, E., and I. Karsh, *Empires of the Sand: The Struggle for Mastery of the Middle East, 1389-1923* (Cambridge, MA, and London, 1999)
Keay, J., *The Honourable Company: A History of the English East India Company* (London, 1991)
——, *India: A History* (London, 2000)
Kiernan, V G., *European Empires from Conquest to Collapse, 1815-1960* (London, 1982)
King, C., *The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus* (New York, 2008)
Kiser, J. W., *Commander of the Faithful: The Life and Times of Emir Abd el-Kader* (Cambridge, 2008)
Lambert, A., *The Crimean War: British Grand Strategy, 1853-56* (Manchester, 1990)
Langensiepen, B., and A. Guleryuz, *The Ottoman Steam Navy, 1828-1923* (London, 1995)
Lewis, I. M., *A Modern History of the Somali: Nation and State in the Horn of Africa*, 4th edn (Oxford, 2002)
Lieven, D., *Empire: The Russian Empire and its Rivals* (London, 2000)
Loyn, D., *Butcher and Bolt: Two Hundred Years of Foreign Engagement in Afghanistan* (London, 2008)

Macfie, A. L., *The Eastern Question, 1334-1923* (London, 1989)
Malcolm, N., *Bosnia: A Short History* (London, 1994)
McCarthy, J., *Death and Exile: Ethnic Cleansing of the Ottoman Muslims, 1821-1922* (Princeton, NJ, 1995)
——, *The Ottoman Peoples and the End of Empire* (London, 2001)
McElwee, W., *The Art of War: Waterloo to Mons* (London, 1974)
Menning, B., *Bayonets before Bullets: The Russian Imperial Army, 1861-1914* (Bloomington, IN, 1992)
Miller, S. G., *A History of Modern Morocco* (Cambridge, 2013)
Motadel, D., ed., *Islam and the European Empires* (Oxford, 2014)
Neillands, R., *The Dervish Wars: Gordon and Kitchener in the Sudan, 1880-1898* (London, 1996)
O'Ballance, E., *Afghan Wars, 1839 to the Present Day*, revised edn (London, 2002)
Palmer, A., *The Decline and Fall of the Ottoman Empire* (London, 1992)
Pavlowitch, S. K., *A History of the Balkans, 1804-1945* (Harlow, 1999)
Peers, D. M., ed., *Warfare and Empire: Contact and Conflict between European and Non-European Military and Maritime Forces and Cultures* (Aldershot, 1997)
Pennell, C. R., *Morocco since 1830: A History* (London, 2000)
Porch, D., *The Conquest of the Sahara* (London, 1984)
——, *The Conquest of Morocco* (London, 1986)
——, *The French Foreign Legion* (London, 1991)
——, *Wars of Empire* (London, 2000)
Ricklefs, M. C., *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, 3rd edn (Stanford, CA, 2001)
Rodogno, D., *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914* (Princeton, NJ, 2011)
Rogers, P. G., *A History of Anglo-Moroccan Relations to 1900* (London, 1977)
Seton-Watson, H., *The Russian Empire, 1801-1913* (Oxford, 1967)
Sked, A., *The Decline and Fall of the Habsburg Empire, 1815-1918* (London, 1989)
Strathern, P., *Napoleon in Egypt* (London, 2007)
Vatikiotis, P. J., *The History of Modern Egypt: From Muhammad Ali to Mubarak*, 4th edn (London, 1991)
Woodhouse, C. M., *The Battle of Navarino* (London, 1965)
Wright, J., *Libya* (London, 1969)
Yapp, M. E., *The Making of the Modern Middle East, 1398-1923* (London, 1987)
Zurcher, E. J., ed., *Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia, 1335-1925* (London, 1999)

Secolul XX şi mai departe

Abdullah, T., *A Short History of Iraq*, 2nd edn (Harlow, 2011)
Alvarez, J. E., *The Betrothed of Death: The Spanish Foreign Legion during the Rif Rebellion, 1920-1923* (Westport, CT, and London, 2001)

Ambrose, S. E., and D. G. Brinkley, *Rise to Globalism: American Foreign Policy since 1938*, 8th edn (New York and London, 1997)
Andrew, C., *For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush* (London, 1995)
Andrew, C. M., and A. S. Kanya-Forstner, *France Overseas: The Great War and the Climax of French Imperial Expansion* (London, 1981)
Ansari, A., *Modern Iran since 1921: The Pahlavis and After* (Harlow, 2003)
Arjomand, S. A., *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran* (New York and Oxford, 1988)
Atkinson, R., *Crusade: The Untold Story of the Persian Gulf War* (Boston, MA, 1993)
Auerswald, D. P., and S. M. Saideman, *NATO in Afghanistan: Fighting Together, Fighting Alone* (Princeton, NJ, 2014)
Axworthy, M., *Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic* (New York, 20i3)
Bailey, J., R. Iron and H. Strachan, eds, *British Generals in Blair's Wars* (Farnham, 2013)
Balakian, P., *The Burning Tigris: A History of the Armenian Genocide* (New York, 2003)
Balfour, S., *Deadly Embrace: Morocco and the Road to the Spanish Civil War* (Oxford, 2002)
Barker, A. J., *The Neglected War: Mesopotamia 1914-1918* (London, 1967)
Barr, J., *A Line in the Sand: The Anglo-French Struggle for the Middle East, 1914-1948* (New York, 2011)
Bergen, P. L., *Holy War Inc.: Inside the Secret World of Osama Bin Laden* (London, 2001)
——, *The Longest War: The Enduring Conflict between America and Al-Qaeda* (New York, 2011)
——, *Manhunt: The Ten-year Search for Bin Laden - From 9/11 to Abbottabad* (New York, 2012)
——, and D. Rothenberg, eds, *Drone Wars: Transforming Conflict, Law, and Policy* (Cambridge, 2014)
Bethell, N., *The Palestine Triangle: The Struggle between the British, the Jews and the Arabs, 1935-48* (London, 1979)
Bill, J. A., *The Eagle and the Lion: The Tragedy of American-Iranian Relations* (New Haven, CT, and London, 1988)
Biondich, M., *The Balkans: Revolution, War, and Political Violence since 1838* (New York, 2011)
Bolger, D., *Why We Lost: A General's Inside Account of the Iraq and Afghanistan Wars* (New York, 2014)
Boot, M., *The Savage Wars of Peace: Small Wars and the Rise of American Power* (New York, 2002)
Bowden, M., *Guests of the Ayatollah: The First Battle in America's War with Militant Islam* (New York, 2006)
——, *The Finish: The Killing of Osama Bin Laden* (New York, 2012)
Bowden, T., *The Breakdown of Public Security: The Case of Ireland, 1916-1921, and Palestine, 1936-1939* (London and Beverly Hills, CA, 1977)
Braithwaite, R., *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1939-89* (New York, 2011)

Bregman, A., *Israel's Wars: A History since 1943*, 2nd edn (London and New York, 2002)
——, *A History of Israel* (Basingstoke, 2002)
Bruce, A.P.C., *The Last Crusade: The Palestine Campaign in the First World War* (London, 2002)
Budiansky, S., *Air Power: The Men, Machines and Ideas that Revolutionized War from Kitty Hawk to Gulf War II* (New York, 2004)
Bullock, D. L., *Allenby's War: The Palestine-Arabian Campaign, 1916-1918* (London, 1988)
Burg, S. L., and P. S. Shoup, *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention* (London, 1999)
Burke, J., *Al-Qaeda: Casting a Shadow of Terror* (London, 2003)
——, *The 9/11 Wars* (London, 2011)
——, *The New Threat from Islamic Militancy* (London, 2015)
Burleigh, M., *Small Wars, Faraway Places: Global Insurrection and the Making of the Modern World, 1945-1965* (London, 2013)
Catherwood, C., *Churchill's Folly: How Winston Churchill created Modern Iraq* (London, 2004) Cesari, J., ed., *Muslims in the West after 9/11* (London, 2008)
Clayton, A., *The British Empire as a Superpower, 1919-39* (Basingstoke, 1986)
——, *The Wars of French Decolonization* (London, 1994)
Cleveland, W. L., *A History of the Modern Middle East*, 3rd edn (Boulder, CO, 2004)
Cloughley, B., *A History of the Pakistan Army: Wars and Insurrections*, 4th edn (Oxford, 2014)
Cockburn, A., *Kill Chain: The Rise of the High-tech Assassins* (New York, 2015)
Cockburn, P., *The Occupation: War and Resistance in Iraq* (London, 2007)
——, *Muqtada al-Sadr and the Fall of Iraq* (London, 2008)
——, *The Rise of Islamic State: ISIS and the New Sunni Revolution* (London, 2015)
Cohen, M. J., and M. Kolinsky, eds, *Britain and the Middle East in the 1930s: Security Problems, 1935-39* (Basingstoke, i992)
Cole, P., and B. McQuinn, eds, *The Libyan Revolution and its Aftermath* (Oxford, 2015)
Coll, S., *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan and Bin Laden* (New York, 2004)
Collins, J. J., *Understanding War in Afghanistan* (Washington, DC, 2011)
Cooley, J., *Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism* (London, 1999)
Corbin, J., *The Base: In Search of al-Qaeda* (London, 2002)
Cordesman, A. H., *The Iraq War: Strategy, Tactics and Military Lessons* (Westport, CT, 2003)
Crist, D., *The Twilight War: The Secret History of America's Thirty-year Conflict with Iran* (New York, 2012)
Cunningham, J., and W. Maley, eds, *Australia and Canada in Afghanistan: Perspectives on a Mission* (Toronto, 2015) Dupree, L., *Afghanistan* (Oxford, 1997)
Dyer, G., *Don't Panic: ISIS, Terror, and Today's Middle East* (Toronto, 2015)
Erickson, E. J., *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War* (Westport, CT, 2001)
——, *Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913* (Westport, CT, 2003)

——, *Gallipoli and The Middle East, 1914-1918* (London, 2012) Fairweather, J., *The Good War: Why We Couldn't Win the War or the Peace in Afghanistan* (New York, 2014)
Falls, C., *A Hundred Years of War*, 2nd edn (London, 1961)
Ferguson, N., *Colossus: The Rise and Fall of the American Empire* (London, 2004)
Filkins, D., *The Forever War* (New York, 2008)
Fisk, R., *Pity the Nation: Lebanon at War*, 2nd edn (Oxford, 1992)
——, *The Great War for Civilisation: The Conquest of the Middle East* (London, 2006)
Fleming, S. E., *Primo de Rivera and Abd-el-Krim: The Struggle in Spanish Morocco, 1923-1923* (New York and London, 1991)
Ford, R., *Eden to Armageddon: The First World War in the Middle East* (London, 2009)
Freedman, L., *The Cold War: A Military History* (London, 2001)
——, *A Choice of Enemies: America Confronts the Middle East* (London, 2008)
——, and E. Karsh, *The Gulf Conflict, 1990-1991: Diplomacy and War in the New World Order* (London, 1994)
Friedman, N., *Desert Victory: The War for Kuwait* (Annapolis, MD, 1991)
Fromkin, D., *A Peace to End all Peace: Creating the Modern Middle East, 1914-1922* (Harmondsworth, 1989)
Furneaux, R., *Abdel Krim: Emir of the Rif* (London, 1967)
Galbraith, P. W., *The End of Iraq* (New York, 2006)
Galeotti, M., *Russia's Wars in Chechnya, 1994-2009* (Oxford, 2014)
Gall, C., *The Wrong Enemy: America in Afghanistan, 2001-2014* (New York, 2014)
——, and T. de Waal, *Chechnya: A Small Victorious War* (London, 1997)
Gall, S., *War Against the Taliban: Why it All Went Wrong in Afghanistan* (London, 2012)
Gilbert, M., *Israel: A History* (London, 1998)
Glenny, M., *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*, 3rd edn (London, 1996)
Gordon, M., and B. Trainor, *Cobra II: The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq* (New York, 2006)
Griffin, M., *Reaping the Whirlwind: Afghanistan, Al-Qaida, and the Holy War* (London, 2003)
Gunther, M. M., *The Kurds: A Modern History* (London, 2015)
Hall, R. C., *The Balkan Wars, 1912-1913: Prelude to the First World War* (London, 2000)
——, *War in the Balkans: An Encyclopedic History from the Fall of the Ottoman Empire to the Breakup of Yugoslavia* (Santa Barbara, CA, 2014)
Hansen, S. J., *Al Shabaab in Somalia* (Oxford, 2013) Hiro, D., *Islamic Fundamentalism* (London, 1988)
——, *The Longest War: The Iran-Iraq Conflict* (London, 1989)
——, *Desert Shield to Desert Storm* (London, 1992)
——, *War Without End: The Rise of Islamist Terrorism and Global Response* (London and New York, 2002)
Hokayem, E., *Syria's Uprising and the Fracturing of the Levant* (London, 2013)
Hooton, E. R., *Prelude to the First World War: The Balkan Wars, 1912-1913* (Stroud, 2014)
Horne, A., *A Savage War of Peace: Algeria, 1954-1962* (London, 1977)
Hughes, M., *Allenby and British Strategy in the Middle East, 1913-1919* (London, 1999)

Huntington, S. P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York, 1996)
Ignatieff, M., *Virtual War: Kosovo and Beyond* (London, 2000)
Isby, D., *Afghanistan, Graveyard of Empires: A New History of the Borderland* (New York, 2010)
Johnson, C., *The Sorrows of Empire* (New York, 2004)
Johnson, R., *The Afghan Way of War: How and Why They Fight* (New York, 2012)
Jones, S. G., *In the Graveyard of Empires: America's War in Afghanistan* (New York, 2009)
Kagan, K., *The Surge: A Military History* (New York, 2009)
Karnow, S., *In Our Image: America's Empire in the Philippines* (New York, 1989)
Karsh, E., *The Iran-Iraq War, 1980-1988* (Oxford, 2002)
Keay, J., *Sowing the Wind: The Seeds of Conflict in the Middle East* (London, 2003)
Kedourie, E., *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire, 1914-1921*, new edn (London, 1987)
Keegan, J., *The Iraq War* (London, 2004)
Kervokian, R., *The Armenian Genocide: A Complete History* (London, 2011)
Khosrokhavar, F., *Suicide Bombers: Allah's New Martyrs* (London, 2005)
Kimmerling, B., and J. S. Migdal, *Palestinians: The Making of a People* (New York, 1993)
Kinzer, S., *Overthrow: America's Century of Regime Change from Hawaii to Iraq* (New York, 2006)
Kyle, K., *Suez: Britain's End of Empire in the Middle East* (London, 1991; reprinted 2003)
Lang, E., and J. Stein, *The Unexpected War: Canada in Kandahar* (Toronto, 2008)
Laqueur, W., *Guerrilla: A Historical and Critical Study* (London, 1977)
——, *Terrorism* (London, 1977)
——, *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction* (Oxford and New York, 1999)
——, *No End to War: Terrorism in the Twenty-first Century* (New York and London, 2003)
Lawrence, Q., *Invisible Nation: How the Kurds' Quest for Statehood is Shaping Iraq and the Middle East* (New York, 2008)
Le Sueur, J. D., *Algeria since* 1989: *Between Terror and Democracy* (London, 2010)
Ledwidge, F., *Losing Small Wars: British Military Failure in Iraq and Afghanistan* (London, 2011)
Lesch, D. W., and M. L. Haas, eds, *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East* (New York, 2012)
Lewis, B., *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response* (London, 2002)
——, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror* (London, 2003)
Lippold, K., *Front Burner: Al Qaeda's Attack on the USS 'Cole'* (New York, 2012)
Longrigg, S. H., *Iraq, 1900-1950* (London, 1953)
Macfie, A. L., *The End of the Ottoman Empire, 1908-1923* (Harlow, 1998)
McHugo, J., *Syria: A History of the Last Hundred Years* (New York, 2015)
McMeekin, S., *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power, 1898-1918* (Cambridge, MA, 2010)

——, *The Ottoman Endgame: War, Revolution, and the Making of the Modern Middle East, 1908-1923* (London, 2015)
Macmillan, M., *Peacemakers: The Paris Conference of* 1919 (London, 2001)
Maley, W., *The Afghanistan Wars* [1979-2001] (Basingstoke and New York, 2002)
Mango, A., *Ataturk* (London, 1999) Marlowe, J., *Rebellion in Palestine* (London, 1946)
McLoughlin, L. J., *Ibn Saud: Founder of a Kingdom* (Basingstoke, 1993)
Millett, A. R., P. Maslowski and W. B. Feis, *For the Common Defense: A Military History of the United States from 1603-2012*, 3rd edn (New York, 2012)
Milton, G., *Paradise Lost. Smyrna* 1922: *The Destruction of Islam's City of Tolerance* (London, 2008)
Milton-Edwards, B., *The Israeli-Palestinian Conflict* (London, 2008)
——, *Islamic Fundamentalism since 1945*, 2nd edn (London, 2013)
Mitchell, R., *The Society of the Muslim Brothers* (Oxford, 1969)
Monroe, E., *Britain's Moment in the Middle East, 1914-1931*, revised edn (London, 1981)
Moran, D., *Wars of National Liberation* (London, 2000)
Morell, M., and B. Harlow, *The Great War of Our Time: The CIA's Fight Against Terrorism - From Al Qaida to ISIS* (New York, 2015)
Motadel, D., *Islam and Nazi Germany's War* (New York, 2014)
Moyar, M., *A Question of Command: Counterinsurgency from the Civil War to Iraq* (New Haven, CT, 2009)
Murray, W., and R. H. Scales, *The Iraq War: A Military History* (Cambridge, MA, and London, 2003)
Murray, W.., and K. M. Woods, *The Iran-Iraq War: A Military and Strategic History* (Cambridge, 2014)
Nasr, V, *The Shia Revolution: How Conflicts within Islam will Shape the Future* (New York, 2006)
Naylor, S., *Relentless Strike: The Secret History of Joint Special Operations Command* (New York, 2015)
Neillands, R., *A Fighting Retreat: The British Empire, 1943-1993* (London, 1996)
Omissi, D. E., *Air Power and Colonial Control: The Royal Air Force, 1919-1939* (Manchester, 1990)
Oren, M., *Six Days of War: June 1963 and the Making of the Modern Middle East* (Oxford, 2002)
——, *Power, Faith, and Fantasy: America and the Middle East,* 1776 *to the Present* (New York, 2007)
Packer, G., *The Assassin's Gate: America in Iraq* (New York, 2006)
Paget, J., *Last Post: Aden, 1964-63* (London, 1969)
Palmer, M. A., *Guardians of the Gulf: A History of America's Expanding Role in the Persian Gulf, 1833-1992* (New York, 1992)
Pavkovic, A., *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*, 2nd edn (Basingstoke, 2000)

Pennell, C. R., *A Country with a Government and a Flag: The Rif War in Morocco, 1921-1926* (Wisbech, 1986)
Pokalova, E., *Chechnya's Terrorist Network: The Evolution of Terrorism in Russia's North Caucasus* (Santa Barbara, CA, 2015)
Polk, W. R., *The United States and the Arab World*, 3rd edn (Cambridge, MA, 1975)
——, *The Arab World Today*, 5th edn (Cambridge, MA, 1991)
——, *Understanding Iraq: The Whole Sweep of Iraqi History from Genghis Khan's Mongols... to the American Occupation* (New York, 2005)
Porath, Y., *The Emergence of the Palestinian Arab National Movement*, vol. II: *1929-1939: From Riots to Rebellion* (London, 1977)
Rasanayagam, A., *Afghanistan: A Modern History* (London and New York, 2003)
Rashid, A., *Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia* (London, 2000)
——, *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia* (New Haven, CT, and London, 2002)
——, *Descent into Chaos: How the War against Islamic Extremism is being Lost in Pakistan, Afghanistan, and Central Asia* (London, 2008)
——, *Pakistan on the Brink: The Future of Pakistan, Afghanistan, and the West* (London, 2012)
Reid, W., *Empire of Sand: How Britain Made the Middle East* (Edinburgh, 2013)
Reynolds, M. A., *Shattering Empires: The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires, 1908-1918* (Cambridge, 2011)
Ricks, T., *Fiasco: The American Military Adventure in Iraq* (New York, 2006)
Ricks, T., *The Gamble: General David Petraeus and the American Military Adventure in Iraq, 2006-2008* (New York, 2009)
Rogan, E., *The Fall of the Ottomans: The Great War in the Middle East, 1914-1920* (London, 2015)
Roy, O., *Islam and Resistance in Afghanistan*, 2nd edn (Cambridge, 1990)
Ruthven, M., *A Fury for God: The Islamist Attack on America*, revised edn (London, 2004)
Rutledge, I., *Enemy on the Euphrates: The British Occupation of Iraq and the Great Arab Revolt, 1914-1921* (London, 2014)
Scahill, J., *Dirty Wars: The World is a Battlefield* (New York, 2013)
Schulze, K. E., *The Arab-Israeli Conflict*, 2nd edn (London, 2008)
Segev, T., *One Palestine, Complete: Jews and Arabs under the British Mandate* (English translation, London and New York, 2000)
Shepherd, N., *Ploughing the Sand: British Rule in Palestine* (London, 1999)
Shlaim, A., *The Iron Wall: Israel and the Arab World* (London, 2000)
Simons, G., *Iraq: From Sumer to Post-Saddam*, 3rd edn (Basingstoke and New York, 2004)
Sluglett, P., *Britain in Iraq, 1914-32* (London, 1976)
Smith, M., *Boko Haram: Inside Nigeria's Unholy War* (London, 2015)
Smith, M. L., *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-1922* (London, 1998)
Smith, S., *Allah's Mountains: The Battle for Chechnya*, revised edn (London, 2001)
Spiegel, S. L., *The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan* (Chicago, 1985)
Talbot, I., *Pakistan: A Modern History* (London, 1998)

Tomsen, P., *The Wars of Afghanistan* (New York, 2011)
Townshend, C., *Britain's Civil Wars: Counterinsurgency in the Twentieth Century* [includes Palestine, Iraq, etc.] (London, 1986)
——, *When God Made Hell: The British Invasion of Mesopotamia and the Creation of Iraq, 1914-1921* (London, 2010)
Tripp, C., *A History of Iraq*, 2nd edn (Cambridge, 2002)
Tyler, P., *A World of Trouble: The White House and the Middle East - From the Cold War to the War on Terror* (New York, 2009)
Ulrichsen, K. C., *The First World War in the Middle East* (Oxford, 2014)
Urban, M., *War in Afghanistan* (London, 1990)
Walker, J., *Aden Insurgency: The Savage War in South Arabia, 1962-63* (London, 2004)
Ward, S. R., *Immortal: A Military History of Iran and its Armed Forces* (Washington, DC, 2009)
Warrick, J., *Black Flags: The Rise of ISIS* (New York, 2015)
Wawro, G., *Quicksand: America's Pursuit of Power in the Middle East* (New York, 2010)
Weiner, T., *Legacy of Ashes: The History of the CIA* (New York, 2007)
West, B., *The Strongest Tribe: War, Politics, and the Endgame in Iraq* (New York, 2008)
——, *The Wrong War: Grit, Strategy, and the Way Out of Afghanistan* (New York, 2011)
Weymouth, T., and S. Henig, eds, *The Kosovo Crisis: The Last American War in Europe?* (Harlow, 2001)
Woods, C., *Sudden Justice: America's Secret Drone Wars* (New York, 2015)
Woodward, B., *Obama's Wars* (New York, 2010)
Woolman, D., *Rebels in the Rif: Abd el Krim and the Rif Rebellion* (Stanford, CA, and Oxford, 1969)
Wright, L., *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11* (New York, 2006)
Yapp, M. E., *The Near East since the First World War* (London, 1991)
Yergin, D., *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power* (London, 1991)
Zurcher, E. J., *Turkey: A Modern History*, 2nd edn (London, 1998)

NICULESCU ISTORIE

Odată cu înmulțirea actelor teroriste și a confruntărilor militare din ultimul timp, precum și cu apariția ideologiilor fundamentaliste care se radicalizează din ce în ce mai mult, conflictul dintre creștini și musulmani este, poate, mai vizibil ca oricând – însă nu este deloc unul nou. Alan G. Jamieson analizează, în lucrarea de față, lunga și însângerata istorie a conflictului dintre creștini și musulmani, scoțând în evidență, în studiul său concis, dar cuprinzător, cât de mult se leagă acest vechi conflict de evenimente decisive din istoria lumii.

Credința prin sabie începe cu primele secole zbuciumate ale conflictului, analizând preceptele religioase care au stat la baza ciocnirilor dintre creștini și musulmani și care, ulterior, au alimentat legendarele cruciade. Traversând întreaga întindere a teritoriilor arabe și a celor creștine, Alan G. Jamieson face cronica furtunoasei epopei de la cuceririle arabe din secolul al VII-lea, până la apariția puternicului Imperiu Otoman și prăbușirea sa la sfârșitul Primului Război Mondial. În această carte, autorul analizează dinamica complexă a secolului XX, când lumea creștină a fost transformată în Occidentul secular, iar națiunile islamice s-au eliberat de sub colonialismul european pentru a înființa guverne care oscilează între laic și religios.

De la Revoluția Iraniană din 1979 la criza ostaticilor din Liban și la recentele războaie din Siria, Irak și Afganistan, *Credința prin sabie* scoate în evidență esența acestei îndelungate lupte, precum și consecințele sale.

www.niculescu.ro

29,90 Lei